378.4(477-25)КМА(063)
Д548

ДНІ НАУКИ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ» НА ФАКУЛЬТЕТІ ПРАВНИЧИХ НАУК.

2012-2013

Україна, Київ, 18 лютого 2013 року

Тези наукових доповідей та повідомлень

378.046(477-25)(082)/063
Д54

Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет правничих наук

ДНІ НАУКИ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ» НА ФАКУЛЬТЕТІ ПРАВНИЧИХ НАУК. 2012-2013

Тези наукових доповідей та повідомлень

Дарунок від Володимира Галагана

Київ 2013

УДК 343.347
ББК 67.9 (УКР)

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради факультету правничих наук Національного університету «Києво-Могилянська академія» (протокол № 6 від 18 лютого 2013 року)

Редакційна колегія:

Мелешевич А. А. – професор, декан факультету правничих наук.
Артикуца Н. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри міжнародного права і спеціальних правових наук.
Галаган В. І. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри галузевих правових наук.
Ханик-Посполітак Р. Ю. – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри галузевих правових наук.

Дні науки Національного університету «Києво-Могилянська академія» на факультеті правничих наук. 2012-2013: тези наукових доповідей та повідомлень на конференції 5 грудня 2012 року та круглих столах 24 та 29 січня 2013 року. – К. : Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2013. - 274 с.

Збірник матеріалів наукових заходів, проведених на факультеті правничих наук у рамках Днів науки НаУКМА, присвячено актуальним питанням сучасного права: мовно-термінологічній якості сучасного законодавства, теоретичним і прикладним проблемам приватного права, кримінально-правовим та процесуальним аспектам кримінального провадження в Україні. У наукових статтях та тезах науково-педагогічних працівників, аспірантів, ад'юнктів, магістрів, студентів та практичних працівників правоохоронних органів України представлено не лише аналіз нагальних проблем, що стали предметом обговорення та наукових дискусій, а й містяться пропозиції та рекомендації щодо їх вирішення.

Видання призначене для наукових і практичних працівників, викладачів, аспірантів, магістрів та студентів вищих юридичних навчальних закладів.

УДК343.347
ББК 67.9 (УКР)

ЧАСТИНА 1

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Мовно-термінологічні проблеми сучасного законодавства» (5 грудня 2012 року, м. Київ, НаУКМА)

Артикуца Н. В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного права
і спеціальних правових наук НаУКМА,
керівник Центру юридичної лінгвістики
та мовно-правових експертиз

ЛІНГВІСТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЗАКОНОТВОРЧОСТІ

Законотворчість як особливо важлива і соціально значуща сфера юридичної діяльності, що полягає у розробленні та запровадженні загальнообов'язкових правових приписів, організовується та забезпечується державою. У демократичному суспільстві до законотворчого процесу залучаються не лише уповноважені на це органи державної влади, суб'єкти права законодавчої ініціативи, але й інші учасники нормотворчої діяльності на різних її етапах. Серед інших учасників – наукові установи і дослідницькі центри, об'єднання громадян, політичні партії, громадські організації тощо. Лише інтеграцією зусиль різних учасників законотворчої діяльності у напрямку законодавчого закріплення та реального забезпечення основних прав людини, дотримання верховенства права, принципів демократизму і гуманізму слід вирішувати нагальні суспільні проблеми, застосовуючи при цьому ефективні законодавчі механізми та інструменти.

Лінгвістичний інструментарій законотворчості – це сукупність усіх мовних засобів, способів і прийомів, що застосовуються для втілення законодавчої ідеї, думки, волі законодавця у формі норм права, правових конструкцій та приписів як важливих складових законодавчого тексту.

Мовні ресурси сучасного права досліджуються представниками нового перспективного міждисциплінарного напряму науково-прикладних досліджень – *правничої лінгвістики*, в межах якої активно розвивається *законодавча лінгвістика* як самостійне спеціалізоване відгалуження, сфокусоване на законодавчому дискурсі, який характеризується низкою специфічних ознак, пов'язаних з особливостями мови закону як головного об'єкта її вивчення, лексичного інвентарю сучасного законодавства (поняття, терміни, терміносполуки, фразеологія, абревіатури), граматико-стильових засобів, синтаксису, структурно-жанрових параметрів законодавчого тексту.

Зазначимо, що у розвинених країнах, з багатовіковою історією формування правових механізмів життєдіяльності держави, з високою правовою і мовною культурою, де приділяють належну увагу якості законодавства, мову традиційно розглядають як важливий інструмент вдосконалення закону, втілення базових принципів законотворчості, вимог чіткої визначеності й

демократичності закону шляхом правильного застосування лінгвістичних інструментів, що сприяє і розвитку самого права.

Ось чому доробок зарубіжних, зокрема європейських, дослідників, нормотворців, теоретиків і практиків, порівняно з українськими, у цьому напрямі є більш вагомим. Заслуговують на увагу праці таких авторів із Західної Європи, Канади та США, як: А. Нашиц, А. Подлех, Дж. Холл, Р. Бержерон, Г. Торнтон, Г. Ландквіст, Ян Енгберг, П. Сандріні, Л. Еріксен, Ж.-Р. де Гроот, М. Кац, Ф. Мюллер, Г. Гревендорф, П. Сміт, М. Ратерт, Л. Ірмен, Р.-В. Шай, М. Гальдіа, В. Отто, Яко Хьюса та ін. Серед російських учених назвемо О. Ушакова, Д. Керімова, О. Піголкіна, Н. Калініну, М. Власенка, Т. Губаєву, Н. Івакіну, М. Голєва, В. Баранова, О. Крюкову та ін. До того ж у Росії є лабораторії юрислінгвістики в університетах, публікується фаховий збірник «Юрислінгвістика» і т. ін.

В Україні проблемам законодавчої мови і термінології присвячені праці О. Копиленка, М. Теплюка, В. Зайчука, А. Марахової, С. Головатого, І. Усенка, Ю. Зайцева, Н. Присяжнюк, Д. Баранника, Н. Артикуци, А. Красницької, А. Токарської, Ю. Прадіда, А. Хворостянкіної, С. Зархіної, О. Москаленко, Г. Проценко, С. Ющенко, О. Каліцевої, О. Катачиної, О. Кушнарьової, Р. Марусенко, О. Пушняк, І. Рощиної, В. Косович та ін.

Однак, зауважимо, що в цілому в Україні, на жаль, мові закону досі не приділяється належна увага, наявні наукові дослідження доволі фрагментарні (переважно на рівні наукових статей), не підтримується владними інституціями пропозиція запровадити в Україні процедуру лінгвістичної експертизи законопроектів (як це є у багатьох країнах світу, зокрема Швеції, Німеччині, Росії та ін.), хоча певні позитивні тенденції у цьому напрямі усе ж окреслюються.

Передусім позитивні зрушення в напрямку запровадження результатів юридико-лінгвістичних напрацювань у підготовку вітчизняних законотворців вбачаємо насамперед у діяльності Української школи законотворчості Верховної Ради України, яка є лідером з організації системного навчання законопроектувальників та відповідного науково-методичного забезпечення цього процесу. За останні роки в Інституті законодавства ВР було підготовлено низку авторських і колективних монографій, навчальних посібників, підручників, серед яких: «Законопроектування» (К., 2010) та «Курс лекцій з питань законотворчості» за ред. О. Копиленка, О. Богачової (К., 2011), «Законознавство» (К., 2010) і хрестоматія «Законотворчість і законознавство» (К., 2011) (авт.-упорядн. О. Копиленко, О. Богачова), «Актуальні питання кодифікації законодавства України» (К., 2009) і «Законотворчий процес зарубіжних країн» (К., 2006) за ред. В. Зайчука, «Законотворчість: Словник термінів і понять з міжнародного та європейського права» (К., 2005), «Законотворча діяльність: словник термінів і понять» за ред. В. Литвина (К., 2004). Зазначимо, що ці цінні джерела нині активно застосовуються у фахово-мовній підготовці правників у НаУКМА.

Цього року на факультеті правничих наук створено Центр юридичної лінгвістики та мовно-правових експертиз, який ставить за мету проведення

юридико-лінгвістичних досліджень на матеріалі чинного і новітнього українського законодавства, апробацію методів і прийомів лінгвістичної експертизи законопроектів, розроблення пропозицій і рекомендацій щодо підвищення текстуальної якості законодавчих актів.

Одним із актуальних завдань у сфері вітчизняної правотворчості є здійснення моніторингу – системного спостереження за якістю законодавства з метою оцінки й контролю за дотриманням вимог до тексту закону, єдності та системності термінології, узгодженості вживаних термінів і понять, втілення базових принципів законотворчої техніки. Виявлені в результаті лінгвістичного моніторингу порушення і помилки різних видів фіксуються, потрапляють до електронної картотеки, аналізуються з використанням наукових та лексикографічних джерел, нормативної бази, і з урахуванням результатів проведеного комплексного мовностилістичного аналізу «дефектного» тексту розробляються пропозиції та рекомендації щодо його виправлення та вдосконалення. Виконання такого роду навчальних завдань є надзвичайно ефективним дидактичним прийомом, спрямованим на формування високого рівня мовно-термінологічної компетентності майбутніх правників, а тому надзвичайно важливо, щоб студенти опановували і закріплювали навички роботи з нормативними текстами послідовно і системно (від термінологічного опрацювання законодавчого тексту (курс «Юридична термінологія» – бакалаврат) до комплексного мовностилістичного аналізу тексту (курс «Мова права» – спеціаліст) та на завершальному етапі – здійснення лінгвістичної експертизи закону або законопроекту (курс «Правнича лінгвістика» – магістеріум).

Спостереження над тим, як на мовному рівні у законах втілюються загальні принципи права і основні принципи застосування правил і способів законодавчої техніки (верховенство права, конституційність, демократизм, гуманізм, комплексність, системність, логічність, оптимальне збалансування дозволів, заборон та зобов'язань, оптимальний ступінь конкретизації норм права, узгодженість, доцільність, науковість, професіоналізм, відповідність декларованого змісту правовим реаліям, незалежність суб'єктів проведення правової експертизи проектів законів [1]) формує не лише низку необхідних правнику професійних якостей, знань і вмінь, але й юридичну ментальність, правосвідомість, правову і мовну культуру.

Усвідомлення того, що право створюється, матеріалізується, вдосконалюється і розвивається завдяки мові (право без мови існувати не може) дозволяє уважно, зважено і обережно застосовувати лінгвістичний інструментарій у сферах законотворчості та правореалізації, у процесі укладання офіційних документів, юридичних текстів різних жанрів.

Підготовка високопрофесійних правників, з поглибленим знанням права і мови, надзвичайно важлива в сучасних умовах, коли «законодавство багато в чому не встигає за динамічним розвитком суспільних відносин, інколи вступає у протиріччя з раніш прийнятими правовими актами. В результаті цього воно містить акти і норми, що формально не діють, у ньому трапляються прогалини і не узгоджені положення. Деякі законодавчі акти страждають повтореннями,

містять не досить ясні формулювання, терміни. Різноманіття нормативних актів, велика кількість юридичної інформації потребує визначеного порядку й організованості в системному розподілі правового матеріалу, зручності його використання на практиці» [2].

Негативним наслідком неякісного законодавства, з численними помилками, термінологічними розбіжностями і неузгодженостями, неточно або неправильно побудованими законодавчими дефініціями, є численні труднощі у правозастосуванні. Якщо ж законодавець у процесі створення закону зможе втілити основні вимоги до нормативного тексту: точність, ясність, однозначність, логічність, стандартизованість, сувору нормативність, стилістичну однорідність, емоційно-експресивну нейтральність, коректність, відсутність індивідуально-авторських рис тощо, – це створить оптимальні умови для ефективного правового регулювання і правильного застосування правових норм на практиці. Ці мовностильові вимоги до законодавчого тексту одночасно слугують і критеріями його експертної оцінки. Саме у таких аспектах, крізь призму зазначених вимог слід аналізувати тексти законопроектів, виявляти дефекти й недоліки, а потім застосовувати лінгвістичні інструменти для вдосконалення тексту. До таких інструментів належать не лише різноманітні методи і прийоми лінгвістичного аналізу текстів, які дозволяють діагностувати проблему, проаналізувати її та знайти оптимальне рішення щодо кожного випадку, лінгвостилістичне експериментування, розроблені юрлінгвістами алгоритми необхідних дій для вирішення проблем, але й володіння мовними ресурсами різних рівнів (лексичними, семантичними, граматичними, стилістичними, словотвірними тощо), розуміння їх потенційних можливостей у репрезентації правового тексту. Лінгвістична освіта законотворців має бути поглибленою, оскільки вправно оперувати мовним матеріалом та лінгвістичними засобами може лише людина ерудована, грамотна, з розвиненим мовно-стильовим почуттям. Звернення до лексикографічних джерел, нормативної бази, результатів лінгвістичного моніторингу законодавчих текстів, наукових лінгво-правових досліджень, експертних висновків юрлінгвістів також допоможе законопроектувальникам у створенні досконалого законодавчого тексту.

Результати спостережень над текстами чинного і новітнього українського законодавства, вміщені у цьому збірнику, можуть зацікавити всіх, хто займається питаннями законодавчої техніки та законодавчого процесу: працівників апарату Верховної Ради України, депутатів усіх рівнів, помічників народних депутатів України, нормопроектувальників, а також юристів, які працюють над проектами, громадських активістів різних громадських організацій, що займаються підготовкою й просуванням проектів нормативних актів, студентів юридичних факультетів.

Список використаних джерел

1. Курс лекцій з питань законотворчості: Навчальний посібник / За ред. О. Л. Копиленка, О. В. Богачової. – К.: «МП Леся», 2011. – С. 285.

2. Оніщенко Н. М. Систематизація законодавства в контексті сучасної юридичної науки / Н. М. Оніщенко // Актуальні питання кодифікації законодавства України. – Випуск 1. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2009. – С. 19.

Бабич К. О.,
студентка 5-го курсу
факультету правничих наук НаУКМА

НЕУЗГОДЖЕНІСТЬ ТЕРМІНІВ «ГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ» ТА «ПІДПРИЄМНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ» У ЗАКОНОДАВЧИХ АКТАХ УКРАЇНИ

Термінологічні проблеми, труднощі терміновживання, неузгодженість правових термінів у сучасному законодавстві, синонімія і дублетність термінологічних одиниць дедалі більше привертають увагу науковців, нормопроектувальників, юристів-практиків, лексикографів. Питання термінологічного характеру висвітлюються у працях вітчизняних і зарубіжних учених. Серед них – Ю. Зайцев, І. Усенко, Н. Артикуца, Т. Коваленко, С. Птуха, К. Трихліб, С. Черничинець, С. Толста, І. Федорович, Т. Анцупова, В. Єрьоменко, Ю. Прадід, О. Шаблій, З. Тростюк, Н. Калініна, Г. Миронова, О. Газдошова та ін.

Колізії в законодавчих та підзаконних актах зумовлені наявністю великої кількості нормативного матеріалу та недотриманням суб'єктами законодавчої ініціативи державних стандартів та правил розроблення національних нормативних документів.

У сучасній літературі та законодавстві використовуються для позначення однієї і тієї самої діяльності терміни «господарська» та «підприємницька діяльність». На практиці таке використання зумовлює низку питань, найголовніші з яких спрямовані на пошук відмінностей між вказаними термінами та формування єдиного підходу до розуміння й вживання цих термінів.

Метою даної статті є аналіз чинного законодавства на предмет вживання термінів «господарська діяльність» та «підприємницька діяльність» і висунення пропозицій щодо внесення змін до законодавства України.

Основними законодавчими актами, які використовують терміни «господарська» та «підприємницька діяльність» є Господарський Кодекс України (надалі – ГК України) і Цивільний Кодекс України (надалі – ЦК України). Окрім названих кодексів, поняття «господарська діяльність» вжито в Податковому Кодексі України, Законах України «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про ліцензування певних видів господарської діяльності», Розпорядженні Антимонопольного комітету України «Методика визначення відносин контролю» № 397-р від 24.12.2002 р.

Правове регулювання відносин вказаними ГК України і ЦК України є дещо подібним, оскільки у більшості випадків вони застосовуються як загальний та

спеціальний закони. Для визначення того, який нормативно-правовий акт застосувати – ЦК України чи ГК України – дослідники та юристи-практики звертаються до ч. 2 ст. 9 ЦК України, яка вказує, що законом можуть бути передбачені особливості регулювання майнових відносин у сфері господарювання. ГК України, у свою чергу, у ст. 2 визначає коло правовідносин, які він регулює, а саме: Цей Кодекс визначає основні засади господарювання в Україні і регулює господарські відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання.

Відмінності між двома кодексами полягають також у понятгєвому апараті. Так, ГК України у ст. 3 оперує поняттям «господарської діяльності», під яким розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність».

Поняття «господарська діяльність» також закріплене у Податковому Кодексі України (надалі – ПК України), який визначає господарську діяльність як «діяльність особи, що пов'язана з виробництвом (виготовленням) та/або реалізацією товарів, виконанням робіт, наданням послуг, спрямована на отримання доходу і проводиться такою особою самостійно та/або через свої відокремлені підрозділи, а також через будь-яку іншу особу, що діє на користь першої особи, зокрема за договорами комісії, доручення та агентськими договорами».

Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» містить таке визначення господарської діяльності: «будь-яка діяльність, у тому числі підприємницька, пов'язана з виробництвом і обміном матеріальних та нематеріальних благ, що виступають у формі товару».

Закон України «Про ліцензування окремих видів господарської діяльності» визначає господарську діяльність подібно до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», дещо розширюючи коло суб'єктів такої діяльності: господарською діяльністю є будь-яка діяльність, у тому числі підприємницька, юридичних осіб, а також фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язана з виробництвом (виготовленням) продукції, торгівлею, наданням послуг, виконанням робіт.

Антимонопольний комітет України у Розпорядженні № 397-р від 24.12.2002 р. «Методика визначення відносин контролю» закріпив своє бачення поняття господарської діяльності, під яким розуміють діяльність юридичних осіб, у тому числі органів державної влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю та/або фізичних осіб з виробництва, реалізації, придбання товарів, а також здійснення ними контролю над іншою юридичною чи фізичною особою. Господарською діяльністю не вважається діяльність фізичної особи з придбання товарів народного споживання для кінцевого споживання.

Як бачимо, законодавство України містить різні визначення «господарської діяльності», які не узгоджуються з дефініціями, представленими у ГК України

та ЦК України, проте саме вони визначають засади та принципи такої діяльності. Даний факт є яскравим прикладом безсистемного підходу законодавця у написанні та прийнятті нормативно-правових актів.

Поняття «підприємницької діяльності» насамперед закріплене у ст. 42 Конституції України, яка надає кожному право на підприємницьку діяльність.

Прямого визначення терміна «підприємницька діяльність» ГК України не містить, але опосередковано його можна сформулювати, виходячи із положень ч. 2 ст. 3 ГК України. Так, під підприємницькою діяльністю розуміється господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку.

Окреме визначення підприємництва як узагальнюючого поняття підприємницької діяльності представлене у ст. 42 ЦК України, яка встановлює, що підприємництвом є самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. Важливо зазначити, що це поняття закріплене у главі 4 ГК України під назвою *господарська комерційна діяльність* (*підприємництво*).

Системний аналіз положень ГК України показує, що *підприємницька діяльність* визначається через поняття *господарської діяльності*, а різницею у поняттях господарської та підприємницької діяльності є мета одержання прибутку.

Якщо така господарська діяльність здійснюється без мети отримання прибутку, ГК України визначає таку діяльність як «некомерційну господарську діяльність» (ч. 2 ст. 3 ГК України). На думку автора статті, у вказаній нормі ГК України міститься певна суперечність. Якщо виходити від зворотного, то діяльність, спрямована на отримання прибутку повинна називатись комерційною, а не підприємницькою. Положення ГК України вводять ще один термін, який викликає плутанину в розумінні видів діяльності, яка здійснюється відповідними суб'єктами.

ЦК України містить інший поділ діяльності залежно від мети отримання прибутку. Його можна виділити із регулювання діяльності юридичних осіб. Так, у ст.ст. 84-85 ЦК України поділяє товариства на *підприємницькі* та *непідприємницькі* на основі критерію мети отримання прибутку. При цьому *підприємницькими* товариствами вважаються господарські товариства та відповідно до ст. 115 ЦК України вони займаються господарською діяльністю.

ЦК України не містить окремого визначення поняття «господарська діяльність», тому за аналогією застосовуємо положення ГК України, який містить доволі широке розуміння господарської діяльності без уточнення мети отримання прибутку.

Важливим питанням, яке постає при термінологічному аналізі двох кодексів, є дефініції (визначення) учасників правовідносин, представлені ГК України та ЦК України. Наприклад, якщо товариство з обмеженою відповідальністю створене та діє при релігійній організації і займається виключно виготовленням та розповсюдженням ідейних матеріалів, то чи буде таке товариство учасником господарської діяльності відповідно до ГК України

чи учасником підприємницької діяльності відповідно до ЦК України, чи учасником господарської некомерційної діяльності?

Вирішення даного питання хоч і має суто теоретичний характер, однак показує термінологічні проблеми та неузгодженість між нормативно-правовими актами чинного законодавства України. Вказані кодекси були прийняті Верховною Радою України майже одночасно, з різницею у 6 хвилин. Цей факт є прикладом того, що якість прийнятих актів є сумнівною, адже вони не узгоджуються ні з поняттєвої, ні змістовної точок зору.

На думку автора, можливим варіантом приведення до єдності є прийняття підходу, покладеного в основу ЦК України, та поділ діяльності на *підприємницьку* та *непідприємницьку*. Ці терміни чітко вказують на мету створення та діяльності певного суб'єкта. Поняття «господарської діяльності» є корисним з огляду на узагальнюючу назву та саму мету впровадження ГК України, але містить у собі пережитки радянського законодавства та його впливу на сучасне розуміння правовідносин, які складаються у сфері підприємництва. Таке розуміння узгоджується із конституційним правом кожної особи на підприємницьку діяльність.

Таким чином, неузгодженість між термінами «господарська діяльність» та «підприємницька діяльність» може бути усунена шляхом внесення змін до ЦК України та ГК України, уніфікації підходу до визначення діяльності на підставі критерію мети отримання прибутку, згідно з яким діяльність є підприємницькою та непідприємницькою.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Основний закон України від 28.06.96 р. №254К/96 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – ст.141.
2. Цивільний Кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. №435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №40-44. – ст.356.
3. Господарський Кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. №436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №18. – ст.144.
4. Податковий Кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. №2755-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – №13-14, №15-16, №17. – ст.117.
5. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 р. №959-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – №29. – ст. 377.
6. Закон України «Про ліцензування окремих видів господарської діяльності» від 01.06.2000 р. №1775-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – №36. – ст. 299.
7. Методика визначення відносин контролю, затверджена розпорядженням Антимонопольного комітету України від 24.12.2002 р. №397-р.

Базікало М. А.,
студент 5-го курсу
факультету правничих наук НаУКМА

ЮРИСЛІНГВІСТИЧНІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ НАД ТЕКСТОМ ПОДАТКОВОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Сучасний законотворчий процес в Україні характеризується відносно низькою якістю підготовки як законопроектів, так і прийнятих Верховною Радою України законів, що регулюють різноманітні суспільні відносини. 20 років незалежності нашої Батьківщини створили гарні умови для становлення та формування першокласних професійних кадрів у галузі нормотворення, однак деструктивні політичні процеси й недостатня увага з боку держави, на жаль, мінімізували перспективи розвитку й спричинили стагнацію у цій сфері.

Проблема, про яку йде мова в цій статті, справляє величезний негативний вплив на законодавство та його застосування, породжує колізії норм, прогалини, корупцію, правовий нігілізм. І найбільш сумним є те, що проблема криється не в складних теоретичних речах при складанні норм, а в банальному незнанні державної мови, правил правопису, відсутності уважності та контролю осіб, котрі беруть участь у цьому відповідальному процесі. Як би там не критикували колишній Радянський Союз, однак якість прийнятих законів була значно вищою та більш професійною порівняно із сучасним станом українського законодавства.

Яскравим прикладом для підтвердження існування цієї проблеми є Податковий кодекс України, що був прийнятий 2 грудня 2010 р. [1]. Розглянемо лише невелику частину типових прикладів мовних «огріхів» при складанні норм.

1) Розпочнемо з підпункту 1 п. 9 ст. 170, викладеного у такій формі:

*«170.9.1. **Податковим агентом платника** податку під час оподаткування суми, виданої платнику податку під звіт та не повернутої ним протягом встановленого підпунктом 170.9.2 цього пункту строку, **є особа**, що видала таку суму, **а саме**:*

а) на відрядження – у сумі, що перевищує суму витрат платника податку на таке відрядження, розрахованій згідно з розділом III цього Кодексу;

б) під звіт для виконання окремих цивільно-правових дій від імені та за рахунок особи, що їх видала, – у сумі, що перевищує суму фактичних витрат платника податку на виконання таких дій ...».

У наведеному тексті спостерігається певна граматична недосконаліть конструкції, точніше її неповнота, адже між компонентами «особа, що видала таку суму», і «а саме». У структурі речення бракує сполучної ланки, яка б вказувала на цільове призначення дії, наприклад: «... ***особа**, що видала таку суму з таким цільовим призначенням: а) на відрядження – у сумі, що перевищує суму витрат ....».*

2) Іншим прикладом є підпункт 128 п. 1 ст. 14:

«14.1.128. обсяг видобутих корисних копалин (мінеральної сировини) – обсяг товарної продукції гірничодобувного підприємства, що відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 9 «Запаси» обліковується гірничодобувним підприємством як запаси – активи, вартість яких може бути достовірно визначена, для яких існує імовірність отримання їх власником – суб'єктом господарювання економічної вигоди, пов'язаної з їх використанням, та які складаються з: сировини, призначеної для обслуговування виробництва, у тому числі шляхом виконання господарських договорів про послуги з давальницькою сировиною, та адміністративних потреб; готової продукції, що виготовлена на гірничодобувному підприємстві, у тому числі шляхом виконання господарських договорів про послуги з давальницькою сировиною, призначена для продажу і відповідає технічним та якісним характеристикам, ***передбаченим договором або іншим нормативно-правовим актом».***

З такого порядку викладу може скластися хибне враження, що договір є нормативно-правовим актом. Звичайно, що це не так і, вочевидь, законодавець мав на увазі певні вимоги, які можуть встановлюватися договором та нормативно-правовими актами щодо готової продукції. Однак таке формулювання спричиняє певну деформацію у розумінні договору як певної угоди, а не нормативно-правового акта. Тому, щоб уникнути такого дисонансу в розумінні та покращити логіку викладу норми, потрібно внести наступні корективи: «*... призначена для продажу і відповідає технічним та якісним характеристикам,* ***передбаченим нормативно-правовим актом або договором****».*

3) Аналізований Кодекс містить також випадки неправильного вживання термінології, зокрема термінологічної надлишковості. Наприклад:

«146.2. Амортизація об'єкта основних засобів нараховується протягом строку корисного використання (експлуатації) об'єкта, установленого платником податку, але не менше мінімально допустимого строку, встановленого пунктом 145.1 статті 145 цього Кодексу, помісячно, починаючи з місяця, що наступає за місяцем введення об'єкта основних засобів в експлуатацію і зупиняється на період його реконструкції, модернізації, добудови, дообладнання, ***консервації та інших видів поліпшення та консервації****».*

Повторення терміна «консервація» не має практичного і логічного змісту, і є, можливо, наслідком звичайної неуважності при складанні тексту норми, який і так є доволі важким для сприйняття. Тому стаття має бути сформульована таким чином: «*на період його реконструкції, модернізації, добудови, дообладнання,* ***консервації та інших видів поліпшення».***

Розглянемо абз. 4 ч. 4 підрозділу 1 розділу «Перехідні положення»: «*... кошти, що нараховуються та вносяться особою, яка не є платником податку, або її* ***працедавцем*** *(третьою особою) на користь платника податку на пенсійний вклад або рахунок учасника фонду банківського управління такого платника податку».*

Проблема цієї статті полягає у термінологічні невизначеності такого поняття, як працедавець. Справа в тому, що в тексті Податкового кодексу України використовується термін «роботодавець», визначення якого міститься у ст. 14. Однак визначення поняття працедавець немає, а тому виникають питання, а чи є ці поняття тотожними? Чи є поняття «працедавець» ширшим за поняття «роботодавець», що саме включає в себе поняття «працедавець». Якщо законодавець вживає у всьому тексті вищезгаданого нормативно-правового акта поняття «роботодавець», а одного разу застосовує поняття «працедавець», то такі запитання є досить обґрунтованими.

Ймовірно, що це неузгодження у термінології виникло через те, що до написання такого значного за обсягом законодавчого акта було залучено велику кількість фахівців, що ніяк не знімає відповідальність із законодавця. Тому, на нашу думку, застосовані поняття є тотожними, однак у цьому випадку варто вжити термін «роботодавець», щоб сприяти термінологічній єдності Податкового кодексу.

Наведемо приклад присутності в тексті термінів і дефініцій, які для цього закону не є ключовими, а тому розглядаються можуть розглядатися як зайві, неактивні в межах цього акта термінологічні елементи: *«14.1.241. суб'єкт владних повноважень – у значенні, визначеному Кодексом адміністративного судочинства України»*.

Тут представлено визначення суб'єкта владних повноважень за допомогою бланкетного способу. Проблема полягає в тому, що сам термін жодного разу не був використаний у тексті Податкового кодексу України, окрім самої ст. 14, де й міститься визначення. Якщо термін не вживається в нормативному акті, то навіщо давати його визначення? Яка його мета? Здійснивши системний аналіз норм, такої мети не було виявлено, тому цей приклад можна розглядати як порушення правил законодавчої техніки, недотримання яких призводить надлишкових дефініцій і невиправдано збільшує обсяг тексту нормативно-правового акта.

Також у кодексі є чимало пунктуаційних помилок, що може впливати на правильне трактування норми, а також зроблено посилання на неіснуючі пункти, особливо наочною є плутанина у диференціації таких стрижневих складових законодавчої техніки, як «стаття – частина – пункт – підпункт», має місце пропуск необхідних термінів і словосполучень, що може змінювати практичне застосування статті. Ось, наприклад: *«121.1. Незабезпечення платником податків* ***зберігання первинних документів облікових та інших регістрів, бухгалтерської та статистичної звітності****, інших документів з питань обчислення і сплати податків та зборів протягом установлених статтею 44 цього Кодексу строків їх зберігання та/або ненадання платником податків контролюючим органам оригіналів документів чи їх копій при здійсненні податкового контролю у випадках, передбачених цим Кодексом, – тягнуть за собою накладення штрафу в розмірі 510 гривень»*.

Робимо висновок: у наведеному тексті норми пропущена кома або ж вона неправильно викладена. Варіантів може бути два: 1) *«…зберігання первинних* ***документів,*** *облікових та інших регістрів, бухгалтерської та …»*;

2) «*...зберігання первинних облікових* ***документів*** *та інших регістрів, бухгалтерської та ...*».

Чому ми зробили висновок про два можливі варіанти? Щодо першого варіанта, то в тексті Податкового кодексу всюди вживається словосполучення «***первинні документи***». Однак щодо бухгалтерського обліку, в ст. 9 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» кодифікується термінологічне словосполучення «***первинні облікові документи та регістри бухгалтерського обліку***».

Первинні облікові документи відповідно до Юридичної енциклопедії за редакцією академіка Ю. С. Шемшученка визначаються як документи, які є підставою для бухгалтерського обліку фінансово-господарських операцій, підтверджують факт їх здійснення і повинні бути складені під час проведення зазначених операцій, а якщо це неможливо, – відразу після їх закінчення [2].

Тому можливі ці два варіанти, однак ми схиляємося саме до того, що під час складання тексту була просто пропущена кома.

Розглянемо інші приклади.

«146.19. У разі якщо договір оперативної оренди (лізингу) чи концесії зобов'язує або дозволяє орендарю чи концесіонеру здійснювати ремонти та/або поліпшення об'єкта оперативної оренди (лізингу) чи концесії, частина вартості таких ремонтів та/або поліпшень у сумі, що перевищує віднесену на витрати ***згідно з абзацом другим пункту 146.11 та пункту 146.12 цієї статті****, амортизується орендарем чи концесіонером як окремий об'єкт в порядку, встановленому для групи основних засобів, до якої відноситься об'єкт оперативної оренди (лізингу) чи концесії, що ремонтується та/або поліпшується».*

Наводимо також тексти п.п. 146.11 та 146.12:

«146.11. Первісна вартість основних засобів збільшується на суму витрат, пов'язаних із ремонтом та поліпшенням об'єктів основних засобів (модернізація, модифікація, добудова, дообладнання, реконструкція), що приводить до зростання майбутніх економічних вигод, первісно очікуваних від використання об'єктів у сумі, що перевищує 10 відсотків сукупної балансової вартості всіх груп основних засобів, що підлягають амортизації, на початок звітного податкового року з віднесенням суми поліпшення на об'єкт основного засобу, щодо якого здійснюється ремонт та поліпшення».

«146.12. ***Сума витрат, що пов'язана*** *з ремонтом та поліпшенням об'єктів основних засобів, у тому числі орендованих або отриманих у концесію чи створених (збудованих) концесіонером у розмірі, що не перевищує 10 відсотків сукупної балансової вартості всіх груп основних засобів на початок звітного року, відноситься платником податку до складу витрат».*

Виникає запитання: де тут другий абзац? Як бачимо, абзац другий у цих пунктах відсутній, тому п. 19 ст. 146 є часткового «мертвим». Також має місце граматична тавтологія у п. 12 ст. 146, адже замість «***сума витрат, що пов'язана з...***» слід вжити просто «***сума витрат, пов'язана з...***». Такого роду помилок припускаються часто у процесі перекладу російських дієприкметникових зворотів українською. На це звертає увагу Н. Непийвода у

пораднику «Сам собі редактор»: Тут треба бути дуже обережним, щоб бува не передати, як кажуть, куті меду. І наводить приклади: *результати аналізу, що одержані недавно* < неправильно; *результати аналізу, одержані недавно* < правильно. Авторка радить: «Перекладайте, але не долучайте сюди ще й підрядної структури – це вже для нього забагато» [3].

Розглянемо інші приклади помилок.

«44.5. У разі втрати, пошкодження або дострокового знищення документів, зазначених в пунктах 44.1 і 44.3 цієї статті, платник податків зобов'язаний у п'ятиденний строк з дня такої події письмово повідомити орган державної податкової служби за місцем обліку в порядку, встановленому цим Кодексом для подання податкової звітності, та митний орган, яким було здійснено митне оформлення відповідної митної декларації.

Платник податків зобов'язаний відновити втрачені документи протягом 90 календарних днів з дня, що настає за днем надходження повідомлення до органу державної податкової служби, митного органу.

*У разі неможливості проведення перевірки платника податків у випадках, передбачених **цим підпунктом**, терміни проведення таких перевірок переносяться до дати відновлення та надання документів до перевірки в межах визначених цим **підпунктом** строків».*

Як бачимо, п. 5 ст. 44 законодавець розуміє як підпункт, але ж нам очевидно, що це не так. Це грубе порушення у конструюванні законодавчого тексту.

*«**153.8.** Оподаткування операцій з торгівлі цінними паперами, деривативами та іншими, ніж цінні папери, корпоративними правами. Для цілей **цього підпункту** під терміном «доходи» слід розуміти...*

*...Усі інші витрати та доходи платника податку, крім витрат та доходів за операціями з цінними паперами, деривативами та іншими, ніж цінні папери, корпоративними правами, визначеними **цим підпунктом**...».*

*«**152.4.** Порядок нарахування податку в разі наявності відокремлених підрозділів у складі платника податку – юридичної особи.*

*Платник податку, який має у своєму складі відокремлені підрозділи, розташовані на території іншої, ніж такий платник податку, територіальної громади може прийняти рішення щодо сплати консолідованого податку та сплачувати податок за місцезнаходженням таких відокремлених підрозділів, а також за своїм місцезнаходженням, визначений згідно з нормами цього розділу та зменшений на суму податку, сплаченого за місцезнаходженням відокремлених підрозділів. {Абзац другий **пункту** 152.4 статті 152 із змінами, внесеними згідно із Законом N 4834-VI (4834-17) від 24.05.2012 }*

*Вибір порядку сплати податку на прибуток, **визначеного цим підпунктом**, здійснюється платником податку самостійно до 1 липня року, що передує звітному, про що повідомляються податкові органи за місцезнаходженням такого платника податку та його філій (відокремлених підрозділів).*

Зміна порядку сплати податку протягом звітного року не дозволяється. При цьому відокремлені підрозділи подають податковому органу за своїм

місцезнаходженням розрахунок податкових зобов'язань щодо сплати консолідованого податку, форма якого встановлюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної фінансової політики, виходячи з положень ***цього пункту****. Рішення про сплату консолідованого податку поширюється також на відокремлені підрозділи, створені таким платником податку протягом будь-якого часу після такого повідомлення».*

В останньому прикладі чітко видно вищезгадану плутанину, яка пронизує увесь законодавчий акт. Разом із правильним посиланням на позначення поняття «пункт» застосовується поняття «підпункт». Складається враження, що текст створювався різними фахівцями й не був відредагований належним чином. Зрозуміло, подібні випадки не повинні мати місця в жодному нормативно-правовому акті, особливо коли це кодифікований акт.

Неуважність законодавця простежується і в наступному тексті: *«189.4. Базою оподаткування для* ***товарів / послуг****, що передаються/отримуються у межах договорів комісії (консигнації), поруки, довірчого управління, є вартість постачання* ***цих товарів****, визначена у порядку, встановленому статтею 188 цього Кодексу».*

Як бачимо, у другому випадку термін «*послуги*» був утрачений, що створює певні труднощі для практичного тлумачення правової норми. Звичайний, здавалось, пропуск слова викликає питання: а що ж тоді є базою оподаткуванням для послуг? І чи стаття стосується товарів і послуг, чи лише товарів? Слово «*постачання*» має стосуватися лише товарів чи товарів і послуг? Чи послуги можуть лише надаватися, але не постачатися?

Ст. 188 Податкового кодексу України чітко визначає порядок визначення бази оподаткування в разі ***постачання*** товарів/послуг. Крім того таке поняття, як «постачання послуг» дійсно існує й має своє визначення у ст. 14 ПКУ. Однак у самому тексті кодексу часто натрапляємо на термін ***«надання послуг»***, який, на нашу думку, є більш вдалим.

Отже, втрата слова «послуг» у другому випадку має технічний характер і пов'язана лише з поспішністю та неуважністю при складанні та редагуванні цієї норми й всього Кодексу загалом.

Усі наведені у статті приклади помилок засвідчують актуальність юридико-лінгвістичних розробок та необхідність впровадження комплексної лінгвістичної експертизи законопроектів на стадії їх підготовки до другого читання.

Список використаних джерел

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/go/2755-17
2. Юридична енциклопедія – Т. 1-6. – К., 1998-2004. – Т. 4 – С. 477.
3. Непийвода Н. Сам собі редактор: Порадник з української мови. / К. Непийвода. – К., 1998. – С. 35.

Баран Беата,
директор з міжнародних зв'язків
Європейської асоціації студентів-юристів,
Ягеллонський університет
(м. Краків, Республіка Польща)

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ В ЗАКОНОДАВСТВІ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА (НА МАТЕРІАЛІ ТЕРМІНІВ ТРУДОВОГО ПРАВА)

Термінологія законодавства у сучасній Республіці Польща розвивається під впливом як екстралінгвістичних чинників (розширення інформаційно-правового простору, еволюція правового знання, розширення сфери законодавчого регулювання, євро- і правоінтеграція тощо), так і власне лінгвістичних процесів, що супроводжують формування будь-яких терміносистем (термінологізація і детермінологізація, взаємодія термінологічних одиниць на різних мовних рівнях, парадигматичні та синтагматичні відносини тощо).

Динаміка і специфіка розвитку законодавчої термінології (як на рівні ЄС, так і на рівні національних терміносистем) в сучасних умовах спричинюють зростання уваги з боку науковців і спеціалістів-практиків до таких проблем, як: інвентаризація термінологічних одиниць у законодавчих джерелах, класифікація і систематизація термінів, законодавчі дефініції та законодавчі конструкції; розроблення стандартів щодо термінів та їх визначень; унормування та стандартизація термінів і термінологічних словосполучень; законодавчі помилки і законодавчі колізії; лексикографічний опис законодавчих термінів; забезпечення перекладу законодавчих текстів та ін.

Актуалізуються також питання вибору терміна для кодифікації, юридико-лінгвістичного тлумачення термінів законодавства, дублетності та варіативності термінів, синонімії та паронімії термінів, міжмовної омонімії тощо. Правильне створення, тлумачення та застосування термінів у національних законодавчих системах надзвичайно важливо для правозастосовної практики. Це обумовлює необхідність розглянути деякі термінологічні проблеми трудового законодавства Республіки Польща.

Польська наука виділяє дві категорії мови: нормативно-правову та науково-правову. Перша – це мова, яка використовується для вираження правових норм, а друга – правової доктрини. У цій роботі сфокусуємо свою увагу і зробимо певні зауваження щодо першої категорії мови, хоча для аналізу застосовуються і наукові терміни юридичної мови.

Предметом мого аналізу є найбільш важливі для польського трудового законодавства поняття та їх буквальне тлумачення [1]. Насамперед слід зазначити, що в польському трудовому законодавстві буквальне тлумачення правової норми має перевагу перед іншими типами тлумачення, особливо перед функціональним і цілеспрямованим тлумаченням. Останні два види тлумачення у цій статті не розглядаємо.

Відправною точкою для аналізу проблеми буквального тлумачення норм, визначених у польському трудовому законодавстві, є той факт, що цей вид тлумачення насамперед застосовується до конкретних норм, що вживаються в широкому мовному контексті, зокрема семантичних та синтаксичних правил. Центральне значення в тлумаченні норм у польській правовій системі має так звана директива етнічної мови (природна мова). Передбачається, що правова норма повинна бути віднесена до значення, яке вона має у загальний мові [2]. Прикладом цього поняття в польському трудовому законодавстві є термін, що використовується у ст. 81 § 2-4 Трудового Кодексу Польщі – поняття «простій», що означає призупинення роботи працівником. Це чітке посилання на загальне, або навіть звичайне значення терміна «простій» у природній мові. Інтерпретація таких механізмів відбувається також в інших правових системах країн Європейського Союзу. Як приклад, можна вказати на термін, що використовується в англосаксонській системі: *ordinarymeaning* або *literalmeaning* [3].

У польському трудовому законодавстві є більш серйозні проблеми використання загальної мови, які виявляються на основі тлумачення юридичних понять, що містяться в правовому тексті. Це зауваження стосується не лише контекстуальних визначень, що є природнім явищем, але також і явного визначення, тобто такі, які містяться безпосередньо в конкретній статті – дефінієндум і дефінієнс. Класичним прикладом такого визначення в польському трудовому законодавстві є дефініція поняття працівника. Ст. 2 Трудового Кодексу Польщі [4] описує його так: «наймана особа, що займається трудовою діяльністю на основі трудового договору, призначена чи обрана на відповідну посаду. Тим не менш, не ясно, чи це також стосується процесуального трудового права чи ні. Проблема в тому, що Цивільний Процесуальний Кодекс [5] дає інше визначення поняття «працівник», яке відрізняється від ст. 2 Трудового Кодексу Польщі. Основна відмінність полягає в тому, що це поняття також поширюється на сім'ю працівника та його спадкоємців, а також осіб, що працюють за договором найму на об'єктах кустарного виробництва. Немає жодних сумнівів у тому, що визначення працівника у ст. 476 Цивільного Процесуального Кодексу є коректним, оскільки саме воно використовується польським судом під час розгляду трудових спорів.

Проте на практиці застосування правових норм виникає питання: як зрозуміти суть поняття «працівник» та його важливість у положеннях Трудового Кодексу Польщі, яке врегульовує процедуру вирішення трудових спорів погоджувальною комісією трудового колективу. На нашу думку, встановлений та чинний у польській правовій системі принцип тлумачення права має базуватися на директиві, котра забороняє вищезазначену інтерпретацію – термін «працівник» зі ст. 2 Трудового Кодексу Польщі також міститься у процедурній частині Трудового Кодексу. Така інтерпретація була заснована на припущенні, що правові поняття, що містяться в одному правовому акті (у цьому випадку Трудовому Кодексі) не можуть мати різні значення. У результаті цього, в польському процесуальному трудовому

законодавстві є два різних визначення терміна «працівник»: одне для розгляду трудових спорів у судовому порядку, друге – для їх розгляду перед погоджувальною комісією.

Інша концепція, яка створює серйозні проблеми інтерпретації в польському трудовому законодавстві, є поняття «призначення» [6]. Це тому, що воно має два значення, залежно від застосовуваного до працівників або до ділових відносин правового та адміністративного характеру (у воєнізованих служб, наприклад поліції). У семантичній сфері немає способу, який може визначити, чи є дані відносини трудового чи адміністративного характеру. Для визначення характеру правовідносин необхідно дуже детально проаналізувати правову базу, на якій особа працевлаштована. Призначення на роботу як джерело виникнення трудових відносин характеризується [7] чітким розподілом обов'язків та рівнем підпорядкування. У свою чергу, призначення також характеризується тільки зобов'язальними відносинами та передусім стосується урядовців (державна служба).

З метою тлумачення положень польського трудового законодавства, якщо відсутнє конкретне визначення терміна, застосовується найбільш наближене загальне визначення, що міститься в суміжній галузі законодавства. Класичним прикладом у цьому плані є поняття «мирного врегулювання». Жодне з положень трудового законодавства не дає конкретного визначення таким правовідносинам. У такий спосіб для визначення трудової норми правова доктрина відсилає до норми цивільного права [8]. Трудове та цивільне право є сферами матеріального права, що мають у своїй основі зобов'язальні відносини, які і є підставою виникнення правовідносин між сторонами. Поняття «мирного врегулювання», що міститься в адміністративно-правових нормах, не використовується в даному випадку. Оскільки це поняття відрізняється від норм трудового права і зазвичай засноване на владних відносинах.

По суті, аналогічний механізм має місце у випадку субсидіарності інших термінів, що не визначені у трудовому праві. Наприклад, для висвітлення цього питання варто вказати на такі поняття: «збитки», «причинність» та, врешті-решт, «право укладати договори» [9].

Зауважимо, що проблема використання понять з «чужих» сфер права в польському трудовому законодавстві має законодавчо встановлений спеціальний механізм регулювання. Це дозволяє інтерпретувати ці поняття, як це визначається ст. 300 Трудового Кодексу, «відповідно» та в манері, що відповідає специфіці трудових відносин.. Наприклад, можна вказати на поняття «експлуатація / використання», що міститься в ст. 388 Цивільного кодексу. Вищезазначений термін означає невідповідність розміру отриманої винагороди чи зарплати фактично виконаній роботі.

Аналізуючи питання в інтерпретації мовних дефініцій польського трудового законодавства, варто звернути увагу на чинну заборону синонімічної інтерпретації. Це означає, що ви не можете надавати різним фразам те саме значення. Наприклад, таким поняттям, як «винагорода» та «бонуси» не може бути надано однакового значення, хоча ці поняття можуть виступати синонімами у звичайній розмовній мові. Підстави виплати винагороди

врегульовані законодавством, а бонуси є необов'язковими і їх виплата залежать від розсуду роботодавця. У свою чергу, винагорода є обов'язковою тільки якщо працівник відповідає умовам, викладеним у відповідних статтях, у такому випадку роботодавець зобов'язаний виконати його. Тому ці поняття не можуть бути прирівняні одне до одного, навіть якщо премія названа «винагородою», як і у випадку з так званою «ювілейною винагородою».

Іншими визначальними проблемами, що існують у польському трудовому законодавстві, є терміни «робоче місце» та «роботодавець» [10]. У минулому ці терміни часто вживались в одному і тому ж значенні. *Delegelata* – це вже не прийнятне, тому що перший термін має речовий сенс і, отже, належить лише до структури територіальних та майнових характеристик правовідносин, а друге поняття використовується тільки до осіб роботодавців.

Хоча іноді таки доводиться звертатися до понять загальної мови для тлумачення норм трудового права. Ілюстрацією цієї тези є поняття «трудового стажу», який визначається в Трудовому Кодексі як період роботи. Але якщо розглядати це поняття на основі внутрішніх актів, то воно має інше значення, що надає йому особливий сенс. Відповідно до цього, якщо існує сумнів щодо тлумачення того чи іншого терміна, варто використовувати те значення, яке окреслене внутрішніми актами, а не загальновживаними нормами мови.

Підсумовуючи проведені у цьому дослідженні роздуми про буквальне тлумачення визначених понять, що використовуються в польському трудовому законодавстві, зазначимо, що існує низка питань, які мають важливе значення для правильного використання відповідних визначень. Зазвичай, вони виникають на підставі суб'єктивного та об'єктивного тлумачення окремих термінів, що може мати результатом виникнення конфліктів у їх розумінні. Для усунення такого роду протиріч використовуються відповідні директиви, наприклад, директива, що забороняє синонімічне тлумачення юридичних понять. У разі існування непереборних протиріч польська доктрина трудового права використовує аргумент *acohaerentia.*

Список використаних джерел

1. Zieliński M. Тлумачення права. Норми, правила, чайові. – Варшава 2002. – С. 136.
2. Osajda K. Презумпція загальний мові // Теорія і практика тлумачення права / вер. P. Winczorek, Варшава 2005. – С.137.
3. Atria F. Legal Reasoning and Legal Theory Revisited // Law and Legal Interpretation / red. F. Atria, N. Maccormick. – Ashgate, Darmouth 2003, *passim.*
4. Baran K. Трудовий Кодекс Польщі / Коментар, вер. K. W. Baran, Варшава 2012. – С. 22.
5. Baran K. W. Процедуральне процесове законодавство. – Варшава, 2003. – С. 242-243.
6. Zieliński T. Ставлення трудового права до адміністративного права. – Краков, 1977, *passim*
7. Kuczyński T. Юрисдикція адміністративного суду в справах державних службовців. – Вроцлав, 2000. – С. 50 та сл.
8. Jezioro J. Цивільний Кодекс Польщі: Коментар / вер. G. Gniewek, Варшава, 2008. – С. 1427.
9. Machnikowski P. *op. cit.* – С. 531.
10. Chmielek – Łubińska E. Трудовий Кодекс Польщі: Коментар / вер. B. Wagner. – Гданськ, 2011. – С. 23.

Баулін О. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права та криміналістики
Національної академії внутрішніх справ, Київ

ЮРИСДИКЦІЯ ЯК ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ І ПРОБЛЕМИ З ЇЇ ВЖИВАННЯМ У МОВІ НОВОГО КПК УКРАЇНИ

З набранням чинності Кримінальним процесуальним кодексом України (в назві і далі – КПК). прийнятим 13 квітня 2012 р., має суттєво змінитися в нашій країні кримінально-процесуальна діяльність, для якої законодавець визначив нові завдання, засади, порядок, методи і засоби здійснення. Ефективність цієї діяльності значно залежатиме від правильного і однакового розуміння та вживання правоохоронцями юридичної термінології, яку використано для формулювання нових кримінально-процесуальних норм і інститутів.

Привертає увагу термін «юрисдикція», який у різних відмінках досить поширено (понад 50 разів) вживається у новому КПК. Цей термін є майже не дослідженим у галузі кримінально-процесуальної науки, оскільки з часів запровадження у другій половині XIX ст. змішаного типу кримінального судочинства, він не використовувався у кодифікованих джерелах вітчизняного кримінально-процесуального права. І хоч про юрисдикцію господаря, суду і уряду воєводства згадують Литовські Статути, а про юрисдикцію полкової канцелярії – «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р., його ми не знайдемо у Статуті кримінального судочинства Російської імперії 1864 р., у кримінально-процесуальних кодексах УСРР 1922 р. та 1927 р. У КПК УРСР 1960 р. «юрисдикція» з'являється лише після доповнення його главою 32^{1}, якою змінено повноваження Верховного Суду України з перегляду судових рішень за Законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розгляду справ Верховним Судом України» від 20 жовтня 2011 р. Зокрема, ст. 400^{12} цього Кодексу передбачала як одну з підстав для перегляду судових рішень, що набрали законної сили, «встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом».

Оскільки у такому вузькому контексті термін «юрисдикція» в цій главі згадувався лише двічі, а його застосування було розрахованим на найвищу судову інстанцію, в якій практикують юристи високої кваліфікації, проблем із з'явленням у кримінально-процесуальному законі даного терміна скоріш за все можна було й не очікувати. Але поширення його застосування у досудове розслідування, підготовче судове провадження та інші стадії кримінального процесу, в яких буде діяти широке коло суддів, адвокатів, прокурорів, слідчих і оперативних працівників різних відомств та інших осіб, може призвести до конфліктних ситуацій у кримінально-процесуальних відносинах через неоднакове розуміння цього нового терміна.

Як відомо, слово «юрисдикція» (лат. – iurisdictio) є одним з тих, що широко вживаються у правовій сфері життєдіяльності суспільства з часів раннього Риму. Цим словом позначались у різні періоди Риму сукупність прав домовласника над членами сім'ї, розпорядча і судова влада, управління магістратів, підсудність (територіальну, персональну та ін.). Воно виникло з поєднання двох інших латинських слів – «ius» і «dicere», які разом означають «проголошувати право», тобто повноваження судді формулювати у конкретному випадку те, що має силу права (постановляти вирок) [1, с.175]. Незважаючи на таку його тривалу історію і статус фундаментальної правової категорії, яка вживається у мові авторитетних міжнародних документів (Загальна декларація прав людини 1948 р., Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. та ін.), у правознавстві цей термін традиційно вважається носієм різних дискусійних понять.

У сучасній літературі юрисдикцію розглядають як судочинство, підсудність, підвідомчість справ суду [2], як сукупність повноважень відповідних державних органів вирішувати правові спори і справи про правопорушення та застосовувати юридичні санкції [4], як компетенцією судових органів щодо розгляду цивільних, кримінальних та інших справ і коло питань, що відносяться до ведення держави або державної установи [5, с. 525].

З цього приводу найбільш обґрунтованим виявляється підхід, за яким родове поняття «компетенція» для судових установ краще визначати за допомогою поняття «юрисдикція» як традиційного і більш точного для відбиття суті головних цілей правосуддя [6, с. 179]. І дійсно, судова влада здійснюється шляхом конституційного, адміністративного, цивільного, господарського, кримінального судочинства на основі процесуальних норм. «Підвідомчість» та «підсудність» є лише видовими щодо поняття «юрисдикція», яке посідає вищу за їхню щабель у понятєвому апараті юриспруденції.

Чому саме категорія підсудність, яка означає розмежування компетенції між судами щодо підвідомчих їм справ, домінує в кримінально-процесуальному законі і замінює юрисдикцією, довів ще на початку XX ст. І. Я. Фойницький, який відзначав, що саме підсудність є об'єктивною стороною судової влади, яка визначає відносини між кримінальними справами і судом, і покладається в основу всього кримінального провадження як інститут публічного порядку, значення якого виходить за межі інтересів суто процесуальних [7, с. 88].

Невипадково у Конституції України термін юрисдикція використовується саме для визначення повноважень і предмета діяльності судів загальної юрисдикції та Конституційного Суду України (ч. 2 ст. 125, ч. 1 ст. 147). Також про загальну юрисдикцію йдеться у ст.ст. 17, 18, 19 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Цей же закон із загальної юрисдикції виокремлює адміністративну (ч. 4 ст. 22), відповідну апеляційному і касаційному порядку судову (ч. 5 ст. 26), територіальну (п. 6 ч. 1 ст. 34), цивільну, кримінальну, господарську, адміністративну як спеціалізовані (ч. 3 ст. 39) юрисдикції. Проте, сутність даних видів загальної судової юрисдикції у цьому законі не

розкривається, а тому з'ясувати її можна лише через аналіз норм відповідних правових інститутів, які закріплені у процесуальному законодавстві.

Не маючи на меті одразу висвітлити повний аналіз використання терміна «юрисдикція» у новому КПК, оскільки він присутній у його багатьох досить різних за змістом мовних конструкціях (п. 20 ч. 1 ст. 3, ч. 3 ст. 4, ч. 1 ст. 32, ч. 4 ст. 33, ч. 2 і ч. 3 ст. 34, ч. 1 ст. 192, ч. 1 ст. 206 та ін.), усе ж підкреслимо, що законодавець в основному пов'язує визначення територіальної підсудності у кримінальному провадженні з межами територіальної юрисдикції суду (ч. 1 ст. 32), які самі по собі є не чітко визначеними. На місцевому рівні вони залежать від виду судочинства (цивільного, кримінального, адміністративного, а їх сукупність, у тому числі й з властивими для кожного з даних видів судочинства правилами територіальної (місцевої) підсудності, і становить відповідну судову юрисдикцію), а також впливу інших правил підсудності у кримінальному провадженні, закріплених у ст. 34 КПК. Законів або інших нормативно-правових актів, у яких було б чітко визначено територіальну юрисдикцію судів, поки ще не має, а територіальний принцип побудови судової системи означає, що юрисдикція окремих її ланок поширюється на певні території, які можуть збігатися з адміністративно-територіальними одиницями, але можуть і не збігатися з ними [3, с. 278]. Це яскраво доводить система господарських апеляційних судів.

Також не сприятиме ефективній діяльності органів кримінальної юстиції необхідність постійного врахування слідчими, прокурорами і суддями (слідчими суддями) при вирішенні певних питань того, де територіально здійснюється досудове розслідування, де воно є закінченим і де знаходиться сам орган досудового розслідування, оскільки ці території можуть належати до різних територіальних судових юрисдикцій. Щоб пересвідчитись у цьому, достатньо звернути увагу на такі мовні конструкції норм нового КПК: «судом, у межах територіальної юрисдикції якого закінчено досудове розслідування» (ч. 1 ст. 32); «суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування» (ч. 7 ст. 100, ч. 1 ст. 184, ч. 3 ст. 244); «суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування» (ч. 2 ст. 132, ч. 1 ст. 192, ч. 1 ст. 247) та ін. Особливі складнощі ці положення можуть утворити при провадженні у справах щодо організованих злочинних угруповань, у багатоепізодних справах, за якими розслідуються злочини, що були вчинені у різних регіонах.

Цікавість викликають і положення ч. 1 ст. 218 КПК, яка встановлює: «Досудове розслідування здійснюється слідчим того органу досудового розслідування, під юрисдикцією якого знаходиться місце вчинення кримінального правопорушення», а також ч. 6 цієї ж статті, ч. 5 і ч. 6 ст. 232 КПК, у яких йдеться про території, що знаходяться під юрисдикцією органу досудового розслідування. Це потребує окремого нормативного регулювання або офіційного тлумачення через наявність органів досудового розслідування різних ланок (місцевої, обласної, республіканської) в системі МВС, СБУ, ДПА України, слідчі яких звикли до традицій дещо іншої, більш зрозумілої мовної конструкції правил територіальної «підслідності», які діяли за КПК 1960 р.

Є сподівання, що висвітлення цієї актуальної проблеми і деяких шляхів її вирішення буде сприяти дійсно швидкому її розв'язанню з метою формування слідчої і судової практики відповідно до вимог нового КПК України.

Список використаних джерел

1. Бартошек М. Римское право: (Понятия, термины, определения): Пер. з чешск. / М. Бартошек. – М.: Юрид. лит., 1989. – 448 с.
2. Каринский С.С. Юрисдикция // Словарь иностранных слов / Под общ. ред. И.В. Лехина, С.М. Локшиной, Ф.Н. Петрова. – М.: Гос. изд-во иностранных и национальных словарей, 1954. – С.827.
3. Коментар до Конституції України / Автори: В.Б. Авер'янов, В.Ф. Бойко, В.І. Борденюк та ін.; ред. кол.: В.Ф. Опришко (гол.), Л.Є. Горьовий, М.І. Корнієнко та ін. – К.: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1996. – 378 с.
4. Пиголкин А.С. Юрисдикция // Юридический энциклопедический словарь / Гл. ред. А.Я. Сухарев; Редкол.: М.М. Богуславский и др. – 2-е изд., доп. – М.: Сов. энциклопедия, 1987. – С.526.
5. Популярна юридична енциклопедія / Кол. авт.: В.К. Гіжевський, В.В. Головченко, В.С. Ковальський (кер.) та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 528 с.
6. Тихомиров Ю.А. Теория компетенции. / Ю.А. Тихомиров. – М.: Юринформцентр, 2001. – 355 с.
7. Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства / Общ. ред., послесл., прим., кратк. биограф. сведения А.В. Смирнова (печат. по 3-му изд., СПб., 1910). – В 2-х т. – Т.2. – СПб: Альфа, 1996. – 607 с.

Бойко А.О.,
студентка 5-го курсу
факультету правничих наук НаУКМА

ЮРИДИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ: ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ ТА ТЛУМАЧЕННЯ

Одним із найбільш пріоритетних напрямків зовнішньої політики України на сучасному етапі є зближення із Європейським Союзом (далі – ЄС). 17 липня 1997 р. Україною було ратифіковано Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод. Україна є державою європейської орієнтації, тому її вступ до Євросоюзу – стратегічна мета зовнішньої політики. Слід зазначити, що вступу всіх нинішніх країн-членів Євросоюзу передувало їх членство у Раді Європи, а останньому – ратифікація Конвенції про захист прав людини і основних свобод (далі – КПЛ).

Головним завданням у контексті європейської інтеграції є внесення необхідних змін у національне законодавство, зокрема тих, що випливають з прецедентного права, яке створюється рішеннями Європейського Суду з прав людини.

Існують дві основні умови ефективного застосування практики ЄСПЛ в Україні: перша – це обізнаність та висока професійна свідомість суддів усіх рівнів та спеціалізацій; друга – системність та узгодженість законодавчих актів України, що регулюють процес виконання рішень та застосування практики

ЄСПЛ [1]. Але щодо практичного виконання та реалізації зазначених умов існує низка проблем. Зокрема, проблема узгодженості термінології, що використовується в законодавчих актах України з приводу виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ та її відповідності автентичним текстам КПЛ. Безперечно, переклад текстів з англійської та французької мови супроводжується чималими труднощами, обумовленими соціально-правовою та лінгво-правовою асиметрією, а також недостатньою розробленістю проблем юридичного перекладу і порівняльного правознавства – галузей, що почали інтенсивно розвиватися в останні десятиліття.

Важливою проблемою є відмінність доктрини, джерел, понять загального права, яка спричинює труднощі перекладу англійською мовою: через невідповідність термінів загального права термінам права континентального адекватний переклад їх стає складним завданням для перекладача, оскільки потребує поглиблених знань про їхній правовий зміст та інші специфічні особливості термінів.

Однією з актуальних проблем, що виникають у практичній діяльності вітчизняних суддів, адвокатів, працівників правоохоронних органів, є пошук ефективних методів, засобів і прийомів перекладу оригінального англомовного або франкомовного тексту КПЛ, термінологія якого має бути базовою для актів національного законодавства у цій сфері. Зауважимо, що автентичні тексти КПЛ розрізняють два види юрисдикційних актів ЄСПЛ: рішення ЄСПЛ щодо прийнятності заяви та остаточні рішення ЄСПЛ, ухвалені в результаті розгляду справи по суті, і, відповідно, в автентичних текстах використовуються на позначення цих рішень різні терміни [там само]. У зв'язку з чим спостерігається невідповідність у використанні як термінів, так і визначень. В інших випадках у перекладачів виникають труднощі з визначенням співвіднесеності термінів у галузевих терміносистемах національної мови.

Юридичний переклад – це переклад з однієї правової системи в іншу, він більше формалізований та характеризується наявністю складних термінів, які розкривають поняття (дефініції), властиві правовій системі лише конкретної країни, що вирізняється своїми стилістичними особливостями: професійною термінологією, особливими ідіоматичними виразами і фразеологічними сполученнями, які не вживаються або рідко вживаються у розмовній мові (побуті та загальноприйнятій літературі) [2].

У випадках спорідненості правових систем переклад зробити легше, однак мовна спорідненість не полегшує перекладачеві його завдання, якщо правові системи суттєво відрізняються одна від одної. Оскільки переклад юридичних текстів потребує глибоких спеціальних знань, то юридичні тексти часто перекладаються юристами, а не професійними перекладачами. Ця практика затвердилась, зокрема, в адміністрації ЄС, де юристи перевіряють тексти, перекладені перекладачами, а в Суді ЄС перекладачами працюють тільки юристи [3]. І, оскільки, юридичний переклад є перекладом з однієї правової системи в іншу, відповідно, з'являються нові складнощі при перекладі: перекладач має врахувати семантичні розбіжності між термінами різних мов у процесі перекладу [2].

Не можна не звернути увагу на буквальні переклади англомовних документів українською мовою. Хоча в таких перекладах може і не бути порушень граматичних правил, але вони можуть містити грубі помилки – смислові та стилістичні [там само], у зв'язку з чим й виникає потреба в зверненні до тексту-першоджерела, оскільки порівняння тексту, звірення його з перекладеним, допоможе виявити помилки перекладу і сприяти адекватному тлумаченню текстів нормативно-правових актів та їх подальшого використання.

Наведемо деякі приклади. Предметом аналізу обрано офіційний переклад українською мовою оригінального тексту КПЛ, який було затверджено Міністерством закордонних справ України 27 січня 2006 р. (редаговано 27.05.2009 р.), у результаті якого виділено низку типових перекладацьких трансформацій (заміни) та стилістичних розбіжностей. При цьому простежується стійка тенденція використання лексичних трансформацій. Пор.:

Стаття 2(1) КПЛ

«*Everyone's right to life shall be protected by law*» (оригінал)

«*Право кожного на життя охороняється законом*» (переклад)

Виникає запитання, куди зникло *shall*, а разом з ним і модальність, тобто наявна трансформація.

У цьому ж абзаці «*…this penalty is provided by law*» (оригінал)

«*за який закон передбачає таке покарання*» (переклад).

Варіант англійською мовою – пасивна форма, український варіант – активна. Це не є помилкою, але наявна граматична трансформація з пасивної форми як більш характерної для англійської мови на активну українськомовну конструкцію, так автор перекладу трансформує текст.

Стаття 4 (3.1) КПЛ

Лексична відмінність (навіть можна сказати помилка)

«*in the ordinary course of*» було перекладено як «*під час*», хоча воно має перекладатись як «*в усталеному порядку*».

Стаття 4 (3.2) КПЛ

«*…in case of conscientious objectors*» було перекладено як «*…у випадку, коли особа відмовляється від неї з мотивів особистих переконань*».

У цьому випадку в оригіналі – словосполучення «*conscientious objectors*», що означає «*особа, яка свідомо відмовляється нести військову службу*», але в українській мові таке поняття не висловити одним або двома словами, тому термінологічне словосполучення перекладають цілим реченням, що відбувається через асиметрію юридичних терміносистем мов і тому застосовується описовий метод перекладу для заповнення відповідної лакуни.

Стаття 5 (1) КПЛ

«*…reasons for his arrest and the charge against him*» – «про підстави його арешту і ***будь-яке*** обвинувачення, висунуте проти нього» – такий прийом називається «qualifier addition», тобто додавання означення. Але в цьому випадку він не потрібен, більше того, може вважатися помилкою – якби там було «*a charge*», то можна було б додати «*будь-яке*», але там використано «*the*

charge», тобто конкретне звинувачення, і додавання «*будь-яке*» позбавляє термін притаманних йому рис чіткості й однозначності.

Стаття 5 (1) КПЛ

«*shall be brought promptly before a judge*» (оригінал)

«*має негайно постати перед суддею*» (переклад).

Спостерігаємо граматичну трансформацію: варіант англійською мовою – пасивна форма, український варіант – активна.

Стаття 6 КПЛ

«*determination of ... any criminal charge against him*» –

встановити «***обґрунтованість*** *будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення*».

1. Те ж саме додавання, що і у ст. 5.1 КПЛ ***(обґрунтованість)***, цього разу використане правильно. Іменник *charge* в англійській мові є багатозначним: він може означати як обвинувачення, так і відповідальність, діяльність, справу, стан тощо. А українське «*обвинувачення*» має одне значення та сильну негативну конотацію, тож перекладач додає «*обґрунтованість*», аби підкреслити можливість, що таке обвинувачення може бути визнане безпідставним.

2. «*charge against him*» – «*висунутого проти нього кримінального обвинувачення*». Для англійської офіційної мови характерна відсутність дієслова у такій конструкції, для української ж мови доводиться додавати пояснювальне речення «*висунутого проти нього...*». Цей тип трансформації полягає у додаванні присудка до неповного речення.

Стаття 6 КПЛ

Знову неточність – «*promptly*» в юридичній мові означає не «*негайно*», а в «*короткий строк*». До речі, цей термін у тексті КПЛ також вживається і в ст. 5:

Стаття 5(2) КПЛ

«*Everyone who is arrested shall be informed promptly*» та перекладається як «*Кожен, кого заарештовано, має бути негайно поінформований*».

Стаття 5(3) КПЛ

«*shall be brought promptly before a judge*» в українському перекладі – «*має негайно постати перед суддею*».

Неможливо не помітити, що найбільш поширеною трансформацією в перекладі є трансформація пасивної форми мови оригіналу в активну форму мови.

Крім наведених прикладів різних видів лінгвістичної трансформації, слід зазначити, що юридичний переклад цього тексту характеризується тим, що у тексті мовою оригіналу майже відсутня пунктуація займенникових прислівників (*hereof, thereof, whereof, etc.*), займенникових форм *(the same, the said, the afore-mentioned)*, використовуються також так звані мовленнєві дублети (*doublets*) та триплети (*triplets*) – *by and between; full faith and credit; null and void; name, constitute and appoint*.

Зауважимо, що слова в англійській мові можуть мати більш абстрактний характер, аніж аналоги української мови, і тому, в цьому випадку, знаходить місце метод «генералізації» – коли слово або словосполучення мови оригіналу з

більш вузьким значенням заміняють відповідними замінниками з мови перекладу, що має більш широке значення. У деяких випадках мають місце використання / додавання декількох додаткових слів з метою чіткої передачі змісту тексту першоджерела, а також кращого її тлумачення і розуміння [5].

Огляд тексту КПЛ та порівняльний аналіз його перекладу дозволив виявити перекладацькі помилки і диференціювати різні типи трансформації тексту в процесі перекладу. Можна стверджувати, що переклад правових текстів вимагає теоретичної обізнаності із предметом перекладу і досвіду перекладацької практики. Професійна спеціалізація і мовно-термінологічна компетентність перекладача формується на основі поєднання правових і лінгвістичних знань, перекладацьких вмінь і навичок. Урахування специфіки правових систем різних типів дозволить перекладачу правильно перекласти та інтерпретувати текст, аби його правовий зміст не було змінено, водночас неправильне тлумачення перекладеного тексту може призвести до непередбачуваних наслідків.

Отже, для вирішення нагальної проблеми забезпечення якісного перекладу нормативних документів ЄС на українську мову, правильного тлумачення актів органів ЄС (зокрема ЄСПЛ) та укладання заяв до Європейського Суду, потрібно і надалі активно вивчати різні аспекти юридичного перекладу (термінологічні, лексико-семантичні, граматичні, стилістичні тощо). Шляхами подолання цієї проблеми можна вважати такі: аналіз та виправлення помилок перекладу, базуючись на практиці ЄСПЛ; адаптація вітчизняного законодавства до законодавства Європейського Союзу; створення єдиної державної термінологічної бази. Такі заходи дозволять прискорити процес прийому та розгляду справ у ЄСПЛ, створять більше можливостей для судового розгляду великої кількості справ. У професійній підготовці перекладачів правових текстів слід поєднати теоретичні знання структурно-системних особливостей права та правової термінології з практичними навичками володіння вихідною та цільовою мовами.

Список використаних джерел

1. Анцупова Т. О. Колізії в законодавстві України щодо виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/esp/2010_2/10atospl.pdf
2. Шлеснев Д. Н., Пархаева Ю. А. Проблема подбора учебно-методических материалов по курсу юридического перевода П.У.М.» – Режим доступу: http://www.france-jus.ru/upload/library/ПРОБЛЕМА.П.У.М.pdf
3. Болотна Т. М., Зубрицька О. В. Мова права у лінгвістичному висвітленні. – Режим доступу: http://philology.kiev.ua/library/zagal/Movni_i_konceptualni_2010_30/286_290.pdf
4. Європейський суд з прав людини. Судова практика / за заг. ред. В. Г. Буткевича. – К.: Ред. журн. «Право України», 2011. – Дод. до журн. «Право України». – Вип. 1. – Ч.1-2: Стаття 3 ЄКПЛ. Заборона катувань: у 3 ч. – 2011. – 936 с.
5. Солдатова А. А. Переводческие трансформации юридического текста – Режим доступу: http://www.vestnik-mgou.ru/mag/2010/ling/5/st14.pdf
6. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, as amended by Protocols No. 11 and 14. – Режим доступу: http://www.hri.org/docs/ECHR50.html

7. Офіційний переклад Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, затверджений Міністерством закордонних справ України 27.06. 2009 р. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004
8. LEXSTATUS. Юридичний переклад текстів. – Режим доступу: http://www.lexstatus.com/index.php/ru/2012-04-14-06-35-25
9. Херрманн Й. Експертний висновок щодо проекту Кримінально-процесуального кодексу України, вересень 2007 року. – Режим доступу: http://www.coe.kiev.ua/news/2012/01/Opinion%20on%20Draft%20CPC%20UA%20Ukr.pdf
10. Хворостянкіна А. В. Дефініції в законодавчих текстах: питання теорії. – Режим доступу: http://www.minjust.gov.ua/0/6669
11. Урядовий портал. Загальна довідка. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=223287610&cat_id=223281453&ctime=1250084429452
12. Захист інтересів держави в Європейському Суді. – Режим доступу: http://www.minjust.gov.ua/0/159

Воробцова Ю. О.,
студентка магістратури
факультету правничих наук НаУКМА

ЛІНГВІСТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА ЗАКОНОПРОЕКТІВ: ДОЦІЛЬНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

На сьогодні проблема упорядкування та стандартизації юридичної термінології в законодавстві України є однією з найважливіших, адже від якості законодавчого тексту, його ясності, однозначності та зрозумілості залежить правозастосування та правореалізація в Україні. Незважаючи на достатньо тривалий час незалежності України, у сучасному законодавстві досі існують проблеми в галузі юридичної термінології.

У різних аспектах цю проблему розглядали Н. Артикуца, І. Усенко, Ю. Зайцев, Л. Симоненко, Т. Кияк, Є. Тягнирядно, О. Павліченко, О. Доценко, З. Тростюк, А. Хворостянкіна та багато інших науковців, що свідчить про нагальність її розв'язання.

Згідно з Указом Президента України «Про заходи щодо здійснення правової реформи в Україні» від 19 квітня 1995 р. було утворено Українську комісію з питань правничої термінології. Відповідно до п. 1 Положення про Українську комісію з питань правничої термінології, затвердженого указом Президента України від 23 серпня 1995 р. № 796/95, Українська комісія з питань правничої термінології була покликана забезпечити точне і однакове вживання правничих термінів у законотворчій роботі та в офіційних актах. У п. 6 цього Положення містилось повноваження Комісії організовувати роботу з упорядкування української правничої термінології та затверджувати термінологічні нормативи, а також здійснювати термінологічно-мовну експертизу проектів актів законодавства, зокрема проектів кодексів.

Як зазначає І. Б. Усенко, Українською комісією з питань правничої термінології було затверджено низку рекомендованих реєстрів термінів та унормовано питання про відтворення українських власних назв засобами інших мов. Комісія припинила свою діяльність згідно з указом Президента України «Про ліквідацію деяких консультативних, дорадчих та інших органів від 14 липня 2000 року» [3].

На нашу думку, подібна комісія повинна функціонувати на постійній основі та мати статус не лише дорадчого органу, але й публікувати обов'язкові висновки. Робота подібної комісії є надзвичайно важливою для впорядкування юридичної термінології у законодавстві України та забезпечення єдності вживання термінів шляхом здійснення мовно-термінологічної експертизи проектів всіх нормативно-правових актів, а не лише законів.

У сучасному українському законодавстві досі присутня значна кількість недоліків, які потребують негайного аналізу та усунення. Науковці на цьому наголошують. Наприклад, Н. П. Яцишин звертає увагу на непослідовне вживання термінологічних одиниць, порушення мовної цілісності текстів, калькування конструкцій з російської мови, невдалу синонімію, брак адекватних юридичних понять [4, с. 220].

Серед типових помилок та недоліків, виявлених у нормативно-правових актах і законопроектах, Н. В. Артикуца виділяє такі: «Термінологічна невпорядкованість і неузгодженість, дублетність, синонімія і варіативність термінів у нормативному акті, «семантична дифузність» термінів, амфіболія в тексті, алогізми, мовленнєва недостатність, невмотивована тавтологічність, лексична надлишковість, зміщення смислових меж, стильова невідповідність, невмотивована ускладненість синтаксичних конструкцій, порушення родо-видових зв'язків між поняттями, форм узгодження і керування, вживання запозичень замість наявного українського терміна, невиправдане калькування тощо» [1].

М. В. Гаман наголошує на неузгодженості визначень понять у різних нормативно-правових актах однієї галузі права. «Так, у Законі «Про інноваційну діяльність» термін «інноваційний проект» трактується як «комплект документів, що визначає процедуру і комплекс усіх необхідних заходів (у тому числі інвестиційних) щодо створення і реалізації інноваційного продукту і (або) інноваційної продукції». Після прийняття цього Закону необхідних змін до підзаконних актів з цього питання зроблено не було. Як наслідок, у правовому полі України залишилось чинним інше визначення поняття «інноваційний проект», а саме: «це комплект документів з комплексом заходів інвестиційного характеру, спрямованих на комерційне застосування науково-технічних розробок і нових технологій у виробництві або соціальній сфері» [2, с. 324].

Також слід наголосити на важливості високоякісного формулювання визначень понять. Яскравим прикладом недотримання вимог при формулюванні визначення поняття є п. 1.7.2 наказу Державної авіаційної служби України Про затвердження Методичних рекомендацій щодо прийнятних методів встановлення відповідності «Експлуатація літаків, які

мають два двигуни, на маршрутах збільшеної дальності (ETOPS)» від 26 липня 2012 р. № 527, в якому зазначається, що «виліт – це коли літак вперше зрушує за рахунок власної тяги із намірами виконання злету». Подібних прикрих помилок можна було б уникнути, якби прийняттю кожного нормативно-правового акта передувала б обов'язкова лінгвістична експертиза.

На сьогодні лінгвістично-термінологічна експертиза прямо передбачена лише Положенням про порядок підготовки плану роботи з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, затвердженим рішенням шостого засідання Міжвідомчої координаційної ради з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу від 28 вересня 2001 р. Така експертиза здійснюється під час перекладу актів законодавства Європейського Союзу, які будуть враховані при розробленні проектів нормативно-правових актів, з метою надання цим перекладам статусу офіційних. В інших нормативно-правових актах положення, де б зазначалась лінгвістична експертиза, відсутні взагалі.

Більше того, досі відсутні єдині законодавчо закріплені вимоги до підготовки якісних проектів нормативно-правових актів. Законодавче регулювання цієї проблеми дуже неповне та фрагментарне, особливо в частині лінгвостилістичних вимог та термінологічних стандартів щодо законодавчих термінів. Певні загальні настанови закріплені у низці нормативно-правових актів, серед яких: Закон України «Про Регламент Верховної Ради України», Указ Президента України від 5 листопада 2006 р. № 970/2006 «Про Положення про порядок підготовки та внесення проектів актів Президента України», Регламент Кабінету Міністрів України, Методичні рекомендації щодо розроблення проектів законів та дотримання вимог нормопроектної техніки, схвалені постановою колегії Міністерства юстиції України від 21 листопада 2000 р. № 41, наказ Державного комітету України по водному господарству від 12 січня 2004 р. № 4 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розроблення проектів законів та дотримання вимог нормопроектної техніки», наказ Державного агентства України з інвестицій та інновацій від 16 липня 2008 р. № 58 «Про затвердження Методичних рекомендацій з підготовки та оформлення проектів законів України, актів Президента України та Кабінету Міністрів України, наказів Державного агентства України з інвестицій та інновацій, а також актів підприємств і установ, що належать до сфери управління Державного агентства України з інвестицій та інновацій», а також деякі інші галузеві нормативно-правові акти, які не мають комплексного характеру.

Нині очікує на друге читання Проект Закону про нормативно-правові акти № 7409 від 01.12.2010 р., який демонструє прагнення законодавця до підвищення якісного рівня сучасного українського законодавства та вирішення численних мовно-термінологічних проблем. Зокрема, у ч. 1 ст. 22 цього законопроекту встановлюються вимоги, згідно з якими термінологія нормативно-правового акта не може відрізнятися від термінології чинних нормативно-правових актів вищої або однакової з ним юридичної сили, якщо це спеціально не обумовлено вимогами цієї статті. У ч. 2 встановлюється

перелік випадків, за яких встановлення відмінної термінології є обґрунтованим. У ст. 23 встановлюються вимоги до тексту, дотримання яких забезпечить відповідність мови майбутніх нормативно-правових актів вимогам правопису, усунення зайвих іншомовних слів та багатозначності. У ст. 24 вищезазначеного законопроекту закріплено, що текст нормативно-правового акта викладається офіційно-діловим стилем.

Щоправда, серед переліку експертиз нормативно-правових актів містяться лише правова, наукова, фінансово-економічна, екологічна експертизи. Тобто лінгвістичну експертизу окремо не виділено, але передбачено можливість проведення інших видів експертиз, передбачених законодавством. На нашу думку, детальне закріплення процедури проведення цієї експертизи сприяло б дотриманню вищенаведених вимог на практиці

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що мовно-термінологічні проблеми сучасного законодавства України потребують негайного вирішення, адже без цього неможливе ефективне застосування правових норм у державі. Неточності та двозначності у правовому регулюванні будь-якого питання призводять до зловживань своїми правами або ухилення від виконання обов'язків. Усунути такі недоліки пропонується шляхом відновлення роботи Української комісії з питань правничої термінології, запровадження обов'язкової лінгвістичної експертизи проектів нормативно-правових актів та деталізації процедури її проведення.

Також вагому роль у якісній підготовці нормативно-правових актів могло б відіграти запровадження додаткової фахової підготовки осіб, що здійснюють підготовку нормативно-правових актів, під час якої детально викладались би напрацьовані експертами-лінгвістами вимоги до тексту, термінології, структури, пунктуації тощо. Саме ці заходи, на нашу думку, забезпечать усунення вже наявних недоліків законодавства, а також запобігання таким недолікам у майбутньому.

Список використаних джерел

1. Артикуца Н. В. Науково-методичні аспекти лінгвістичної експертизи законопроектів / Н. В. Артикуца // Международная научная конференция MegaLing'2011 [Електр. ресурс]. – Режим доступу: URL: http://megaling.crimea.edu/publications.html
2. Гаман М. В. До проблеми термінології в законодавстві про інновації // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2003. – № 3-4 (7-8). – С. 323-326.
3. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: http://cyclop.com.ua/content/view/330/43/
4. Яцишин Н. П. Юридична термінологія як об'єкт мовознавчих досліджень // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2011. – С. 219-222.
5. Проект Закону про нормативно-правові акти – Режим доступу: URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_2?pf3516=7409&skl=7

Гінзбург М.Д.,
доктор технічних наук, професор, академік УНГА,
начальник відділу Інституту транспорту газу

ЯК СКЛАДАТИ ЮРИДИЧНІ АКТИ З ПОГЛЯДУ ҐЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ?

Конституція України [9, ст. 24] гарантує всім громадянам рівні права незалежно від статі. Як один з інструментів реалізування цього конституційного положення закон [6, ст. 4] передбачає проведення гендерно-правової експертизи чинного законодавства та проектів нормативно-правових актів на їх відповідність «принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Обов'язковість, порядок, правила проведення такої експертизи регламентовано у відповідних документах [7; 11; 14], проте в жодному з них не акцентовано увагу на правильному мовно-термінологічному формулюванні прав та обов'язків, спільних для жінок і чоловіків, та на правилах вживання в українській мові назв осіб у жіночому чи чоловічому роді (далі відповідно – жін. р., чол. р.).

Мова – це не тільки продукт суспільства, а й засіб формувати його мислення та ментальність, тому із середини 70-х років XX ст. мовну політику розвинених країн спрямовано на запровадження мови, вільної від сексизму[1] (*англ.* nonsexist language), у всі сфери життя і перш за все в офіційно-ділову сферу. Певні позитивні результати на прикладі англійської, німецької та шведської мов подано в роботі [19, с. 33-35] і зроблено висновок, що «настав час поставити питання про офіційне закріплення в сучасній українській мові етичних і комунікативних норм, що враховують гендерний компонент» [там само, с. 40]. У статті Олени Синчак «За рівність мовну і позамовну» [20] дано певні рекомендації, як запроваджувати «гендерно рівноправну мову в україномовний дискурс».

У попередніх статтях [3-5] нами доведено, що українській мові притаманні певні риси, пов'язані з гендерною рівністю. Проте, починаючи з 30-х років XX ст., під впливом російської мови їх активно витісняли з ужитку. Тому, на нашу думку, починати запроваджувати гендерно рівноправну мову треба, насамперед, з відродження та офіційного закріплення традиційних норм, а вже потім розглядати доцільність і можливість їх подальшого вдосконалення.

Мета цієї статті – застосувати результати проведених досліджень до складання юридичних актів, запропонувавши правила, як формулювати права та обов'язки, спільні для осіб обох статей, у законодавчих актах, а також як уживати назви осіб у юридичних актах: нормативно-правових та індивідуальних.

1. Як з огляду на традиції української мови формулювати права та обов'язки, що стосуються осіб обох статей, у законодавчих актах?

Відповідні традиції української мови узагальнено в табл. 1.

Таблиця 1

---

[1] **Мовний сексизм** – вияв у системі мови асиметрій, спрямованих проти жінок [21, с. 33].

Правила вживання займенникових іменників і прикметників, а також іменників-професійних назв осіб залежно від статі

Про кого йдеться	Займенникові іменники ***кожний***, ***усякий (всякий)*** та займенниковий прикметник ***один***	Іменники-професійні назви осіб
про чоловіка (чоловіків)	**чоловічого роду**: кожний (кожен), усякий (всякий); один;	**чоловічого роду:** артист, учитель (вчитель), начальник;
про жінку (жінок)	**жіночого роду**: кожна, усяка (всяка); одна;	**жіночого роду**: артистка, учителька (вчителька), начальниця;
про людину (людей) незалежно від статі	**середнього роду**: кожне, усяке (всяке); одне;	**чоловічого роду**: артист, учитель (вчитель), начальник.

Як видно з табл. 1, займенникові іменники ***кожний***, ***усякий*** (***всякий***) та займенниковий прикметник ***один*** мають форми всіх трьох родів, і в українських конструкціях, у яких йдеться про осіб обох статей, на відміну від подібних російських, уживають займенникових іменників ***кожне***, ***всяке*** (***усяке***) **середнього роду**, про що писала ще на початку XX ст. Олена Курило [10, с. 155]. Це правило підтверджують наведені в [3] численні приклади, узяті з авторитетних словників [1; 17; 22]. Через брак місця наведемо лише два з них: ***Кожне***[2] *стало оглашати звичний подарунок* (*на весіллі*). (*М. Макаровський*) [22, т. 2, с. 131, т. 3, с. 35]; *Вареники – божі хваленики:* ***всяке*** *хвале, та не* ***всяке*** *варе.* (*М. Комаров*) [22, т. 4, с. 389].

В укладеному ще за радянських часів словнику [1, с. 387] є таке роз'яснення: *Каждый из нас* – (обобщенное) ***кожне*** *з нас*; (ч. р.) *кожний (кожен) з нас*; (ж. р.) *кожна з нас.*

На сьогодні ця риса української мови збереглася в живій мові, бо навіть на інтернет-форумах та в блогах деінде можна побачити такі конструкції, їх численні приклади наведено у працях [3]. Додамо лише один. Так, на сайті «Чернігівський монітор» (http://monitor.cn.ua/ua/education/7789) повідомлено, що 17.09.2012 р. завершила роботу мандрівна виставка «**Кожне** має право знати свої права».

З огляду на викладене вище дивним і, на перший погляд, гендерно нетолерантним виглядає стиль Розділу II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» Конституції України [9]. Наприклад:

Кожен *має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності* (ст. 41).

У такому «чоловічому» стилі написано весь розділ. Про подібні вирази

---

[2] Тут і далі в цитатах наше виділення грубим курсивом -- М. Г.

Святослав Караванський писав: «цей вираз зупиняє читача і змушує звертатися до російської мови за поясненням» [8, с. 191], бо розробники Конституції скалькували російський стиль викладання, що ґрунтується на вживанні щодо осіб незалежно від статті лише займенникових іменників чол. р.

Особливо пікантну помилку щодо роду містить стаття 51 [9]: «Шлюб ґрунтується на вільній згоді ***жінки*** і ***чоловіка***. ***Кожен із подружжя*** має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї». Перше речення чітко вказує, що йдеться про людей нормальної сексуальної орієнтації. Проте вислів *кожен із подружжя* нібито свідчить про зворотне. Запропонуємо конструкцію «***Кожне*** з подружжя …», що так само стане у пригоді для ст. 56 Сімейного кодексу [21], у якому також усі сімейні права та обов'язки викладено в «чоловічому» стилі.

Так само залежно від статі осіб треба вживати українських відповідників російського вислову *друг друга*: ***один***[3] ***одного*** (тільки про чоловіків), ***одна одну*** (тільки про жінок), ***одне одного*** (про представників обох статей одночасно) [13, с. 33]. На цю особливість української мови не зважили розробники ухваленого 2002 р. Сімейного кодексу [21, ст.ст. 30, 55, 60, 62, 104, 106]. Наприклад: *Наречені зобов'язані повідомити* ***один одного*** *про стан свого здоров'я* (ст. 30); *Якщо* ***один із подружжя*** *помер до набрання чинності рішення суду про розірвання шлюбу, вважається, що шлюб припинився внаслідок його смерті* (ст. 104). Має ж бути: ***одне одного***, ***одне з подружжя*** тощо.

2. Як подавати офіційні назви посад, професій, звань та утворені від них професійні назви осіб?

Офіційні назви посад, професій, звань та утворені від них назви осіб за посадою, професією, званням (далі – професійні назви) позначають іменниками, які в українській мові можуть бути лише чол. чи жін. р. Оскільки ці офіційні назви не залежать від статі особи, яка обіймає посаду, набуває професії, звання або вже має їх, такі назви традиційно подають у чол. р., навіть коли йдеться про жінку. Наприклад: *прийняти Іванишину О. М. на посаду* ***начальника відділу***; *звільнити Петришину І. О. від виконання обов'язків* ***вчителя*** (з наказів); *присвоїти почесне звання «Народний* ***артист*** *України» Куєк Кароліні Мирославівні (Ані Лорак)* (з Указу Президента України).

Проте, похідні від них професійні назви мають усі ознаки назв осіб і в українській мові різняться граматичним значенням роду, що відбиває стосунок до статі[4] (табл. 1). Можна виділити такі основні випадки вживання професійних назв у юридичних актах.

---

[3] З погляду сучасної академічної граматики у цих словосполуках ***один*** – це «числівник, транспонований у займенниковий прикметник» [2, с. 215].

[4] У новітній академічній граматиці української мови зазначено, що «у сучасних тенденціях стосовно родової категоризації іменника помітним явищем постає співвідносність назв осіб чоловічого й жіночого роду. Ця співвідносність є найтиповішим і найпродуктивнішим способом творення іменників на позначення осіб. Вона втілюється в суфіксальному різновиді афіксальної деривації. За допомогою суфіксів утворюються співвідносні іменники жіночого роду від іменників чоловічого роду на позначення осіб за фахом, суспільною діяльністю, національністю, територіальною належністю» [там само, с. 91].

1. Вимоги, що стосуються всіх осіб незалежно від статі, які працюють (навчаються) у певній установі (певному закладі), посідають відповідну посаду або мають певну професію, звання тощо, формулюють, уживаючи іменників **чол. р.** Наприклад: ***Учителі*** *фізики та хімії,* ***лаборанти*** *готують і проводять демонстраційні досліди ..., обов'язково дотримуючись цих Правил.* [15, п. 1.1]. *Якщо під час проходження періодичного медичного огляду в* ***працівника*** *встановлене захворювання, яке включене до переліку медичних протипоказань до допуску під час роботи із джерелами, адміністрація підприємства повинна забезпечити* ***працівнику*** *прийнятну альтернативну роботу ...* [12, п. 9.6.4].

У цих прикладах узагальнені професійні назви **чол. р.** (**учитель**, **лаборант**, **працівник**) охоплюють осіб незалежно від статі.

2. Особливі вимоги щодо охорони праці жінок, пов'язані з їхнім репродуктивним здоров'ям, а також щодо захисту жінок під час вагітності, пологів, грудного вигодовування та виховування дитини формулюють, уживаючи узагальнені професійні назви у **жін. р.** Наприклад: *З моменту офіційного повідомлення* ***працівницею*** *адміністрацію підприємства про вагітність умови її праці щодо професійного опромінення повинні бути адаптовані таким чином, щоб забезпечити неперевищення встановлених лімітів доз опромінення і лімітів річного надходження радіонуклідів* [12, п. 9.6.5]. Зауважимо, що вжитий у деяких юридичних актах термін *жінка-працівниця* є тавтологічним.

3. Якщо ж ідеться про конкретну особу, то її професійна назва є фактично означенням до прізвища, і як будь-яке означення його треба узгоджувати, подаючи у формі, що відбиває стать особи, тобто для осіб жіночої статі – іменниками жін. р. Наприклад: *Прийняти пропозицію МОН та Львівської облдержадміністрації про присвоєння Бібрській загальноосвітній школі I-III ступенів Перемишлянської районної ради Львівської області імені української* ***письменниці****, народної* ***вчительки*** *Уляни Кравченко ...* [16].

Цього правила щодо професійних назв **студент/студентка**, **аспірант/аспірантка** послідовно дотримано в розпорядженнях Кабінету Міністрів України про призначення соціальних стипендій Верховної Ради, академічних стипендії Кабінету Міністрів України студентам вищих навчальних закладів та аспірантам (наприклад: від 07.03.2012 р. № 128-р, від 18.07.2012 р. № 478-р, від 22.08.2012 р. № 602-р тощо). Звертаємо увагу читачів, що в цих розпорядженнях іменники чол. р. **студент** та **аспірант** виконують дві функції:

а) у назвах розпоряджень та їхніх додатків й у власне тексті розпорядження – узагальненої професійної назви, що стосується осіб незалежно від статі;

б) у списках осіб – професійної назви конкретних осіб чоловічої статі.

Аналіз же указів Президента України про нагородження показав, що в них не завжди послідовно подано професійні назви жінок за наявності в академічних словниках стилістично нейтральних іменників **жін. р.**, а саме:

а) послідовно розмежовано за статтю деякі професійні назви, наприклад, **студент/студентка**, **пенсіонер/пенсіонерка**, **прибиральник/ прибиральниця**, **актор/акторка (актриса)**, **соліст/солістка** тощо;

б) у **жін. р.** й лише стосовно жінок вжито професійних назв **сестра медична**, **доярка**, **птахівниця**, **в'язальниця** тощо за відсутності у списках

чоловіків з стилістично нейтральними професійними назвами *доярка* [23, т. 2, с. 403], *птахівник* [там само, т. 8, с. 378], *в'язальник* [там само, т. 1, с. 796];

в) паралельно щодо жінок вжито певних професійних назв, наприклад, **учитель (вчитель)/учителька (вчителька)** [23, т. 10, с. 536] (навіть в межах одного Указу від 27.01.2012 № 27/2012), **робітник/***робоча* (правильно – **робітниця** [23, т. 8, с. 585]), **завідувач/***завідуюча* (правильно – **завідувачка** [18, с. 261]), **монтажник/монтажниця** (в межах одного Указу від 19.08.2011 № 822/2011), **журналіст/журналістка** [23, т. 2, с. 549], **громадський діяч/громадська діячка** тощо;

г) послідовно **у чол. р.** щодо жінок вжито деяких професійних назв, наприклад, **начальник, заступник начальника, радник, лікар, викладач, спеціаліст, помічник, двірник** тощо за наявності стилістично нейтральних професійних назв **жін.. р. начальниця** [23, т. 5, с. 234], **заступниця** [там само, т. 3, с. 338], **радниця** [там само, т. 8, с. 437], **лікарка** [там само, т. 4, с. 512], **викладачка** [18, с. 903], **спеціалістка** [23, т. 9, с. 501], **помічниця** [там само, т. 7, с. 128], **двірничка** [там само, т. 2, с. 219] тощо.

Висновки

Складаючи юридичні акти, треба зважати на традиції української мови щодо гендерної рівності, дотримуючись наведених нижче правил.

1. Формулюючи в законодавчих актах права та обов'язки, спільні для осіб обох статей, треба вживати займенникових іменників ***кожне***, ***усяке*** (***всяке***) у **середньому роді** та словосполук ***одне одного***, ***одне з подружжя*** тощо.

2. Офіційні назви посад, професій, звань треба подавати в **чол. р.**, навіть коли йдеться про жінку, що підкреслює незалежність назв цих посад, професій, звань від статі особи, яка обіймає посаду, набуває професії, звання або вже має їх.

3. Професійних назв осіб треба вживати в **чол. р.** у двох значеннях:

– як узагальнену назву осіб, коли йдеться про вимогу, що стосується всіх незалежно від статі, хто працює (навчається) у певній установі (певному закладі), обіймає посаду, має професію чи звання;

– як професійну назву конкретної особи чоловічої статі.

4. Стилістично нейтральних і зафіксованих в академічних словниках професійних назв осіб уживати в **жін. р.** у двох значеннях:

– як узагальнену назву осіб жіночої статі, коли йдеться про особливі вимоги щодо охорони праці жінок, пов'язані з їхнім репродуктивним здоров'ям, щодо захисту жінок під час вагітності, пологів, грудного вигодовування та виховування дитини;

– як професійну назву конкретної особи жіночої статі.

Список використаних джерел

1. Вирган І. О. Російсько-український словник сталих виразів / І. О. Вирган, М. М. Пилинська. – Харків: Прапор, 2002. – 864 с.
2. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматика української мови / Іван Вихованець, Катерина Городенська; за ред. Івана Вихованця. – К.: Унів. вид-во «Пульсари», 2004. – 400 с.
3. Гінзбург М. Гендерні особливості української мови, на які треба зважати / Михайло Гінзбург // Українознавчий альманах. – Випуск 9. – Київ; Мелітополь, 2012. – С. 75-83.

4. Гінзбург М. Особливості української мови, що ними часто нехтують / Михайло Гінзбург // Мова. Суспільство. Журналістика: зб. матер. XVIII міжнар. наук.-практ. конф. з проблем функціонування і розвитку української мови – К.: ВПЦ «Київський університет», 2012. – С. 209-214.
5. Гінзбург М. Професійні назви як дзеркало гендерної рівності / Михайло Гінзбург // Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах: зб. наук. праць – К.: Університет «Україна», 2012. – Вип. 24. – С. 6-26.
6. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 № 2866-IV. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi
7. Інструкція з проведення гендерно-правової експертизи // Затв. наказом Мін'юсту України від 2.05.2006 № 42/5. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi
8. Караванський С. Секрети української мови / Святослав Караванський. – 2-ге розширене видання. – Львів: БаК, 2009. – 344 с.
9. Конституція України: Прийнята 28.06.1996 (зі змінами згідно із Законом України від 01.02.2011 № 2952-VI). – Режим доступу http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi
10. Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови / Олена Курило. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 303 с. (передрук вид. 1925 р.)
11. Методичні рекомендації щодо проведення гендерно-правових експертиз / Марія Пасічник, Костянтин Грищенко; Мін'юст України; Програма Розвитку ООН в Україні; Програма рівних можливостей ПРООН. – К., 2007. – 28 с. – Режим доступу: http://vsirivni.com.ua/sites/default/files/metodychni_rekomendacii_sho.pdf
12. Основні санітарні правила забезпечення радіаційної безпеки України // Затв. наказом МОЗ України від 02.02.2005 № 54. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi
13. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови: Підручник / О. Д. Пономарів. – К.: Либідь, 1992. – 248 с.
14. Постанова Кабінету Міністрів України «Про проведення гендерно-правової експертизи» від 12.04.2006 № 50 (Зі змінами згідно з Постановою КМУ від 18.07.2007 № 950). – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi
15. Правила безпеки під час проведення навчально-виховного процесу в кабінетах (лабораторіях) фізики та хімії загальноосвітніх навчальних закладів // Затв. наказом МНС України від 16.07.2012 № 992. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi
16. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про присвоєння імені Уляни Кравченко Бібрській загальноосвітній школі I-III ступенів Перемишлянської районної ради Львівської області» від 29.10.2009 № 1291-р. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi
17. Російсько-український словник (1924-33) / За ред. А. Кримського та С. Єфремова. – Електронна версія, 2007. – Режим доступу: http://r2u.org.ua/
18. Російсько-український словник: Близько 160 000 слів / Уклад.: І. О. Анніна, Г. Н. Горюшина, І. С. Гнатюк та ін.; За ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Жайворонка. – К.: Абрис, 2003. – 1404 с.
19. Семиколенова О. І. Гендерний аспект сучасної мовної політики / О. І. Семиколенова, А. Г. Шиліна // Мовознавство, 2006. – № 4. – С. 32-40.
20. Синчак О. За рівність мовну і позамовну / Олена Синчак // Журнал соціальної критики «Спільне», 2011. – Березень, 08. – Режим доступу: http://commons.com.ua/?p=10331
21. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III (з останніми змінами згідно із Законом України від 12.01.2012 № 4314-VI).
22. Словарь української мови / Упорядкував з додатком власного матеріалу Борис Грінченко: У 4-х т. / НАН України. Ін-т української мови. – К.: Наук. думка, 1996. – Т. 1. – 495 с.; Т. 2. – 558 с.; Т. 3. – 516 с.; Т. 4. – 616 с.
23. Словник української мови: В 11-ти т. / Ред. кол. І. К. Білодід та ін. – К.: Наук. думка, 1970-1980.

Гулеватий Ю. Ю.,
студент 5-го курсу
факультету правничих наук НаУКМА

ЗАКОНОДАВЧІ ДЕФІНІЦІЇ: ВИМОГИ ТА НЕДОЛІКИ

Закони та інші нормативно-правові акти містять у своїх текстах окремі статті, присвячені виключно визначенню понять, що вживаються у цих актах. Це так звані норми-дефініції. Як зазначає Робер К. Бержерон «…визначення корисне з метою запобігання повторюваності або двозначності» [1]. Однак, цим не вичерпується роль дефініцій у сучасному законодавстві. Т. С. Подорожна, зокрема, зазначає: «…законодавчі дефініції надають праву цілісності, послідовності, спрощують нормативно-правові акти… роблять більш лаконічними, водночас насичують їх змістом, полегшують вивчення і практичне застосування права…. вони виконують роль основного будівельного матеріалу елементів тексту закону…» [2].

Окрім того, у сучасному нормотворенні законодавчі дефініції посідають дуже важливе місце, адже вони виконують, як стверджує Т. С. Подорожна, гносеологічну (пізнавальну), інтерпретаційну (за їх допомогою тлумачать норми права), критичну (дозволяють виявляти й викривати недоліки чинного законодавства), комунікативну (доносять волю законодавця до народу), ідеологічно-виховну (дефініції здійснюють цілеспрямований вплив понятійно-термінологічного апарату права на громадян) та інші функції [там же, с. 89]. Відповідно одним із завдань законодавця є закріплення таких дефініцій у нормативно-правових актах, які б адекватно та точно відображали суть того чи іншого поняття. Законодавець повинен дуже ретельно підходити до формулювань дефініцій, адже їх зміст безпосередньо впливає на правозастосовну практику.

Дослідженням законодавчих дефініцій, їх ролі, функцій, правил та вимог до формулювання займались багато вітчизняних та іноземних юристів й мовознавців: Н. Артикуца, Ж. Дзейко, Ю. Зайцев, С. Головатий, Т. Подорожна, Л. Кривецька, Р. Марусенко, А. Хворостянкіна, В. Радецька, О. Піголкін, Р. Бержерон, Г. Кіндерманн та інші.

Сучасні вимоги до законодавчих дефініцій складаються з таких компонентів: правильне розташування в тексті нормативно-правового акта; відповідність правилам граматики, семантики, стилістики, пунктуації, лексики; внутрішня узгодженість (логічність, послідовність) між словами, які розкривають, пояснюють поняття; повнота змісту та відсутність зайвих слів; відповідність між намірами законодавця та письмовим викладом дефініції у тексті нормативно-правового акта; узгодженість із такими ж поняттями в інших нормативно-правових актах (якщо інше не буде спеціально зазначено); однозначність дефініції та слів, яка включені до неї, тобто неможливість двозначного тлумачення; зрозумілість, точність, правова визначеність.

Ці вимоги спрямовані на те, щоб закони були якісними, адже їхній зміст мають розуміти пересічні громадяни. На жаль, у сучасному законодавстві є

надзвичайна велика кількість визначень певних категорій, понять та термінів, які сформульовані неправильно, тобто всупереч зазначеним вимогам. При цьому часто дефініція певного поняття не відповідає одразу кільком вимогам.

Однією із поширених помилок законодавця є неправильне розташування в тексті нормативно-правового акта статті, котра містить визначення понять. Відповідно до правил нормопроектування така стаття повинна бути закріплена після назви нормативно-правового акта та його преамбули (якщо вона є).

Необхідність дотримання законодавцем зазначеної вимоги пояснюється тим, що особа, котра ознайомлюється із текстом нормативно-правового акта, повинна від самого початку розуміти суть того чи іншого поняття, яке наведено у подальшому тексті нормативно-правового акта. Однак, далеко не у всіх нормативно-правових актах цієї вимоги дотримано. Так, наприклад, Митний кодекс України від 13 березня 2012 р. [3] містить статтю «визначення основних термінів та понять» аж у статті під № 4, тоді як деякі із цих понять та термінів (наприклад, «*транспортний засіб комерційного призначення*», «*митний контроль*», «*митне оформлення*») містяться у ст.ст. 1-3. Аналогічну помилку допустив законодавець у новому Кримінальному процесуальному кодексі від 13 квітня 2012 р. [4] (далі – новий КПК), адже у ньому стаття із визначеннями понять закріплена під № 3 тоді як у перших двох статтях є декілька термінів, зміст яких розкрито в статті під № 3. Натомість, правильним є розташування статті із визначеннями понять у Законі України «Про адміністративні послуги» [5] від 6 вересня 2012 р.: там ця стаття закріплена під № 1.

Наявні у сучасному українському законодавстві також інші помилки, зокрема включення у дефініцію певних слів та понять, існування яких спричинює хибне уявлення про поняття, якому дається дефініція. Так, у новому КПК закріплено таку дефініцію (п. 23 ч. 1 ст. 3): «***суддя*** *– голова, заступник голови, суддя Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ, Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційних судів областей, міст Києва та Севастополя, районних, районних у містах, міських та міськрайонних судів, які відповідно до Конституції України на професійній основі уповноважені здійснювати правосуддя,* ***а також присяжний***».

Конституція України дійсно містить норму про те, що правосуддя в Україні може здійснюватись не лише професійними суддями, а й народними засідателями та присяжними (ч. 1 ст. 127) [6]. Зокрема, через присяжних народ бере безпосередню участь у здійсненні правосуддя (ч. 4 ст. 124 Конституції України). Однак ні Конституція України, ні жоден інший нормативно-правовий акт не ототожнює поняття «*суддя*» та «*присяжний*». Більше того, визначення того, ким є суддя є у ч. 1 ст. 51 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» [7] (що також свідчить про порушення у новому КПК вимоги про узгодженість з такими ж поняттями в інших нормативно-правових актах): *«суддею є громадянин України, який відповідно до Конституції України та цього Закону призначений чи обраний суддею, займає штатну суддівську посаду в одному з судів України і здійснює правосуддя на професійній основі».*

З цього випливає, що ототожнення наведених понять є неправильним. Адже судді – це професіонали, які здійснюють правосуддя від імені держави, тоді як присяжні – це громадяни, які здійснюють правосуддя не на професійній основі, і не від імені держави, а від імені народу. Отже, подавати поняття присяжний в переліку суддів є неправильним, до того ж це суперечить Конституції України та Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Більше того, таке ототожнення може спричинити проблеми у правозастосовній практиці, адже відповідно до нового КПК суддя наділений такими повноваженнями, які присяжний в принципі не може здійснювати – наприклад, прийняття постанови про обшук, виїмку, прийняття ухвали про проведення експертизи тощо. Тобто, якщо за новим КПК системно тлумачити вищенаведене поняття «*суддя*» (яке включає і присяжних) у сукупності із відповідними повноваженнями судді, які закріплені у тексті нового КПК, то виходить так, що присяжний нібито має усі ті ж самі права, що і професійний суддя: прийняття рішення, вирішення питання про вжиття тих чи інших запобіжних заходів тощо.

Існують два шляхи вирішення цієї проблеми: або виключити із нового КПК дефініцію поняття «*суддя*» (бо це поняття вже розкрито у Законі України «Про судоустрій та статус суддів» і повторення якого у новому КПК є недоцільним), або слова «а також присяжний» має бути вилучено із наведеної вище дефініції.

Інший вид помилки у законодавчій дефініції – наявність у переліку однорідних видових понять компонента, який виходить за межі загального родового поняття. Така помилка міститься у нещодавно прийнятому Кодексі цивільного захисту України від 2 жовтня 2012 р. [8]. Так, у п. 6 ч. 1 ст. 2 зазначеного кодексу міститься таке визначення: «***зона можливого ураження*** – *окрема територія, акваторія або* ***суб'єкт господарювання****, на яких внаслідок надзвичайної ситуації може виникнути загроза життю або здоров'ю населення чи може* ***бути завдано матеріальних збитків***». По-перше, суб'єкт господарювання a priori не може бути зоною ураження, адже суб'єкт господарювання – це фізична особа-підприємець або юридична особа. А отже, розташування цього поняття серед позначень зон (місцевість, територія, акваторія тощо) є неприйнятним з позицій логіки і граматики. По-друге, вжите у дефініції словосполучення «*матеріальні збитки*» є тавтологічним, адже збитки є завжди матеріальними (як грошовий еквівалент завданої шкоди). Якщо ж законодавець прагнув словом «*матеріальних*» відмежувати збитки від випадків моральної, немайнової шкоди, то це є зайвим, адже поняття «*моральні, немайнові збитки*» ніде в законодавстві не представлено (замість цього використовується поняття «*моральна або немайнова шкода*»). Отже, слово «*матеріальних*» є зайвим у зазначеній дефініції.

Алогізми присутні і в новому Митному кодексі України від 13 березня 2012 р. [3]. Відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 4 Митного кодексу України: «***громадяни*** *– фізичні особи: громадяни України,* ***іноземці, особи без громадянства***». Помилка полягає в тому, що в саме поняття «*громадяни*» включено «*осіб без громадянства*». Оскільки мета законодавця у цьому випадку (про що свідчить подальші статті Митного кодексу) була спрямована на регулювання відносин за

участю усіх фізичних осіб (щодо юридичних осіб – існує окрема норма), які переміщують товари через митний кордон, відповідно правильно було б вживати у тексті загальне поняття «*фізичні особи*» замість «*громадяни*». Тоді дефініція була б логічною правильною: ***фізичні особи*** *– громадяни України, іноземці, особи без громадянства.*

Ще одну невідповідність між поняттям та його визначенням знаходимо у п. 38 ч. 1 ст. 4 Митного кодексу, а саме: «***підприємство*** *– будь-яка юридична особа, а* ***також громадянин-підприємець***». Оскільки громадянин-підприємець є фізичною особою, тому він не може бути підприємством. Натомість, пропоную таке визначення: ***суб'єкт господарювання*** *– будь-яка юридична особа,* ***що здійснює господарську діяльність*** *а також фізична особа – підприємець* (що відповідатиме ст. 55 Господарського кодексу України [9] та ст.ст. 50-54 Цивільного кодексу України [10]).

Неправильним є і формулювання визначення «*рішення*» у вищезгаданому п. 1 ч. 2 ст. 24 Митного кодексу: «***рішення*** *–* ***окремі акти****, якими митні органи, організації або їх посадові особи* ***приймають рішення з питань, передбачених*** *законодавством України* ***з питань*** *державної митної справи, а також задовольняють скарги, заяви, клопотання конкретних фізичних чи юридичних осіб або відмовляють у їх задоволенні*». Наведена конструкція є громіздкою, складною для читацького сприйняття, адже а) містить повтори, яких можна було уникнути, зокрема, «…з ***питань****, передбачених законодавством з* ***питань****…*»; у визначенні терміна «*рішення*» міститься також термін «*рішення*»; б) зайвим у цій дефініції є посилання на скарги, заяви і клопотання, адже їх задоволення чи незадоволення охоплюється змістом повноважень митних органів у сфері державної митної справи, що випливає із ст. 7 Митного кодексу України. Тому правильно було б визначити зазначене поняття таким чином: ***рішення – окремі акти, прийняті митними органами, організаціями або їх посадовими особами з питань державної митної справи.***

Іншим видом помилок у законодавстві є неповнота дефініцій. Так, згідно з п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 6 вересня 2012 р.: «*непряма дискримінація –* ***рішення, дії або бездіяльність, правові норми або критерії оцінки, умови чи практика, які формально є однаковими****, але під час здійснення чи застосування яких виникають чи можуть виникнути обмеження або привілеї стосовно особи та/або групи осіб за їх певними ознаками, крім випадків, якщо такі дії або бездіяльність, правові норми або критерії оцінки, умови чи практика об'єктивно виправдані метою забезпечення рівних можливостей для окремих осіб чи груп осіб реалізовувати рівні права і свободи, надані їм Конституцією і законами України*» [11]. Очевидно, що у цьому випадку законодавець мав на увазі не однаковість самих рішень, дій, правових норм як таких, а саме ті рішення, дії, правові норми, які містять однакові умови стосовно певних осіб (хоча у контексті проблематики прав людини можна сперечатись з приводу доцільності вживання терміна «*однаковість*» замість терміна «*рівність*», що, однак не є предметом даної статті).

На моє переконання, зазначену дефініцію потрібно сформулювати з урахуванням нормативно-правових актів, прийнятих на міжнародному рівні. Зокрема, у рамках Європейського союзу прийнято низку директив, котрі регулюють питання непрямої дискримінації: Директива ЄС 2000/43/ЕС «Дискримінація за ознакою раси» [12]; Директива ЄС 2000/78/ЕС «Дискримінація в сфері працевлаштування та зайнятості» [13]; Директива ЄС 2004/113ЕС «Дискримінація за ознакою статі / гендеру в сфері доступу до товарів і послуг» [14]; Директива ЄС 2006/54/ЕС «Дискримінація за ознакою статі / гендеру в сфері працевлаштування та зайнятості» [15]. У цих Директивах ЄС закріплені дефініції поняття «*непряма дискримінація*», з урахуванням яких потрібно було б створювати дефініцію поняття в аналізованому законі. Такий підхід стане важливим кроком на шляху до гармонізації українського законодавства до законодавства Європейського союзу. Окрім, того, існування у визначенні цього поняття таких слів, як «*легітимна мета*», «*необхідність у демократичному суспільстві*» зумовлює звернення до практики Європейського суду з прав людини (яку згідно із ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [16] українські суди застосовують при розгляді справ як джерело права), адже зміст цих понять повною мірою розроблений та розтлумачений саме у практиці Європейського суду з прав людини.

Отже, проведений аналіз законодавчих дефініцій засвідчив різного роду помилки, які негативно впливають на розуміння закону, його тлумачення, на правозастосовну практику. Це означає, що законодавець повинен більш ретельно й уважно формулювати визначення законодавчих термінів та понять, не порушуючи правил формальної логіки, термінологічної єдності, ретельно добираючи і правильно компонуючи мовні засоби, зокрема термінологічні. Розроблену дефініцію слід перевіряти на однозначність читацького сприйняття, на те, чи враховує вона правові реалії та потенційно можливі правові ситуації на практиці. Дефініції законодавчих термінів, як і всі проекти нормативно-правових актів мають формулюватися спеціально підготовленими для нормопроектувальної діяльності юристами, які володіють правилами законодавчої техніки, методикою роботи з термінами та необхідними практичними навичками.

Список використаних джерел

1. Робер К. Бержерон. Правила нормопроектування. – 1999. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.apitu.org.ua/system/files/bergeron.doc
2. Подорожна Т. С. Законодавчі дефініції: поняття, структура, функції: монографія. / Т.С. Подорожна. – Львів: ПАЮ, 2009. – С. 5-6.
3. Митний кодекс України // Голос України. – 2012. – № 73-74.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України // Голос України. – 2012. – № 90-91.
5. Закон України «Про адміністративні послуги» від 6 вересня 2012 року // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.zakon.rada.gov.ua/go/5203-17
6. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.
7. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» // ВВР. – 2010. – 41-42, 43, № 44-45.

8. Кодекс цивільного захисту України. – 2012. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.zakon.rada.gov.ua/go/5403-17
9. Господарський кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, № 19-20, № 21-22. – Ст. 55.
10. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 50-54 .
11. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» // Голос України. – 2012. – № 185.
12. Директива ЄС 2000/43/ЕС «Дискримінація за ознакою раси» // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a65
13. Директива ЄС 2000/78/ЕС «Дискримінація в сфері працевлаштування та зайнятості» // [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.lichr.ee/main/assets/Directive2000.78
14. Директива ЄС 2004/113ЕС «Дискримінація за ознакою статі/гендеру в сфері доступу до товарів і послуг» // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.eur-lex.europa.eu/.../LexUriServ.do?...2004..
15. Директива ЄС 2006/54/ЕС «Дискримінація за ознакою статі/гендеру в сфері працевлаштування та зайнятості» // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.eulaw.ru/content/1639
16. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3477-15

Данилюк О. В.,
студентка 5-го курсу
факультету правничих наук НаУКМА

ДЕЯКІ ТИПОВІ ПОМИЛКИ ВЖИВАННЯ ЗАЙМЕННИКІВ У НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТАХ

Займенник – це самостійна частина мови, яка узагальнено вказує на предмет, ознаку, кількість, але не називає їх. Займенники привертають до себе увагу насамперед специфікою своєї семантики: вони не називають особи, предмета, ознаки (якості) предметів, а лише вказують на них. Семантичні особливості, синтаксичні і морфологічні властивості займенників дозволяють їм поєднуватися з різними частинами мови та виступати різними членами речення. [1, с. 67].

З огляду на це займенники використовують тільки у відповідному контексті, у зв'язку з конкретною ситуацією, яка дає змогу визначити обсяг їх значень.

Недотримання правил використання цієї частини мови може призвести до неясності, двозначності, неправильного розуміння і хибного тлумачення змісту висловлювання. Вживання займенників у нормативно-правових актах вимагає ще більшої обережності, оскільки відповідно до вимог нормопроектувальної техніки нормативно-правовий акт повинен бути конкретним, прозорим, ясним і зрозумілим, не повинен містити двозначності, суперечливих нормативних приписів.

Найчастіше у нормативно-правових актах трапляються такі помилки вживання займенників: 1) під час вживання займенників третьої особи (*він, вона, вони*) може виникнути змістова неясність, якщо займенник співвідноситься за родом і числом з кількома іменниками у тексті; 2) спричинює неясність змісту вживання в реченні однакових займенників щодо різних іменників; 3) введення займенника у формі, не відповідній іменникові, що замінюється – неузгодження займенників; 4) зловживання займенниками, їх одноманітне повторення у тексті; 5) форми особових займенників *їх, його, її*, а також займенники *себе, свій* у тексті співвідносяться з кількома іменниками, що спричинює двозначність.

Аналіз нормативно-правових та інших офіційних документів з метою дослідити правильність вживання займенників дозволив виявити деякі типові помилки. Наведемо приклади.

1. Ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р. № 2121-III (далі ЗУ «Про банки і банківську діяльність») містить таке визначення [2]: «банківська група -- група юридичних осіб, які мають спільного *контролера, що складається:* з материнського банку та його українських та іноземних дочірніх та/або асоційованих компаній, які є фінансовими установами; з двох або більше фінансових установ та в якій банківська діяльність є переважною».

Аналогічним є визначення небанківської фінансової групи у ст. 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 р. № 2664-III (далі ЗУ «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг») [3]: «небанківська фінансова група – група юридичних осіб, які мають спільного *контролера (крім банку), що складається* з двох або більше фінансових установ, у якій небанківська фінансова установа (небанківські фінансові установи) здійснює переважну діяльність».

У наведених дефініціях унаслідок неправильної побудови фрази із займенником виникає двозначність. Ці два визначення є аналогічними за структурою, тому для зручності і економії паперу детально проаналізуємо лише визначення небанківської фінансової групи.

Якщо застосовувати граматичне тлумачення нормативно-правових актів, яке полягає у з'ясуванні морфологічної і синтаксичної структури норми нормативно-правового акта, то можна зробити такий висновок: 1) небанківська фінансова група є групою юридичних осіб, які мають спільного контролера; 2) контролер, у свою чергу, складається з двох або більше фінансових установ; 3) у небанківській фінансовій групі небанківська фінансова установа (небанківські фінансові установи) здійснює переважну діяльність. Проте такий висновок є помилковим. Унаслідок неправильного вживання займенника «що» створюється хибне враження, що контролер складається з двох і більше фінансових установ. Натомість з системного аналізу законодавства випливає, що ця ознака стосується не контролера, а групи юридичних осіб.

Так, ЗУ «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» та ЗУ «Про банки і банківську діяльність» містять

визначення учасників відповідних фінансових груп: «учасники небанківської фінансової групи – банки та інші фінансові установи, небанківська фінансова холдингова компанія, компанії з надання допоміжних послуг, які мають спільного контролера»; «учасники банківської групи – банки, інші фінансові установи, банківські холдингові компанії, компанії з надання допоміжних послуг, які мають спільного контролера».

Під час аналізу цих дефініцій не виникає сумніву, що у групу входять декілька юридичних осіб (що і є учасниками групи), які мають спільного контролера.

Окрім того, у п. 16 ст. 1 ЗУ «Про фінансові послуги і державне регулювання ринків фінансових послуг» вказано, що «контролер – фізична особа або юридична особа». Так само починається дефініція терміна «контролер» і в ЗУ «Про банки і банківську діяльність». У п. 1.1 Положення про порядок ідентифікації та визнання банківських груп зазначено, що «юридична або фізична особа, яка має намір стати контролером банківської групи…» [4]. Оскільки в усіх випадках законодавець вживає однину, то звідси випливає, що контролером може бути лише одна фізична чи юридична особа, а не «дві і більше».

Таким чином, частина речення «що складається з двох або більше фінансових установ» стосується небанківської фінансової групи (або банківської групи відповідно), а не контролера.

Щоб уникнути зазначеної помилки норму, на нашу думку, варто викласти в одній із таких редакцій: «небанківська фінансова група – група юридичних осіб, що мають спільного *контролера (крім банку), яка складається* з двох або більше фінансових установ, у якій небанківська фінансова установа (небанківські фінансові установи) здійснює переважну діяльність». Або ж: «небанківська фінансова група – група юридичних осіб, *пов'язаних відносинами контролю, яка складається* з двох або більше фінансових установ, у якій небанківська фінансова установа (небанківські фінансові установи) здійснює переважну діяльність».

З наведеного визначення можна зрозуміти, що небанківська фінансова група, по-перше, є групою юридичних осіб, які мають спільного контролера; по-друге, складається з двох або більше фінансових установ, у якій небанківська фінансова установа (небанківські фінансові установи) здійснює переважну діяльність. Таким чином, унаслідок такої зміни формулювання визначення усунеться двозначність, що забезпечить адекватне тлумачення терміна «небанківська фінансова група».

2. Ще одним видом помилки, проявом суржику в українській мові, є використання слова «любий» у значення займенника «будь-який».

Російські займенники «любой», «другой» мають омонімами в українській мові прикметник «любий» і числівник «другий». Міжмовна омонімія є причиною вживання слів «любий» і «другий» у невластивому їм значенні.

Так, у ст. 5 Угоди між Державним комітетом статистики України і Національним інститутом статистики Республіки Болгарія про співробітництво в галузі статистики [5] зазначено: «Угода укладається на трирічний термін і

буде автоматично подовжуватися на наступні три роки, до отримання повідомлення про закінчення її дії від *любої з Договірних Сторін,* не пізніше ніж за шість місяців до закінчення чергового періоду». В аналізованому випадку слід було вжити: або *будь-якої,* або *кожної* (з Договірних Сторін). Адже, як зазначає доктор філологічних наук Олександра Сербенська, вживання слова «любий» у значенні займенника є суржиком, неправильним перекладом російського «любой». В українській мові слово «любий» правильно використовувати як прикметник, на позначення людини, яку кохаємо. Значення російського «любой» мають займенники будь-хто, перший-ліпший, будь-який, кожний, усякий [6, с. 73], вживати які необхідно за контекстом і залежно від стилю мовлення.

3. Типовою можна вважати також помилку, яка полягає у вживанні особових займенників *(він, вона, воно, вони),* якщо у попередньому контексті є декілька слів одного роду і числа. Прикладом такої помилки є п. 6.14 Правил складання та подання заявки на промисловий зразок [7]: «якщо заявник доручив ведення справ за заявкою представнику, то *він* може ставити свій підпис замість заявника».

Ця норма у цілому сформульована неправильно. Адже займенник «він» у даному випадку може стосуватися як заявника, так і представника. За допомогою уточнення «замість заявника» ми розуміємо, що займенник все ж таки відноситься до слова «представник».

Пропонуємо такий варіант викладення п. 6.14 Правил складання та подання заявки на промисловий зразок: «якщо заявник доручив ведення справ за заявкою представнику, то цей представник може ставити свій підпис замість заявника». У наведеній редакції виникає тавтологія внаслідок повторного вживання терміну «представник», проте у нормативно-правових актах тавтологія не є порушенням норми, якщо використовується для уточнення і однозначності тексту.

4. Типовою помилкою є введення займенника у формі, невідповідній іменникові, який замінюється. Наприклад: «3. Якщо *суб'єкт звернення, суб'єкт оскарження чи заінтересована особа* не надасть докази для підтвердження обставин, *на які він* посилається, виборча комісія вирішує справу на основі наявних доказів» (ч. 3 ст. 112 Закону України «Про вибори народних депутатів України [8]). У наведеній нормі особовий займенник «він» вживається стосовно суб'єкта звернення, суб'єкта оскарження, заінтересованої особи. Як бачимо, особовий займенник «він», вжитий у формі однини чоловічого роду, заміщає одразу три суб'єкти подання доказів, при чому один з них – особа – іменник жіночого роду. Таким чином, у цитованій статті Закону порушується правило узгодження займенників. Для приведення норми у відповідність з правилами української мови пропонуємо використати займенник у формі множини «вони». При цьому зміст норми залишиться незмінним, оскільки у переліку суб'єктів подання доказів використовується роздільний сполучник «чи»: «3. Якщо *суб'єкт звернення, суб'єкт оскарження чи заінтересована особа* не нададуть докази для підтвердження обставин, *на які вони* посилаються, виборча комісія вирішує справу на основі наявних доказів».

5. Наведемо приклад вживання тавто́логічних висловів, що містять у своєму складі займенник. У ч. 3 ст. 10 ЗУ «Про громадські об'єднання» від 22.03.2012 р. № 4572-VI вказано, що «найменування громадського об'єднання викладається державною мовою. Громадське об'єднання може також викласти *свою власну назву*, поряд з державною мовою, іноземною мовою або мовою національної меншини» [9]. У цьому тексті вислів «своя власна назва» є тавтологічним, оскільки займенник «своя» означає «власна». Вживання займенника у даному випадку є зайвим, недоречним, призводить до нагромадження тексту [6, с. 86]. Тому цю частину статті слід викласти без тавтології: «свою назву» або «власну назву.

Таким чином, займенник є важливою складовою української мови. Проте слід дуже обережно вживати займенники в нормативно-правових актах, пам'ятаючи про небезпеку двозначності та незрозумілості правових приписів через порушення правил вживання цієї частини мови.

Список використаних джерел

1. Токарська А. С. Українська мова фахового спрямування для юристів: підручник / А. С. Токарська, І. М. Кочан. – К.: Знання, 2008. – 413 с.
2. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 № 2121-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 5-6. – Ст. 30.
3. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 № 2664-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2002. – № 1. – Ст. 1.
4. Положення про порядок ідентифікації та визнання банківських груп, затверджене Постановою Правління Національного банку України 09.04.2012 № 134, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 28 квітня 2012 р. за № 708/21021.
5. Угода між Державним комітетом статистики України і Національним інститутом статистики Республіки Болгарія про співробітництво в галузі статистики від 24.03.1998 // Офіційний вісник України від 12.09.2003 р. – № 35. – С. 188. – Ст. 1929. – Код акта 26259/2003.
6. Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити / За заг. ред. Олександри Сербенської: Посібник. – Львів: Світ, 1994. – 152 с.
7. Правила складання та подання заявки на промисловий зразок, затверджені наказом Міністерства освіти і науки України № 110 від 18.02.2002 // Офіційний вісник України від 29.03.2002 – 2002 р. – № 11. – С. 202. – Ст. 531. – Код акта 21807/2002.
8. Закон України «Про вибори народних депутатів України» від 17.11.2011 № 4061-V // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2012. – № 10-11. – Ст. 73.
9. Закон України «Про громадські об'єднання» від 22.03.2012 № 4572-VI // Голос України від 18.04.2012. – № 70.

Дехтяренко О. Ю.,
студент 5-го курсу
факультету правничих наук НаУКМА

ЗАУВАЖЕННЯ ЩОДО ТЕКСТУ ЗАКОНОПРОЕКТУ «ПРО ЗАБОРОНУ СПРЯМОВАНОЇ НА ДІТЕЙ ПРОПАГАНДИ ГОМОСЕКСУАЛІЗМУ»

Запропонований депутатом В. В. Колесніченком законопроект зазнав чималої критики з боку суспільства та експертів через його правовий зміст, але не менш значними є недоліки його мовного оформлення.

З приводу назви законопроекту не можна не погодитись з висновком Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України від 23.05.2012 р., у якому зазначається, що «викликає зауваження назва законопроекту – «Про заборону спрямованої на дітей пропаганди гомосексуалізму», оскільки заборона пропаганди гомосексуалізму стосується лише дітей, тоді як серед дорослих (слідуючи принципу загальнодозвільного регулювання «дозволено те, що не заборонено законом») вона по суті дозволяється. Якщо гомосексуалізм, як стверджується у Пояснювальній записці, є явищем негативним та шкідливим для особи, сім'ї, держави та суспільства, на думку управління, логічно було б ставити питання про заборону його пропаганди не лише серед дітей, а й серед дорослих» [1]. Більш того, у самому законі йдеться про заходи заборони пропаганди гомосексуалізму, які спрямовані не тільки на дітей, а також і на дорослих. Адже мітинги, паради, акції, пікети, а також поширення певної зазначеної інформації у засобах масової інформації стосується і дорослих зокрема, бо всі ці заходи є відкритими і можуть бути побаченими особами будь-якого віку. Це ще раз підтверджує невідповідність назви закону його меті. Більш доцільним, виходячи з сутності даного законопроекту, було б не вживати в ній словосполучення «спрямованої на дітей».

У ст. 1 «Загальні поняття» при визначенні терміна «гомосексуалізм» вживаються слова «мужелозство» та «лісбеянство». Очевидно, маючи на увазі статеві зносини між особами однієї статі, варто вживати слова «мужолозтво» та «лесбіянство (або лесбійство)» відповідно [2].

У цій же статті даного закону наведене досить неточне та складне визначення терміна «пропаганда гомосексуалізму», а саме «пропаганда гомосексуалізму – це діяльність, яка має на меті та/чи виражається в умисному поширенні будь-якої позитивної інформації про гомосексуалізм, що може завдати шкоду фізичному та психічному здоров'ю дитини, її моральному та духовному розвитку, в тому числі, сформувати у неї хибні уявлення про соціальну рівноцінність традиційних і нетрадиційних шлюбних відносин, а в майбутньому вплинути на її вибір соціальної орієнтації». На мою думку конструкція «має на меті та/чи виражається» є, перш за все, складною для сприйняття, а по-друге, ототожнює мету та форму вираження зазначених дій, що спотворює сприйняття змісту даної норми. У цьому випадку форма вираження вже a priori покриває мету даних заходів, тому я вважаю за доцільне

прибрати з визначення словосполучення «має на меті та/чи» (адже, виходячи з визначення, при наявності зазначених формальних дій потреба визначення мети не є необхідною).

Також, вживання терміна «соціальна орієнтація» у наведеному визначенні не є обґрунтованим і потребує заміни на термін «сексуальна орієнтація». Соціальна орієнтація – це визначення людиною свого місця в системі суспільних відносин, вибір бажаного соціального статусу і шляхів його досягнення [3], в той час як сексуальна орієнтація характеризується статевим потягом індивіда до осіб певної статі. Термін «соціальна орієнтація» є занадто широким і неоднозначним поняттям, тому казати про вплив пропаганди гомосексуалізму на її зміну є, щонайменш, необґрунтованим і побудованим на складних припущеннях. Єдиний можливий вплив, який безпосередньо можуть чинити зазначені вище дії, це подальший вибір особою саме її «сексуальної орієнтації».

Однією з основних загальних особливостей помилок у даному законопроекті є нечіткість термінології, на чому зокрема наголошувалось у експертному висновку [1]. Наприклад, у деяких випадках використовується термін «нетрадиційні шлюбні відносини» (ст. 1), в інших – «нетрадиційні сексуальні відносини» (ст. 2); в одному – «гомосексуальний образ життя» (абз. 3 частини першої ст. 4; ст. 8), в другому – «сексуальний образ життя» (абз. 4 частини першої ст. 4). Тут же варто зауважити, що словосполучення «образ життя» є росіянізмом, відповідно до українського правопису більш доречним є вживання «спосіб життя». У назві ст. 3 вживається термін «мирні зібрання», у частині другій цієї статті – «мирні збори», у частині другій статті 4 – «масові заходи» (Зазначимо, що ця неоднозначність характерна і для ст. 315 Цивільного кодексу України [4], проте у законодавстві більш усталеним є вживання терміна «мирні зібрання». Наприклад, у Кодексі адміністративного судочинства України [5] збори зазначені лише як один із способів реалізації права на мирні зібрання). У назві ст. 9 проекту йдеться про відповідальність за пропаганду гомосексуалізму серед «неповнолітніх», а у її змісті та доповненнях до Кодексу України про адміністративні правопорушення [6] та до Кримінального кодексу України [7] – про відповідальність за пропаганду гомосексуалізму серед «дітей» [1].

У ч. 2 прикінцевих положень замість терміна «громадянин» має вживатись «фізична особа» (ця помилка є типовою у сучасній юридичній техніці). Оскільки Кримінальний кодекс України та Кодекс України про адміністративні правопорушення визначають саме фізичну особу загальним суб'єктом правопорушення, громадянство ролі у даному конкретному випадку не відіграє).

У законопроекті також застосовуються поняття та термінологічні вирази, які не є достатньо зрозумілими. Наприклад, «соціальну рівноцінність традиційних і нетрадиційних шлюбних відносин» (можливий варіант – «соціальну рівність шлюбів і одностатевих союзів (партнерств)», адже згідно з українським законодавством шлюбом є лише союз чоловіка і жінки. У даному випадку зазначене словосполучення потребує визначення у першій статті

Проекту Закону, «широкому колу неповнолітніх осіб» у ч. 2 ст. 5 (достатньо вжити просто «неповнолітнім особам»), «аудіофільмів» у ст. 7 (замість «аудіозаписів») тощо.

Серед усіх характерних законопроекту помилок певне місце посідають зокрема і граматичні та пунктуаційні помилки. Так у ч. 1 ст. 3 слово «звуження» написане без подвоєння. У визначенні термінів «публічна» та «непублічна пропаганда гомосексуалізму» у ч. 2 та 3 ст. 5 у словосполученні «може завдати шкоду фізичного та психічному здоров'ю» неправильно поставлено прикметник «фізичний» у родовий відмінок, замість давального. А у ч. 2 Прикінцевих положень числівник «п'ятсот» написаний без апострофа. І цей перелік не є вичерпним.

Щодо пунктуаційних помилок, вони переважно полягають у неправильному застосуванні коми (її відсутності чи навпаки, наявності у непотрібному місці). Так, у ст. 8: «У ЗМІ забороняється, спрямована на дітей, пропаганда гомосексуалізму шляхом популяризації у виступах, програмах, статтях гомосексуальних відносин та гомосексуального образу життя» словосполучення «спрямована на дітей» комами не виокремлюється, оскільки знаходиться у препозиції до означуваного слова. Ця сама помилка систематично повторюється і у 9-й статті та у частині 1-й і 2-й Прикінцевих положень.

Підсумовуючи, зазначимо: незважаючи на благородну мету даного законопроекту, що полягає у захисті дитинства та прагненні вберегти традиційні шлюбні відносини в Україні від можливого негативного впливу і деформації у майбутньому, з точку зору юридичної техніки та лінгвістики він є дуже недосконалим та багато в чому зовсім необґрунтованим. Про це свідчить велика кількість різноманітних помилок, а також його юридико-технічна недосконаліть, що може складати предмет окремого аналізу. Лише за умови внесення змін у даний проект закону (пропозиції щодо яких були зазначені вище) його можна оцінити як такий, що готовий до розгляду під час засідання у Верховній Раді України.

Список використаних джерел

1. Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України від 23.05.2012 щодо законопроекту № 10290 від 30.03.2012.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – С. 613, 694.
3. Дворецька Г. В. Соціологія: Навч. посібник / Г. В. Дворецька. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2002. – 472 с.
4. Цивільний кодекс України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу. http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/435-15
5. Кодекс адміністративного судочинства України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу. http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2747-15
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення. [Електронний ресурс]. – Режим доступу. http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/80731-10
7. Кримінальний кодекс України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу. http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14
8. Юридичний словник / За редакцією В. Г. Гончаренка. – К.: «ФОРУМ». – 2006. – 473 с.

Доценко О. Л.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Київського університету імені Бориса Грінченка

ТРАДИЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ТЕРМІНОЗНАВСТВА В СУЧАСНОМУ ЗАКОНОТВОРЧОМУ ПРОЦЕСІ

Наявність мовних засобів, придатних для закріплення правових норм існування суспільства, – одна з основних ознак будь-якої літературної мови. Україна як держава з тисячолітньою історією має дуже давні традиції законотворення, закріплення правових і господарських стосунків між громадянами держави, що зафіксовані у документах різних жанрів засобами давньоукраїнської, староукраїнської, а згодом української літературної мови.

Юридичний ярус української мови сформований, як свідчить академік В. В. Німчук, ще до поширення на території нашої держави кириличного письма: «Відносно унормована спільносхіднослов'янська суспільно-державна й юридична термінологія, яка вживається досить послідовно в усіх текстах, створених у старожитній державі, та вводиться більш чи менш послідовно навіть у старослов'янські конфесійні (у тому числі євангельські) тексти, свідчить про існування на землях східних слов'ян писемно-літературної традиції ще до офіційної християнізації» [2].

Планомірна робота з унормування та систематизації української правничої термінології ведеться з середини XIX ст. і до наших днів. Однак одна справа – мати традиції, зовсім інша – їх послідовно втілювати, розвивати. В Україні, на жаль, термінологічна робота в галузі юриспруденції має здебільшого теоретичний характер і не завжди береться до уваги практиками, зокрема законодавцями. Отже, спробуємо проаналізувати, чи використовує сучасний законодавець хоча б недавні напрацювання висококваліфікованих фахівців-термінознавців.

19 квітня 1996 р. рішенням № 7 Української комісії з питань правничої термінології затверджений Акт термінологічно-мовної експертизи проекту Конституції України. Цей документ, як зазначав відповідальний секретар комісії Ю. Є. Зайцев, став засобом затвердження термінологічних нормативів [1, с. 78] і, беззаперечно, містить грунтовні рекомендації щодо використання у текстах нормативно-правових актів термінологічних одиниць. Тож, чи дослухалися до рекомендацій провідних спеціалістів у галузі юридичного термінознавства творці, наприклад, Кримінального процесуального кодексу України, ухваленого 13 квітня 2012 р.?

Акт термінологічно-мовної експертизи проекту Конституції України пропонує диференціювати вживання лексем *визначати* і *встановлювати* в усьому тексті Основного Закону: термін *встановлювати* рекомендовано використовувати щодо явищ і понять, які мають чітко окреслені межі, склад, обсяг тощо (напр., *встановлювати розмір винагороди, встановлювати екологічні стандарти* тощо), а термін *визначати* – щодо явищ і понять, які

мають більш загальний характер (напр., *визначати права та свободи людини, визначати принципи* тощо). Отже, регламентації стосуються семантики другого актанта (пацієнса) синтаксичної конструкції або агенса пасивних дієслів. Чіткість регламентації зумовила її дотримання у цілому в тексті Кодексу, напр.: *Для забезпечення виконання сторонами кримінального провадження вимог розумного строку слідчий суддя, суд має право встановлювати процесуальні строки у межах граничного строку, передбаченого цим Кодексом, з урахуванням обставин, встановлених під час відповідного кримінального провадження* (ст. 114 КПК). Однак уже в наступній статті в аналогічному контексті чомусь використовується інша лексема, напр.: *Строки, встановлені цим Кодексом, обчислюються годинами, днями і місяцями. Строки можуть визначатися вказівкою на подію* (ст. 115 КПК). Натомість вживання слова *визначати* у значенні «виділяти, призначати кого- або що-небудь для якоїсь мети» [3, с. 620] є, незважаючи на певну семантичну розмитість, доречним у ст. 39 КПК: *Керівник органу досудового розслідування уповноважений: 1) визначати слідчого (слідчих)* (пацієнс), *який здійснюватиме досудове розслідування* (вказівка на мету дії пацієнса), *а у випадках здійснення досудового розслідування слідчою групою – визначати старшого слідчої групи* (пацієнс), *який керуватиме діями інших слідчих* (вказівка на мету дії пацієнса).

Слушною є рекомендація термінологів уживати, коли йдеться про формування персонального складу певного колегіального органу (в Акті – Кабінету Міністрів України), слів *формувати / новосформований*, а не *утворювати / новоутворений*. Натомість у ст. 34 КПК читаємо: *1. Кримінальне провадження передається на розгляд іншого суду, якщо... 2) після задоволення відводів (самовідводів) чи в інших випадках неможливо утворити новий склад суду для судового розгляду.*

Досі трапляються помилки у вживанні законотворцями слів *строк* і *термін*, незважаючи на досить чітке їх визначення в тексті Акта («часові категорії, що позначаються термінами *строк* і *термін*, чітко розмежовуються, а саме: *строк* – певний відрізок часу, *термін* – певний момент у часі»). Щоправда, слід визнати: у більшості статей нового КПК, особливо в тих, де розрізнення понять *строк* і *термін* є принциповим і визначає зміст норми права, ці терміни вжиті правильно. Так, відповідає нормативному їх використання у главі 7 КПК «Процесуальні строки», ст. 113 якої визначено: *Процесуальні строки – це встановлені законом або відповідно до нього прокурором, слідчим суддею або судом проміжки часу, у межах яких учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) приймати процесуальні рішення чи вчиняти процесуальні дії.* Однак у ст. 301 читаємо: *Прокурор зобов'язаний до спливу тридцятиденного терміну після повідомлення особі про підозру здійснити одну із зазначених дій.* Тридцять днів – це проміжок часу, а не певний момент у часі, відповідно, тут слід вживати лексему *строк*, так само, як і в ст. 35 КПК: *Визначення судді (запасного судді, слідчого судді) або колегії суддів для конкретного судового провадження здійснюється автоматизованою системою документообігу суду під час реєстрації відповідних матеріалів, скарги, клопотання, заяви чи іншого процесуального документа за принципом*

вірогідності, який враховує... перебування суддів у відпустці, на лікарняному, у відрядженні та закінчення терміну їх повноважень.

Досі рясніє сучасне законодавство і недолугим русизмом *тягне за собою*, замість якого слушно радять вживати *має наслідком*, напр.: *Незастосування технічних засобів фіксування кримінального провадження у випадках, якщо воно є обов'язковим, тягне за собою недійсність відповідної процесуальної дії* (ст. 107 КПК); *Слідчий чи прокурор можуть самостійно скасувати рішення, передбачені пунктами 1, 2, 5 і 6 частини першої статті 303 цього Кодексу, припинити дію чи бездіяльність, які оскаржуються, що тягне за собою закриття провадження за скаргою.* (ст. 305 КПК). Таке вживання важко виправдати, оскільки законодавець знає правильний варіант слововживання і використовує його, наприклад, у ст. 35: *Несанкціоноване втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду має наслідком відповідальність, установлену законом.*

Так само знає законотворець і про те, що конструкцію у **випадку** слід «вживати щодо явищ, які мають системний, спланований чи явно очікуваний характер (напр., *у випадку, передбаченому Конституцією*); у **разі** – щодо явиш, які стосуються відхилення від норми, мають стихійний, незапланований характер (напр., *у разі вчинення злочину*)» (Акт термінологічно-мовної експертизи проекту Конституції України), оскільки здебільшого у КПК ці лексеми використані правильно з урахуванням контексту, напр.: *Підозрюваний, обвинувачений має право... 7) **у разі** затримання або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою – на негайне повідомлення членів сім'ї, близьких родичів чи інших осіб про затримання і місце свого перебування згідно з положеннями статті 213 цього Кодексу* (ст. 42); *Прокурор... уповноважений: приймати процесуальні рішення **у випадках**, передбачених цим Кодексом, у тому числі щодо закриття кримінального провадження та продовження строків досудового розслідування за наявності підстав, передбачених цим Кодексом* (ст. 36). Причому прийменникова сполука *у разі* часто використовується у конструкціях *у разі якщо*, напр.: *У разі якщо норми цього Кодексу суперечать міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України* (ст. 9). Однак трапляються й поодинокі приклади неправильної реалізації вищенаведеної норми, зокрема використання у контекстах з негативним значенням конструкції *у випадку* замість *у разі*: *Прокурор... уповноважений... ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав, передбачених цим Кодексом, для його відводу, або **у випадку** неефективного досудового розслідування* (ст. 36).

Кримінальний процесуальний кодекс України рясніє порушеннями не лише лексичних норм, тому наше дослідження буде продовжене.

Отже, Україна має вагомі уніфікаційні та стандартизаційні напрацювання у галузі юридичного термінознавства, які, на жаль, законодавцем використовуються непослідовно, а норми мови часто просто ігноруються.

Будемо сподіватися, що ситуація зміниться з початком роботи Верховної Ради України нового скликання.

Список використаних джерел

1. Зайцев Ю. Є. Деякі питання стратегії та методики термінологічних робіт у період кодифікації українського законодавства / Ю. Є. Зайцев // Українське право. – 1996. – № 1. – С. 76-78.
2. Німчук В. В. Літературні мови Київської Русі Історія української культури [Електронний ресурс] / В. В. Німчук. – Режим доступу до журн.: http://litopys.org.ua/istkult/ikult08.htm.
3. Словник української мови / гол. ред. кол. І. К. Білодід. – Т. 7. – К.: Наук. думка, 1976. – 724 с.

Дуцяк І. З.,
доктор філософських наук, кандидат технічних наук,
завідувач кафедри історії України та етнокомунікацій
Національного університету «Львівська політехніка»

АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ ДЕФІНІЦІЙ КЛЮЧОВИХ ПОНЯТЬ ТЕРМІНОСИСТЕМИ «КУЛЬТУРА»

Однією з умов ефективного правового регулювання відносин у будь-якій галузі діяльності є висока якість законодавчих актів. Водночас, складовою якості законодавчих актів є якість законодавчих дефініцій. Адже якість згаданих дефініцій є однією з умов досягнення цілей законодавчого регулювання. Зважаючи на зазначене, тема дослідження належить до актуальних проблем сучасної юридичної техніки.

Починаючи з другої половини XIX століття, коли було започатковано таку галузь знань, як юридична техніка, і до теперішнього часу кількість публікацій у цій галузі постійно зростає. Зокрема, протягом останніх десятиліть стрімко зросла кількість досліджень в одному з розділів цієї науки – в теорії правничих дефініцій. Головною проблематикою цих досліджень є статус та функції правничих дефініцій, їх класифікування, правила формулювання та розміщення в нормативному акті, види помилок у дефініціях. Дослідники зафіксували той факт, що правничі, і зокрема законодавчі, дефініції мають багато недоліків, у тому числі порушень правил логіки щодо формулювання дефініцій. Тому важливо отримати знання про головні джерела недосконалості правничих дефініцій. Отримавши відповідь на це питання, можна буде розробити раціональний план заходів щодо підвищення якості згаданих дефініцій.

Очевидно, що є різні джерела недосконалості дефініцій, це, скажімо, недостатній ступінь розробленості самої теорії дефініцій, недостатнє володіння цими знаннями тих, хто бере участь у нормотворчій діяльності та ін. Для глибшого аналізу цієї проблеми проаналізуємо законодавчі дефініції категорій однієї з галузей людської діяльностей, для прикладу, галузі *культура*. (До категорій віднесемо ті поняття, які належать до головних у певному законі; цим

поняттям відповідають множини об'єктів, діяльність яких чи діяльність з якими регулюється за допомогою норм відповідного закону).

Унаслідок ознайомлення із законодавчими дефініціями понятгєвого апарату низки законів галузі *культура* встановлено, що тут можна сформулювати не одне зауваження до визначень. Для прикладу, одним з істотних недоліків дефініцій є формулювання їх методом побудови переліку, який містить назви елементів обсягу означуваного поняття. Більше того, для подібних понять у різних законодавчих актах наведено різні переліки. Наведемо приклади. У Законі України *Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей* до культурних цінностей зараховано об'єкти, які, окрім інших ознак, мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення. У Законі України *Про охорону культурної спадщини* до об'єктів культурної спадщини зараховано об'єкти, які, окрім іншого, донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду. У ст. 16 Закону України *Про культуру* до об'єктів Національного культурного надбання зараховано культурні цінності, які, окрім іншого, мають виняткове історичне, художнє, наукове та інше культурне значення. Затверджений Кабінетом Міністрів України *Порядок визначення категорій пам'яток для занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України* містить положення, що паспорт об'єкта культурної спадщини повинен, окрім іншого, містити результати попередньої оцінки антропологічної, археологічної, естетичної, етнографічної, історичної, мистецької, наукової чи художньої цінності. Затверджене Кабінетом Міністрів України *Положення про Державний реєстр національного культурного надбання* зазначає, що призначенням цього реєстру є облік об'єктів матеріальної та духовної культури виняткової історичної, художньої, наукової чи іншої культурної цінності. У ратифікованій Україною *Конвенції про охорону архітектурної спадщини Європи* до пам'яток зараховано, окрім іншого, усі будівлі та споруди, що мають непересічне історичне, археологічне, мистецьке, наукове, соціальне або технічне значення. Згідно із Законом України *Про Національний архівний фонд та архівні установи* до документів Національного архівного фонду належать документи, які, окрім іншого, відрізняються тим, що їхня культурна цінність визнана відповідною експертизою.

Неважко помітити, що всі ці переліки, які є тематично спорідненими, повинні були б мати однакове формулювання, тобто, з одного боку, це приклад неуніфікованості дефініцій, а з іншого боку, немає гарантій, що ці переліки є повними, і якщо вони містять різну кількість елементів, то це вже є підставою для припущення про неповноту принаймні частини з дефініцій, які містять згадані переліки.

Законодавче визначення є видом правничих положень, вимогу стислості яких дуже виразно обґрунтував у своїй праці «Юридична техніка» засновник цієї галузі знань Рудольф фон Ієрінг. Дефініція поняття *культурна цінність* у Законі України *Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей* містить 186 слів. Не відзначається стислістю також дефініція категорії *об'єкт*

культурної спадщини в Законі України *Про охорону культурної спадщини* (цю дефініцію також сформульовано методом наведення переліку об'єктів, які є елементами обсягу означуваного поняття).

Наступний недолік межує між порушенням правил дефініювання (зокрема порушенням вимоги сумірності дефініції) і вживанням термінів в іншому значенні, невідповідному тому, яке зафіксоване законодавчою дефініцією (у тому числі в побутовому значенні). Наприклад, у Законі України *Про охорону культурної спадщини* до культурної спадщини зараховано нерухомі археологічні об'єкти (городища, кургани та ін.), нерухомі історичні об'єкти (будинки, споруди, їх комплекси та ін.), об'єкти монументального мистецтва, архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва, ландшафти, нерухомі об'єкти науки і техніки. Отже, йдеться про об'єкти, які мають статус нерухомих. Водночас, згідно із Законом України *Про бібліотеки і бібліотечну справу*, складовою частиною культурної спадщини є бібліотечний фонд; згідно зі ст. 4 Закону України *Про Національний архівний фонд і архівні установи*, складовою частиною вітчизняної і світової культурної спадщини є Національний архівний фонд України; відповідно до ст. 15 Закону України *Про музеї та музейну справу*, невід'ємною складовою культурної спадщини України є Музейний фонд України, а отже, культурні цінності, якими є музейні предмети Музейного фонду України (згідно з цією ж статтею), також виявляються культурною спадщиною.

Отже, у підсумку отримуємо таке. З одного боку, дефініцією зафіксовано, що культурна спадщина – це тільки споруди, ландшафти та інші об'єкти, які мають статус нерухомих, з іншого боку – до культурної спадщини належать документи з архівів та бібліотек, а також музейні предмети, тобто об'єкти, які позначають терміном *культурна цінність*.

Якщо порівняти понятєвий апарат низки законів з галузі «культура», то можна виявити і такий факт: у цих законах є низка понять одного ряду, тобто це поняття, між якими має бути відношення координації (ці поняття повинні бути між собою несумісні, однак всі вони повинні бути підпорядковані загальнішому поняттю). Розглянемо приклади. У ст. 4 Закону України *Про бібліотеки і бібліотечну справу* зазначено, що в бібліотеках збирають, зберігають і надають у користування культурні цінності. В Законі України *Про національний архівний фонд і архівні установи* зафіксовано, що архівна справа полягає в обліку, зберіганні архівних документів та використанні відомостей, які містяться в цих документах. Закон України *Про охорону культурної спадщини* в дефініції поняття *охорона культурної спадщини* включає також облік (виявлення, наукове вивчення, класифікацію, державну реєстрацію), запобігання руйнуванню або заподіянню шкоди, забезпечення захисту, збереження, утримання, відповідне використання, консервацію, реставрацію, ремонт, реабілітацію, пристосування та музеєфікацію об'єктів культурної спадщини. У Законі України *Про музеї та музейну справу* зміст поняття *музейна справа* розкрито подібними словами: комплектування, зберігання, охорона, використання, консервація, реставрація, музеєфікація, наукове

вивчення, експонування та популяризація культурних цінностей та об'єктів культурної спадщини.

Отже, згадані поняття про об'єкти, які є предметом подібної діяльності, відповідно до зазначених законів, повинні охоплюватися загальнішим поняттям, яке й мало б бути родовим поняттям під час визначення згаданих понять. Таке поняття в Законі України *Про культуру*, який повинен бути основоположним для всіх інших законів у галузі культури, відсутнє. У Законі України *Про Культуру* міститься термін *культурне надбання*, який можна було б узяти як найзагальніший термін для охоплення всіх об'єктів, які мають культурну цінність, однак у згаданому законі це поняття має вужчий зміст. Згідно із ст. 16 Закону України *Про культуру* до культурних надбань зараховано лише ті об'єкти, які є унікальними, мають виняткове культурне значення (тобто можуть бути зарахованими не тільки до цінностей української культури, але й до культури людства). Відсутність чіткої ієрархії понять у даній терміносистемі є проявом невпорядкованості термінології, не зовсім усталеній внутрішній системності термінів, що ускладнює їх законодавче визначення.

На підставі виконаного дослідження можна сформулювати такі висновки. Одним зі значних джерел некоректності законодавчих дефініцій є відсутність чіткої ієрархії понять у галузі. У такому разі починати формулювання дефініцій треба не з виконання рекомендацій щодо їх формулювання, а з формування ієрархії понять галузі знань чи діяльності: від найнижчої ланки до найвищої. Після цього легко сформулювати будь-яку дефініцію, оскільки законодавче визначення будується з урахуванням родо-видових відносин у терміносистемі.

Стан асистемності понять у тій чи іншій галузі можна оцінити не як випадковий, а як закономірний. Адже всі напрями у галузі культури (музейна справа, пам'яткоохоронна діяльність, архівна справа, бібліотечна справа та ін.) розвивалися самостійно і понятєвий апарат у них формувався без узгодження з понятєвим апаратом суміжних галузей. Водночас, потреби уніфікації законодавчого регулювання цих галузей, потреби фіксування підпорядкованості згаданих напрямів загальній галузі *культура*, повинні знайти відображення в узгодженні понятєвого апарату споріднених, суміжних сфер діяльності, що можна досягнути лише формуванням ієрархії понять, найзагальніші з яких мають бути закріплені дефініціями в законі про культуру.

Іванова А. Ю.,
кандидат юридичних наук,
науковий співробітник відділу історико-правових досліджень
Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНОГО ВИЗНАЧЕННЯ ПЕРЕЛІКУ РЕГІОНАЛЬНИХ МОВ АБО МОВ МЕНШИН В УКРАЇНІ

«Мовне питання» як одне з наріжних для національної самоідентифікації в нашій державі є вкрай політизованим та здебільшого свідомо актуалізується

несумлінними політиками. Часто-густо їх метою є лише прагнення відволікти громадськість від інших, дійсно актуальних проблем.

На жаль, не став винятком і закон України «Про засади державної мовної політики» від 3 липня 2012 р., що був ніби покликаний припинити подібні спекуляції, а поруч із справжньою політичною метою очевидно мав і доволі короткострокове завдання – привернути численний російськомовний та проросійськи налаштований електорат на бік «владної» партії. Прийняття цього закону стало черговим викликом для україномовної спільноти та ще раз підтвердило неспроможність опозиційних політичних сил до проведення рішучих дієвих заходів щодо захисту інтересів населення, що їх підтримує.

Очевидно, за таких умов, наївно сподіватися, що законодавці потребують дійсно наукових підходів до проблематики, які б дозволили певною мірою обійти гострі кути та прийняти справедливий та обґрунтований нормативно-правовий акт.

Утім, відволікаючись від спорів щодо легітимності самого закону, а також штучно провокованого ним протистояння між українського та російською мовами, слід привернути увагу до ще однієї суто практичної проблеми.

Так, приєднуючись до Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, Україна взяла зобов'язання будувати свою політику, законодавство та практику на цілях та принципах, визначених у ст. 7 цієї Хартії. У Законі України від 15.05.2003 р. «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» було зазначено, що положення Хартії застосовуються до мов таких національних меншин України: білоруської, болгарської, гагаузької, грецької, єврейської, кримськотатарської, молдавської, німецької, польської, російської, румунської, словацької та угорської.

Утім, у Законі України «Про засади державної мовної політики» від 03.07.2012 р. до регіональних мов або мов меншин України, до яких застосовуються відповідні заходи захисту і підтримки, віднесені мови: російська, білоруська, болгарська, вірменська, гагаузька, ідиш, кримськотатарська, молдавська, німецька, новогрецька, польська, ромська, румунська, словацька, угорська, русинська, караїмська, кримчацька.

Навіть побіжно проглянувши перелік меншостей та відповідних їм мов стає очевидним, що кількісно вони не ідентичні, і не завжди це тому, що одна меншість використовує більше однієї мови. Загалом не зовсім зрозуміло, якими критеріями керувались автори законопроекту встановлюючи саме такий перелік. Наприклад досі позиція більшості фахівців щодо русинського питання помітно відрізнялась від визначеної законом – русинська не визнавалася окремою мовою, а мала статус діалекту української мови.

Є певні питання і з приводу молдавської мови. Яку молдавську мову захищає закон – на основі латинського алфавіту, що за висновками авторитетних фахівців збігається з літературною румунською мовою [1], або молдавську мову на основі кириличної графіки, яка є офіційною у невизнаній Придністровський Молдавській Республіці?

Дивує й те, що у чинному законі визнається право на розвиток, використання і захист мови ідиш, яка на сьогодні в Ізраїлі завдяки спільним

тривалим цілеспрямованим зусиллям національної держави і суспільства, фактично втратила своє значення основної мови спілкування єврейської нації поступившись офіційній мові держави Ізраїль – івриту [2]. Ця тенденція, наскільки нам відомо, підтримується і національною єврейською меншиною в Україні.

Думається, що значною мірою проблема виникає тому, що жодного разу національні меншини України спільно не обговорювали мовні законопроекти у відкритому режимі. Не відбувалося і конструктивного діалогу національних меншин України з авторами законопроектів, про що, зокрема, йдеться і у заяві Асоціації єврейських організацій і общин (Вааду) України [3].

Зазначимо, що наші законодавці здебільшого користуються даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р., після якого чисельність населення України вже скоротилась на майже 3 млн осіб. А враховуючи те, що наступний Всеукраїнський перепису населення перенесено з 2012 на 2013 рік, доцільним видається удосконалити графу переписного листа щодо мовних ознак та додати поряд із пунктом про рідну мову пункт про вживану регіональну (міноритарну) мову або мову відповідної національної меншини, що дозволить в законі закріпити захист мов національних меншостей згідно із статистичними даними.

Список використаних джерел

1. *Лухт Л. И., Нарумов Б. П.* Румынский язык // Языки мира. Романские языки. / *Л. И. Лухт, Б. П. Нарумов.* – М.: Academia, Институт языкознания РАН, 2001. – С. 575.
2. *Котик-Фридгут Б.* Динамика языковой ситуации и языковой политики в Израиле // Миграционные процессы и их влияние на израильское общество. Сб. статей под ред. А. Д. Эпштейна и А. В. Федорченко – Иерусалимский университет, Открытый университет Израиля. – М., 2000. – 400 с.
3. Заява Асоціації єврейських організацій і общин (Вааду) // [Електроний ресурс] http://vaadua.org

Ільчук Т. В.,
студентка 5-го курсу
факультету правничих наук НаУКМА

ЧИ ПОТРІБНА «ШИКАНА» В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ?

Наразі в сучасній цивілістиці залишається відкритим питання меж реалізації суб'єктивних цивільних прав, а відтак -- і порушень цих меж. Так, ст.ст. 12 та 13 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) закріплюються не лише основні гарантії реалізації суб'єктивних цивільних прав, а також певні норми-заборони щодо їх здійснення. Ст. 13 ЦК України передбачається заборона на здійснення дій особи, які вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах [1].

Так, більшість науковців та правознавців виокремлюють дві основні форми зловживання правом: зловживання правом із наміром завдати шкоди (шикана) та зловживання правом без наміру завдати шкоди [2, с. 84]. Зважаючи на

звужене визначення форм зловживання правом, варто більш серйозніше проаналізувати правове поняття «шикана» та його призначення в цивільному праві.

Відповідно до Російсько-українського словника правничої мови окремого поняття «шикана» також не запропоновано, але воно присутнє у синонімічному ряді до таких слів, як «ябеда», поряд із такими поняттями, як «брехня» та «побрехи» [3, с. 321]. У словниках, в основному, таке поняття не виокремлено, але в загальних тлумачних словниках української мови пропонується широке поняття – «шикана» просто визначається як зловживання своїм правом [4]. Окрім того, шикану визначають як дозволені законом дії особи, спрямовані на заподіяння шкоди іншим особам (особі), така шкода може мати як матеріальний, так і процесуальний характер [5, с. 578]. Зловживання правом у формі шикани – це правопорушення, вчинене суб'єктом з прямим умислом завдати шкоду іншій особі [6, с. 135].

Варто зазначити, що для встановлення реального сенсу терміна, необхідно звернути увагу не лише на його термінологічну, але й на правову природу. Така правова категорія походить ще з римського права. В нормах римського права окремого правового поняття також не було, але закріплювались норми щодо неможливості здійснення тих прав, реалізація яких спрямовувалась на заподіяння шкоди іншій особі [6, с. 247].

Нормативне закріплення поняття шикани почалося з XIX століття, і пов'язано це із поступовим розвитком концепції ролі держави як регулятора суспільних відносин, а, отже, розроблення і закріплення механізмів захисту суб'єктивних прав особи, що набувало статусу позитивного обов'язку держави.

Так, німецький професор Г.-Й. Муселяк запропонував механізм встановлення заборони зловживання суб'єктивним правом через обмеження принципу свободи укладення договорів. В основу такого механізму була закладена концепція охорони принципу свободи договору від зловживань і захисту вищих інтересів, що випливають з основ соціальної держави [7, с. 134].

Уперше заборона зловживання правами була закріплена у Німецькому цивільному уложенні, 1896 р. (ст. 226) та у Швейцарському цивільному уложенні, 1907 р. (ст. 2). Окрім цього, окрема концепція такої заборони була закріплена у французькому законодавстві. І все ж доктринальною основою стали норми саме Німецького уложення (від нім. Schikane – причіпка, schikanieren – придиратися, спричиняти неприємності). Так, у ст. 226 визначалось, що не допускається реалізація права безпосередньо з наміром спричинити шкоду іншій особі. З розвитком судової практики дія чи бездіяльність могла визнаватись шиканою не лише за наявності мети спричинення шкоди, а й інших інтересів. Безпосередньо питання про співвідношення законних інтересів та метою спричинення шкоди все ж залишалося на розсуд судових органів [8, с. 137]. Отже, можна зробити висновок про те, що доктрина німецького права забороняла таку форму зловживання права, як шикана, при цьому не розробляючи окремого поняття та тлумачення терміна.

Вперше теоретичне обґрунтування ідеї «abus de droit» (фр. зловживання правом) було сформоване у Франції. Тим не менш, заборона зловживання правом законодавчо спершу закріплювалось на конституційному рівні, в цивільному законодавстві така заборона сформувалась під впливом судової практики. Для кваліфікації дій особи як шикани враховувався не лише намір особи завдати шкоди іншим особам шляхом здійсненням свого права, але й інші обставини: відсутність законного інтересу в здійсненні права, вину уповноваженого суб'єкта і тощо [9, с. 329]. Так, автор змін до французького законодавства Р. Салейль пропонував не визнавати законним здійсненням права дії, вчинені особою без правомірної для себе вигоди, і єдино можливим результатом якої є спричинення шкоди іншій особі [10, с. 223].

Проаналізувавши розвиток доктрини зловживання правом (шикани) та його забороною, необхідно розглянути також напрацювання сучасних цивілістів у галузі закріплення поняття «шикана» в національному цивільному праві. Це питання розглядалося відомими вченими-правознавцями, серед яких М. О. Стефанчук, Т. С. Яценко, М. М. Агарков, І. А. Покровський, В. П. Грібанов та інші.

Так, М. О. Стефанчук вказує, що шикана – це поведінка уповноваженого суб'єкта по здійсненню належному йому суб'єктивного права, як з винятковим наміром завдати шкоду іншій особі, так і зі «змішаним» наміром – завдати шкоди та досягти іншої мети [11, с. 44]. При цьому Т. С. Яценко наголошує на тому, що визначальною ознакою зловживання правом у даному випадку є прямий умисел особи – завдати шкоди іншій особі [12, с. 28]. Окрім того, вказана ознака не єдина, зважаючи на виключність спрямованості дій особи на заподіяння шкоди іншим, оскільки дуже важко її встановити [13, с. 86]. Так, автором пропонується визначати термін «шикана» через низку ознак, зокрема таких, як результат дії особи; протиправність шикани (ч. 3 ст. 13 ЦК України); винний характер шикани; об'єкт посягання шикани – майнові (речово-правові та зобов'язальні) та особисті немайнові права та інтереси громадян, юридичних осіб та публічно-правових утворень [11, с. 32].

М. М. Агарков наголошує на необхідності заборони шикани, в свою чергу, від суду необхідне лише встановлення відповідного факту – відсутності в особи іншої мети, аніж мета спричинення шкоди іншому. Шикана є одним із проявів зловживання правом, хоча залишати поза увагою інші випадки виходу за межі здійснення права без умислу заподіяння шкоди іншим особам, що, відповідно, є необґрунтованим звуженням самого розуміння зловживання правом [14, с. 43-46].

Й. О. Покровський розуміє під шиканою випадки, коли особа, що має право, використовує його не для задоволення будь-яких своїх інтересів, а з винятковою метою завдати шкоди іншому, при чому шикана в такому випадку є звичайним деліктом. Автор вважає, що встановлення більш широких меж зловживання правом, аніж це встановлюється при шикані, може призвети до падіння цінності самого суб'єктивного права [15, с. 237].

В. П. Грибанов розуміє під шиканою особливий тип правопорушення, що його вчиняє уповноважена особа при здійсненні належного їй права з

використанням недозволених конкретних форм у рамках дозволеного їй законом загального типу поведінки [16, с. 185].

Як вже зазначалось вище, дія чи бездіяльність може визнаватись шиканою і за наявності інших інтересів, окрім мети спричинити шкоду. Вирішення питання співвідношення між «законними» інтересами та метою спричинення шкоди робить можливим визнання діяння шиканою на розсуд суду [17, с. 56]. Для кваліфікації дій особи як шикани необхідно, по-перше, спочатку віднайти всі основні ознаки шикани, а, по-друге, довести наявність єдиної мети заподіяння шкоди іншій особі та відсутність інтересу особи у здійсненні свого суб'єктивного права (саме ці дві ознаки відрізняють шикану від іншої форми зловживання правом). Оскільки ЦК України не містить спеціальних норм, які б встановлювали відповідні санкції за здійснення шикани, можна припустити можливість поширення норм про зобов'язання, що випливають зі спричинення шкоди, на випадки заподіяння збитків шиканою особі, з якою правопорушник не перебуває у договірних зобов'язаннях. Отже, у таких випадках доцільно посилатися на положення Глави 82 ЦК України [18, с. 17-21].

Таким чином, проаналізувавши історичний розвиток, доктринальні підходи, різні погляди науковців та правознавців на визначення поняття «шикана», можна зробити висновок про те, що це поняття активно використовується в цивільному праві, однак свого визначення та тлумачення в національному законодавстві України не має.

Цивільним законодавством встановлюються межі цивільних суб'єктивних прав, хоча переліку основних ознак таких меж не встановлено, не закріплені можливі способи, засоби та цілі вказаного зловживання, зокрема, й визначення відповідальності. Отже, перш за все, необхідно дати визначення терміна, яким би охоплювались межі реалізації прав особи, яке вважається зловживанням. Окрім того, важливо визначити мету, за наявності якої зловживання правом оцінюється як безпосереднє порушення права інших осіб. Також важливим є надання рекомендацій судовим органам щодо виокремлення специфічної мети – завдання шкоди, а також застосування певних цивільно-правових санкцій за зловживання правами у формі шикани, що, відповідно, надасть можливість мінімізувати ризики виникнення колізій та прогалин.

На думку автора, цивільне законодавство фактично закріплює таке правове явище, як шикана, визначаючи його як певну форму зловживання правом, але не визначає його суттєвих ознак та рис. Оскільки цивільне право – це та галузь права, яка найбільш динамічно розвивається у судовій практиці, такі ознаки не обов'язково закріплювати у ЦК України, достатньо відповідним судовим органам звернути увагу на такий вид зловживання правом, як «шикана» та надати грунтовне роз'яснення і тлумачення у своїх актах для якісного застосування чинних норм на практиці.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України: за станом на 9 грудня 2012 р. / Відомості Верховної Ради України (ВВР) – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 13.
2. Стефанчук М. О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав: монографія /

М. О. Стефанчук. – К.: КНТ, 2008. – 184 с.
3. Російсько-український словник правничої мови / за ред. А. Ю. Кримського. – К., 1926. – 322 с.
4. Eslovnyk.com/шикана
5. Панченко М. І. Цивільне право України: Навч. посіб. Словник цивільно-правових термінів / М. І. Панченко. 2-ге вид. – К.: Знання, 2006. – 583 с.
6. Толковый словарь гражданского права. – Ч. 1. – М.: ОАО «Издательский Дом «Городец», 2006. – 496 с.
7. Гримм Д. Д. Лекции по догме римского права / Под ред. и с предисловием В. А. Томсинова. – М.: Изд-во «Зерцало», 2003. – 423 с.
8. Жалінска А., Реріхт А. Введення в німецьке право. / А. Жалінска, А. Реріхт. – М.: Спарк, 2001. – 767 с.
9. Годэмэ Е. Общая теория обязательств / Перев. с франц.; пер.: И. Б. Новицкий. –М.: Юрид. изд-во МЮ СССР, 1948. – 511 с.
10. Салейль Р. Ф. Французский Гражданский кодекс и исторический метод / Пер. с фр. // Журнал министерства юстиции. – 1905. – № 8, окт. – С. 191-240.
11. Стефанчук М. О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав НАН України: Дис. … канд. юрид. наук: 12.00.03. / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2006. – 201 с.
12. Яценко Т. С. Шикана как правовая категория в гражданском праве: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Гражданское право; Предпринимательское право; Семейное право; Международное частное право» / Т. С. Яценко. – Ростов н/Д, 2001. – 186 с.
13. Яценко Т. С. Категория шиканы в гражданском праве: история и современность. – М.: Статут, 2003. – 157 с.
14. Агарков М. М. Проблема злоупотребления правом в советском гражданском праве // Известия АН СССР, отделение экономики и права, 1946. – № 6. – С. 43-46.
15. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права. / И. А. Покровский. – М.: Статут, 1998. – 353 с.
16. Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав. / В. П. Грибанов. – М.: Статут, 2001. – 411 с.
17. Кирилюк Д. Категорія «зловживання цивільним правом» в Україні та за кордоном: питання теорії і практики // Юридичний журнал. – 2006. – № 2. – С. 56-59.
18. Онищенко Г. Проблема існування категорії «зловживання правом» // Юридичний журнал. – 2007. – № 2. – С. 17-21.

Каленюк О. М.,
здобувач відділу історико-правових досліджень
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України

АРХАЇЗМИ ЧИ НЕОЦІНЕНА СПАДЩИНА: ДО ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИЧНОГО ДОСВІДУ ЕРМІНОЛОГІЧНИХ НАПРАЦЮВАНЬ ГАЛИЦЬКИХ ПРАВНИКІВ

Не викликає жодного сумніву той факт, що правнича термінологія посідає важливе місце у словниковому складі української мови. Зрозуміло, що мова як суспільне явище відлзеркалює сучасні реалії, розвиток науки і техніки, зміну наукових поглядів та конкретно-історичні особливості, притаманні певному

соціально-історичному періоду історії розвитку людства. А створення термінологічних словників сприяє, передусім, правильному слововживанню, розвитку найрізноманітніших словесних конструкцій і нової сучасної термінології.

Правнича термінологія збагачується різними шляхами: застарілі терміни виходять з активного ужитку, повертаються в обіг забуті, які довгий час не функціонували, але сьогодні доводять свою життєздатність, утворюються нові слова тощо. У цьому контексті зауважимо, що хоча окремі науковці сьогодні вважають, що перші галицькі термінологічні словники містять лише архаїзми і застосовувати їх для сучасності немає особливої потреби, незаперечним видається той факт, що історичний досвід термінологічних напрацювань галицьких правників кінця XIX-початку XX століття слід неодмінно використовувати і примножувати у сучасних юридико-лінгвістичних дослідженнях.

Як відомо, появу перших галицьких термінологічних словників традиційно пов'язують із рішенням цісарського уряду щодо створення у липні 1849 р. комісії з укладання реєстрів правничих термінів для слов'янських народів Австро-Угорської імперії. Актуальність питання щодо створення національних політико-юридичних терміносистем зумовила необхідність залучення до укладання відповідного реєстру не лише урядовців, юристів, а й відомих культурних та громадських діячів, перед якими «...було поставлено завдання створити юридичну термінологію на основі лексичного багатства цих мов, яка б могла задовольнити потреби тогочасного законодавства й управління» [1]. Результатом роботи комісії став вихід друком 1851 р. німецько-українського словника, відомого під назвою: «Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs (deutsch-ruthenische separate Ausgabe)» («Правничо-політична термінологія для слов'янських мов Австрії (німецько-український випуск)».

Згодом, у 1893 р., Кость Левицький, видатний громадський і політичний діяч, творчо опрацював і переосмислив терміни, уміщені в згаданому словнику, помітно оновив його лексико-термінологічний склад і видав «Німецько-руский словар висловів правничих і адміністраційних». Джерелами нового словника, крім видання 1851 р., стали також «Малоруско-німецкий словар» Є. Желехівського та ««Німецко-руский словарь» О. Партацького. Крім того, упорядник скористався здобутками інших європейських лексикографій (польської, російської, чеської, угорської) і намагався розвивати термінологію на базі народної мови: «... використанє природного богацтва рускої мови, яка жиє в устах нашого народу» [2]. Згодом, у 1920 р., дослідник випустив друге, доповнене видання цього словника під назвою «Німецько-український правничий словар».

Розглянемо докладніше цю термінологічну працю К. Левицького, яка складається з коротких перекладних німецько-українських статей із перекладом відповідних термінів без граматичних характеристик.

Частину термінів запозичено безпосередньо з польської та німецької мов : *пересправа, зажадати звороту, шупасник, виправувати, випроцесувати,*

справунок, орудка, закуп, притока, розправа, вислід процесу, вильосованє, уневажняти, виємок, виємковий суд; одідичити, дідичення, одідичинє, бездідичність, розказ, узасадненє, цло (з нім. Zoll – мито), білянс (з нім. Bilanz – баланс), шаржа (з нім. Charge – посада), ручна праса (нім. Handprasse), конзулят (від нім. Konsulat – консульство).

Проте більшість термінів утворено на українській народно-розмовній основі, наприклад: *відмеженє, відграниченє; відступленє, залишенє; висилач, висилаючий; присудженє, присуд; граничний сусід, сумежник, межівник; оборонець, защитник, речник; вижидач, злодій, крадун; набувець, придбавець; вихователь, плекатель; заворушник, бунтівник; нагородженє, відплаченє; уневиненє, оправданє; розбруїти, розоружити; відроченє, продовженє речинця; діловодець, справничник; вязба, арешт; виконуванє, справованє; діланє, чинність; таїтель, укривач, таєнник; перешкодженє, зупиненє, перепиненє; змерцина, спадщина; судовий урядник, судовик тощо.*

Наведені вище приклади свідчать про те, що Кость Левицький заклав основи для формування української правничої термінології. Як відомо, початковий етап становлення юридичної термінології характеризувався наявністю великої кількості синонімів для позначення одного поняття. Згодом відповідність «поняття» і «терміна» допомогли визначити, який саме термін може залишитися в термінологічній системі певної галузі юридичної науки. У словнику К. Левицького простежується тенденція до формування термінології на народній основі, яка відображена в побудові словникових статей. Так, у разі синонімії він здебільшого на перше місце ставить власне національний термін зі слов'янським коренем, а іншомовні запозичення подає після українських відповідників: *управа, заряд, адміністрація; правотар, адвокат, речник; підвинасмець, підарендатор; надплата, змінне, ажіо; приєм, акцепт, вексель; достовірність, автентичність; самоуправа, автономія; увідомне письмо, авізо; книговодець, бухгальтер; посадник, бурмістр; висланник, посол, депутат; відшибка, дисконто; уділовий зиск, дивіденда; второпис, дуплікат; виконанє, екзекуція; взір, формуляр; співпідпис, контрасигнованє; згромадженє, корпорація; судовий відпоручник, судовий комісар; судовий помічничий, ад'юнкт; судовий прислухач, авскультант; судовий засідатель, асесор; начерк закона, проєкт закона та багато ін.*

У словнику наявні й приклади, коли на першому місці стає слово іншомовного походження, проте така практика запису терміна стосувалася переважно загальновживаних у європейській правовій практиці інтернаціоналізмів. Більше того, і в цьому разі упорядник намагався підібрати національний термін і подати його в синонімічному ряду: *адвокатура, правотарство; анальогія, схожість; апеляція, відкликанє; аристократія, можновладство; блянкет, порожна картка; бльокада, обступ; демократ, народовець; демократія, народовладь, народоправство; депутація, висланництво; службовий регулямін, службовий устав; дирекція, провідня та ін.*

Як відомо, у сучасному законодавстві доволі часто вживаною є тавтологічна конструкція «відшкодування шкоди» в разі ушкодження.

Натомість Кость Левицький пропонує варіант «винагородження шкоди», «погорільча винагорода». Крім того, як видається, сучасний юридико-політичний термін «дострокові вибори» утворено від росіянізму «строк», а галицький словник пропонує власне український термін – «поновні вибори».

Отже, галицька традиція укладання правничої термінології почалася в середині XIX ст. і далі була продовжена в кількох термінологічних виданнях.

Зі здобуттям Україною незалежності і конституційним підтвердженням статусу української мови як державної питання розвитку та унормування української термінології набувають першочергового значення і ваги. Зрозуміло, що розбудова демократичної правової держави передбачає, крім усього іншого, ще й формування нової законодавчої бази з подальшим розвитком і кодифікацією юридичної лексики в українській мові.

Варто підкреслити, що створена за ініціативою Української правничої фундації Українська комісія з питань правничої термінології, яка активно діяла у 1995-2000 рр., неодноразово зверталася до історичного досвіду, зокрема до термінологічних словників. Яскравим прикладом ефективності такого звернення є повернення до законодавства і наукового обігу історичного терміна *правочин* [3].

Отже, хоча галицька правнича термінологія через низку історичних причин не стала основою для формування загальнонаціональної правничої термінології і більшість західноукраїнських правничих термінів у радянські часи було відкинуто як діалектизми та регіональні слова, словник Костя Левицького містить корисний матеріал як для сучасних мовознавців, так і для правників. Він є неоціненним внеском у розвиток юридичної науки та її мови, тією скарбничкою, яка живила і продовжує живити національну юридичну термінологію. Незважаючи на значну кількість сучасних правничих словників, актуальним і досі залишаються питання щодо формування методології укладання термінологічних та інших словників, розроблення науково-обґрунтованих принципів відбору спеціальної правничої термінології, створення універсального нормативного словника сучасної юридичної лексики, який би всебічно охоплював розвиток сучасної юридичної науки.

Список використаних джерел

1. Остапенко О. До історії слов'янської лексикографії: Juridish-Politische Terminologie für die Slavischen Sprachen Oesterreichs (1849–1853) // Проблеми слов'янознавства. – 2003. – Вип. 53. – С. 264-270. – С. 265.
2. Левицький К. Німецько-український правничий словар. / К. Левицький. – Відень: Накл. Видавн. Спілки у Відні, 1920. – 497 с. – С. IV.
3. Трач Н. С. З історії української правничої термінології: 20-30-ті роки XX століття // Наукові записки. Національний університет «Києво-Могилянська академія». – Т. 60: Філологічні науки / Ред. кол.: В. С. Брюховецький та ін.; НаУКМА. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – С. 49-57. – С. 56.

Кліванська А. О.,
студентка 5-го курсу
факультету правничих наук НаУКМА

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ПРАВИЛА ЕТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ» КРІЗЬ ПРИЗМУ ЮРИСЛІНГВІСТИЧНИХ ВИМОГ

З розвитком демократичного суспільства в Україні в Конституції нашої держави задекларовані важливі принципи, якими потрібно керуватись, щоб розбудувати правову державу: принцип верховенства права, визнання людини, її життя, здоров'я, честі, гідності як найвищої соціальної цінності тощо. Серед них, у ст. 92 Конституції України зазначений перелік суспільних відносин, регулювання яких здійснюється виключно законами [1]. У зв'язку з цим до такого нормативно-правового документа висувається низка вимог, як от: офіційність, лаконічність, зрозумілість, точність, однозначність, безособовість, стилістична однорідність, узагальненість тощо.

Мова законодавчих актів функціонує в межах офіційно-ділового стилю, у якому виділяють законодавчий, дипломатичний, судово-правовий та адміністративно-канцелярський підстилі [2, с. 137]. На думку Н. В. Артикуци, в аналітичній роботі слід враховувати сукупність спеціальних ознак законодавчого підстилю на всіх мовних рівнях (лексичному, семантичному, граматичному та стилістичному). Серед них:

- ✓ наявність термінів законодавства, офіційних номенклатурних позначень, абревіатур;
- ✓ нормативна дефінітивність термінів і номенклатурних назв (кодифіковані законодавчі визначення);
- ✓ законодавча фразеологія (юридичні формули, штампи, кліше);
- ✓ переважання дієслів у формі 3 особи однини теперішнього часу, інфінітива у поєднанні з предикативним прислівником, прикметником чи дієсловом;
- ✓ синтаксичні конструкції у формі регулятивно-нормативних тверджень (констатаційного, зобов'язального, імперативного, заборонного, оцінно-правового характеру);
- ✓ застосування граматичної категорії модальності для регламентації різних моделей правової поведінки (можливості / неможливості, бажаності / небажаності, необхідності, обов'язковості дії);
- ✓ логічна впорядкованість викладу нормативного змісту на рівні тексту, рубрикації, графічних засобів;
- ✓ відсутність зайвих та стилістично недоречних елементів [3, с. 26-28].

З цього можемо зробити висновок, що до законів, тобто актів, які регулюють суспільні відносини в державі та мають вищу юридичну силу, висуваються відповідні вимоги, щоб їх зміст і форма були втіленням юридико-лінгвістичної досконалості.

17 травня 2012 р. Верховною Радою був прийнятий Закон України «Про правила етичної поведінки» (далі – Закон) [4], який містить низку неточних

формулювань та положень, які не відповідають вимогам законодавчого підстилю. Розглянемо ці формулювання та запропонуємо шляхи усунення наявних помилок.

Стаття 7. Пріоритет інтересів

1. Особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, представляючи інтереси держави чи територіальної громади у відносинах з іншими особами, діють виключно в **їх** інтересах.

У наведеному тексті для читача незрозумілим є те, до якого слова відноситься займенник «їх»: чи-то до особи мають діяти у інтересах держави чи територіальної громади, чи-то в інтересах інших осіб. Наявна неточність при вживанні займенника. При перевірці на слухове сприйняття старше покоління зрозуміло цю норму у першому інтерпретаційному варіанті, молоде покоління – у другому. Отже, законодавцю необхідно внести зміни до цієї статті і «уточнити» у чиїх же інтересах мають діяти особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Стаття 15. Недопущення конфлікту інтересів

2. Особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, не можуть прямо чи опосередковано спонукати у будь-який спосіб підлеглих **до прийняття рішень, вчиняти дії або бездіяльність** на користь своїх особистих інтересів та/або інтересів третіх осіб.

Цей приклад ілюструє граматичну неузгодженість присудка з додатками, небажану в нормативному тексті. Виправити це можна так: «...спонукати у будь-який спосіб підлеглих до прийняття рішень, вчинення дій або бездіяльності...»

Стаття 16. Запобігання одержанню неправомірної вигоди або дарунка (пожертви)

1. Особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у разі надходження пропозиції щодо неправомірної вигоди або дарунка (пожертви), незважаючи на особисті інтереси, невідкладно вживають таких заходів:

2) за можливості **ідентифікують особу**, яка зробила пропозицію...

Щодо доцільності такого словосполучення звернемось до словників. Академічний тлумачний словник української мови дає таке тлумачення дієслова «ідентифікувати»: ІДЕНТИФІКУВАТИ, ую, уєш, недок. і док., перех., книжн. Те саме, що ототожнювати [5, с. 11]. Визначення дієслова «ототожнювати»: ОТОТОЖНЮВАТИ, юю, юєш, недок., ОТОТОЖНИТИ, ню, ниш, док., перех. Визнавати які-небудь явища, поняття і т. ін. тотожними, однаковими, подібними; уподібнювати до чого-небудь [там само, с. 808]. Інший тлумачний словник дає таке визначення: ІДЕНТИФІКУВАТИ, ую, уєш, недок. і док., перех., книжн. Визнавати однаковим, подібним. Синонімічне ототожнювати [6, с. 159].

Вживання словосполучення «ідентифікувати особу» у тексті Закону України «Про правила етичної поведінки» вважаємо недоречним, оскільки така термінологія є характерною для кримінального, кримінально-процесуального законодавства. У Словнику синонімів української мови знаходимо серед

синонімічних дієслів: ототожнювати, уподібнювати; (особу) упізнавати, засвідчувати [7]. Проте, варто зазначити, що вживання терміна *ідентифікувати* у праві має тривале застосування (походить від лат. identicus – тотожний, однаковий), і в сучасній англійські мові термін «identify» активно функціонує. Але в контексті аналізованого положення Закону (п. 2 ч. 1 ст. 16) вживання цього словосполучення є недоречним як з погляду семантики (оскільки процес ідентифікації передбачає зіставлення двох об'єктів і їх подальше порівняння), так і з позицій функціональної стилістики (вживання термінології зі сфери криміналістики у даному випадку є стилістично некоректним). Тому доцільним буде замінити словосполучення «ідентифікувати особу» на «засвідчити особу» чи «встановити особу».

Стаття 16. Запобігання одержанню неправомірної вигоди або дарунка (пожертви)

1. Особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у разі надходження пропозиції щодо неправомірної вигоди або дарунка (пожертви), незважаючи на особисті інтереси, невідкладно вживають таких заходів:

3) залучають свідків, якщо це можливо, **у тому числі з числа колег** по роботі...

У цьому випадку більш природнім для української мови було б вживання конструкції «у тому числі з-поміж колег».

Стаття 16. Запобігання одержанню неправомірної вигоди або дарунка (пожертви)

1. Особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у разі надходження пропозиції щодо неправомірної вигоди або дарунка (пожертви), незважаючи на особисті інтереси, невідкладно вживають таких заходів:...

4) письмово повідомляють про пропозицію безпосереднього керівника (за наявності) або відповідний виборний чи колегіальний орган **та/або** одного з визначених Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції» спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції.

Наведений контекст ілюструє двозначність розуміння норми через використання сполучників *та / або,* які впливають на розуміння змісту норми та її відповідне тлумачення. Як зазначає С. С. Ющенко, правові приписи, що містять конструкцію зі сполучником *і / або* мають неоднозначне тлумачення тільки в дуже невеликому числі випадків, зокрема, якщо в приписах мова йде про персональну відповідальність, обов'язки [8]. Тому законодавцю варто однозначно вирішити чи повідомлення одного з спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції є обов'язковим чи факультативним.

Стаття 16. Запобігання одержанню неправомірної вигоди або дарунка (пожертви)

5. Предмети неправомірної вигоди, дарунки (пожертви) зберігаються **в органі до їх передачі відповідним органам.**

З цього тексту незрозуміло, про які саме органи йдеться. Присутня тут неточність у формулюванні неприпустима для законодавчого підстилю. Для

точності і прозорості викладу це формулювання варто було б замінити на таке: «... в органі (державної влади чи місцевого самоврядування), де вони були виявлені до їх передачі...» або «... в органі (державної влади чи місцевого самоврядування)), що їх виявив до їх передачі...».

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що в Законі України «Про правила етичної поведінки» законодавцем допущено декілька стилістичних і семантичних недоречностей, усунення яких сприятиме підвищенню якісних лінгвістичних параметрів цього нормативно-правового акта, реалізації вимог законодавчого підстилю офіційно-ділового стилю та удосконаленню мовної культури законів в Україні.

Список використаних джерел

1. Конституція України // Офіційний вісник України. – 2010 р. – № 72/1. – С. 15.
2. Артикуца Н. Мова права і юридична термінологія / Н. В. Артикуца. – Навч. посіб. – 2-ге вид., змін. і доп. – К.: Стилос, 2004. – 277 с.
3. .Артикуца Н. В. Мова права у її функціональних різновидах / Н. В. Артикуца // Сьогодення українського мовного середовища /АПН України, Ін-т вищої освіти, Від. теорії та методології гуманіт. освіти ; [упоряд. Мороз Л. З.]. – К.: [Кіровоград. вид-во], 2008. – С. 23-32.
4. Закон України «Про правила етичної поведінки» // Офіційний вісник України. – 2012 р. – № 45. – Стор. 82. – Стаття 1739.
5. Академічний тлумачний словник української мови (1970-1980) / Ред. тому: А. А. Бурячок, П. П. Доценко. – К.: Наукова думка, 1973. – 838 с.
6. Словник української мови / Ред.: В. О. Винник, Л. А. Юрчук. – К.: Наукова думка, 1974. – 840 с.
7. Словник синонімів української мови: В 2 т. / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін. – К.: Наук. думка, 1999-2000. – Т. 1. – С. 640. – Т. 2. – С. 800.
8. Ющенко С. С. О влиянии союза и/или на однозначность законодательних текстов. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://megaling.crimea.edu/publications. html

Коваленко Т. О.,
кандидат юридичних наук, доцент
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

НАДМІРНА КОНКРЕТИЗАЦІЯ ТА НЕВИПРАВДАНА ДЕТАЛІЗАЦІЯ ЯКИ РІЗНОВИДИ ЮРИДИЧНИХ ДЕФЕКТІВ ЗЕМЕЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

У словниках слово «конкретизувати» тлумачиться як надавати чому-небудь конкретного вираження; визначати конкретно, точно, предметно [6, с. 878]. В юридичній літературі конкретизація юридичних норм визначається як об'єктивно-суб'єктивний процес, який полягає у переведенні абстрактних юридичних норм у більш визначені правила, в індивідуалізації юридичних норм стосовно конкретних суб'єктів правовідносин, їх прав та обов'язків [3, с. 8]. Конкретизація правових норм може розглядатися як процес уточнення

змісту певної земельно-правової норми, як результат правотворчого чи правозастосовчого процесу, як техніко-юридичний прийом.

У теорії права конкретизацію правових норм поділяють на правотворчу, правореалізаційну та правоінтерпретаційну [8, с. 37; 2, с. 19]. Під час правотворчої конкретизації на основі загальних абстрактних юридичних норм створюються відносно нові, більш конкретні та визначені правила поведінки – конкретизуючі норми права, які охоплюються обсягом загальних абстрактних норм, що визначають їх зміст, логічно випливають з них, але при цьому характеризуються певною новизною [9, с. 32].

В юридичній доктрині відзначається позитивне значення конкретизації у процесі нормотворення [7, с. 31-39; 4, с. 105-111]. Дійсно, конкретизація норм земельного права України як прийом юридичної техніки пов'язана із розвитком техніки правотворчості, вона сприяє підвищенню визначеності правових норм, досягнення їх чіткості та зрозумілості шляхом зменшення рівня абстрактності внаслідок приведення до виду, необхідного для безпосереднього застосування, усунення дефектів правового регулювання земельних відносин та підвищення ефективності земельно-правового впливу. При цьому правотворча конкретизація повинна здійснюватись у певних межах [1, с. 21; 9, с. 47-48]. По-перше, конкретизуюча норма у земельному праві обмежується обсягом земельно-правової норми, яку вона конкретизує, тобто повинна регулювати лише ті земельні відносини, на які поширювалась норма, що зазнала конкретизації. По-друге, межі конкретизації обумовлюються практичною необхідністю у наявності конкретизуючої норми для регулювання певних земельних відносин. Вихід за межі правотворчої конкретизації призводить до суттєвого ускладнення правового регулювання земельних відносин, наслідком якого є зупинення тих чи інших явищ у суспільному житті або ж створення ситуацій, коли найменше відхилення особи від нормативно закріпленого правила поведінки спричинює юридичну відповідальність. За таких умов надмірну конкретизацію земельно-правових норм можна розглядати як дефект у механізмі земельно-правового регулювання, що створює перешкоди реалізації земельних прав суб'єктів, знижує інвестиційну привабливість землі, провокує зростання рівня корупції та хабарництва у сфері земельних відносин.

Близьким за значенням, але не тотожним конкретизації земельно-правових норм, є їх деталізація. В теорії права наголошується на необхідності розмежування вказаних техніко-юридичних прийомів нормотворчої діяльності, оскільки, на відміну від конкретизації, деталізація права є розчленуванням, подрібненням змісту правової норми на її складові частини, елементи, виявлення її структури, при цьому сума цих частин («складових») саме й повинна скласти зміст останньої. Таким чином, суть деталізації полягає у виявленні структури змісту правової норми, виявлені тих її елементів, які в сукупності складають цей зміст [9, с. 40]. Проте невиправдана деталізація земельно-правових норм, так само як і їх надмірна конкретизація, здатна негативно впливати на ефективність правового регулювання земельних відносин, оскільки переобтяжує моделі правової поведінки зайвими деталями. Надмірна деталізація, як правило, знаходить свій вияв у встановлені додаткових

обмежень чи зобов'язань, що починає гальмувати розвиток земельних відносин, на регулювання яких спрямовані занадто деталізовані правові норми.

Прикладом надмірної конкретизації та невиправданої деталізації земельно-правових норм може бути проект Закону України "Про ринок земель" (реєстр. № 9001-д), який Постановою Верховної Ради України від 9 грудня 2011 р. було прийнято за основу та на початку 2012 р. винесено на всенародне обговорення. Зазначений законопроект містить занадто конкретизовані та деталізовані норми, спрямовані на визначення порядку продажу земельних ділянок та прав на них на аукціоні, визначаючи через скільки хвилин після оголошення початкової ціни лот знімається з торгів, скільки раз ліцитатор повинен оголосити стартову ціну, способи виявлення наміру учасника придбати лот, тривалість перерви після закінчення торгів за окремим лотом тощо. Прийняття законопроекту «Про ринок земель» у запропонованій редакції з врахуванням зазначених та інших дефектів правового регулювання істотно ускладнить ринковий обіг земельних ділянок та прав на них, створить ряд додаткових обмежень та зобов'язань для суб'єктів земельних правовідносин, що порушує конституційні принципи верховенства права, рівності та справедливості, нівелює юридичну силу Конституції України, не враховує правові позиції Конституційного Суду України щодо визначеності, ясності і недвозначності правової норми (Рішення від 22 вересня 2005 р. № 5-рп/2005) та практику Європейського суду з прав людини щодо необхідності при прийнятті нормативних актів забезпечувати передбачуваність наслідків для особи та захищеність особи від свавільного втручання держави в її життя (Рішення «Полторацький проти України» від 29 квітня 2003 р., Заява № 38812/97).

Надмірна конкретизація та невиправдана деталізація земельно-правових норм є ознакою наявності корупціогенних факторів у земельному законодавстві України. Зокрема, корупціогенним фактором є закріплення в нормативно-правовому акті юридичних обов'язків, заборон, обмежень, що застосовуються до фізичних та юридичних осіб і які за своїм характером або обсягом значно ускладнюють їх доступ до матеріальних або нематеріальних благ і цінностей, перешкоджають реалізації суб'єктивних прав і законних інтересів, створюючи тим самим умови для здійснення корупційних дій і виникнення корупціогенних відносин [5]. Так, з метою усунення невиправданих обмежень у доступі до землі, із Закону України «Про фермерське господарство» у 2011 р. було вилучено норми про обов'язкове проходження професійного відбору особою, яка виявила бажання набути у власність або користування земельну ділянку державної чи комунальної власності для ведення фермерського господарства.

Отже, надмірна конкретизація та невиправдана деталізація земельно-правових норм полягають у виході суб'єкта нормотворення за межі правотворчої конкретизації та деталізації, зокрема у випадку відсутності практичної необхідності в уточненні певних норм, що створює перешкоди реалізації земельних прав суб'єктів, знижує інвестиційну привабливість землі та призводить до суттєвого ускладнення правового регулювання земельних відносин, наслідком якого є зупинення тих чи інших явищ у суспільному житті

або ж створення ситуацій, коли найменше відхилення особи від нормативно закріпленого правила поведінки тягне юридичну відповідальність.

Список використаних джерел

1. Баранов В. М. Конкретизация права: понятие и пределы / В. М. Баранов, В. В. Лазарев // Конкретизация законодательства как технико-юридический прием нормотворческой, интерпретационной, правоприменительной практики / Под ред. В. М. Баранова. – Н. Новгород, 2008. – С. 19-24.
2. Вопленко Н. Н. Официальное толкование норм права / Н. Н. Вопленко. – М. : Юрид. лит., 1976. – 119 с.
3. Залоило М. В. Понятие и формы конкретизации юридических норм: Автореф. дисс. канд. юрид. наук ... 12.00.01 / М. В. Залоило. – М.: Ин-т законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве РФ, 2011. – 20 с.
4. Залоило М. В. Конкретизация и толкование юридических норм: проблемы соотношения и взаимодействия / М. В. Залоило // Журнал российского права. – 2010. – № 5. – С. 105-111.
5. Методологія проведення антикорупційної експертизи проектів нормативно-правових актів, затверджена Наказом МЮУ від 23 червня 2010 № 1380/5.
6. Новий тлумачний словник української мови. – У 3-х т. / укладачі В. Яременко, О. Сліпушко. – Т. 1 "А-К". – К.: Вид-во "Аконіт", 2006. – 926 с.
7. Рабинович П.М. Конкретизация правовых норм (общетеоретические проблемы) / П. М. Рабинович, Г. Г. Шмелева // Правоведение. – 1985. – № 6. – С. 31-39.
8. Черданцев А. Ф. Правовое регулирование и конкретизация права / А. Ф. Черданцев // Применение советского права. – Свердловск: Свердл. юрид. ин-т, 1974. – С. 15-37.
9. Шмелева Г. Г. Конкретизация юридических норм в правовом регулировании / Г. Г. Шмелева. – Л. : Вища школа, 1988. – 105 с.

Колос Ю. В.,
студент магістратури
факультету правничих наук НаУКМА

ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ТЕКСТУ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ОСОБЛИВОСТІ СТРАХУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ З ДЕРЖАВНОЮ ПІДТРИМКОЮ»

Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» (надалі – *Закон)* був прийнятий Верховною Радою України 09.02.2012 р. [1]. Цей нормативно-правовий акт містить деякі лінгвістичні недоліки, які будуть розглянуті нижче. Також у даній статті будуть запропоновані варіанти редагування допущених у Законі лінгвістичних помилок.

Ч. 1 ст. 1 Закону традиційно містить терміни, що вживаються у цьому Законі, серед яких є термін «*катастрофічні ризики* у сільському господарстві» з такою дефініцією – «надзвичайні ситуації техногенного і природного характеру, *велика сукупність або масштаби проявів стихійних сил природи* (посуха, град, морози, повені тощо) *і діяльності людини* у процесі створення

матеріальних благ (аварії, пожежі тощо), що завдають збитки у значних розмірах».

Висловлю декілька зауважень. По-перше, термін «катастрофічні ризики» видається дещо емоційним, оскільки прикметник «катастрофічний» означає «такий, який призводить до катастрофи, є катастрофою; згубний, трагічний, руйнівний» [2]. На мою думку, термін *катастрофічні ризики* міг би бути замінений на більш усталений термін *надзвичайні ризики* або *значні ризики*. По-друге, фраза «*велика сукупність або масштаби проявів...*» є семантично розпливчастою і недостатньо чіткою для практичного застосування. Вживання прикметника *велика* поруч із словом *сукупність*, яке означає «загальну кількість», «суму» [3], викликає у потенційного читача запитання «що являє собою «велика сукупність?». Прикметник «великий» означає «значний за розмірами, величиною // значний за кількістю, численний» [4, с. 118]. Іменник «сукупність» має значення «неподільна єдність чого-небудь; загальна кількість, сума чогось» [4, с. 1412]. Як бачимо, таке поєднання слів є не зовсім доречним і дещо тавтологічним. На наш погляд, доцільно було б змінити формулювання у такий спосіб: «*...сукупність або значні масштаби проявів...*».

Ч. 1 ст. 3 Закону визначає принципи страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою. Один із принципів визначений так: «*рівна доступність* до державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників незалежно від їх організаційно-правової форми». На мою думку, словосполучення «рівна доступність» не є юридично усталеним і його краще замінити на «рівність у доступі», який є більш функційно усталеним, поширеним у правових актах та більш вдало відображає принцип державного регулювання.

Ч. 2 ст. 6 Закону визначає перелік подій, які не вважаються страховими випадками. Вказаний перелік містить такий пункт:

«Не вважається страховим випадком втрата сільськогосподарської продукції внаслідок: грубих порушень страхувальником агротехнічних, санітарних, ветеринарних або інших вимог, що виявляється в невиконанні страхувальником умов договору страхування щодо строків (термінів) проведення належних заходів згідно з узгодженою при страхуванні технологічною картою, якою обумовлено дотримання визначених агротехнічних правил та вимог агротехніки стосовно застрахованої культури, санітарних, ветеринарних або інших вимог, щодо здійснення сільськогосподарських робіт, передбачених договором страхування, визначених у стандартних страхових продуктах».

Усім, кому пропонувалась оцінити наведене формулювання з позицій ясності, зрозумілості та легкості читацького сприйняття (понад 30 осіб), висловили думку про те, що наведена фраза є занадто довгою (59 слів) і перевантаженою зворотами, що ускладнює її розуміння, і, як наслідок, може призвести до різного тлумачення цієї норми в процесі правозастосування. Щоб уникнути цього, вказана фраза повинна бути викладена у більш доступний і прийнятний для правильного розуміння змісту норми спосіб. Потрібно спростити цю громіздку синтаксичну конструкцію з підрядними реченнями,

надмірно обтяженими другорядними членами речення (особливо різними додатками, серед яких спостерігається нанизування Род. відмінка) та дієприкметникових зворотів. Складається таке враження, що законодавець вирішив представити в одному реченні усі ознаки, умови й обставини щодо невизнання втрати сільськогосподарської продукції страховим випадком. Це є типовою помилкою, на яку звертає увагу українських нормопроектувальників Р. Бержерон: «Стаття відповідає в текстові одному понятгєвому елементові. Доволі часто виникатиме ситуація, коли стаття складатиметься з одного єдиного речення. І все ж таки в цьому випадку неприпустимо встановлювати правило, яке б вимагало наявності більш ніж одного речення в одній і тій самій статті. Занадто довгі речення, що виникають в результаті додання численних вставних речень, стають справжніми «законодавчими чудовиськами» [5].

Наведений пункт ч. 2 ст. 6 аналізованого закону можна було б викласти так:

«Не вважається страховим випадком втрата сільськогосподарської продукції внаслідок: грубих порушень страхувальником агротехнічних, санітарних, ветеринарних або інших вимог. Такі порушення полягають у невиконанні страхувальником умов договору страхування щодо строків (термінів) проведення належних заходів згідно з узгодженою при страхуванні технологічною картою. Технологічна карта встановлює необхідність дотримання визначених агротехнічних правил та вимог агротехніки щодо застрахованої культури, санітарних, ветеринарних або інших вимог, здійснення сільськогосподарських робіт, передбачених договором страхування та визначених у стандартних страхових продуктах».

Як бачимо, правовий зміст цілковито збережений, зміни відбулися лише на граматичному рівні: спрощення синтаксичної конструкції, уникнення повторів і зайвих слів, що істотно полегшує його сприйняття й розуміння читачем.

Ч. 3 ст. 20 Закону встановлює, що *«інформація про кожен укладений, продовжений або* ***анульований*** *договір страхування, а також про кожен випадок виплати страхового відшкодування подається страховиками до Пулу за формою, встановленою центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну аграрну політику».* Словосполучення термін «анульований договір» не є кодифікованим у цивільному законодавстві. Цивільний кодекс України та інші акти цивільного законодавства оперують термінами «недійсний» або «розірваний» щодо договорів та правочинів. Термін «анульований» в Цивільному кодексі України вживається тільки щодо акредитива (ст.ст. 1094-1096).

Вживання терміна «анульований договір» не лише матиме наслідком синонімію і варіативність термінів (небажане явище для законодавчої термінології в межах нормативного акта), але й створює проблеми щодо його розуміння. З одного боку, дієслово «анулювати» означає «скасувати» або «визнати недійсним». З іншого боку, з аналізу норми можна дійти висновку про те, що йдеться усе ж таки про розірвання договору, а не визнання його недійсним. З метою усунення вказаної проблеми, на мою думку, слово «анульований» потрібно замінити на усталене і кодифіковане «розірваний». Але цього, на наш погляд, буде недостатньо. Логіка норми, згідно з якою про

втрату чинності договорами страхування повинно бути повідомлено, вимагає включення не тільки випадків розірвання, а й випадків визнання договорів недійсними. Отже, процитовану фразу доцільно було б сформулювати таким чином: «*інформація про кожен укладений, продовжений, розірваний або визнаний недійсним договір страхування*».

Ч. 2 ст. 21 Закону містить норму, за якою «*факт укладення договору страхування підтверджується в письмовій формі згідно з договором страхування, який страховик надає страхувальнику*». Таке формулювання є дещо незграбним, алогічним та складним для розуміння читачем. Виникає запитання: яким чином треба письмово підтверджувати факт укладення договору, якщо сам договір є доказом його укладення? Тому ця норма підлягає редагуванню, один з варіантів якого може бути: *«договір страхування укладається у письмовій формі. Один примірник договору страхування страховик надає страхувальнику»*.

Ч. 1 ст. 23 містить таку норму: «***Відповідальність*** *страховика за договором страхування* ***починається*** *з дня внесення страхового внеску, але не раніше дати, встановленої в договорі»*. Ця норма також містить термінологічні огріхи. По-перше, якщо йдеться про відповідальність, то вона *настає*, а не *починається*. По-друге, проаналізувавши зміст норми, можна дійти висновку про те, що законодавець мав на увазі зобов'язання страховика, а не його відповідальність. Тому норма ця може бути змінена таким чином: *«**Зобов'язання** страховика за договором страхування виникають з моменту внесення страхового внеску, але не раніше дати, встановленої в договорі»*.

Ч. 2 ст. 27 Закону встановлює: *«оформлення страхових актів з недостовірними даними* ***карається*** *відповідно до закону»*. У наведеній нормі вжито термін «карається» з галузі кримінального права, яке оперує термінами «карати» та «покарання». У даному випадку, очевидно, законодавець мав на увазі різні види юридичної відповідальності, а не виключно кримінальну. Тому можливим варіантом редагування вказаної норми може бути такий: *«оформлення страхових актів із недостовірними даними тягне за собою відповідальність згідно із законом»*.

Отже, здійснений нами текстуальний аналіз Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» виявив певне недоопрацювання нормотворцями остаточної редакції його тексту, що негативно позначається на розумінні його змісту тими, хто ці закони має виконувати. Виявлені нами порушення вимог юридичної техніки, мовно-термінологічні помилки й недоречності могли б бути виправлені ще на стадії підготовки законопроекту, зокрема, способами, описаними у даній статті.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 09.02.2012 № 4391-VI.
2. Словник української мови: в 11 томах. – Том 4. – К., 1973. – С. 118.
3. Словник української мови: в 11 томах. – Том 9. – К., 1978. – С. 832.

4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – С. 118, 1412.
5. Бержерон Р. К. Правила нормопроектування / Робер К. Бержерон. – К., 1999. – С. 31-32.

Косоног О. А.,
студент 5-го курсу
факультету правничих наук НаУКМА

ДЕСЯТЬ ЗАУВАЖЕНЬ ДО НОВОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ»

Становлення в Україні правової держави потребує належного розвитку системи законодавства країни, створення досконалих за формою і змістом законів. Істотним показником ефективності закону є дотримання критеріїв законодавчої техніки.

Н. В. Артикуца визначає такі основні параметри нормативно-правового тексту: офіційність, точність, однозначність, зрозумілість, стислість, узагальненість, стандартизованість, сувора нормативність, логічність, стилістична однорідність, емоційна-експресивна нейтральність, відсутність індивідуально-авторських рис [1]. Ці критерії складають базові принципи юридичної лінгвістики – важливої складової законодавчої техніки. Втілення у практику вітчизняної правотворчості цих принципів є обов'язковою умовою ефективності механізму реалізації закріплених законом норм права [2].

У цій статті ми проаналізуємо деякі помилки та порушення вимог законодавчої техніки на прикладі Закону України № 5067-VI «Про зайнятість населення» (*надалі – Закон*) від 05.07.2012 р.

Ознайомлення з текстом цього закону виявило недостатню, на наш погляд, юридико-технічну та лінгвістичну якість, певну термінологічну неузгодженість, алогічність, що, у свою чергу, виявилось на рівні текстуальних помилок.

Зауваження 1.

Стаття 3. ***Право на зайнятість***

1. Кожен має право на вільно обрану зайнятість.

Стаття 1. Визначення термінів

1. У цьому Законі терміни вживаються в такому значенні:

7) ***зайнятість*** – не заборонена законодавством діяльність осіб, пов'язана із задоволенням їх особистих та суспільних потреб з метою одержання доходу (заробітної плати) у грошовій або іншій формі, а також діяльність членів однієї сім'ї, які здійснюють господарську діяльність або працюють у суб'єктів господарювання, заснованих на їх власності, у тому числі безоплатно;

Стаття 4. ***Зайняте населення***

1. До зайнятого населення належать особи, які працюють за наймом на умовах трудового договору (контракту) або на інших умовах, передбачених законодавством, особи, які забезпечують себе роботою самостійно (у тому числі члени особистих селянських господарств), проходять військову чи

альтернативну (невійськову) службу, на законних підставах працюють за кордоном та які мають доходи від такої зайнятості, а також особи, що навчаються за денною формою у загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладах та поєднують навчання з роботою.

З огляду на логічний аналіз положень п. 7 ч. 1 ст. 1 та ч. 1 ст. 4 Закону, стає очевидним, що термін «*зайняте населення*» засвідчує більш широке розуміння законодавцем поняття «зайнятість», аніж це викладено у законодавчій дефініції вихідного терміна «*зайнятість*» на початку закону. Наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 4 Закону до зайнятого населення належать особи, що на законних підставах працюють за кордоном. Однак, у визначення «*зайнятості*», відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 1 Закону, ці особи не включені. Як наслідок, існує вірогідність неоднозначного розуміння та тлумачення змісту «*права на зайнятість*» юристами на практиці. У цілому ж змістовна неузгодженість ключових споріднених понять, які вживає законодавець: «*зайнятість*», «*зайняте населення*», «*право на зайнятість*», на наш погляд, не сприятиме чіткому й ефективному правозастосуванню. Потрібно семантично й логічно узгодити їхній зміст та співвідношення у тексті зазначеного закону.

Зауваження 2.

Стаття 14. Категорії громадян, що мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню

1. До категорій громадян, що мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню, належать:

5) особи, яким ***до настання права*** на пенсію за віком відповідно до ст. 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» залишилося 10 і менше років...

Чи доречним є вживання словосполучення «настання права»? Відомі українські юридичні словники, включаючи Великий енциклопедичний юридичний словник [3], не фіксують такого термінологічного словосполучення. Усталеними є *настання давності, настання строку, настання умови.* Віддієслівний іменник «настання» вживається тоді, коли йдеться про час, події тощо). У Словниках української мови [4; 5] слово *настання* тлумачиться як «дія» за знач. *настати* 1.2. *Настати* див. *наставати.* **НАСТАВАТИ**, -стає, *недок.*, **НАСТАТИ**, -стане, *док.* 1. Надходити, наближатися, розпочинатися (про час, пору і т. ін.). // Ставати стійким, незмінним (про погоду і т. ін.). 2. *перен.* Замінюючи один стан іншим, поширюватися. 3. *діал.* З'являтися, ставати (про людей). 4. На чому – що *діал.* Наполягати. [5, т. 5, с. 196].

Отже, дієслово «наставати» в основному літературному значенні використовується на позначення початку часу, пори року тощо. Вживання його у сполученні зі словом «право» не є природним для українського літературного мовлення і не закріплене в словниках сучасної юридичної мови. Крім того, чинне законодавство України також не містить словосполучення «настання права».

Краще було б сформулювати так: «*...Особи, яким до настання пенсійного віку відповідно...*».

Зауваження 3 і 4.

Стаття 27. Стимулювання самозайнятості населення та створення нових робочих місць суб'єктами малого підприємництва

1. Для стимулювання самозайнятості населення, підприємницької ініціативи центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, забезпечує надання безоплатних індивідуальних і групових консультацій з питань організації та провадження підприємницької діяльності із залученням на громадських засадах працівників органів державної влади у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади у сфері соціальної політики.

Безробітним з числа застрахованих осіб, які виявили бажання провадити підприємницьку діяльність, виплачується допомога по безробіттю одноразово для організації такої діяльності.

У разі припинення або нездійснення підприємницької діяльності упродовж двох років з дня державної реєстрації юридичної особи чи фізичної особи – підприємця така особа не має ***права на чергове*** отримання допомоги ***по безробіттю*** одноразово для організації підприємницької діяльності.

У цьому тексті некоректно вжито прикметник «черговий». Академічний тлумачний словник української мови надає такі значення прикметника «черговий». **ЧЕРГОВИЙ**, а, е. **1.** Який іде за попереднім у певній послідовності, є наступним щодо черговості. **2.** Який виконує в порядку черговості які-небудь обов'язки. **3.** Який проводиться, відбувається регулярно, має місце через певні проміжки часу. **4.** Який потребує негайного, першочергового розв'язання [там само, т. 11, с. 301].

Закон надає право безробітним отримати одноразову допомогу на випадок безробіття для організації підприємницької діяльності. Тлумачення цього положення дозволяє дійти висновку, що чергових, у розумінні регулярних, платежів бути не може. Отже, в абз. 3 ч. 1 ст. 27 Закону законодавець забороняє можливість одержання ще однієї допомоги на випадок безробіття, окрім першої.

У цьому сенсі краще було б вжити «*...права на повторне...*» *або* «*...права на ще одне...*». *Словники української мови* фіксують саме таке значення прикметника **ПОВТОРНИЙ**, а, е. Який бувас, трапляється і т. ін. знову, вдруге [там само, т. 6, с. 696].

Наступне зауваження щодо некоректного вживання прийменника *«по»* у словосполученні «по безробіттю». Незнання особливостей уживання конструкцій з прийменником «по» призводить до відтворення в українській мові аналогічних російських конструкцій [6]. Правильно було б вжити: «*на випадок безробіття*».

Зауваження 5.

Стаття 22. Завдання та функції центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, його територіальних органів

1. Основними завданнями центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну *політику* у сфері зайнятості населення та трудової міграції, його територіальних органів є:

1) *реалізація* державної політики у сфері зайнятості населення та трудової міграції;

2) внесення пропозицій Міністру – керівнику центрального органу виконавчої влади у сфері соціальної політики щодо формування державної політики у сфері зайнятості населення;

3) сприяння громадянам у ***підборі підходящої*** роботи.

Антоненко-Давидович у своїй праці «Як ми говоримо» зазначає, що форм активних дієприкметників із суфіксами *-ущ-*, *-ющ-*, *-ящ-* і *-вш-* немає в українській мові [7]. Святослав Караванський у Російсько-українському словнику складної лексики» пропонує такі українські відповідники до російського *подходящий*: *що підходить*, п-к *підхожий, годящий, придатний, вигідний, прийнятний, можливий, відповідний, слушний, задовільний*. А рос. *наиболее подходящий* перекладає як *найвідповідніший* [8]. З наведених варіантів для поєднання зі словом *робота* у п. 3 оберемо прикметник *відповідної*, однак задля точності і чіткої юридичної визначеності потрібен додаток: роботи *відповідної (чому?)*.

Пропонуємо такі варіанти правки п. 3: *«сприяння громадянам у* ***доборі відповідної освіті та кваліфікації роботи»*** або ***«у доборі роботи, що відповідає їхній освіті, професії (спеціальності), кваліфікації».***

Префікс **до-** усе частіше пропонується в сучасній українській лексикографії для перекладу рос. подбирать, подбор. Зокрема, С. Караванський у Практичному словнику синонімів української мови зазначає, що слово *підбір* у значенні (кадрів) поступається відповіднику *добір, добирання* [9; 8, с. 315]. Підтверджують це і інші словники, зокрема «Словник юридичних термінів (російсько-український)»: подбор кадров – *добір кадрів* [10].

Українське законодавство також використовує іменник *добір* у значенні (кадрів), зокрема, у ЗУ «Про адміністративні послуги» від 06.09.2012 р. № 5203-VI у ч. 2 ст. 15 використовує слово *добір* у значенні (послуг); у ЗУ «Про внесення змін до ЗУ «Про Нотаріат» щодо державного регулювання нотаріальної діяльності» від 06.09.2012 р. № 5208-VI (набуде чинності 01.01.2013 р.) використовує *добір* у значенні (кандидатур) у ч. 6 ст. 13; у ЗУ «Про професійний розвиток працівників» від 12.01.2012 р. № 4312-VI вживає слово *добір* у значенні *(кадрів)* у ч. 1 ст. 4. Загалом українське законодавство вживає слово *добір* у різних відмінках 1183 рази, а слово *підбір* вдвічі рідше – всього 573 рази, що підтверджує названу вище тенденцію.

Зауваження 6.

Стаття 12. Право особи на доступ до інформації у сфері зайнятості населення

1. Кожен має право на безоплатне одержання інформації про ***пропонування і попит на робочу силу***, зокрема про вільні робочі місця (посади), можливості та умови працевлаштування на території України і за кордоном, професійну орієнтацію, професійне навчання та інші послуги, передбачені законодавством.

2. Держава забезпечує доступ до інформації у сфері зайнятості населення через органи державної влади та засоби масової інформації.

Помилка: використання словосполучення *«пропонування і попит»* замість сталого *«попит і пропозиція»* [11, с. 543]. Зазначимо, що в українській мові усталеним є використання прийменника *«на»* після іменника *«попит»*. Наприклад, *попит на гроші, попит на товар*. Водночас іменник *«пропозиція»* не потребує використання після нього прийменника. Наприклад, *пропозиція робочої сили, пропозиція товару, пропозиція праці*. У разі одночасного вживання цих іменників у словосполученні прийменник *«на»* не використовується. Вважаємо доречним вжити *«...про попит і пропозицію робочої сили...»*.

Зауваження 7.

Стаття 1. Визначення термінів

1. У цьому Законі терміни вживаються в такому значенні:

3) ***вакансія – вільна посада (робоче місце), на яку може бути працевлаштована особа***.

Стаття 11. Право особи на захист від проявів дискримінації у сфері зайнятості населення

3. Забороняється в оголошеннях (рекламі) про ***вакансії*** зазначати обмеження щодо віку кандидатів, пропонувати роботу лише жінкам або лише чоловікам, за винятком специфічної роботи, яка може виконуватися виключно особами певної статі, висувати вимоги, що надають перевагу одній із статей, а також вимагати від осіб, які працевлаштовуються, надання відомостей про особисте життя.

Обмеження щодо змісту оголошень (реклами) про ***вакансії (прийом та роботу)*** та відповідальність за порушення встановленого порядку їх розповсюдження встановлюються Законом України «Про рекламу».

Стаття 12. Право особи на доступ до інформації у сфері зайнятості населення

1. Кожен має право на безоплатне одержання інформації про пропонування і попит на робочу силу, зокрема про ***вільні робочі місця (посади),*** можливості та умови працевлаштування на території України і за кордоном, професійну орієнтацію, професійне навчання та інші послуги, передбачені законодавством.

Стаття 22. Завдання та функції центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, його територіальних органів

2. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, його територіальні органи відповідно до покладених на них завдань:

2) забезпечують функціонування Єдиної інформаційно-аналітичної системи, зокрема, формують базу даних про ***вільні робочі місця (посади)*** на підставі інформації, що надійшла від роботодавців та суб'єктів господарювання, які надають послуги з посередництва у працевлаштуванні...

Помилка: відсутність сталості словосполучення на позначення поняття.

Великий тлумачний словник сучасної української мови, як і Академічний тлумачний словник української мови, надає таке значення іменника «*вакансія*». **ВАКАНСІЯ, ї, ж. Вільна посада в штаті установи.** [4, с. 108; 5, т. 1, с. 282].

Однаково інтерпретують ці словники і прикметник **ВІЛЬНИЙ, а, е. 11. Ніким, нічим не зайнятий, не заповнений. // Ніким не заміщений, вакантний (про посаду)** [4, с. 188; 5, т. 1, с. 673.]

Великий енциклопедичний юридичний словник за ред. Ю. С. Шемшученка надає таке визначення терміна «*вакансія*»: (франц. *vacance*, від лат. *vacans* – вільний) – незайнята посада, вільне робоче місце на підприємстві, в установі, організації [3, с. 157].

Поняття «*вакансія*» та «*вільна посада*» є тотожними поняттями. Прикметник «*вільний*» у словосполученні «*вільна посада*» (або ж робоче місце) вказує на те, що на цю посаду може бути працевлаштовано особу.

Деталізація дефініції терміна «вакансія» у вигляді вживання словосполучення «*...на яку може бути працевлаштована особа*» повторює інформацію, що несе словосполучення «*вільна посада*». Принагідно зазначити, що не існує поняття «*вільна посада, на яку не може бути працевлаштовано особу*».

На нашу думку, таке повторення не несе додаткової інформації, а тому є тавтологічним за своїм змістом і має бути виправлено. Законодавцеві слід було обрати одну номінацію на позначення цього поняття: або термін «*вакансія*» з його дефініцією – «*вільне робоче місце (посада)*»; або словосполучення «*вільне робоче місце (посада)*» чи «*вільна посада (робоче місце)*», що позбавляє необхідності використовувати термін «*вакансія*».

Зауваження 8.

Стаття 3. Право на зайнятість

1. Кожен має право на вільно обрану зайнятість.

2. Примушування до праці у будь-якій формі забороняється.

Добровільна незайнятість особи не може бути підставою для притягнення її до відповідальності.

Стаття 4. Зайняте населення

1. ***До зайнятого населення належать особи, які*** працюють за наймом на умовах трудового договору (контракту) або на інших умовах, передбачених законодавством, особи, які забезпечують себе роботою самостійно (у тому числі члени особистих селянських господарств), ***проходять військову чи альтернативну (невійськову) службу***, на законних підставах працюють за кордоном та які мають доходи від такої зайнятості, а також особи, що навчаються за денною формою у загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладах та поєднують навчання з роботою.

Пор. ст. 65 Конституції України: Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України.

Громадяни відбувають військову службу відповідно до закону.

Помилка: можливість надто широкого тлумачення поняття «*добровільна незайнятість*» через відсутність належного розкриття його сутності.

Однією з форм зайнятості населення, відповідно до ст. 4 Закону, є проходження військової служби. Водночас, добровільна незайнятість особи не може бути підставою для притягнення її до відповідальності. Таке формулювання може бути піддане тлумаченню таким чином, що особа має право добровільно бути незайнятою, в тому числі, не проходити військову службу. Однак, відповідно до положень Конституції України військова служба є обов'язком, а ухилення від виконання цього обов'язку є кримінально караним діянням, передбаченим Кримінальним кодексом України.

Отже, недосконале формулювання ч. 2 ст. 3 Закону створює пролазку для надто широкого його тлумачення, а це є порушенням принципу максимальної точності й однозначності правових норм. Для виправлення цієї помилки потрібно більш точно окреслити зміст і обсяг поняття *«добровільної незанятості»*, чітко визначити її складові, співвідношення з конституційними обов`язками, узгодивши окремі положення стосовно занятості зі ст. 43 Конституції України.

Стаття 43. Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. (...)

Використання примусової праці забороняється. Не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан.

Іншим шляхом вирішення цієї проблеми може бути відмова від використання поняття «добровільна незайнятість» у Законі.

Зауваження 9.

Стаття 2. Законодавство України про зайнятість населення

2. ***<u>У разі коли</u>*** міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені законодавством України про зайнятість населення, застосовуються правила міжнародного договору.

Пор.: рос. *в случае если / когда.* Не слід перекладати дослівно, калькуючи російський канцелярит, адже в українському варіанті конструкція може бути спрощена: *коли / якщо / у разі (чого?)* [11, с. 93].

Закон має бути написаний максимально просто, лаконічно, не мати жодного зайвого слова. Саме у цьому, на думку Робера К. Бержерона, і полягають головні «Принципи якісного закону», викладені ним у «Листі до українських нормопроектувальників». Автор наголошує: «Економія засобів – це характеристика якісного нормопроектування» [12].

У наведеному вище прикладі наявна лексична надлишковість, корені якої знаходимо в усталених за радянських часів формулах, скопійованих з російської. Зокрема, ст. 18 Кримінального кодексу УРСР 1961 р. є дослівним перекладом ст. 16 Кримінального кодексу РСФСР 1960 року. Порівняємо:

КК РРФСР 1960 р.: «Статья 16. Добровольный отказ от совершения преступления. Лицо, добровольно отказавшееся от доведения преступления до конца, подлежит уголовной ответственности лишь ***<u>в том случае, если</u>***

фактически совершенное им деяние содержит состав иного преступления».

КК УРСР 1961 р.: «Стаття 18. Добровільна відмова від вчинення злочину

Особа, яка добровільно відмовилася від доведення злочину до кінця, підлягає кримінальній відповідальності лише ***в тому разі, коли*** фактично вчинене нею діяння містить склад іншого злочину».

Якщо зміст правової норми не змінюється від видалення зайвого слова, це потрібно робити в процесі редагування нормативного тексту. Отже, пропонуємо спростити формулювання *«у разі коли»* на *«якщо»* або *«коли»*.

Зауваження 10.

Стаття 11. Право особи на захист від проявів дискримінації у сфері зайнятості населення

3. Забороняється в оголошеннях (рекламі) про вакансії зазначати обмеження щодо віку кандидатів, пропонувати роботу лише жінкам або лише чоловікам, за винятком специфічної роботи, яка може виконуватися виключно особами певної статі, висувати вимоги, що надають перевагу одній із статей, а також вимагати від осіб, які працевлаштовуються, надання відомостей про особисте життя.

Обмеження щодо змісту оголошень (реклами) про вакансії (прийом та роботу) та відповідальність за порушення ***встановленого*** порядку їх розповсюдження ***встановлюються*** Законом України «Про рекламу».

Диспозиція абз. 2 ч. 3 ст. 11 Закону встановлює правило, зокрема, щодо відповідальності за порушення (встановленого) порядку розповсюдження оголошень про вакансії. Чи доречним є вживання прикметника «встановлений» щодо іменника «порядок» у цьому випадку?

Європейський суд з прав людини у справі «Бессарабська Митрополія та інші проти Молдови» наголосив, що поняття «встановлене законом» та «відповідно до закону» в ст.ст. 8-11 Конвенції вимагають не тільки того, щоб оскаржувані заходи мали певну підставу у внутрішньому праві, але і якість такого права, яке має бути належним чином доступним та передбачуваним за своєю дією та сформульованим з належною чіткістю, що дає можливість особам – у разі потреби – з належною правовою допомогою регулювати свою поведінку [13].

Таким чином, з огляду на принцип правової визначеності, юридична відповідальність може наставати за порушення тільки закріпленого в законодавстві порядку певних дій. На нашу думку, вживання прикметника «встановлений» у значенні «порядок» є зайвим у цьому випадку.

Отже, лінгвістично-правовий аналіз положень Закону України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 р. виявив низку недоліків, що можуть суттєво вплинути на адекватне розуміння сутності його норм та ефективність правозастосування: нечітке окреслення й визначення вихідних понять, логіко-смислова та термінологічна неузгодженість, надлишковість і синонімія, скальковані з російської мови слова та їх форми тощо. З метою забезпечення належної якості законодавчих текстів потрібно запровадити в Україні процедуру лінгвістичної експертизи законопроектів та організувати поглиблене фахове навчання тих, хто укладає і приймає закони.

Список використаних джерел

1. Артикуца Н. В. Мовні критерії якості закону / Н. В. Артикуца // Дні науки національного університету «Києво-Могилянська академія» на факультеті правничих наук. 2011-2012: тези наукових доповідей та повідомлень на круглих столах 30 листопада 2011 року 26 та 30 січня 2012 року. – К.: Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2012. – С. 10.
2. Курс лекцій з питань законотворчості. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2011. – 456 с.
3. Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. Ю. С. Шемшученка. – К.: Юридична думка, 2007. – 992 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1828 с.
5. Словник української мови: В 11 томах. – К.: Наукова думка, 1970-1980.
6. Капелюшний А. О. Стилістика й редагування. / А. О. Капелюшний. – Львів: ПАІС, 2002. – С. 267.
7. Антоненко-Давидович Б. Д. Як ми говоримо. / Б. Д. Антоненко-Давидович. – К., 1994. Режим доступу: http://shron.chtyvo.org.ua/Antonenko-Davydovych/Yak_my_hovorymo.pdf
8. Караванський С. Російсько-український словник складної лексики. – Львів, 2012. – С. 327.
9. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. / С. Караванський. – К.: Українська книга, 2000. – С. 281.
10. Словник юридичних термінів (російсько-український) / Уклад.: Ф. Андерш, В. Винник, А. Красницька. – К.: Юрінком Інтер, 1994. – С. 180.
11. Головащук С. І. Російсько-український словник сталих словосполучень. / С. І. Головащук. – К.: Наукова думка, 2001. – 640 с.
12. Бержерон Р. К. Лист до українських нормо проектувальників. / Р. К. Бержерон. – К., 1999. – 78 с.
13. Metropolitan Church of Bessarabia and others v. Moldova. – 2001. – P. 108.

Костецький М. Ю.,
студент 5-го курсу
факультету правничих наук НаУКМА

ПРОЦЕНТИ ТА ВІДСОТКИ: МОВНО-ПРАВОВЕ РОЗМЕЖУВАННЯ

Українське законодавство, на жаль, доволі часто дивує нас певними недоглядами, помилками, мовними «дефектами», подекуди безграмотним використанням слів та незграбним складанням синтаксичних конструкцій. На жаль, основною причиною цих проблем є відсутність усталених традицій і правил української законотворчості, брак компетентності, досвіду й знань тих, хто складає закони. З часів Радянського Союзу українські нормативно-правові акти переписувались з радянських та фактично копіювали їх зміст. У тексти штучно вносились російські терміни та підшукувались слова, що були більш наближеними до російських відповідників і співзвучними з останніми.

Саме тому, коли Україна після довгих років бездержавності врешті здобула свою незалежність, а українська мова почала функціонувати в усіх сферах суспільного життя, розпочалася розбудова терміносистеми права на національних засадах. Фахівцями розроблялись національні термінологічні

стандарти на основі продуктивних моделей термінотворення. У процесі інвентаризації та упорядкування української законодавчої термінології (як у формі друкованих, так і електронних словників) з'ясувалось, що багато русифікованих термінів перекочували і в новітнє законодавство. Проблема в тому, що законодавчий процес достатньо довгий та місткий, потребує значних ресурсів, тому змінювати законодавчий акт тільки задля заміни русифікованих слів, які в свою чергу вживаються і в інших нормативно-правових актах, є недоцільним. Проте виправляти термінологічні помилки ще на стадії розроблення і підготовки законопроектів до першого читання у Верховній Раді цілком слушно.

У науковій та фаховій літературі часто обговорюються конкретні термінологічні питання, спричинені потребою правильного вживання термінів, усунення термінологічних розбіжностей, вирішення проблеми дублетності та синонімії термінологічних одиниць, з'ясування й уточнення деяких понять тощо.

Одним із дискусійних є питання щодо синонімічних термінів *процент* і *відсоток*. Мовознавці надають рекомендації щодо нормативного вживання терміна *відсоток* як власне українського, а слово *процент* кваліфікують як кальку з російської мови. Однак думки фахівців, які оперують цими термінами, не збігаються. Одні вважають ці терміни абсолютними синонімами, тотожними за змістом і стилістичними параметрами, інші – вбачають в них зовсім не тотожні за змістом слова, дехто наголошує на відмінних функціонально-стилістичних конотаціях тощо. Спробуємо визначити основні відмінності між поняттями *відсоток* та *процент* та те, яким чином можна і потрібно їх використовувати.

Спершу потрібно звернутися до лінгвістичного тлумачення обох слів. Відповідно до «Великого тлумачного словника сучасної української мови» процент (з лат. pro centum) – це сота частка числа, яке приймається за ціле, за одиницю (позначається знаком %); дохід, який одержують на кожні сто грошових одиниць капіталу або грошової суми, покладеної у банк; винагорода, що нараховується залежно від обороту, доходу [1].

Цей же словник дає і тлумачення слову «відсоток» як «сотої частини певного числа, що береться за ціле, за одиницю (позначається знаком %); процент». Також даються супровідні визначення: «Прибуток, що отримують кожні 100 грошових одиниць, вкладених у банк. Винагорода, що вираховується в залежності від обігу, прибутку; Частина чого-небудь [там же].

«Практичний словник синонімів української мови» надає слово «відсоток» як синонім слова «процент» [2]. Беручи до уваги ці факти, можна стверджувати, що фактично в лінгвістичному тлумаченні ці терміни є синонімічними та можуть замінювати один одного.

Етимологічне тлумачення термінів показує, що слово **процент** походить від латинського pro centum – на сотню. **Відсоток** – це український відповідний латинського слова, що був утворений буквально складаючи слова «від» та «сотня», і означає частину сотні, тобто має те ж саме значення. У російські мові немає іншого відповідника слова «процент», саме тому латинське запозичення

використовується як єдино вживаний безальтернативний термін для позначення частини сотні. Враховуючи те, що вся українська правнича мова за часів Радянського Союзу копіювала російську юридичну термінологію, то перевага надавалася саме термінові «процент», що був загальновживаним на всій території СРСР, а власне українського відповідника «відсоток» уникали та намагалися взагалі виключити його з уживання та замінити на єдино правильне «процент».

Власне тому тепер, у часи незалежності, існують розбіжності у використанні цих термінів. Насамперед це стосується юридичного тлумачення цих понять. Ураховуючи насадження терміна «процент» за радянських часів, українське законодавство оперує обома цими поняттями. І незважаючи на однакове лексичне тлумачення та синонімію цих слів, розуміння їх як слів, що мають однакове значення, правове тлумачення понять показує, що у розумінні українського законодавця вони мають різне значення.

Використання термінів «відсоток» та «процент» в українському законодавстві категорично відрізняється. Склалася усталена практика, за якої «відсоток» – пропорція, частка; «процент» – вартість позичкового капіталу. Наприклад, ВВП зріс на 10 відсотків; комунальні платежі становлять 40 відсотків у структурі доходів громадян, але: процентна ставка за депозитом; поклав гроші на депозит під 11 процентів. Так, у ЗУ «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» зазначається, що «фінансовий кредит – кошти, які надаються у позику юридичній або фізичній особі на визначений строк та під процент» або «фінансовим установам забороняється в односторонньому порядку збільшувати розмір процентної ставки або інших платежів, передбачених кредитним договором або графіком погашення боргу, за винятком випадків, встановлених законом» [3].

Отже, терміни «процент» та «відсоток» є синонімічними за своїм лексичним тлумаченням, мають схоже значення, проте у розумінні українського законодавця, практикуючих юристів та економістів є різними поняттями та використовуються для позначення різних дій. Поняття «відсоток» використовується на позначення частини від цілого, певної частки; «процент» же є позначенням вартості певного капіталу, кількісним вираженням одного до іншого. На мою думку, таке розмежування носить усталений характер та не потребує змін, незважаючи на наявність однакового тлумачення мовознавців та необхідності використання українських відповідників перед іноземними запозиченнями.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – Київ; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2005. – 1728 с.
2. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. / С. Караванський. – К.: Українська книга, 2000. – 480 с.
3. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 1. – Ст. 1.

Красницька А. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри юридичного документознавства
Національної академії внутрішніх справ

ЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСОБИ ЗАКОНОДАВЧОЇ ТЕХНІКИ

Становлення правової держави, встановлення режиму правопорядку в Україні вимагає належного розвитку системи законодавства країни, створення якісних, ефективних і досконалих за формою і змістом законів. Однією з важливих умов удосконалення законодавства є оволодіння виробленою протягом століть різними державами системою вимог, що висуваються до процесу утворення законів. Ця система вимог формулюється у законодавчій техніці як сукупності основаних на досягненнях теорії права і перевірених практикою правотворчості правил, засобів і прийомів підготовки найбільш досконалих за формою і структурою нормативних актів. Від послідовного і правильного застосування законодавчої техніки значною мірою залежать ефективність законодавства в цілому, глибоке і правильне розуміння, законне й обґрунтоване застосування нормативно-правових актів, їх належний облік і систематизація. Правила законодавчої техніки забезпечують більш повну і точну відповідність форми нормативних приписів їх змістові, доступність і простоту нормативного матеріалу, вичерпне охоплення питань, що регулюються. Ми згодні з думкою Ю. А. Тихомирова, який називає законодавчу техніку «юридичним мистецтвом обробки правового матеріалу» [2, с. 111].

У структуру законодавчої техніки входять традиційні інструментальні елементи – засоби, прийоми та правила, – застосування яких є однією з актуальних проблем сучасного права. Засоби законодавчої техніки є її основним змістом. На нашу думку, до технічних засобів слід віднести: мову з її сукупністю слів (лексика книжна, розмовна; активна, пасивна; термінологічна, професійна, жаргонна, діалектна; іншомовна), граматичною будовою, функціональними стилями; юридичні конструкції як гранично концентроване вираження умов реалізації норми права; правові поняття як результат узагальнення суттєвих ознак об'єкта дійсності; юридичні терміни як словесні визначення правових понять; правові презумпції як припущення про вірогідність певного юридичного факту; правові фікції як визнання неіснуючого в реальності факту, який видають за дійсний з певною метою; правові символи як закріплені державою умовні образи / знаки, що вживаються для вираження певного юридичного змісту; правові аксіоми як положення, що не вимагають доказів у юридичному процесі; стиль правового акта; текст правового акта.

Право, правосвідомість існують у мовній формі, знаходять своє вираження в юридичній термінології та фразеології. Правові поняття і норми можуть бути виражені тільки за допомогою мови, адже кожна норма права є думкою законодавця, яка не може існувати без мовного оформлення. Мова права як одна з професійних мов, що виникла на основі літературної національної мови,

функціонує в процесі правового впливу на суспільні відносини, відображає всі зміни, що виникають у правовій системі суспільства. Основна мета мови в праві полягає у вираженні вольових приписів і передачі цих приписів усім членам суспільства. У зв'язку з тим, що якість правового акта визначається безпосередньо якістю його мови, законодавча техніка у сфері мови повинна спиратися на: єдність думки й слова; логічну послідовність, стрункість і завершеність викладу думки; стабільність, чіткість, доступність, простоту, стислість, ясність, зрозумілість уживаних термінів і терміносполук; використання чітких дефініцій юридичних термінів. В. С. Нерсесянц зазначає, що мова правового акта – це одночасно і матерія його тексту, і засіб вираження його нормативно-регулятивного змісту [1, с. 430].

Правові поняття, за висловом Г. Т. Чернобель, слід розглядати як «семантичне ядро, завдяки якому функціонує правова норма», як категорію, що визначає змістову сторону права. Носієм юридичного поняття, його зовнішнім символом є термін. Правові поняття виникають разом із відповідними термінами у результаті правотворчості. Юридичний термін як ідеалізована модель певного об'єкта дійсності не повинен називати поняття з неусталеним змістом і з'являтися раніше поняття, адже поняття і термін, що ним передається, і значення, співвідносне із цим поняттям, повинні утворювати єдине й неподільне ціле.

Термінологія права є найбільш значним компонентом мови права та являє собою ту основу, на якій формується мова права. Використання юридичних термінів повинно відповідати таким правилам-вимогам законодавчої техніки: терміни повинні надавати юридичним документам офіційного характеру, компактності, чіткої спрямованості, досконалості; вони мають бути небагатослівними і лаконічними, простими, зрозумілими і нескладними для розуміння, виразними, точними, зручними для читання, вичерпними, легко сприйматися; повинні підпорядковуватися нормам і правилам сучасної української літературної мови; один і той самий термін у будь-якому нормативно-правовому акті мусить вживатися однозначно; термін має бути стилістично нейтральним, не мати експресії та конотативних значень; не можна застосовувати неточні терміни, тому що змістові неточності у формулюванні правових норм призводять до їх розпливчастого або багатозначного тлумачення; терміни мають бути загальновизнаними й використовуватися в мовленні, а не бути придуманими тими, хто розроблює правові приписи; необхідно уникати термінологічної плутанини у межах одного акта; неприпустимо перенасичувати правовий акт багатозначними термінами, адже велика кількість слів з переносним значенням негативно впливає на точність вираження юридичних норм; значення одного терміна не повинно визначатися за допомогою іншого однокореневого, який сам визначається через перший.

Посередником між поняттям і терміном визнано дефініцію. Правова дефініція як спосіб організації правової матерії та різновид нормативно-правового припису є стислим описом будь-якого поняття, що відображає суттєві ознаки явища, предмета, яке має юридичне значення. Правові дефініції, дістаючи статус офіційної нормативності, визначають зміст правового поняття,

служать вузловим моментом встановлення єдності у розумінні та реалізації нормативно-правових приписів, забезпечують смислову повноту правових нормативів, сприяють однозначності при тлумаченні правових явищ, правильному застосуванню законодавства. Правові дефініції повинні: прагнути об'єднати у загальній та абстрактній формулі всі особливості правового поняття, наповнити конкретним юридичним змістом терміни, взяті зі щоденного вжитку, усувати будь-яку двозначність, роблячи точним, чітким і достовірним тлумачення та застосування певної норми / групи норм права, використовуватися різними нормативно-правовими актами без зміни їх семантичної основи.

Юридична конструкція як ідеальна модель і найбільш висока правова абстракція охоплює низку однопорядкових правових понять нижчого рівня і виявляє основне, суттєве в цих поняттях, відображає складну структурну будову урегульованих правом суспільних відносин, юридичних фактів. Правові поняття нижчого рівня групуються та впорядковуються навколо високої правової абстракції, з якої можуть логічно випливати нові поняття нижчого рівня. Юридичні конструкції надають нормам права логічної стрункості, обумовлюють послідовність їх викладу, сприяють чіткому врегулюванню суспільних відносин.

Стиль правових актів концентрує в одне ціле вживання юридичної термінології, юридичних конструкцій і застосування в сфері права вимог сучасної української літературної мови, вимог до мови юридичних документів. Йому притаманні функції волевиявлення, імперативності, фіксації правових відносин, передачі інформації. Вимоги до стилю нормативних актів служать основою для формулювання конкретних правил оформлення правових приписів, структури нормативних актів, мови і стилю законодавця. Він має бути термінологічно суворим, нейтральним, без декларативних положень, емоційно забарвлених та експресивних одиниць.

Текст права як вища комунікативна одиниця відображає специфіку правової сфери та описує реальний світ і поведінку людей у ньому, характеризується змістовою й структурною завершеністю і певним ставленням автора до змісту висловленого. Тексти права як структурні утворення становлять клас об'єднаних загальною комунікативною метою текстів, які використовуються в типових ситуаціях спілкування, мають однакову прагматичну установку, спільні лексичні й стилістичні риси. Тексти права передають безпосередній владний вплив на поведінку людини, можуть мати конкретні модальні значення наказу, заборони, рекомендації, вимоги, дозволу, пропозиції, попередження, повідомлення, припису, санкції, розпорядження, пояснення, звернення, виконання, примусовості.

Таким чином, належний рівень законодавчої техніки є надійним гарантом вдосконалення законодавства, доступності змісту законів, точного виконання та повної відповідності їх волі законотворця.

Список використаних джерел

1. Нерсесянц В. С. Общая теория права и государства / В. С. Нерсесянц. – М. : Издательская группа НОРМА–ИНФРА–М, 1999.
2. Тихомиров Ю. А. О правилах законодательной техники / Ю. А. Тихомиров // Журнал Российского права, 1999. – № 2.

Краснова В. О.,
студентка магістратури
факультету правничих наук НаУКМА

ПОРУШЕННЯ ПРИНЦИПУ ЄДНОСТІ ТЕРМІНОЛОГІЇ В ЗАКОНОДАВЧИХ АКТАХ

Єдність термінології, що використовується у різних нормативно-правових актах українського законодавства, є необхідною умовою дотримання стандартів якості закону у широкому розумінні, а також забезпечення принципу правової визначеності. Єдність термінології має надзвичайно важливе значення для законодавства, ефективності його дії. Проте аналіз чинної нормативно-правової бази доводить, що цей принцип порушується, а це негативно впливає на правозастосування.

Перш, ніж окреслити проблемні питання дотримання єдності термінології, що вживається у законодавстві України, необхідно визначити, що являє собою це явище.

Юридичні терміни у законах та інших нормативно-правових актах в Україні повинні бути моносемічними, тобто мати конкретну змістовну визначеність та однозначність тлумачення. При цьому однозначність тлумачення досягається не єдино можливим значенням вживаного слова, а його однаковим сприйняттям і єдиним тлумаченням, яке не викликатиме сумнівів та неоднозначностей. Украй важливим є те, щоб для визначення одних і тих же дефініцій у законах та інших нормативно-правових актах застосовувалися одній й ті ж самі терміни. Вживання різних термінів для визначення понять, що мають однаковий обсяг та зміст, обумовлює їх неоднозначне розуміння. Це явище негативно впливає на процес тлумачення і подальшого застосування законів та інших нормативно-правових актів до правовідносин.

Як зазначає Т. М. Нікітіна щодо єдності юридичної термінології «...тим часом від правильного використання нормативних правових термінів багато в чому залежить ефективність дії правових норм, оскільки саме терміни покликані сприяти найбільш точному, короткому та інформативному викладу змісту нормативних правових актів. У даний час існують такі проблеми, пов'язані із застосуванням нормативної правової термінології. Головною проблемою є відсутність однозначності (єдності) у використанні нормативних правових термінів. В ідеалі, звичайно, термінологія повинна бути єдина в рамках усієї системи українського права... Проте навіть у межах одного нормативного правового акта не завжди витримується єдність термінології» [1].

Розглянути сутність і наслідки такого явища, як порушення єдності термінології у законодавстві можна шляхом наведення конкретних прикладів.

Зокрема, варто звернути увагу на недоцільність вживання словосполучень «набуває чинності», яке міститься у ст. 160 Конституції України, і «набирає чинності», яке міститься у ст. 94 Конституції України.

У Рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої ст. 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміна «законодавство») № 12-рп/98 від 9 липня 1998 року, відповідно до пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційний Суд України встановив, що «термін «законодавство» досить широко використовується у правовій системі в основному у значенні як сукупності законів та інших нормативно-правових актів, які регламентують ту чи іншу сферу суспільних відносин і є джерелами певної галузі права.

Цей термін без визначення його змісту використовує і Конституція України (ст.ст. 9, 19, 118, п. 12 Перехідних положень). У законах залежно від важливості і специфіки суспільних відносин, що регулюються, цей термін вживається в різних значеннях: в одних маються на увазі лише закони; в інших, передусім кодифікованих, в поняття «законодавство» включаються як закони та інші акти Верховної Ради України, так і акти Президента України, Кабінету міністрів України, а в деяких випадках – також і нормативно-правові акти центральних органів виконавчої влади». Тут же Суд пише, що у Кодексі законів про працю України термін «законодавство» в цілому вживається у широкому значенні, хоча його обсяг чітко не визначено.

Розглянемо інші випадки. У ст. 1 Закону України «Про альтернативні джерела енергії» міститься визначення альтернативних джерел енергії, якими є, відповідно до цього Закону, «відновлювані джерела енергії, до яких належать енергія сонячна, вітрова, геотермальна, енергія хвиль та припливів, гідроенергія, енергія біомаси, газу з органічних відходів, газу каналізаційно-очисних станцій, біогазів, та вторинні енергетичні ресурси, до яких належать доменний та коксівний гази, газ метан дегазації вугільних родовищ, перетворення скидного енергопотенціалу технологічних процесів» [2].

Це визначення містить низку проблем, які наштовхують на думку, що формулювання поняття «альтернативні джерела енергії» є досить невдалим, зокрема: 1) Замість «...до яких належить енергія сонячна, вітрова...» необхідно було зазначити таким чином: «енергія сонця, вітру...» або «до яких належить сонячна, вітрова, геотермальна енергія...». Другий варіант є більш точним і відповідає суті даного поняття, а також надає цьому термінові визначеності та зрозумілості; 2) Частину «газ метан дегазації вугільних родовищ» слід деталізувати з огляду на таке: відповідно до ст. 1 Закону України «Про газ (метан) вугільних родовищ» газ (метан) вугільних родовищ – це газова суміш, яка супроводжує вугільні пласти та вміщуючи породи; дегазація – це сукупність заходів, спрямованих на вилучення газу (метану) з вугільних пластів, вміщуючих порід та підземних порожнин.

Таким чином, у частині «газ метан дегазації вугільних родовищ» у словосполученні «газ метан» слово «метан» слід взяти у дужки, а також додати «вилучений в процесі дегазації» або взагалі вилучити слово «дегазації». Отже, викласти у такій редакції: «газ (метан) вугільних родовищ» або «газ (метан) вугільних родовищ, вилучений у процесі дегазації». В існуючій редакції зміст наведеного словосполучення не можна вважати цілком зрозумілим і таким, що не порушує принципу єдності термінології у законодавстві.

У частині «перетворення скидного енергопотенціалу» слово «енергопотенціал» необхідно тлумачити як «енергетичний потенціал», тому викласти його потрібно повністю, уникаючи скорочень.

Енергопотенціал – поняття, яке найчастіше вживається у психології для позначення здатності людини до дії (прагматичної, пізнавальної, розумової, моральної, естетичної, тобто творчої) [3].

Слово «енергопотенціал» вживається ще у одному нормативному акті – Законі України «Про комбіноване виробництво теплової та електричної енергії (когенерацію) та використання скидного енергопотенціалу» [4], проте у тексті закону немає ані відповідного поняття, ані навіть згадки про «енергопотенціал». На мій погляд, у цих двох законах слід вжити словосполучення «енергетичний потенціал», а також надати визначення цьому поняттю. До того ж у даному випадку має місце недоречна абревіація, яка не дає чіткого уявлення про зміст поняття «енергопотенціал», а тому має бути усунена.

Щодо необхідності уникати скорочень у законодавчих актах, варто навести думки авторитетних учених із цього приводу. Як зазначає Т. Б. Горохова, «екстралінгвальні чинники свідчать про прагнення передати зміст поняття мінімумом мовних засобів, доцільність використання скорочених термінів-словосполучень пояснюється тим, що понятєвий бік тексту не спотворюється, за допомогою контексту усувається можливість неадекватного (неправильного) розуміння скорочених форм словосполучень» [5]. Використання абревіацій у деяких випадках дійсно необхідне, зокрема, якщо термін має кілька (більше двох) складних слів. Але, абревіація допустима, якщо зміст поняття загальновідомий і конкретизується у раніше прийнятих нормативно-правових актах. У даному випадку термін «енергопотенціал» не має визначення, його змістовне навантаження не розкривається у законодавчих актах, а тому абревіація, на мій погляд, є неприпустимою, оскільки вона не створює чіткого уявлення про сутність цього поняття, залишає простір для багатозначності і множинності тлумачення.

Чинне законодавство України є, на жаль, недосконалим, зокрема, з точки зору термінології. Проблема порушення принципу єдності термінології є актуальною і створює загрозу неправильного тлумачення термінів і правозастосування. Виникнення проблеми порушення єдності термінології, недосконале тлумачення термінів у законодавстві обумовлене, на мій погляд,недостатньої уважністю законодавця до питань забезпечення єдності правничої термінології, а також нерозумінням важливості забезпечення термінологічної єдності понять у нормативно-правових актах України.

Список використаних джерел

1. Нікітіна Т. М. Сучасний стан та питання уніфікації нормативно-правової термінології / Т. М. Нікітіна // Соціально-захисна діяльність держави в умовах ринкових відносин: Мат-ли наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 31 травня – 2 червня 2007 р.). – Чернігів: УАФТП, 2007. – С. 234-237.
2. Закон України «Про альтернативні джерела енергії» № 555-IV від 20.03.2003 р. // Відомості Верховної Ради України від 13.06.2003. – 2003. – № 24. – Ст. 155.
3. Максименко С. Д. Загальна психологія. / С. Д. Максименко. – К., 2000. – С. 10; Варій М. Й. Психологія. – К.: «Центр учбової літератури», 2007.
4. Закон України «Про комбіноване виробництво теплової та електричної енергії (когенерацію) та використання скидного енергопотенціалу» № 2509-IV від 05.04.2005 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2005. – № 20. – Ст. 278.
5. Горохова Т. Б. Пути образования и функционирования аббревиатур в авиационной терминологии / Т. Б. Горохова // Слово. Текст. Язык. [Електронний ресурс]: підсумки конференції «Прикладна лінгвістика». – Режим доступу: http://fixed.ru/prikling/conf/stilsist1/print_putionnuetso.html

Куляс П. П.,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри журналістики
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова

КЛАСИФІКАЦІЇ ПОМИЛОК ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ

1. Факультет правничих наук Києво-Могилянської академії не вперше проводить міжнародні науково-практичні конференції з лінгвістичних проблем сучасного законодавства. І це завжди цікаво й повчально, бо тут напрацьовано унікальний досвід лінгвістичного освоєння мови правничого фаху. Досить лише перелічити спеціальні дисципліни мовного циклу, які вивчають на факультеті: «Українська мова та культура фахового мовлення», «Юридична термінологія»; «Мова права»; «Мовне оформлення дипломних робіт», «Правнича лінгвістика»; «Англійська для правників», «Основи ораторського мистецтва» та ін.

Адже тут неважко побачити фронтальне, системне вивчення потреб підготовки фахівців найвищого рівня юридичної галузі, осмислення місця мови права і його термінології в системі і словниковому складі національної мови, можна сказати – і філософське узагальнення проблем правничої лінгвістики. Це велика робота, зокрема кафедри міжнародного права і спеціальних правових наук та її керівника Н. В. Артикуци.

Великою перевагою щорічних конференцій тут є те, що, з одного боку, в них беруть участь найвідоміші вчені і практики законотворення, а з другого – вони проходять за масштабної участі студентів. Наукові дискусії побудовані на конкретному аналізі сучасного законотворчого продукту і насамперед законодавчих актів, які розглядаються у Верховній Раді України. В цьому

науково-практичному горнилі студенти швидко зріють як фахівці, готові включитися в практичну роботу відразу після завершення навчання.

Конференції корисні й для всіх, хто в інших галузях займається проблемами сучасної наукової мови.

2. На конференціях чимало уваги приділяється помилкам, яких припускаються наші законотворці. Важливо було б розгорнути їх у систему, в класифікацію помилок правничої мови. Адже й уся та розгортка дисциплін значною мірою й побудована на дослідженні помилок. Але коментований їх звід, розгорнута система, бачення причин їх виникнення і побутування дає новий погляд на проблеми, додатковий методологічний і методичний інструментарій у підготовці кадрів найвищої кваліфікації.

Тут дуже доречною є метафора діагностування хвороб фахової мови і визначення шляхів (методик) їх лікування.

Можливо, це стосується особливостей нинішнього періоду розвитку наукового стилю української літературної мови з його тяжкою потребою в очищуванні, відживленні понівечених ланок і систем, у «пригадуванні» (за Огієнком) своєї мови, на яке приречене кожне покоління українців. Можливо, колись ми таки звільнимо свою мову від нашарувань політики лінгвоциду і тоді сама собою відпаде ця потреба в «чищенні стаєнь» мови. Але нині ця робота вкрай необхідна. І основні осередки її мають знаходитися в університетах.

Тож є смисл науковцеві і педагогу працювати з помилками. Систематизувати їх, вдумуватися в причини, бачити характерні вади мовлення в нашому оточенні. У наших учнів і студентів. У депутатів і журналістів. У наших авторів. Та й у самого себе.

Якщо осмислити цю потребу, то Типологія помилок, виявляється, потрібна нам усім. Кожен має охоплювати зором девіативне поле /тобто поле помилок/, щоб удосконалити бодай своє мовлення.

3. Що нам дають ці класифікації?

а) послуговуючись думкою професора Флорія Бацевича, можна сказати: вони є важливим джерелом наших знань про мову, інструментом її дослідження. У педагогічному аспекті про це добре сказав і російський дослідник А. А. Леонтьєв: «Неможливо досягти суттєвого поліпшення методики, не знаючи її «слабких» місць, які проявляються якраз у помилках».

б) вони вказують на джерела багатства української мови:

– її природну, живомовну підоснову (в т.ч. й у фаховій мові, термінології); і тут наші фахівці мають здобувати імунітет від новомодних запозичень;

– її розкішну синонімію і фразеологію;

– її розвинений (і теж живий) синтаксис: з його динамічною дієслівністю і активними конструкціями, розгорнутими процесовими поняттями, чого часто годі знайти в інших мовах.

Ці багатства і слід мобілізувати в усіх стилях нашої мови. І, звичайно ж, допомогти студентові ними оволодіти.

в) вони виховують мовну стійкість, зміцнюють упевненість студента і фахівця в невичерпних можливостях нашої мови (Як переконував нас Микола Лукаш і доводив це на ділі, «українською мовою можна – і треба – віддати і

передати абсолютно все: без винятків, у будь-якому стилі, у першій-ліпшій манері, з якої завгодно епохи...» (*Див.* «Фразеологію перекладів Миколи Лукаша», с. 733) І це повною мірою стосується і наукового, і офіційно-ділового стилів. Переконатися в цьому дуже важливо кожному студентові. Особливо коли (ми) бачимо, з якою затятістю деякі законодавці-трунарі української мови заходилися зараз ширити здавалося б, давно відмерлі міфи *про її недорозвиненість, нездатність до наукового мислення* тощо.

Аргументації на користь багатющих можливостей української наукової мови є з достатком. Досить сказати, що в Національній академії наук України дискусії з проблем розвитку всіх галузей наук практично повністю ведуться українською мовою. Ученим цілком вистачає і лексики, і синтаксису, і термінології. Навіть за радянських часів, у 1973 р., українською мовою вийшла «Енциклопедія кібернетики» у двох томах, яка на російську була перекладена лише через два-три роки – зокрема й через те, що потрібно було доопрацювати російську термінологію згідно з виробленою в українському Інституті кібернетики на чолі з всесвітнім авторитетом у цій галузі – українським академіком В. М. Глушковим. Хай ті міфи «про недорозвиненість» уже давно розвінчані, але ж вони сіють сумніви у недосвідчених українців, у молоді. Слід би вже бачити «недорозвиненість» тих сіячів українофобії.

Прояв патріотизму (видавлювання з себе психології меншовартості і несприйняття «моди» на іншомовщину («що більше чужих термінів – то науковіше».

г) дуже важливим є історичний зріз, генеза помилок. Найбільша нині вада фахових різновидів мови – їх зрусифікованість. Звідки це пішло? Звісно, з започаткованої 1933 р. політики лінгвоциду. Дослідження документів та словників того й подальших періодів однозначно свідчить про те, що суржик (і не тільки в побуті, а й насамперед у науковій мові) системно й цілеспрямовано насаджувався. І це мають знати студенти – і не як декларацію, а предметно, на прикладі мови свого фаху.

4. Читаємо численні наукові тексти у морі розливному наших збірників і «Вісників», та навіть монографій і дисертацій. Мабуть, це не вульгарна й недолуга подоба «городського руського» у виконанні Вєрки Сердючки... А все ж суржик – більш-менш причесаний, ніби наближений до літературного стандарту, тобто суржик вторинний, яким послуговуються наші науковці, як і журналісти, педагоги, чиновники – аж до народних депутатів і навіть прем'єрів та президентів. Класифікація (чи типологія) помилок, яку ми тепер маємо, – це структурне дослідження нашої спотвореної публічної мови – як кардіограма, чи як ультразвукова карта, чи як розгортка хімічного дослідження крові... Та й як усі ці способи дослідження в сукупності. І це дає докладну синтезовану картину враженого організму.

Автор мусить зізнатися в несподіваному навіть для себе негативному враженні від «результатів аналізу», яке він провів і яке вилилося у велику таблицю девіацій та в дослідження «Система – проти суржику» (2009): *в системі української мови немає жодного закутка, куди б не проникли руйнівні засяги наближувачів її до російських зразків*. Мусимо відзначити системність

радянської лінгвоцидної машини. А з системними явищами слід боротися теж системно.

І це свідчить про те, що ми зобов'язані (якщо хочемо обстояти свою національну мову) активніше розмежувати структури російської і української мов: і в лексиці, і в морфології, і у фразеології, і в синтаксисі, і в стилістиці.

Але бачення цієї системи помилок необхідне всім, хто має справу з мовою. Вона дає уявлення про все оброблюване нами мовне поле – на жаль, сильно забур'янене (з усіма сортами цих бур'янів). Вона вкаже на помилконебезпечні місця в редагованих текстах, а її окремі найяскравіші, часом парадоксальні елементи будуть своєрідними мнемонічними, опорними знаками.

Бачимо, що це своєрідний стислий структурний аналіз суржику. Якщо його заповнити ілюстративним матеріалом, то практично це буде типологічна таблиця суржикізмів (або суржикових помилок).

Тому такий аналіз має істотно підвищити компетентність майбутнього правника, держслужбовця, вчителя, науковця, особливо редактора в його тяжкій, можна сказати, санітарній роботі у боротьбі з цим явищем, у забезпеченні високої культури мовлення в суспільстві, і насамперед у його молодих поколіннях.

5. І два практичних висновки з цього:

– ми маємо ширше ставити питання про удосконалення офіційно-ділового і наукового стилів української мови в цілому; не тільки термінології (яка, й справді, є святая святих фахової мови), а й усієї фахової мови – зокрема її фразеології та синтаксису;

– у нас є всі підстави прямо і без реверансів «старшому братові» наполегливо розмежовувати структури української і російської мов; так само системно, як їх нам «наближали» і «зливали».

Йдеться не тільки про лексику і термінологію, яким приділяється багато уваги, але при цьому забувають про синтаксис і фразеологію. Маємо наполегливіше:

- ✓ впроваджувати активні синтаксичні конструкції на противагу російським пасивним;
- ✓ дбати про дієслівність на противагу іменниковості;
- ✓ засвоювати систему процесових понять;
- ✓ боротися проти калькованих прийменникових сполук тощо.

Привчати наших авторів до національної манери висловлюватися – у структурах українського синтаксису і фразеології. Зокрема йдеться й про малі розмовні синтаксичні та фразеологічні форми зі складниками годі /замість *не доводиться*/, дарма що /*незважаючи на те що...*/, дати собі раду" /*знайти вихід*/, а що..., то... /*а оскільки, а позаяк*/, не так... як... /*не стільки скільки*/, хай там як , хай там що , чимраз, щораз, щодалі і под.)

А що ж робити ескулапові-редактору?

Системі 80-річного (чи й усього 350-річного) насадження суржику він має протиставити свою систему відновлення життєздатності всіх «органів» нашої інфікованої мови. Він повинен володіти всіма редакторськими прийомами боротьби з русизмами і кальками – і то не лише в лексиці, а й (може передусім)

у фразеології і синтаксисі. Він має в усіх складниках мовної системи сприяти розмежуванню двох мов – української і російської. Без цього не буде української. Редактор мусить вивчити всі особливості своєї української мови, оволодіти всіма її багатствами.

Тож можемо зробити висновки. Класифікації (чи типології) помилок у фахових мовах є додатковим потужним стимулом для кожного студента (не лише журналіста й редактора) до осягнення мови як своєї інтелектуальної і професіональної сутності. Вони підвищують мовну компетентність редактора (юриста, журналіста, педагога, економіста), допомагають виробити свідоме сприйняття процесів, що відбуваються в живій мові, сприяють становленню дійового типу особистості, яка, знаючи ці процеси, стає не байдужим споживачем готових форм мови, а активним творцем мовної дійсності.

Луньо П. Є.,
аспірант Львівського національного університету імені Івана Франка

ПОРУШЕННЯ МОВНОЇ НОРМИ В СУЧАСНІЙ ЛЕКСИКОГРАФІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

Важливим завданням кожної галузі права є дотримання єдності термінології, її несуперечливості й логічної впорядкованості, відповідності національним та міжнародним термінологічним стандартам [1, с. 39]. Впорядкування та унормування української юридичної термінології належить до тих державно-правових явищ, які потребують докладного дослідження, щоб однозначно та правильно інтерпретувати тексти нормативно-правових актів.

Основні суспільні відносини регулює конституційне право, яке забезпечує розвиток демократичної правової держави і формування громадянського суспільства. Тому особливо актуальною в наш час є робота над аналізом української термінології саме цього права.

Досі нечисленними є праці, у яких порушено проблему неточностей, колізій у тій чи іншій галузі термінології. Теоретичний аспект проблеми порушено у наукових розвідках Н. Артикуци. Авторка подає практичні рекомендації правникам і нормопроектувальникам щодо вибору терміна для кодифікації та правильної побудови законодавчих дефініцій термінів [1]. Також дослідниця приділяє особливу увагу мовним проблемам законотворчості, змісту і формі лінгвістичної підготовки нормопроектувальників в Україні [2]. Дослідження Н. Пришви «Колізії у фінансовому законодавстві: поняття, причини виникнення» [4] присвячено розбіжностям та суперечностям між окремими нормативно-правовими актами, що регулюють фінансові правовідносини. У статті В. Пащенко «Про неточності природничої наукової термінології» окреслено проблему професійного жаргону вчених, аналізуючи приклади найпоширеніших сленгових штампів зі сфери природничих дисциплін [3].

Проте досі у юридичній лінгвістиці відсутнє окреме дослідження неточностей використання та подання у лексикографічних виданнях термінів однієї галузі права. Тому метою статті є виокремлення і класифікація неточностей та розбіжностей, які трапляються у термінологічних словниках із конституційного права.

Джерельною базою роботи послужили лексикографічні праці з конституційного права України, зокрема великі за обсягом словники, авторами яких є П. Шляхтун, Ю. Бисага, М. Палінчак, Л. Наливайко, М. Беляєва, та невеликі за обсягом, розміщені у підручниках, посібниках тощо, автори З. Гладун, М. Федчишин, В. Кравченко, С. Лисенков, В. Теліпко (див. джерельну базу та список скорочень). Ілюстративний матеріал дослідження складає 3300 термінолексем, що ввійшли у спеціально створену автором універсальну базу термінів конституційного права.

У результаті аналізу виявлено такі термінологічні вади: наявність дублетності та синонімії, відсутність системності й впорядкованості, порушення правил побудови дефініцій термінів тощо. Ці неточності важко помітити, переглядаючи окремо взятий словник. Проте зіставлення словникових статей виявляє низку розбіжностей, які спробуємо класифікувати від простіших до складніших та проаналізувати.

1. Подання термінів у словниках з порушенням алфавітного порядку.

Такого типу неточності не впливають на суть визначення того чи іншого терміна, проте ускладнюють роботу із словником: дезорієнтований читач може подумати, що терміна немає у словнику, якщо він не поданий на своєму місці. Варто зазначити, що причиною таких помилок міг бути не лише недогляд автора, а й навіть технічний збій у програмі. Приклади:

Державний Великий Хурал, *Державний захист* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 116), *Державний герб; Державна (офіційна) релігія*, *Державна (офіційна) мова* (МЮЕКП, Бисага, 2003, С.26), *Державна рада* (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 26), *Державний герб; Конституційно-правові інститути*, *Конституційно-правовий статус особи* (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 57), *Конституційно-правові відносини* (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 57), *Конституційний закон* (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 57), *Конституційно-правові звичаї*.

Загалом було зафіксовано 102 терміни, які розташовані у неправильному алфавітному порядку.

2. Подання терміна у різних граматичних категоріях числа, тобто в одному словнику термін фігурує в однині, в іншому – як категорія множини.

Наприклад: *Апатрид* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 23), *(ТТСКП, Наливайко,* 2010, с. 19*)*, (ККППУ, Теліпко, 2009, с. 518) / *Апатриди* (ОКПУ, Гладун, 2001, с. 402); *Апеляційний суд* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 23) / *Апеляційні суди* (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 19); *Виборець* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 47) / *Виборці* (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 37), (ОКПУ, Гладун, 2001, с. 403), (ККППУ, Теліпко, 2009, с. 519) тощо.

Усього було виокремлено 34 випадки подання таким чином термінів, проте жодної закономірності у цьому не виявлено.

Зафіксовано два терміни, які вжито в однині та множині в межах одного словника. В першому випадку у словнику Л. Наливайка подано слова *трансферт* і *трансферти*. Але цей приклад не можна вважати аналогічною помилкою, як у вищенаведених прикладах: автор подає їх як два різних терміни. ***Трансферт*** *– один зі способів набуття і припинення громадянства, що полягає у зміні громадянства особи без права вибору у зв'язку з переходом території, на якій вона проживає, від однієї держави до іншої.* [...] (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 249) / ***Трансферти*** *– це кошти, що передаються з Державного бюджету до місцевих бюджетів або з місцевих бюджетів вищого рівня до бюджетів нижчого рівня у вигляді дотацій, субсидій, субвенцій та інших формах* (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 249).

У словнику В. Бисаги також зафіксовано однакові за формою терміни в однині та множині: *Виборчий округ* і *Виборчі округи*. Автор по-різному пояснює їхню суть. *Виборчий округ – це територіальна або інша виборча одиниця, в межах яких об'єднуються виборці для обрання депутатів.* (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 13); *Виборчі округи – територіальні одиниці, від яких обираються члени виборних державних органів. У залежності від того, скільки депутатів обирається в кожному В. о., розрізняються одномандатні (уніномінальні) і багатомандатні (поліномінальні).* [...] (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 13-14).

Якщо у словнику Л. Наливайка подано кардинально різні терміни, однакові за своєю формою, то у словнику В. Бисаги наведені терміни за своєю суттю однакові, лише в однині термін пояснено стисліше, а в множині – розгорнуто. Також у поясненні терміна *виборчий округ* у першій частині речення автор дотримується форми однини, а у другій частині речення пояснення викладено у формі множини. Підтвердженням нашої думки про те, що це два однакові терміни за своєю суттю тільки подані у різних формах, може послужити той факт, що у словнику П. Шляхтуна, термін *виборчий округ*, який стоїть у однині, пояснено схоже, як термін у множині зі словника В. Бисаги *«Виборчі округи»*. *Виборчий округ – територіальна одиниця, від якої обираються члени представницьких органів державної влади та органів місцевого самоврядування.* [...] *В. о. поділяються на одномандатні (уніномінальні) і багатомандатні (плюріномінальні, поліномінальні).* [...] (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 54-55).

Таке слововживання слід розглядати як помилку, через яку читач, зважаючи на авторитет автора, може хибно вважати ці два терміни різними за своєю суттю.

Наступні типи помилок полягають у ненормованому використанні декількох варіантів одного терміна. Зміст цих термінологічних варіантів подібний чи навіть однаковий. Безперечно, у процесі формування правового знання юридичний термін може мати декілька варіантів дефініції. Але таке явище не є бажаним у жодній сформованій терміносистемі.

3. Подання варіантів назви одного терміна.

Наявність у словниках двох різних назв термінів однакових за своєю суттю не відповідає принципам точності та однозначності норм права як важливої передумови їх правильного розуміння та використання. Складність виділення

цього підтипу помилок полягала у тому, що здебільшого у таких за формою термінах, одне поняття, яке є коротше за формою, є родовим, ширшим за своєю суттю, а інше, довше за формою, уточнене, є видовим, одним із видів першого. В такому випадку ці суміжні терміни слід вважати різними і правильними за побудовою їхніх назв. Наприклад: *Вибори президентські – обрання глави держави – президента у країнах із республіканською формою правління.* (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 36); *Вибори Президента України – це передбачене Конституцією та іншими законами України безпосереднє волевиявлення народу щодо персонального заміщення посади глави Української держави шляхом таємного голосування.* (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 36) тощо.

Однак трапляються випадки, коли різні за формою терміни збігаються за своєю суттю. У цьому випадку їхня назва ще не є уніфікованою у терміносистемі конституційного права. Тому подання різних за формою, але однакових за своєю суттю термінів у різних словниках може спричинити плутанину, через те, що читачу важко відразу зрозуміти, чи йдеться про один термін чи про різні, як у наведених нижче прикладах. Виокремлено 30 випадків подання таким чином термінів у різних словниках. Приклади:

Адміністрація президента (ОКПУ, Гладун, 2001, с. 402) / *Адміністрація Президента України* (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 6), (КПУ, Кравченко, 2008, с. 557); *Білль про права* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 34-35) / *Білль про права 1789 року* (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 27); *Верховний головокомандувач* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 34-35) / *Верховний Головокомандувач Збройних Сил* (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 33), (КПУ, Кравченко, 2008, с. 559) тощо.

Через неуніфікованість термінів трапляються випадки, коли назва терміна потребує ширшого формулювання і є незрозумілою. Наприклад , у словнику П. Шляхтуна подано термін «Обрання» (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 300), який є незрозумілим за своєю суттю, і лише прочитавши словникову статтю, читач розуміє, що мова йде про обрання депутата. У словнику Л. Наливайка цей термін подано як «Обрання депутата» (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 95).

4. Подання термінів з уточненнями у дужках і без них.

Наприклад: *Закон* (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 34), (КПУ, Кравченко, 2008, с. 568-569), (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 95) / *Закон (юридичний)* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 153-154); *Конституційне право* (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 52) / *Конституційне (державне) право* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 202-203) тощо.

Усього зафіксовано 7 випадків такого типу неточностей.

5. Подання варіантів назви одного терміна з уточненнями у дужках.

Властивості Конституції (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 18) / *Властивості (юридичні) Конституції України* (КПУ, Кравченко, 2008, с. 562-563), (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 53); *Громадянські права і свободи* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 96) / *Громадянські (особові) права і свободи людини* (КПУ, Кравченко, 2008, с. 565), (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 62).

Виокремлено 4 випадки такого типу неточностей.

6. Подання термінів з синонімами і без них:

- коли синонім подано до цілого терміна. Виділено 19 випадків такого типу неточностей. Наприклад: *Бікамералізм* (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 27) /

Бікамералізм (двопалатна система) (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 33-34); *Виборча квота* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 50) / *Виборча квота (виборчий метр)* (ОКПП, Лисенков, 2007, с. 154) / *Виборча квота (виборчий метр, виборча частка)* (КПУ, Кравченко, 2008, с. 560), (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 38); / *Виборча квота (виборчий метр, виборча частка, виборча середня)* (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 11).

- коли синонім подано до частини терміна. Виділено 19 випадків такого типу неточностей. Наприклад: *Адміністративна опіка* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 13) / *Адміністративна опіка (нагляд)* (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 4-5); *Безпосередня демократія* (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 8), (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 32) / *Безпосередня (пряма) демократія* (КПУ, Кравченко, 2008, с. 558).

Здебільшого синонім подається до цілого терміна. Часто ними є українські відповідники до іноземних термінів і навпаки. Подання автором українського відповідника полегшує розуміння складного іноземного терміна. Коли ж подано у дужках іноземний відповідник до українського терміна, то причиною може бути бажання автора ознайомити читача з іноземним варіантом назви терміна, який може фіксуватись у тому чи іншому документі, підручнику тощо.

7. Подання до назви терміна синоніма, який є назвою терміна в іншому словнику.

Якщо у попередньому випадку терміни були однаковими за формою у різних словниках, але до одного терміна чи його частини було подано синонім, то у цьому типі розбіжностей терміни звучать по-різному у різних словниках, а в дужках подано синоніми, які збігаються з назвою цього терміна в іншому словнику. Подаючи такі синоніми до термінів, автори ілюструють неуніфікованість терміносистеми конституційного права. Зафіксовано 7 випадків подання таким чином термінів. Наприклад: *Вибори проміжні* (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 36) / *Вибори позачергові (проміжні)* (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 35); *Військовий трибунал* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 71) / *Військовий суд (військовий трибунал)* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 70); *Групи тиску* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 97) / *Групи інтересів (тиску)* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 97).

8. Подання складних термінів, що об'єднують два і більше простих за структурою, які вжито окремо у інших словниках. Зафіксовано 8 таких випадків. Наприклад: *Екологічні права* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 136-137), (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 85) / *Екологічні права та обов'язки громадян* (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 32); *Права громадянина* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 372), (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 192) / *Права людини* (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 92), (КПУ, Кравченко, 2008, с. 581), (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 192), (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 373-374) / *Права людини і громадянина* (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 92) / *Права людини і права громадянина* (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 93).

9. Орфографічні розбіжності в назвах термінів.

Наприклад: *Безгромадянство (апатризм)* (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 7) / *Безгромадянство, апатридизм* (ОКПУ, Гладун, 2001, с. 403); *Інавгурація* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 174), (ККППУ, Теліпко, 2009, с.525) / *Інаугурація* (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 40), (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 109); *Октройована конституція* (КПУ, Кравченко, 2008, с. 578) / *Октроїрувана конституція* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 302) тощо.

Усього зафіксовано 11 випадків такого типу неточностей.

10. Розбіжності між словами в назвах термінів:

Наприклад: *Відокремлення церкви від держави* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 67-68), (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 47) / *Відділення церкви від держави* (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 17); *Військова повинність* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 70) / *Військовий обов'язок* (ККППУ, Теліпко, 2009, с. 521) тощо.

Усього було виділено 12 випадків подання таким чином термінів у словниках.

11. Розташування термінів у словниках за різним абетковим принципом.

Наприклад: *Абсолютної більшості мажоритарна виборча система* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 156) / *Мажоритарна система абсолютної більшості* (ОКПП, Лисенков, 2007, с. 156); *Вето вибіркове* (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 33) / *Вибіркове вето* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 47); *Виборчий ценз* (ККППУ, Теліпко, 2009, с. 521) / *Ценз виборчий* (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 259).

Виділено 18 випадків такого типу неточностей.

12. Подання різних за назвою термінів на позначення одного поняття.

Наприклад: *Виборча географія* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 49) / *Виборча геометрія* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 49) / *Виборча геометрія (географія) ("Джеррімендеринг□)* (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 37) / *Джеррімендеринг* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 49) / *Джеррімендерінг* (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 30); *Конституційний контроль* (ККППУ, Теліпко, 2009, с. 529), (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 52), (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 119) / *Конституційний контроль (нагляд)* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 205-206) / *Конституційний нагляд* (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 120), (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 207) / *Конституційний нагляд (контроль)* (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 53-54).

Зафіксовано 11 випадків такого типу розбіжностей.

Отож, аналіз сучасних лексикографічних праць з конституційного права дав змогу виокремити широкий перелік типів розбіжностей та неточностей. Наявність такої великої кількості неточностей, помилок у термінолексиці конституційного права свідчить про важливість фахової лексикографічної практики і необхідність створення галузевих правових словників. У подальшому варто акцентувати на необхідності співпраці фахівців юридичного профілю та філологів, які працюють над галузевою терміносистемою.

Джерела та їх умовні скорочення

КПСТ, Шляхтун, 2005 – Шляхтун П. П. Конституційне право: словник термінів. – К.: Либідь, 2005. – 568 с.

МЮЕКП, Бисага, 2003 – Бисага Ю. М., Палінчак М. М., Бєлов Д. М. Мала юридична енциклопедія з конституційного права. – Ужгород: Ліра, 2003. – 148 с.

ТТСКП, Наливайко, 2010 – Наливайко Л. Р., Белясва М. В. Тлумачний термінологічний словник з конституційного права. – 2-е вид. допов. – Запоріжжя: Дніпровський металург, 2010. – 304 с.

ОКПУ, Гладун, 2001 – Гладун З.С., Федчишин М.Г. Основи конституційного права України: Навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів усіх форм навчання. – Вид. 2-е, доп. – Тернопіль: Астон, 2001. – 436 с.

КПУ, Кравченко, 2008 – Кравченко В. В. Конституційне право України: Навчальний посібник. – Вид. 6-те, випр. та доп. – К.: Атіка, 2008. – 592 с.

ОКПП, Лисенков, 2007 – С. Л. Лисенков. Основи конституційного процесуального права. Навч. посіб. – К.: Юрисконсульт, 2007. – 270 с.

ККППУ, Теліпко, 2009 – Теліпко В. Е. Конституційне та конституційно-процесуальне право України: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. Е. Теліпко – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 568 с.

Список використаних джерел

1. Артикуца Н. В. Законодавчі терміни та їх визначення / Н. В. Артикуца // Наукові записки НаУКМА. – 2009. – Том 90. Юридичні науки. – С. 39-44.
2. Артикуца Н. В. Культура правотворчості і мова / Н. В. Артикуца // Наукові записки НаУКМА. – 2008. – Том. 77. Юридичні науки. – С. 44-49.
3. Пащенко В. М. Про неточності природничої наукової термінології / В. М. Пащенко // Вісник НАН України. – 2006. – № 11. – С. 63-69.
4. Пришва Н. Ю. Колізії у фінансовому законодавстві: поняття, причини виникнення / Н. Ю. Пришва // Наукові записки НаУКМА. – 2003. – Том 21. Юридичні науки. – С. 42-44.

Марковський В. Я.,
здобувач кафедри теорії
та історії держави і права,
старший викладач Львівського державного
університету внутрішніх справ

МОВНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ МОВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

Основою державної політики Другої Речі Посполитої щодо національних меншин були положення ст.ст. 109-110 Березневої Конституції 1921 р. та міжнародні зобов'язання Польщі. Характерною рисою національного законодавства міжвоєнної Польщі є те, що правовий статус національних меншин в Другій Речі Посполитій встановлювався законами, що регулювали мовні відносини. Інших законів, які б врегульовували права національних меншин у Другій Речі Посполитій, не було. Відтак, мовні закони були головним інструментом державної політики щодо національних меншин. Відповідно до польського мовного законодавства певний обсяг мовних прав мали лише такі національні меншини, як німецька, українська, білоруська та литовська [1, s.116].

31 липня 1924 р. Польським парламентом були прийняті ***три*** закони, що регулювали мовні відносини у різних сферах державної діяльності. Йдеться про використання польської мови як державної; а також української, білоруської та литовської мови як мов національних меншин в органах виконавчої влади, органах місцевого самоврядування, в органах судової влади та нотаріаті, а також у навчальному процесі початкової та середньої освіти. Усі три закони об'єднувало те, що мовні права надані українцям були обмежені чітко визначеною територією, – це воєводства Східної Галичини та Волині. Для

білорусів мовні права мали бути забезпечені на території трьох воєводств: Поліського, Новогрудського і Віленського.

Кожен з цих законів вводив низку спеціальних термінів, що на нашу думку, часто мали неоднозначне трактування як органами влади, так і представниками національних меншин.

Законом, який увів визначення терміна «державна мова» став Закон «Про державну мову і офіційну мову органів державної влади та органів місцевого самоврядування» [2]. Одразу слід зазначити, що закон регулював правовий режим вказаних вище мов лише в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування.

Інший Закон «Про офіційну мову судів, органів прокуратури та нотаріату» [3] визначав правовий режим державної мови та мов 3-х національних меншин (української, білоруської та литовської) в судочинстві та нотаріаті.

Закон, який мав назву «Закон, що містить деякі постанови в організації шкільництва» [4], фактично регулював використання державної мови та мов вказаних національних меншин у навчальному процесі початкових та середніх шкіл.

Тобто, лише Закон про мову судочинства і нотаріату чітко відображав справжнє завдання цього законодавчого акта у своїй назві.

Передусім проаналізуємо термінологію, що була використана у Законі «Про державну мову і офіційну мову органів державної влади та органів місцевого самоврядування».

Як видно з самої назви, Закон оперує такими термінами, як «державна мова» та «офіційна мова». Тобто, на позначення державної мови використовувались два терміни: «державна мова» та «офіційна мова». Зі змісту цього Закону випливає, що під терміном «офіційна мова» польський законодавець мав на увазі мову діловодства та документації органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

Для позначення інших мов (у Законі – недержавних), використано термін «рідна мова» та «мова подання». Щодо останнього терміна, то йдеться про право особи на звернення до органів влади рідною (не державною) мовою.

Правову норму про державність польської мови закріплювало положення 2-го абзацу ст. 1 Закону: «Державною мовою послуговуються усі державні та самоврядні органи влади, як у внутрішній службовій діяльності, так і в зовнішній, окрім *винятків*, визначених статтями закону» [2]. У нашому випадку «винятками» окреслювалися мовні права українців, білорусів та литовців.

Правова норма про використання державної мови «як у внутрішній службовій діяльності, так і в зовнішній» потребує пояснення.

У сучасній юридичній термінології визначення «внутрішня службова діяльність» охоплює мову актів, діловодства та документації органів державної влади. Щодо «зовнішньої службової діяльності», то це положення ще в австрійському законодавстві регламентувала стосунки державної установи зі сторонами – фізичними та юридичними особами, які не перебували у прямому зв'язку з органами державної влади. Відповідно до цього положення, фізичні та юридичні особи національних меншин Австрії (з 1867 р. Австро-Угорщини)

мали право вносити подання (заяви) та отримувати відповіді від місцевих органів влади рідною мовою.

Але те, що в австрійському законодавстві було оформлено у вигляді чіткої правової норми – право на подання звернення до органів влади рідною мовою (та право отримати відповідь тією ж мовою), у польському мовному законі визначалося як *виняток з правила* (йдеться про право громадян на подання звернень до органів місцевої влади рідною мовою) – ст. 2 Закону. На нашу думку, польськими законодавцями вибрано доволі некоректне визначення для правової норми, що мала б гарантувати природне право особи на рідну мову.

Визначення «внутрішня і зовнішня службова діяльність» містилися в Законі про мову судочинства та нотаріату, а також у вказівці Мін'юсту з офіційним роз'ясненням його положень та норм від 30.09.1924 р. [5, s. 122].

Відповідно до ст. 1 Закону про мову судочинства та нотаріату, «офіційною мовою внутрішньої і зовнішньої службової діяльності судів, органів прокуратури та нотаріату є польська мова, як державна» [3]. Таким чином, Закон запровадив норму щодо *безумовного* застосування суддями та службовцями правоохоронної системи державної мови під час виконання своїх офіційних повноважень і створив підгрунтя для реалізації правової норми про статус польської мови як державної.

На підтвердження правової норми про державний статус польської мови у п. 3 вказівки Мін'юсту від 30.09.1924 р., що офіційно роз'яснювала положення та норми Закону про мову судочинства та нотаріату вказувалося, що використання державної мови *є правилом, а використання інших мов – винятком, тому «у випадку сумніву необхідно надати пріоритет державній мові»* [5].

На наш погляд, цей припис вказівки Міністерства юстиції суперечить конституційним нормам про гарантування державою, викладеній у ст. 96 Березневої Конституції Польщі від 1921 р. про рівність громадян перед законом [6], оскільки «у випадку сумніву» під час судового провадження треба фактично надати перевагу польськомовній особі над непольськомовною.

Слід зазначити, що така тенденція щодо нівелювання мовних прав національних меншин була властива усім підзаконним актам, що офіційно тлумачили мовні закони Польщі.

Ще одним типовим недоліком термінології польського мовного законодавства було використання у зазначених вище мовних законах назви «руська» і в дужках (русинська) як назви української національності та української мови. У Законі це було зазначено так: «Цивільні органи влади, їх адміністрації I і II інстанції, органи місцевого самоврядування приймають подання та усні свідчення від польських громадян руської (русинської), білоруської та литовської національності їх рідною мовою» [2]. Деякі суди Львівського апеляційного округу намагалися спекулювати на цьому, щоб позбавити громадян, які в суді називали себе українцями, правової можливості послуговуватись у суді рідною мовою, через те, що у мовних законах використовувалися терміни «руський» (русинський), а не український, для позначення своєї мови та національності.

Після кількох скарг та активного обговорення цього факту в тодішній пресі Польський Мін'юст був «змушений» видати вказівку до Львівського апеляційного суду про те, що *неналежна* назва своєї національності та мови у жодному випадку не позбавляють особу права на звернення рідною мовою [7, 12, 15 арк.].

На думку Станіслава Грабскі, який на той час обіймав посаду Міністра віросповідань та публічної освіти, термін «український» мав штучне походження, а українці не були окремою нацією: «не має жодної причини для того, щоб Польща продовжувала австро-німецьку політику, політику створення з русинів окремого українського народу» [8, s.126]. Науковець, юрист того часу, Казимир Кєрскі висловив таку тезу: «У складі сучасної Польщі (*Другої Речі Посполитої – В.М.*) насправді ніколи не було Українців, а тільки Русини, які щойно кількадесят років тому почали називати себе Українцями... Для чого русинів, яких ми століттями так називали, зараз маємо називати Українцями» [9, s.518-519].

Стаття 3-тя Закону про мову органів державної влади та органів самоврядування стосувалася обов'язку органів влади I і II інстанцій та органів місцевого самоврядування відповідати на внесені подання та заяви тією ж мовою, якою ця заява чи подання були складені. У ст. 3 Закону зазначалось: «На подання сторін, внесені недержавною мовою, органи влади I і II інстанції, включаючи магістрати міст, повітові та воєводські адміністрації і їхні відділи, відповідають: на території Львівського, Станіславівського, Тернопільського воєводств двома мовами: державною та мовою подання (заяви); на інших територіях, зазначених у ст. 2 *(Волинського та Поліського воєводства – В.М.)*, відповіді у таких випадках складаються державною мовою, і лише за *побажанням сторін* двома мовами: державною та мовою подання» [2].

Тобто, обов'язок органів влади I і II інстанцій і органів місцевого самоврядування відповідати на подання (заяви), внесені українцями їхньою рідною мовою, залежало від території воєводства, у якому проживали українці. Жорсткій імперативній нормі про застосування державної мови польський законодавець протиставив доволі нечітке визначення, що містилось у формулі ст. 3 «... *лише за побажанням сторін, двома мовами*» [2]. Останнє, на нашу думку, суттєво обмежувало мовні права українського населення, давало можливість представникам органів влади не помічати «побажань сторін», ігноруючи їх мовні права.

Ст. 109 Конституції Другої Речі Посполитої 1921 р. встановлювалось, що «Кожен громадянин має право на збереження власної національної ідентичності та розвиток рідної мови». Логічно, це мало б означати реалізацію права представників меншин на навчання дітей рідною мовою у школі за державні кошти, очевидно із обов'язковим вивченням державної, тобто польської мови. Але польські державники узаконили власне тлумачення ст. 109 Конституції, імплементувавши його до ст. 2 Закону про мову шкільної освіти. Ця стаття визначала ідеологію державної політики щодо мови навчального процесу у школах: «Основним видом державної школи на окресленій у ст. 1 території є ідея *погодження і об'єднання* з метою мирного співжиття населення

національно-змішаних територій, а не її ділення, – це спільна школа для виховання добрих громадян Польщі дітей національності польської та непольської у взаємному шануванні їх національних особливостей» [4]. Вказане положення Закону про мову шкільної освіти насправді відкривало шлях до запровадження двомовності в українських школах Східної Галичини та Волині, оскільки двомовним ставали не польські школи, а українські.

Таке довільне жонглювання польських законодавців термінами та визначеннями, як наприклад «лише за побажанням сторін двома мовами», або «погодження і об'єднання з метою мирного співжиття населення національно-змішаних територій, а не її ділення», «руський (русинський)» замість «український» насправді мало на меті не допустити консолідації українців у міжвоєнній Польщі та позбавити населення Західної України відчуття єдності з Наддніпрянською Україною.

Список використаних джерел

1. Ogonowski J. Uprawnienia językowe mniejszości narodowych w Rzeczypospolitej Polskiej 1918-1939 / Jerzy Ogonowski. – Warszawa: Wydawnictwo Seymowe, – 2000. – 286 s.
2. Dz.URP.1924. Nr.73 poz. 724.
3. Dz.URP.1924. Nr.78 poz. 757.
4. Dz.URP.1924. Nr.85 poz. 820.
5. Zieleniewski L. Ustawodawstwo jezykowe Rzeczypospolitej Polskiej / Leon Zieleniewski. – Warszawa, 1930. – 204 s.
6. Dz.URP.1921. Nr.44 poz. 267.
7. ЦДІА України у Львові. – Ф. 205. – Оп. 1. – Справа № 10. – 76 арк.
8. Torzecki R. Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923-1929 / Ryszard Torzecki. Kraków: Wydaw. Literackie, 1989. – 467 s.
9. Kierski K. Ochrona praw mniejszości w Polsce / Kazimierz Kierski. – Poznań: Nakł. aut. – 1933. – 711 s.

Марунич І. І.,
кандидат філологічних наук, доцент,
начальник кафедри юридичного документознавства
Національної академії внутрішніх справ
Проценко Г. П.,
старший викладач
Національної академії внутрішніх справ

ДО ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧИХ ДЕФІНІЦІЙ

Ефективний, насправді дієвий закон можливо отримати лише у результаті наполегливої праці багатьох фахівців – юристів, соціологів, лінгвістів тощо. Урегулювання суспільних відносин певної сфери життєдіяльності країни – складна справа правотворців, що передбачає належний рівень знань не лише змістового наповнення, а й вимог нормотворчої техніки, а також умінь та навичок правильно реалізовувати відповідні засоби, прийоми, методи та

правила, зокрема і мовленнєві технології для точного формулювання законодавчих приписів.

Одним із прийомів юридичної техніки є законодавчі дефініції. На сьогодні є значна кількість наукових досліджень, присвячених аналізу цього поняття, виробленню практичних рекомендацій щодо конструювання визначень та їх розміщення в текстах нормативно-правових актів, аналізу сучасного стану законодавства з погляду його юридико-технічної якості та шляхів його удосконалення (Н. Артикуца, М. Голев, Ю. Зайцев, Д. Керімов, А. Красницька, С. Маркова-Мурашова, О. Піголкін, Ю. Прадід, В. Риндюк, З. Тростюк, А. Черданцев, А. Хворостянкіна та ін.). Проте малодослідженими залишаються питання щодо ролі законодавчих дефініцій у реалізації засадничих правових принципів (зокрема, принципу правової визначеності), їх значення для забезпечення чіткості за зрозумілості правового регулювання. Поза увагою іноді залишаються значні досягнення правничої лінгвістики, як вітчизняної, так і зарубіжної, які могли б сприяти розвиткові вітчизняної законодавчої науки та практики.

Дефініції термінів, що вживаються у текстах нормативно-правових актів (принагідно зазначимо, що наразі немає як законодавчої дефініції нормативно-правового акта, так і одностайності у тлумаченні відповідного поняття), є досить вагомим засобом у площині забезпечення правильного та однакового застосування законодавчих норм. Перевага надається термінам, дефініція які надаються законодавцем. Вони відіграють важливу роль в однозначному тлумаченні правових понять, з'ясуванні змісту понять. Законодавчі визначення забезпечують смислову повноту правових термінів, унеможливлюють неоднозначність у тлумаченні правових явищ, сприяють однаковому, правильному застосуванню законодавства.

На думку З. А. Тростюк, легальні дефініції відіграють важливу роль у з'ясуванні змісту тих чи інших понять, слугують правильному ставленню до правової дійсності. Правові дефініції, які законодавчо закріплені і набувають тим самим якості офіційної нормотворчості, забезпечують смислову повноту правових нормативів, виключають двозначність у тлумаченні правових явищ, що сприяє однаковому, правильному застосуванню чинного законодавства, встановленню правопорядку у суспільних відносинах. Хоча варто не забувати думку Ж. Л. Бержеля про те, що сучасна техніка прийняття законів завдяки не цілком чітко чи повно визначеним поняттям дозволяє здійснювати справжнє делегування нормативної функції органам влади, відповідальним за прийняття рішення. Однак, потрібно дозувати рівень невизначеності таких понять, орієнтуючись на повноваження, які необхідно делегувати.

Узагальнюючи точки зору науковців (Р. Ієринг, Д. Керімов, В. Кнапп, З. Тростюк та ін.) щодо вимог, яким повинні відповідати законодавчі дефініції, назвемо, зокрема, такі: 1) повнота та однозначність у відображенні змісту того поняття, якому дається визначення; 2) наукова вмотивованість; 3) системний характер, тобто узгодженість з попередніми дефініціями, які були загальновизнаними чи усталеними у законодавстві; 4) уніфікованість дефініцій у нормативно-правовому тексті, на рівні інституту, по можливості, галузі

законодавства, міжгалузевому рівні; 5) лаконічність, визначення має містити лише найбільш істотні ознаки поняття; 6) логічна завершеність; 7) чіткість та зрозумілість викладу для правового застосування; 8) доцільність і виправданість поміщення дефініції в тексті нормативно-правового акта; 9) мовна довершеність.

На жаль, у текстах нормативно-правових актах існує така ситуація, коли визначення понять не відповідають вищезазначеним вимогам.

Так, деякі визначення, надані правотворцями, уможливлюють розрив між правовстановленням і безпосередньою реалізацією (застосуванням) юридичних норм у сучасній законодавчій діяльності. Згідно зі ст. 4 Лісового кодексу України земельна ділянка площею менше 0,1 га не вважається лісом. Це означає, що орган місцевого самоврядування має можливість неправомірно виділяти особам ділянки з лісом в розмірі 0,09 га. А якщо об'єднати шість таких ділянок, то одна особа може незаконно заволодіти лісовою ділянкою на півгектара. У наведеному визначенні міститься надлишкова інформація, що суперечить вимозі лаконічності.

Наприклад, у КК України є такі визначення понять, які не містять жодної істотної ознаки останніх, що суперечить вимозі повноти. Так, у примітці до ст. 260 КК України вміщена дефініція поняття «воєнізовані формування», під якими розуміються формування, які мають організаційну структуру військового типу, а саме: єдиноначальність, підпорядкованість та дисципліну, і в яких проводиться військова або стройова чи фізична підготовка. Це визначення не містить вказівки на всі необхідні, істотні і достатні ознаки цих злочинних організацій. Зокрема, у примітках 1 і 2 до ст. 260 не вказується ознака, зазначена в назві та диспозиціях ч. 1 та ч. 2 цієї статті, а саме, що ці формування не передбачені законами. Водночас неповно розкрито специфічні ознаки подібних організацій, що не дає змоги відмежувати їх від інших видів злочинних організацій. Тому при формулюванні легальних визначень понять необхідно виділити його основні ознаки, критерії відмежування від інших об'єктів. Для правового поняття істотними ознаками є ті, що мають нормативний характер та юридичне значення. Крім явних бувають ще й неявні (контекстуальні, латентні, імпліцитні) визначення, коли вияснюється зміст контексту, в який включений відповідний термін. За допомогою таких визначень іноді визначаються правові поняття, які досить часто трапляються на практиці, значення яких стабілізувалося, а тому при їх використанні не створюється небезпека помилок.

Варто зауважити, що у теорії немає одностайності щодо того, які власне терміни необхідно визначати у нормативно-правових актах. Зокрема, Д. Керімов вважає, що в законі, який стосується всього суспільства чи значної його частини, повинні подаватися визначення кожного вжитого у цьому законі юридичного терміна. Сам по собі такий підхід є зрозумілим, однак він навряд чи зможе реалізуватися. Адже визначення кожного юридичного терміна в нормативно-правовому акті зробить його громіздким. Чеські дослідники А. Кнапп, В. Герлох стверджують, що надмірна кількість визначень робить правову норму негнучкою, що може мати негативний вплив. Тому вказується, що визначення повинні даватися лише окремим юридичним термінам, зокрема

тим, які мають вирішальне значення для правового регулювання, а також поняттям, які не мають загальнопоширеного використання, а також вживаються у більш вузькому чи істотно відмінному значенні, порівняно із загальноприйнятим. Наприклад, у КК України використовується такий кримінально-правовий термін, як «шантаж» (ст.ст. 120, 149, 303 КК України), який не має легальної дефініції. А тому в теорії кримінального права та у правозастосовній діяльності в це поняття вкладається різне значення – погроза розголосити відомості, які потерпілий або його близькі родичі бажають зберегти в таємниці, або погроза іншого змісту (наприклад, знищити або пошкодити майно). Водночас у тому самому Кодексі міститься значне число статей з описовими диспозиціями, де називається склад злочину (термін) і подається його визначення, наприклад, ч. 1 ст. 115: «вбивство, тобто умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині…» [Тростюк 2003, с. 117].

Забезпечувати правову визначеність здатні лише ті дефініції, які відповідають певним формальним та змістовним вимогам, узгоджуються із іншими законодавчими положеннями та використання яких є доцільним і виправданим. Ефективне використання дефініцій у тексті закону, таким чином, можливе лише за наявності в державі науково обґрунтованих підходів у сфері нормотворчості, що зумовлює необхідність подальших загальнотеоретичних досліджень щодо можливостей удосконалення легальних дефініцій.

Список використаних джерел

1. Голев Н. Д. Правовая коммуникация в зеркале естественного языка / Н. Д. Голев // Юрислингвистика-7: Язык как феномен правовой коммуникации. – Барнаул, 2006.
2. Тростюк З. А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України: монографія / З. А. Тростюк. – К.: Атіка, 2003. – 144 с.
3. Хворостянкіна А. В. Законодавчі дефініції у правовій теорії та практиці європейських держав (порівняльний аналіз): дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / А. В. Хворостянкіна; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія», 2012. – 237 с.

Мацкевич О. О.,
здобувач, науковий співробітник
Науково-дослідного інституту
інтелектуальної власності
Національної академії правових наук України

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Юридичний термін – це слово або словосполучення на позначення власне правового поняття, яке відображає специфіку державно-правових явищ (…) і має визначення (дефініцію) у юридичній літературі (законодавчих актах, юридичних словниках, науково-правових працях) [2]. Точність формулювання певного поняття є важливою для юриспруденції, адже можливість двозначного трактування створює зайві проблеми та знижує якість законодавства загалом.

Звісно, відобразити всі термінологічні проблеми, що стосуються діяльності засобів масової інформації, в межах однієї статті досить складно, саме тому звернімо увагу на деякі з наведених у вітчизняному законодавстві понять. Почнемо з поняття *мовлення*.

У ст. 1 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» [4] під мовленням (телерадіомовленням) розуміють *створення* (комплектування та/або пакетування) і розповсюдження програм, пакетів програм, передач з використанням технічних засобів телекомунікацій для публічного приймання за допомогою побутових теле- та радіоприймачів у відкритий спосіб чи за абонентну плату на договірних засадах. Суперечливою є позиція законодавця щодо використання сполучника «і» між словами «створення» і «розповсюдження». На нашу думку, це означає, що мовник одночасно має виконувати обидві зазначені дії. Проте незрозуміло, про яке «створення» йтиметься, якщо мовник лише ретранслюватиме програми або передачі.

Іншою дефініцією, на яку хотілося б звернути увагу є, поняття *телебачення*. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» телебачення – виробництво аудіовізуальних програм та передач або комплектування (пакетування) придбаних аудіовізуальних програм та передач і їх поширення незалежно від технічних засобів розповсюдження. На нашу думку, у відповідному законі його необхідно скоригувати таким чином: телебачення – це виробництво аудіовізуальних передач та/або складання їх в програми або комплектування (пакетування) придбаних аудіовізуальних програм та передач. Ми дійшли такого висновку з огляду на таке.

Закон України «Про телебачення і радіомовлення» (ст. 1) встановлює, що *передача (телерадіопередача)* – змістовно завершена частина програми (телерадіопрограми), яка має відповідну назву, обсяг трансляції, авторський знак, може бути використана незалежно від інших частин програми і розглядається як цілісний інформаційний продукт; а *програма (телерадіопрограма)* – поєднана єдиною творчою концепцією сукупність передач (телерадіопередач), яка має постійну назву і транслюється телерадіоорганізацією за певною сіткою мовлення. Сукупність, тобто те, що має складатися більше ніж з одного елемента.

Якщо провести аналогію, то *програма* може розглядатися як збірник, а *передачі* – як складові збірника. Таким чином, логічніше сказати, що програми складають (комплектують) з готових передач, а не виробляють. А от передача (а згодом і декілька передач) і буде саме тим, що виробляють.

Варто звернути увагу ще на один аспект наведених визначень *програми* і *передачі*. З одного боку, *передача* визначається як «частина програми», а з другого – *програма* є «сукупністю передач», тобто тим, що складається з певних завершених окремих фрагментів. Отже, з визначення терміна «програма» випливає, що вона повинна нараховувати більш ніж одну передачу, тобто логічним є припущення, що окрема, одноразова передача не може вважатися програмою.

Крім того, законодавець використовує лише поняття «програма» у Законі України «Про авторське право і суміжні права» [3]. Таким чином виключні

права організацій мовлення можуть стосуватися лише «сукупності передач», чим власне є програма, адже відповідно до ч. 1 ст. 41 названого Закону до майнових прав організацій мовлення відносить їх виключне право на використання своїх програм будь-яким способом і виключне право дозволяти чи забороняти іншим особам: публічне сповіщення своїх програм шляхом трансляції і ретрансляції; фіксацію своїх програм на матеріальному носії та їх відтворення; публічне виконання і публічну демонстрацію своїх програм у місцях з платним входом. У зазначеному фрагменті слово «програма» використано чотири рази, тобто про жодну випадковість йтися не може.

Водночас, законодавець використовує слово «передача» у двох контекстах: як позначення певного об'єкта та як поняття, котре означає певну дію. Останнє трактування знаходимо, зокрема у дефініціях *трансляції* та *ретрансляції*, що наводяться у ст. 1 Закону України «Про телебачення і радіомовлення». Так, *трансляція (телерадіотрансляція)* формулюється як початкова передача, яка здійснюється наземними передавачами (...); а *ретрансляція* – як прийом і одночасна передача (...) телерадіопрограм або істотних частин таких програм, які транслюються мовником. У ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» передача також означає певну дію, наприклад, у такому визначенні: публічне сповіщення (доведення до загального відома) – передача (...) в ефір (...) творів, виконань, будь-яких звуків і (або) зображень, їх записів (...).

Зрозуміло, що телепередача не завжди фіксується на матеріальному носієві, а може йти в прямому ефірі; для її сприйняття не обов'язково потрібен екран – глядач може знаходитися в залі під час зйомки. Проте, на нашу думку, використання одного й того ж слова для позначення *дії* і для позначення *об'єкта* є неправильним. Хоча якщо звернутися до тлумачного словника [1], то можна побачити, що слово передача використовується у двох значеннях, обидва з яких і використав законодавець:

ПЕРЕДАЧА, і, жін. 1. Дія за значенням передавати, передати...

3. Те, що передають по радіо, телевізору.

Проте у тому ж словнику знаходимо слово «передавання», яке також використовується для позначення дії зі значенням «передавати». Саме тому, ми пропонуємо виправити цю недосконалість у законодавстві та використовувати слово «передавання» замість «передача» у випадках, коли треба позначити саме дію.

Отже, розглянувши лише декілька визначень, можна дійти висновку, що вітчизняна законодавча термінологія є недосконалою, зокрема, щодо визначень телебачення, програм, передач. Саме тому ми пропонуємо внести до законодавчих актів зміни, про які йшлося вище.

Список використаних джерел

1. Академічний тлумачний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://sum.in.ua/s/peredavannja.

2. Артикуца Н. В. Термінологія законодавства і проблеми законодавчих дефініцій / Н. В. Артикуца [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://ekmair.ukma.kiev.ua/bitstream/123456789/326/1/Artykutsa_Terminolohiia%20zakonodavstva.pdf.

3. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 № 3792-XII: станом на 09.11.2012 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1994. – № 13. – Ст.64.
4. Закон України «Про телебачення і радіомовлення» від 21.12.1993 № 3759-XII: станом на 09.11.2012 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1994. – № 10. – Ст. 43.

Медведєва О. Є.,
студентка магістратури
факультету правничих наук НаУКМА

РОСІЯНІЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Нині нормотворчий процес відбувається дуже швидко: приймаються все нові і нові нормативно-правові акти, які не завжди обґрунтовані та доцільні, а їх змістовне наповнення часто не відповідає теперішнім умовам розвитку суспільства. Годі вже й говорити про дотримання законодавцем у процесі підготовки нормативно-правових актів усіх правил українського правопису, а це є надзвичайно важливим, адже, як слушно зазначає Н. Трач, важко віднайти галузь, де точність формулювання і вживання термінів відіграє важливішу роль [1].

Одним із недоліків сучасного українського нормотворення є постійне і надмірне вживання росіянізмів. До проблеми «росіянізмів» у сучасному українському мовленні вже зверталися такі мовознавці, як Б. Антоненко-Давидович, С. Караванський, Ф. Бацевич, Л. Полюга, О. Сербенська, К. Городенська, С. Ярмоленко, М. Волощак, Л. Масенко, А. Капелюшний, З. Партико, П. Куляс, Т. Бондаренко, Н. Артикуца, С. Шевчук, О. Доценко, Н. Трач та багато інших.

Метою цієї статті є аналіз законодавства України на предмет дотримання законодавцем вимог українського правопису та спостереження над використанням росіянізмів у законодавстві.

В Енциклопедії української мови термін «росіянізм» визначається як «різновид запозичення; слово, його окремі значення, вислів, граматична форма тощо, запозичені з російської мови або утворені за її зразком» [2].

Значну кількість росіянізмів в українському законодавстві становлять активні дієприкметники теперішнього часу, які за аналогією до російської мови, де таке вживання є поширеною лексико-граматичною нормою, доволі часто зберігаються в офіційному писемному мовленні. Водночас, як зазначають фахівці з культури української мови, активні дієприкметники на *-уч-, -юч-, -ач, -яч-*, вживаються вкрай рідко (це переважно слова, які перейшли до розряду віддієслівних прикметників). Отже, вживання слів *завідуючий, керуючий, відпочиваючий, підходящий* і т. ін. є порушенням норм сучасної української літературної мови. Проте вони досі трапляються в законах та інших офіційних документах.

Наприклад, у п. 5.1 Наказу Міністерства аграрної політики та продовольства «Про затвердження правил використання корисних властивостей лісів» від 14.08.2012 р. № 502 закріплено: *«Умови та особливості*

використання корисних властивостей лісів на конкретних ділянках, виділених для цієї мети, встановлюються ... з урахуванням загального порядку організації відпочинку з установленням місць і форм обслуговування ***відпочиваючих»***.

Дієприкметник «відпочиваючий» є калькуванням російського субстантивованого слова (субстантивація – це утворення іменника на основі прикметників і дієприкметників) *отдыхающий*. Автор «Як ми говоримо» Борис Антоненко-Давидович пропонує оминути такий «невластивий українській мові активний дієприкметник, що виконує функцію іменника», замінивши його на іменник «відпочивальник». Можливо також перебудувати речення, створивши підрядне речення «той, хто відпочиває», однак вживання іменника «відпочивальник» надає реченню більшої стрункості у порівнянні із підрядним реченням. Однак варто пам'ятати, що «відпочивальник» варто вживати в реченні лише як іменник [3]. Очевидно, з позицією Антоненка-Давидовича погоджується й інші дослідники. Зокрема, автор Орфографічного словника української мови Анатолій Івченко наводить «відпочивальник», «відпочивальниця». В орфографічному словнику української мови також наводяться «відпочивальник», «відпочивальниця» як належні.

Дієприкметник «лікуючий» часто трапляється в українському законодавстві. Лише протягом 2012 р. видано 10 нормативно-правових актів, у яких вжито цей дієприкметник. В абсолютній більшості випадків цей дієприкметник фіксується у складі словосполучення «лікуючий лікар», як, зокрема, в частині другій ст. 3 Закону України «Про екстрену медичну допомогу» від 05.07.2012 р. № 5081-VI: *«На території України кожен громадянин України та будь-яка інша особа мають право повідомити* ***лікуючого лікаря*** *... про невідкладний стан іншої людини»*.

Виділене словосполучення є калькою російського словосполучення «лечащий врач». З цього приводу Святослав Караванський говорить, що «тавтологія, мало помітна в російській парі, виявила себе в українському перекладі». Він пропонує замінити це словосполучення на «закріплений лікар», якщо лікар лікує даного пацієнта, або «родинний лікар», якщо лікар лікує всю родину [4], натомість Марія Волощак пропонує вживати «лікар-куратор» [5]. Автор «Російсько-українського словника сталих словосполучень» С. Головащук пропонує переклад «лікар, який лікує» [6], однак таке вживання не містить того змістовного навантаження, яке законодавець вкладає в це словосполучення. Адже здійснення лікування є діяльністю майже будь-якого лікаря, незалежно від наявності у нього статусу лікаря конкретного пацієнта, тобто «лікуючого лікаря».

Часто трапляються у законодавчих текстах і калькovані вислови з прийменниками, поширеними в російському діловому мовленні, але неприродні для української літературної мови. Так, одним із найбільш вживаних є прийменник «по», зокрема він документується у таких калькованих з російської мови словосполученнях: «по відношенню» (рос.: «по отношению»). Незважаючи на численні й обгрунтовані пропозиції мовознавців перекладати через «**щодо, стосовно** *кого, чого»* у новітньому українському законодавстві усе ж збережений цей росіянізм.

Так, у Законі України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23.02.2012 р. № 4452-VI зазначено: *«Конфліктом інтересів є наявність у відповідного працівника Фонду або його/її близьких родичів особистих або ділових інтересів у відповідному банку, зокрема щодо невиконання будь-яких зобов'язань* ***по відношенню*** *до будь-якого банку за останні п'ять років».*

Крім того, цей росіянізм вживається ще в Законі України «Про внесення змін до деяких законів України щодо обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» від 05.07.2012 р. № 5090-VI (п. 2), Меморандумі про взаєморозуміння між міністерством оборони України та Міністерством оборони Королівства Данія стосовно операції «Північний сокіл-2012» (п. 8.2) та в інших нормативно-правових актах.

Відповідником російського «по отношению» є український прийменник «щодо». Однак в Українсько-російському словнику вказано, що відповідником українського «щодо» є російське «относительно», в той час як «по отношению» вживається лише в розмовній мові [7], а отже в даному випадку відбувається калькує слова навіть з порушенням правил російської мови.

Українському законодавству надається можливість вибору доречного для кожної мовленнєвої ситуації варіанта перекладу: «щодо», «стосовно», «з приводу». У Словнику-довіднику з українського літературного слововживання вказано, що «стосовно» та «з приводу» не варто заміняти словами «у відношенні»: «став у цьому відношенні недосяжним», «у цьому відношенні справляє позитивний вплив…» [8], однак український законодавець часто вдається і до застосування «у відношенні», наприклад в частині першій ст. 69 Митного кодексу України від 13.03.2012 р. № 4495-VI закріплено: *«Товари при їх декларуванні підлягають класифікації, тобто* ***у відношенні*** *товарів визначаються коди відповідно до класифікаційних групувань, зазначених в УКТ ЗЕД».*

Таким чином, в українському законодавстві досі представлена велика кількість росіянізмів, які мають бути замінені українськими відповідниками. Завдання мовознавців і полягає в тому, щоб вказувати законодавцю на його помилки та рекомендувати варіанти їх виправлення.

Список використаних джерел

1. Термінологія сучасного законодавства України: лексичний аспект / Н. С. Трач // Наукові записки. Національний університет «Києво-Могилянська академія». – Т. 22. – Ч. 1: Гуманітарні науки / [ред. кол.: В. С. Брюховецький, М. Т. Брик, Н. Г. Антонюк та ін.; упоряд. М. Т. Брик, Н. Г. Антонюк]. – К.: КМ Академія, 2003. – С. 27-31.
2. Українська мова: енциклопедія / Співгол. ред. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко. – Київ: Українська енциклопедія, 2000. – 750 с.
3. Як ми говоримо / Б. Д. Антоненко-Давидович. – К. : Либідь, 1991. – Режим доступу: http://shron.chtyvo.org.ua/Antonenko-Davydovych/Yak_my_hovorymo.pdf
4. Пошук українського слова, або боротьба за національне «Я» / С. Караванський. – К.: Академія, 2001. – 233 с.
5. Неправильно-правильно: довідник з українського слововживання / Укл. Марія Волощак. – 3-тє, доп. й доопрац. вид. – Київ, 2010. – 222 с.

6. Головащук С. І. Російсько-український словник сталих словосполучень. / С. І. Головащук. – К.: Наукова думка, 2001. – 640 с.
7. Українсько-російський словник / За ред. В. С. Ільїна. – К.: Наукова думка, 1964. – 1064 с.
8. Словник-довідник з українського літературного слововживання / Укл. С. І. Головащук. – К.: Рідна мова, 2000. – 351 с.

Мельник М. О.,
студентка магістратури
факультету правничих наук НаУКМА

ЛІНГВІСТИЧНІ ДЕВІАЦІЇ У ТЕКСТІ ПОДАТКОВОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Процес кодифікації нового законодавства України має здійснюватись з урахуванням досягнень сучасних правових наук, теорії і практики нормотворення, суміжних галузей знань, зокрема юридичної лінгвістики, для того, аби підвищити якість українського законодавства, зробити текст закону зразковим, виправити допущені раніше помилки тощо.

Об'єктом лінгвістичного аналізу у цій статті обрано текст Податкового Кодексу України (від 02.12.2010 р. № 2755-VI) [1], норми якого, звернені до надзвичайно широкого кола осіб, мають бути викладені ясно і зрозуміло, логічно послідовно, точно й однозначно, чітко й правильно. Серед ознак мовної досконалості тексту закону вимога суворої нормативності (дотримання норм орфографії і пунктуації, стилістики тощо) є вихідною, адже наслідки недотримання мовних норм різних типів є негативними як з погляду правозастосовної практики, так і впливу на правосвідомість громадян.

Основна мета законодавців полягала у необхідності об'єднати та систематизувати норми права, які регулювали правові відносини у сфері оподаткування. До моменту прийняття даного Кодексу податкові відносини регулювались великою кількістю нормативно-правових актів, у яких мали місце розбіжності та суперечності, проблеми, пов'язані з некоректним вживанням термінів, наявністю росіянізмів тощо. У процесі підготовки тексту Кодексу до розгляду у Верховній Раді усі помилки мали бути виправлені.

Але перш ніж проаналізувати, наскільки це вдалося законодавцям, з'ясуємо особливості кодексу як специфічного жанру серед законодавчих актів та вимоги, яким кодекс має відповідати.

Кодекс – нормативний (законодавчий) акт, який *об'єднує і систематизує норми права*, що належать до певної галузі законодавства і регулюють у цій галузі відповідну сферу суспільних відносин.

У Великому енциклопедичному юридичному словнику автори виділяють такі основні ознаки кодексу: у ньому закріплюються загальні принципи галузі права; високий рівень упорядкування нормативного масиву; його статті розташовані у суворій логічній послідовності і відбивають внутрішню структуру галузі права; кожна стаття має самостійне значення і разом з тим є складовим елементом кодексу; виключаються повторення та протиріччя між

його статтями; чітка визначеність форми і структури, що передбачає виклад норм за частинами (як правило загальна та особлива), главами та статтями [2].

Головною метою кодифікації є зведення правових норм, що містяться в різних актах, у логічно узгоджений нормативно-правовий акт, для усунення дефектів законодавства, підвищення його ефективності, забезпечення зручності у користуванні ним та для полегшення пошуків юридичної норми, яка підлягає застосуванню чи реалізації [3]. Проте у Податковому Кодексі України ця мета не досягається, оскільки документ містить значну кількість суперечностей, лінгвістичних помилок і являє собою зведення більшості чинних нормативних актів з питань оподаткування в один акт без достатньої систематизації.

1. Вимоги щодо структури Податкового Кодексу

Однією з основних ознак Кодексу є поділ на дві частини: загальну та особливу. До Загальної частини включаються правила, які поширюються *на всі або на ряд* правових інститутів і правових норм Кодексу, до Особливої частини – правові інститути і норми, які регулюють *певні* суспільні відносини [4].

У Податковому кодексі такий поділ не простежується. Хоча системний аналіз документа засвідчує, що перші два розділи «Загальні положення» та «Адміністрування податків, зборів (обов'язкових платежів)» регулюють загальні засади податкових відносин, які поширюються на всі правові інститути Податкового Кодексу, тому їх доцільно було б об'єднати в Загальну частину. Розділи III-XVIII відповідають ознакам Особливої частини, у якій регулюють окремі види податків.

2. Кожна стаття має самостійне значення і разом з тим є складовим елементом Кодексу.

У Кодексі існує багато бланкетних норм. Наприклад, ст. 14 містить визначення понять, значна кількість яких розкривається у спеціальних нормативно-правових актах. Вважаю, що надмірні відсилання до інших нормативно-правових актів ускладнюють користування актом, до того ж це суперечить основній меті Кодексу, а саме необхідності систематизувати норми. Так, наприклад, у ст. 14 вміщено такі бланкетні положення: термін *«активи* – у значенні, наведеному у Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» (п. 14.1.2); термін *«бюджетна установа* – у значенні, наведеному у Бюджетному кодексі України» (п. 14.1.17); термін *«інвестор»* для цілей оподаткування відповідно до розділу XVIII цього Кодексу вживається у значенні, наведеному в Законі України «Про угоди про розподіл продукції» (п. 14.1.83); термін *«ліцензія»* – у значенні, наведеному в Господарському кодексі України (п. 14.1.99); термін *«майно»* – у значенні, наведеному в Цивільному кодексі України (п. 14.1.105); *митні режими* – вживається у значенні, наведеному в Митному кодексі України (п. 14.1.113-1); *офіційний валютний курс (валютний курс)* – у значенні, наведеному в Законі України «Про Національний банк України» (п. 14.1.140).

На думку автора, для зручності використання Податкового Кодексу, для систематизації норм, що регулюють податкові правовідносини, для усунення суперечностей у вживанні термінів, варто було б навести визначення у статтях Кодексу, які можуть відображати зміст, передбачений у спеціальних

нормативно-правових актах, замість перевантаження численними бланкетними нормами.

3. Дотримання норм літературної української мови у тексті кодексу.

Чи виправлені росіянізми, на які давно звертають увагу українські мовознавці?

У п. 227.5: Транзитні перевезення алкогольних напоїв і тютюнових виробів через митну територію України здійснюються ***з додержанням вимог***, установлених п. 219.1 ст. 219 цього Кодексу.

З погляду філологів-україністів правильним є ***з дотриманням вимог.*** Зокрема, Н. Лозова у «Російсько-українському словнику» дає такий переклад: рос. – *придерживаться*; укр. – *дотримуватись* (правил, позиції) [5, с. 810].

У п. 14.1.150: первинна переробка (збагачення) мінеральної сировини як вид господарської діяльності гірничодобувного підприємства включає сукупність операцій збирання, дроблення або мелення, сушку, класифікацію (сортування), брикетування, агломерацію, ***за виключенням агломерації*** руд з термічною обробкою, та збагачення фізико-хімічними методами (без якісної зміни мінеральних форм корисних копалин, їх агрегатно-фазового стану, кристалохімічної структури), а також може включати переробні технології, що є спеціальними видами робіт з добування корисних копалин (підземна газифікація та виплавляння, хімічне та бактеріальне вилуговування, дражна та гідравлічна розробка розсипних родовищ, гідравлічний транспорт гірничих порід покладів дна водойм).

Такого роду помилки містяться у п. 140.1.2: б) особа, на користь якої нараховується плата за такі послуги, не є бенефіціарним (фактичним) отримувачем (власником) такої плати за послуги ***за виключенням випадків,*** коли бенефіціар (фактичний власник) надав право отримувати таку винагороду іншим особам; та у п. 165.1.51: доходи від операцій з валютними цінностями (крім цінних паперів), пов'язаних з переходом права власності на такі валютні цінності, ***за виключенням доходів,*** оподаткування яких прямо передбачено іншими нормами цього розділу, у п. 148.6 тощо.

У словниках сучасної української мови зафіксовано як нормативний варіант перекладу – виняток. Наприклад, С. Головащук у «Російсько-українському словнику» пропонує: рос. *исключение* (отклонение от нормы, отступление от правил); українська – *виняток*; *за исключением – за винятком* [6, т. 1, с. 347,], як і Н. Лозова у згаданому вище словнику: рос. *исключение* (отступление от правил, отклонение); укр. – *виняток* [4, с. 322]. Отже, правильно було б вжити: ***за винятком тих випадків, вимог, доходів.***

Мовної корекції потребує також виділена нами конструкція у п. 21.1.1: дотримуватися Конституції України та діяти виключно ***у відповідності з цим Кодексом*** та іншими законами України, іншими нормативними актами;

У словниках сучасної української мови пропонуються більш природні для української мови варіанти перекладу: С. Головащук у «Російсько-українському словнику»: рос. – *в соответствии с чем*; укр. – *відповідно до чого (жить в соответствии со средствами – жити відповідно до своїх достатків)* [6, с. 93], у «Російсько-українському словнику сталих словосполучень»: рос. *в*

соответствии с чем; укр. – *у відповідності до чого, згідно з чим* [7, с. 93]. Зазначимо, що більшість нових словників пропонують варіанти: ***відповідно до (чого), згідно з (чим).***

Росіянізмом вважаємо також словосполучення ***відобразити доход*** у п. 172.5: Сума податку визначається та самостійно сплачується через банківські установи: ... б) особою, у власності якої перебував об'єкт нерухомості, відчужений за рішенням суду про зміну власника та перехід права власності на таке майно. Фізична особа зобов'язана ***відобразити доход*** від такого відчуження у річній податковій декларації.

У Великому тлумачному словнику української мови зазначається, що «***дохід*** – це гроші або матеріальні цінності, одержувані державою, юридичною та фізичною особою внаслідок якої-небудь діяльності (виробничої, комерційної, посередницької, та ін.)» [8, с. 324]. У перекладних словниках рос. *доход* перекладено українською ***дохід*** [4, с. 218].

У п. 4.1.9 вміщено: стабільність – зміни до будь-яких елементів податків та зборів не можуть вноситися ***пізніш як за шість місяців*** до початку нового бюджетного періоду, в якому будуть діяти нові правила та ставки.

У підручниках з української літературної мови зазначено, що прислівник форми вищого ступеня порівняння утворюється за допомогою суфіксів ***-ше*** та ***-іше*** [9]. Тому коректно було б написати так: ... ***пізніше як за шість місяців...***

4. Дотримання правил вживання усталених терміносполук.

У п. 197.1.2 зафіксовано: ***постачання послуг із здобуття вищої***, середньої, професійно-технічної та дошкільної освіти навчальними закладами, у тому числі навчання аспірантів і докторантів, навчальними закладами, що мають ліцензію на ***постачання таких послуг***, а також ***послуг з виховання та навчання дітей*** у будинках культури, дитячих музичних, художніх, спортивних школах і клубах, школах мистецтв та ***послуг з проживання учнів або студентів*** у гуртожитках. З позицій синтагматики поєднання слів *постачання послуг* є семантично некоректним. У сучасних словниках української мови, підручниках і посібниках рекомендовано *надання послуг,* але *постачання товарів.* У перекладних словниках до рос. *предоставлять, предоставить (услуги)* наводиться відповідник *надавати, надати (послуги).* Також у юридичній літературі усталеним є «надання послуг», «надавати послуги» [10]. Отже, треба було б вжити: ***надання послуг із здобуття вищої освіти...що мають ліцензію на надання таких послуг...***

5. Вимога єдності термінології.

Спостерігаються термінологічні розбіжності в Податковому Кодексі та в інших нормативно-правових актах України. Наведемо деякі спостереження.

Відповідно до п. 157.15 Податкового Кодексу термін ***державні послуги*** слід розуміти як будь-які платні послуги, обов'язковість отримання яких встановлюється законодавством та які надаються фізичним чи юридичним особам *органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та створеними ними установами і організаціями,* що утримуються за рахунок коштів відповідних бюджетів. До змісту терміна «державні послуги» не включаються податки, збори (обов'язкові платежі), визначені цим Кодексом.

Проте, слід зауважити, що відповідно до Концепції адміністративної реформи в Україні термін ***державні послуги*** був замінений терміном ***адміністративні послуги***. В свою чергу, останній термін охоплює державні та муніципальні послуги. Так, відповідно до ст. 1 ЗУ «Про адміністративні послуги»: ***адміністративна послуга*** – результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямований на набуття, зміну чи припинення прав та/або обов'язків такої особи відповідно до закону. Згідно з п. 1: Суб'єкт надання адміністративної послуги – *орган виконавчої влади, інший державний орган, орган влади Автономної Республіки Крим, орган місцевого самоврядування*, їх посадові особи, уповноважені відповідно до закону надавати адміністративні послуги.

У своїй роботі «Права громадян у сфері виконавчої влади: адміністративно-правове забезпечення реалізації та захисту» В. Авер'янов також зазначає, що за суб'єктом надання послуги поділяються на державні та муніципальні: *державні послуги* надаються органами державної (лише виконавчої влади) та державними установами, організаціями, підприємствами; *муніципальні послуги* надаються органами місцевого самоврядування та комунальними (муніципальними) установами, організаціями, підприємствами [11]. Це підтверджує необхідність замінити термін ***державні послуги*** терміном ***адміністративні послуги.***

Отже, лінгвістичний аналіз Податкового Кодексу України дозволяє зробити висновок, що структура Кодексу та зміст норм потребують подальшого вдосконалення, а лінгвістичні помилки – завчасного і кваліфікованого редагування. У створенні документа такого жанру слід дбати про те, щоб цей документ відповідав усім критеріям, притаманним кодексові як результату систематизації правових норм, пам'ятаючи, що основна мета кодифікації законодавства полягає у логічному узгодженні нормативно-правових актів та усуненні дефектів законодавства. Це вкрай важливо для підвищення ефективності законодавства, зручності у застосуванні та реалізації норм права.

Список використаних джерел

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/conv/print1343207023817401
2. Великий енциклопедичний юридичний словник / За редакцією акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – К.: ТОВ «Видавництво „Юридична думка“ », 2007. – С. 359.
3. Основи загальної теорії права та держави / за редакцією П. М. Рабіновича. – К.: Атіка. – 2001. – С. 121.
4. Популярна юридична енциклопедія / Кол. авт.: В. К. Гіжевський, В. В. Головченко, В. С. Ковальський (кер.) та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – С. 207.
5. Російсько-український словник / Уклад.: Н. Є. Лозова та ін. – К.: Наук. думка, 2004. – 1216 с.
6. Русско-украинский словарь / За ред. С. И. Головащука и др. – К.: Наук. думка, 2004. – Т. 1. – 723 с.
7. Головащук С. І. Російсько-український словник сталих словосполучень. / С. І. Головащук. – К.: Наукова думка, 2001. – 640 с.

8. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – С. 324.
9. Українська мова / Уклад. І. П. Ющук. – К.: Либідь, 2004. – С. 409.
10. Юридичні терміни. Тлумачний словник / В. Г. Гончаренко, П. П. Андрушко, Т. П. Базова та ін.; за ред. В. Г. Гончаренка. – 2-ге вид., стереотипне. – К.: Либідь, 2004. – С. 11-12, 77.
11. Авер'янов В. Б. Права громадян у сфері виконавчої влади: адміністративно-правове забезпечення реалізації та захисту // В. Б. Авер'янов. – Д.: «Ліра ЛТД», 2008. – С. 266.

Міщенко В. В.,
студент магістратури
факультету правничих наук НаУКМА

ЮРИДИКО-ТЕХНІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПОДАТКОВОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Податковий кодекс України (далі – Кодекс) – законодавчий акт, який можна сміливо назвати податковою конституцією України – приймався українським Парламентом у форсованому режимі [1]. Звичайно, за таких умов законодавчий орган не зміг забезпечити належну текстову і юридико-технічну якість цього документа. Незважаючи на прийняття численних змін до цього Кодексу (а їх вже налічується 34) [2], під час прочитання його положень і сьогодні можна знайти численні неточності у формулюванні нормативного матеріалу. І ці помилки призводять до проблем у застосуванні норм Кодексу на практиці.

Розглянемо логічну структуру Податкового кодексу України як нормативно-правового акта та пов'язані із нею практичні проблеми застосування його положень.

Розташування нормативного матеріалу в певному порядку, його послідовна диференціація є одним із основних засобів юридичної техніки. Структура нормативних актів зумовлена перш за все їх змістом, тому єдиного рішення, застосовного до всіх законодавчих актів, не існує [3]. Зважаючи на значний нормативний матеріал, складна структура може бути більш виправданою при формуванні таких нормативно-правових актів, як кодекси [4]. При цьому, на наш погляд, важливо, обравши певну структуру викладу нормативного матеріалу, дотримуватись її внутрішніх правил протягом усього тексту нормативно-правового акта.

Податковий кодекс України зазнав значних змін протягом його проходження у законодавчому органі. Ці зміни стосувалися як змісту норм Кодексу, так і його структури та моделі викладу нормативного матеріалу. Проект кодексу, який був поданий до Верховної Ради України та зареєстрований 15 червня 2010 р. [5], спочатку мав такі структурні елементи: *заголовок, розділи, глави, статті, пункти, підпункти* та *абзаци*. При цьому особливістю початкової редакції документа було те, що нумерація статей велася з початку кожного розділу. Така структура, очевидно, не була добре продумана авторами проекту, оскільки на практиці могла ускладнити

можливість посилання на ту чи іншу норму акта. Остаточна редакція документа, прийнята Верховною Радою України та підписана Президентом України, мала вже *наскрізну нумерацію* та включала новий структурний елемент: *підрозділ*. Таку зміну структури щодо нумерації можна вважати позитивною, позаяк, вона є традиційною для всіх чинних в Україні кодексів. У той же час, найбільш помітні проблеми формулювання нормативного акта збереглися у викладі статей Кодексу.

Наука юридичної техніки виходить із того, що стаття є основною структурною одиницею тексту нормативно-правового акта. Статті нумеруються, їм присвоюються назви [6]. Підпункт є вторинною структурною одиницею у порівнянні із статтею та, як правило, не має назви. У Податковому кодексі пункти також пронумеровані. Підпункти використовуються для поділу великих пунктів на менші за обсягом логічні структурні одиниці. В разі необхідності поділу підпунктів на менші структурні одиниці, їх зазвичай викладають в абзацах. Останні традиційно починаються із малої літери, що свідчить про те, що припис, сформульований в абзаці, є обмеженим та нерозривно пов'язаним із пунктом або підпунктом статті [3]. З позицій таких теоретичних передумов проаналізуємо послідовність викладу статей Податкового кодексу України.

Зважаючи на значний обсяг тексту та його складну систему, а також ураховуючи особливості правового регулювання, велика кількість норм Кодексу була сформульована за допомогою відсильного способу, за якого норма формулюється у різних структурних одиницях одного нормативно-правового акта, а для її пошуку використовуються посилання на них [7].

Прикладом некоректного викладення норми є п. 186.3 Кодексу, в якому зазначено таке:

«186.3 *Місцем постачання зазначених у цьому пункті послуг вважається місце, в якому отримувач послуг зареєстрований як суб'єкт господарювання або – у разі відсутності такого місця – місце постійного чи переважного його проживання. До таких послуг належать: ...*

є) надання посередницьких послуг від імені та за рахунок іншої особи або від свого імені, але за рахунок іншої особи, якщо забезпечується надання покупцю послуг, перерахованих у цьому підпункті».

При викладі цієї норми розробники відступили від правила, обраного для формулювання інших норм Кодексу (в тому числі і ст. 186, якої стосується вищенаведена норма), оскільки пункт статті поділений одразу на абзаци, яким присвоєні літери. Крім того, прочитання цієї норми дає підстави для сумнівів у окремому існуванні абзацу є) цього пункту, оскільки він посилається на окремий підпункт п. 186.3 Кодексу, який узагалі відсутній. На практиці при формальному тлумаченні цієї норми у системному зв'язку з іншими нормами Кодексу, можна дійти до висновку, що місцем постачання посередницьких послуг, якщо забезпечується надання послуг, перерахованих у п. 186.3, не буде місце, в якому отримувач послуг зареєстрований як суб'єкт господарювання, і при його визначенні слід керуватися іншими нормами ст. 186.

Некоректність використання назв структурних одиниць Кодексу також можна побачити у п. 44.5 ст. 44, п. 152.4 ст. 152, п. 153.8 ст. 153 Кодексу.

Непослідовність авторів Кодексу у структуруванні нормативного матеріалу можна також продемонструвати на прикладі ст. 153 Кодексу. На відміну від багатьох інших статей, ст. 153 поділена на пункти, більшість з яких виступають як *підзаголовки* до заголовку статті, тобто не мають самостійного значення у регулюванні, та об'єднують собою підпункти. Водночас деякі пункти цієї статті (наприклад п. 153.6 ст. 153 Кодексу) мають самостійне нормативне значення, але не містять у собі заголовку. Такий неоднорідний виклад однієї статті ускладнює її сприйняття. Вважається, що у таких випадках більш доцільним може бути виклад окремих норм, об'єднаних одним предметом регулювання в окремих статтях [6].

Типовою для Кодексу є також помилка в посиланні на структурну одиницю Кодексу:

«*139.1. Не включаються до складу витрат: ...*

139.1.4. витрати на погашення основної суми отриманих позик, кредитів (крім повернення поворотної фінансової допомоги, включеної до складу доходів відповідно до підпункту 135.5.6 пункту 135.5 статті 135 цього Кодексу)».

Підпункт 135.5.6 п. 135.5 ст. 135 Кодексу не визначає порядку включення до складу доходів поворотної фінансової допомоги та передбачає, що:

«*135.5. Інші доходи включають:*

135.5.6. суми невикористаної частини коштів, що повертаються з страхових резервів у порядку, передбаченому пунктом 159.2 статті 159 цього Кодексу».

Натомість такий порядок міститься у підпункті 135.5.5 п. 135.5 ст. 135 Кодексу. Навряд чи можна стверджувати про негативні практичні наслідки такої помилки, оскільки підпункт 135.5.5 п. 135.5 ст. 135 Кодексу є єдиною нормою, що регулює порядок включення до складу доходів поворотної фінансової допомоги.

Схожий тип помилки міститься також у п. 146.19 ст. 146 Кодексу, відповідно до якого:

«*146.19. У разі якщо договір оперативної оренди (лізингу) чи концесії зобов'язує або дозволяє орендарю чи концесіонеру здійснювати ремонти та/або поліпшення об'єкта оперативної оренди (лізингу) чи концесії, частина вартості таких ремонтів та/або поліпшень у сумі, що перевищує віднесену на витрати згідно з абзацом другим пункту 146.11 та пункту 146.12 цієї статті, амортизується орендарем чи концесіонером як окремий об'єкт в порядку, встановленому для групи основних засобів, до якої відноситься об'єкт оперативної оренди (лізингу) чи концесії, що ремонтується та/або поліпшується*».

Проте, вже у своїй початковій редакції Кодекс не містив другого за порядком абзацу у п.п. 146.11 та 146.12 ст. 146. Логічне тлумачення дає змогу дійти висновку, що при вирішенні питання щодо амортизації ремонтних витрат, слід відштовхуватись від показника у 10 відсотків сукупної балансової вартості всіх груп основних засобів на початок звітного року.

Наведені та інші приклади свідчать про те, що сучасному юристу необхідно бути вкрай обачним при вивченні нормативного матеріалу, оскільки рівень юридичної техніки українського законодавця, в тому числі у питаннях структурування нормативного матеріалу, на жаль, залишається доволі низьким.

Підсумовуючи наведене вище, можна виокремити такі основні проблеми внутрішньої структури Податкового кодексу України: непослідовність структурного викладу нормативного матеріалу Кодексу; некоректність використання назв структурних одиниць Кодексу; некоректність внутрішніх посилань на окремі норми Кодексу; посилання на неіснуючі норми; непослідовне використання назв підпунктів.

Список використаних джерел

1. Рада прийняла Податковий кодекс. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.dt.ua/ECONOMICS/rada_priynyala_podatkoviy_kodeks-69479.html
2. Податковий кодекс України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/card/2755-17/
3. Кашанина Т. В. Юридическая техника: учебник. / Т. В. Кашанина. – М.: Норма: ИНФРА-М, 2011. – 496 с.
4. Структура закону. Структура нормативного акта: загальна характеристика. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.csi.org.ua/www/?p=1996
5. Проект Податкового кодексу України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=37984
6. Ковальський В. С., Козінцев І. П. Правотворчість: теоретичні та логічні засади. / В. С. Ковальський, І. П. Козінцев. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 192 с.
7. Алексеев С. С., Архипов С. И., Корельский В. М. Теория государства и права. / С. С. Алексеев, С. И. Архипов, В. М. Корельский/ – М.: Норма: ИНФРА-М, 2004.

Паліюк В. П.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Миколаївського комплексу
Національного університету
«Одеська юридична академія»

ЯКІСНИЙ РІВЕНЬ ЗАКОНУ ЯК ОЗНАКА ПРАВОВИХ ГАРАНТІЙ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Обмеження прав людини, які передбачені Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), можливо за умови, якщо держава на своєму рівні дотримала одночасної *єдності трьох* складових: а) «*законності*» та...»; б) «*легітимної мети*» та...»; в) «*необхідності в демократичному суспільстві*». Доречно зазначити, що їх дотримання перевіряється Європейським судом з прав людини (далі – Євросуд) кожного разу, якщо йде мова про порушення норм Конвенції.

Щодо поняття «*законності*» та...», то воно є подібним термінові «*встановлено законом*» або «*законний*» (рішення у справі «*Гершмен і Геррун*

проти Сполученого королівства» (1999) і до нього належать не тільки закони, прийняті парламентом Високої Договірної Сторони, але й інші нормативно-правові акти. Наприклад, за практикою Євросуду законами також вважаються адміністративні нормативно-правові акти, кодекси професійної етики і навіть рішення судових органів. Отже, до цього поняття належить все право, чи то *писане*, чи *неписане* (п. 43 рішення у справі «*Касадо Кока проти Іспанії*» (1994).

Важливо, що одна із наведених вище складових обмеження державою прав людини – «*законності*» та...» – по суті відсилає до внутрішньодержавного права, яке «має відповідати Конвенції, включаючи прецедентні рішення Євросуду» [8, с. 87]. Завдяки останнім розкриваються її оціночні «норми-параметри, які представляють вищі принципи європейського правопорядку» [3, с. 67]. Тому, навіть при існуванні в національному праві відповідного закону, Євросуд продовжує його перевірку не лише по формі, але й за змістом, оскільки такий закон повинен мати певний «*якісний рівень*» [6, с. 259-261]. Сутність такого рівня перевірки полягає в тому, що закон або інший нормативно-правовий акт, яким державою передбачено обмеження прав людини, повинен бути:

а) *доступним* – тобто оприлюдненим та таким, з яким міг би ознайомитись кожен, кого він стосується. Як правило, це робиться шляхом оприлюднення або опублікування. В протилежному випадку це є порушенням прав людини, наприклад, власне про такі обставини зазначається в п. 158 рішення Євросуду у справі «*Полторацький проти України*» (2003);

б) *передбачуваним* – тобто сформульованим з достатньою чіткістю, що дає змогу будь-якій особі самостійно або за допомогою консультації юриста передбачити наслідки, які може спричинити його дія. Так, про таку вимогу наголошується в п. 48 рішення Євросуду в справі «*Українська Прес-Група проти України*» (2005), зокрема, щодо українського законодавства.

Отже, законодавство нашої держави, яка є членом Ради Європи та учасницею Конвенції, повинно бути «*доступним*», «*передбачуваним*» та мати «*якісний рівень*», а по іншому – бути «високоорганізованою, цілісною системою, яка повинна мати такі інтегруючі ознаки, як гнучкість, гармонійність та несуперечливість усіх її елементів» [7, с. 328]. Водночас, чинному законодавству України, як і будь-якій іншій системі, притаманна певна неузгодженість. Зокрема, не все, що приймається Верховною Радою України, відповідає названим вище вимогам. Тому не тільки «громадяни, але й судді часто стикаються із ситуаціями, коли закон чи окремі його положення взагалі не можна виконати, або коли його положення були не зрозумілі й самому законодавцю, коли він їх приймав» [2, с. 49].

Проведений мовно-термінологічний аналіз вітчизняного законодавства в контексті наведених вище вимог щодо його «*якісного рівня*» дає підстави для наступних висновків. По-перше, термінологічні розбіжності та мовні помилки, які трапляються у чинному законодавстві України, не завжди слугують підставою для порушення прав людини, оскільки певна частина таких «дефектів» не належить до суттєвих. По-друге, внесення змін у чинне вітчизняне законодавство з метою усунення наявних у ньому «дефектів» є обов'язковою умовою і не повинно, на відміну від попереднього висновку,

залежати від «суттєвості» таких порушень. По-третє, суди загальної юрисдикції України, до внесення парламентом відповідних змін, зобов'язані усувати термінологічні розбіжності та мовні помилки, якщо вони суттєво порушують, наприклад, права людини, передбачені нормами Конвенції.

До наявних «дефектів», які суттєво не впливають на реалізацію захисту прав людини, можна віднести, наприклад, переклад назви Конвенції. Зокрема, це стосується «терміна «основоположних» чи «основних» свобод» [1, с. 83], оскільки в одних законах зберігається «стара» назва «Конвенція про захист прав людини *та основних свобод*», а в інших, після внесення останніх за часом змін, «нова» – «Конвенція про захист прав людини *і основоположних свобод*» (***вид. авт.***).

Не належать до суттєвих порушень і такі наявні термінологічні розбіжності. Так, у ст. 1 Закону України від 23 лютого 2006 р. «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» вживається термін «*рішення Європейського суду з прав людини щодо дружнього врегулювання у справі проти України*». Вказана дефініція не узгоджується з нормами ст.ст. 38 та 39 Конвенції та правилом 62 Регламенту Євросуду, які передбачають, що дружнє врегулювання досягається у формі *угоди* між заявником і державою-відповідачем, а не за *рішенням* Євросуду.

Варто повторити, що викладені вище приклади свідчать про безспірне порушення принципу термінологічної єдності, а тому вони слугують беззаперечною підставою для внесення відповідних змін у чинне законодавство України. Водночас, наведені вище «дефекти», які існують у чинному законодавстві України, не вважаються суттєвими, оскільки вони не впливають на правові гарантії захисту прав людини. Наприклад, помилки у законах щодо перекладу назви Конвенції не можуть слугувати перешкодою у зверненні до Євросуду, а проблема вживаних дефініцій – *рішення* чи *ухвала* Євросуду – не спростовує вказівку ст. 17 Закону України від 23 лютого 2006 р. «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» про те, що Конвенція та рішення Євросуду є джерелом права.

Щодо наявних термінологічних помилок, які суттєво порушують права людини, то слід зазначити наступне. До внесення відповідних змін вони можуть усуватися судами загальної юрисдикції України при розгляді конкретних справ. У тому ж випадку, коли такі помилки порушують права людини, передбачені Конвенцією, то суди загальної юрисдикції України зобов'язані [5, с. 127-128] застосовувати її норми та рішення Євросуду. Однак, при цьому необхідно враховувати, що Євросуд захищає лише ті права, які передбачені Конвенцією, а рішення Євросуду, яке розвиває абстрактні, оціночні її положення, повинно бути аналогічне із обставинами вітчизняної справи. Лише після цього Конвенція та рішення Євросуду підлягають застосуванню за методикою, раніше визначеною автором цієї статті [4, с. 29], а саме: 1) у разі невідповідності національного законодавства положенням Конвенції та рішень Євросуду; 2) за наявності в національному законодавстві правових «прогалин» щодо прав людини та основоположних свобод які, в той же час, визначені в Конвенції та рішень Євросуду; 3) для кращого розуміння тих положень

національного законодавства, до яких були внесені зміни або доповнення на підставі рішень Євросуду; 4) у випадках використання в судовій практиці України таких основних принципів Конвенції, як «верховенство права», «справедливість», «справедливий баланс», «розумний строк», «суспільний інтерес», «особливість розмежування фактів та оціночних суджень», «межі допустимої критики політиків» тощо, які в українському законодавстві мають місце, але не розкриваються.

Список використаних джерел

1. Буткевич В. Європейська конвенція з прав людини і основних свобод: генеза намірів і права / В. Буткевич // Право України. – 2010. – № 10. – С. 83.
2. Буткевич В. Якість закону і питання ефективності застосування рішень Європейського суду з прав людини судами України (виступ на Міжнародній конференції) / В. Буткевич // Право України. – 2011. – № 7.
3. Де Сальвиа М. Европейская конвенция по правам человека. – СПб.: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004.
4. Паліюк В. П. Особливості застосування судами України Конвенції про захист прав та основних свобод: (навч.-практ. посіб.). / В. П. Паліюк. – Миколаїв: «Атол», 2003.
5. Паліюк В. У яких випадках українські судді зобов'язані застосовувати Конвенцію про захист прав людини і основних свобод? / В.Паліюк // Судова апеляція. – 2006. – № 3.
6. Паліюк В. П. Стаття 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: українське законодавство та судова практика: практичний посібник / В. П. Паліюк. – Миколаїв: ТОВ фірма «Іліон», 2010. – С. 259-261.
7. Погребняк С. П. Колізії в законодавстві, їх види // Загальна теорія держави і права: [Підручник для студ. юрид. вищ. навч. закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. – Харків: Право, 2009.
8. Шевчук С. Свобода вираження поглядів: практика Європейського суду з прав людини у порівняльній перспективі. / С. Шевчук. – К.: Видавництво «Реферат», 2005. – С. 87.

Пришпетлива І. О.,
студентка 5-го курсу
факультету правничих наук НаУКМА

МОВНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПРОЕКТУ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ОХОРОНУ ЗЕЛЕНИХ НАСАДЖЕНЬ В МІСТАХ ТА ІНШИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТАХ»

Аналіз законопроектів з позицій їх юридико-технічної та мовно-термінологічної якості дозволяє дослідникові не лише простежити, як формулюється нормативно-правовий зміст, які засоби і прийоми застосовує законодавець, але й виявити деякі недоліки й помилки, які мають бути виправлені на стадії підготовки законопроекту до другого читання.

У цій статті викладено результати спостереження над текстом проекту Закону України «Про охорону зелених насаджень в містах та інших населених пунктах», який було зареєстровано у Верховній Раді України 21.12.2011 р. за № 9628 [1]. Автори законопроекту – депутати І. О. Заєць та М. Х. Шершун.

Зазначимо, що проблема охорони довкілля нині є дуже важливою та актуальною і, безумовно, потребує законодавчого вирішення. Однак запропонований у законопроекті підхід не видається досконалим. Суттєвими недоліками законопроекту є численні мовні помилки та невисокий рівень юридичної техніки.

У цій статті викладено результати мовно-правового аналізу законопроекту, зокрема, виявлено низку юридико-технічних та мовностилістичних помилок у тексті та зроблено спробу запропонувати шляхи їх усунення.

Передусім, важливим є факт того, що назва законопроекту і визначений у преамбулі предмет регулювання не збігаються: назва проекту стосується лише охорони зелених насаджень, у той час як предметом регулювання охоплюється ширший перелік правовідносин: «правові, економічні, екологічні, соціальні та організаційні засади створення, утримання, охорони і відновлення зелених насаджень міст та інших населених пунктів України».

Для кращого розуміння спрямованості цього законопроекту рекомендуємо використовувати назву «Про охорону, утримання та відтворення зелених насаджень», адже саме таке формулювання використовується в назвах розділів законопроекту («Розділ II. Регулювання та управління в сфері охорони, утримання та відтворення зелених насаджень», «Розділ IV. Фінансове забезпечення охорони, утримання та відтворення зелених насаджень» і т. д.).

Далі перейдемо безпосередньо до аналізу норм законопроекту.

Ст. 1 законопроекту дає визначення поняття ***«вікові дерева»*** – «дерева, вік яких перевищує середню тривалість життя для кожної з порід, які мають довжину охоплення стовбура на висоті 1,3 метра від землі щонайменш 3 метри (для порід дуба, верби, тополі – щонайменш 4 метри) та **виступають свідками історичних та культурних подій міст та населених пунктів»**.

Слід зазначити, що «Великий тлумачний словник сучасної української мови» розмежовує пряме значення слова ***свідок:*** «Людина, що була присутня при якій-небудь події, пригоді й особисто бачила що-небудь; очевидець» і переносне «Предмет, річ, що існували під час подій, які відбувалися безпосередньо на цьому місці або неподалік» [2, с. 1297]. Проте для законодавчого різновиду офіційно-ділового стилю наведена вище конструкція не є вдалою, оскільки, по-перше, визначити, чи виступало конкретне дерево свідком певної події досить важко, по-друге, за сучасної екологічній ситуації будь-яке дерево зі значною тривалістю життя становить високу цінність, навіть якщо воно не стало «свідком важливих історичних чи культурних подій», по-третє, законодавець застосовує елементи публіцистичного стилю (переносне значення створює образ «дерева-свідка»), які стилістично контрастують із попереднім суго технічним описом параметрів дерев. Такий дисонанс, як показало проведене автором опитування, відчуває читач і свідчить про зайву для даного контексту пафосність. Тому залишення такого формулювання, на нашу думку, не є виправданим.

Також слід зазначити, що в ст. 1 міститься формулювання «міст та населених пунктів», таким чином, за логікою авторів, місто не є населеним

пунктом, що, очевидно, є редакційною помилкою і потребує виправлення (наприклад «міст та інших населених пунктів).

Також у ст. 1 допущено граматичні та стилістичні помилки, зокрема: ***територіальне входять*** (правильно: ***територіально входять***), ***спричинила до припинення росту*** (прийменник ***до*** є зайвим), ***щонайменш*** (правильно – ***щонайменше***), ***нанесення шкоди*** замість ***завдання шкоди***, ***їх цінність*** (правильно ***їхню цінність***). Якщо перші три помилки можна розглядати як граматико-технічні, то останні два слід прокоментувати.

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» слово ***наносити*** означає: «1. Приносити велику кількість чого-небудь. 2. Рухаючись, захоплювати з собою й нагромаджувати куди-небудь певну кількість чогось. 3. Позначати, відбивати що-небудь на карті, схемі і т. ін. 4. Покривати шаром чого-небудь. 5. *розм.* У сполученні з деякими іменниками означає: заподіювати, чинити, робити те, на що вказує іменник» [2, с. 725]. Звертаємо увагу на те, що значення 5 є стилістично маркованим, а отже, недоречним в офіційно-діловому тексті. Автор «Російсько-українського словника сталих словосполучень» С. І. Головащук лексикографічно кодифікував такі термінологічні еквіваленти: рос. ***наносить, нанести вред*** – укр. ***завдавати, завдати шкоди***; рос. ***наносить, нанести (причинять, причинить) ущерб (урон)*** *кому* – укр. ***завдавати, завдати шкоди (втрати, втрат, збитків), робити, зробити (учиняти, учинити) шкоду, шкодити і нашкоджувати, нашкодити*** *кому* [3, с. 288]. Отже, ***нанесення шкоди*** є калькою з російської мови, яка має стилістичну конотацію «розмовне».

Щодо вживання займенників ***їх – їхній*** зазначимо: їх – це форма род. відмінка особового займенника 3 особи множини ***вони – їх.*** У літературній українській мові ***він, їх*** вживаються на позначення предмета мовлення, вираженого іменником у множині до або після цього займенника. ***Їхній*** – це присвійний займенник із значенням «належний їм». Як зазначає Антоненко-Давидович, «щоб уникнути зайвого паралелізму, який не поширює наших мовних можливостей, а, навпаки, створює плутанину, краще в нашій поточній усній і писемній мові додержуватись присвійного займенника «їхній» [4], тому слід вживати форму «їхню цінність».

Також одним із суттєвих недоліків мовних конструкцій законопроекту є неправильно побудоване визначення поняття ***«об'єкт благоустрою зеленого господарства»*** у ст. 1. Згідно з визначенням, «об'єкт благоустрою зеленого господарства – об'єкт благоустрою населеного пункту, на території якого розташовані зелені насадження». Застосовуючи закони формальної логіки, ми можемо зробити висновок, який випливає з такого визначення: зелене господарство є населеним пунктом, на території якого розташовані зелені насадження, що, очевидно, не відповідає стану речей. Можна припустити, що це є редакційною помилкою, оскільки визначення «зеленого господарства» в проекті немає взагалі, тому, напевно, в цій нормі законодавець мав намір розтлумачити саме поняття зеленого господарства. Втім, законодавча норма має бути настільки чіткою, щоб виключати двозначність розуміння, тому ці неточності мають бути виправлені.

Продовжуючи аналіз ст. 1 законопроекту, зазначимо, що вона містить таке визначення поняття ***«присадибна ділянка»*** – «це ділянка землі, що надана у власність громадян для обслуговування житлового будинку». Передусім, ***що надана*** є граматичною тавтологією, на що звертає увагу Наталія Непийвода у книзі «Сам собі редактор» [5] (треба «це ділянка землі, надана у власність громадянам»). По-друге, наведене у ст. 1 формулювання не є правильним і повним, оскільки не охоплює зміст поняття «присадибна ділянка». Пропонована авторами законопроекту дефініція не відповідає визначенню ***присадибної ділянки*** у Земельному кодексі України. Згідно зі ст. 121 цього Кодексу [6] присадибна ділянка надається для будівництва і обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд. Тобто, законопроект невиправдано звужує зміст поняття присадибної ділянки, що може мати наслідком певні труднощі у правозастосовній діяльності.

Ст. 1 також містить визначення поняття ***утримання зелених насаджень:*** «утримання зелених насаджень – комплекс агротехнічних, організаційних та інших заходів*(,)* спрямованих на дотримання режиму їх використання, що сприяють нормальному ростові». Ця норма не відповідає правилам юридичної техніки, оскільки нечітко формулює: на дотримання режиму використання *чого* спрямовуються заходи та ростові *чого* сприяють ці заходи. Також присутня пунктуаційна помилка – відсутність коми перед дієприкметниковим зворотом.

У ч. 8 ст. 10 законопроекту міститься таке формулювання: «особи, що мають права на власність чи користування земельною ділянкою». Теорія права не знає поняття «права на власність», тому, напевно, автори законопроекту мали на увазі «право власності на земельну ділянку чи користування земельною ділянкою».

Ч. 4 ст. 11 визначає, що «інвентаризація зелених насаджень проводиться раз за 5 років». Тут ми можемо побачити неправильне вживання прийменника – замість «раз за 5 років» слід вживати «раз на 5 років».

Показовою в плані недотримання вимог юридичної техніки законопроекту є ст. 12, у ч. 1 якої автори проекту визначили, що на території зелених насаджень загального, обмеженого та спеціального користування допускається проведення санітарних рубок (в тому числі – видалення аварійних, хворих дерев та чагарників), якщо такі не становлять цінності для збереження диких та зелених насаджень, реконструкції зелених насаджень, за виключенням особливо цінних ділянок зелених зон та вікових дерев. Очевидно, формулювання «якщо такі не становлять цінності для збереження диких та зелених насаджень…» стосується не санітарних рубок, адже в протилежному випадку ця конструкція не мала б жодного сенсу. Тому, авторам законопроекту не варто було брати в дужки конструкцію «в тому числі – видалення аварійних, хворих дерев та чагарників» (до того ж, зауважимо, що має бути прийменник *у* замість *в* – між приголосними та після знаків пунктуації; це зауваження стосується і помилки в назві законопроекту «Про охорону зелених насаджень *в* містах та інших населених пунктах» – має бути *у*).

Ч. 3 цієї ж статті визначає, що на території зелених насаджень загального, обмеженого та спеціального користування допускається виникнення

надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру чи ліквідації їх наслідків. Маємо надію, що це, все ж, є редакційною помилкою, інакше зміст цієї норми є невтішним.

У ч. 2 цієї статті зазначено, що на території зелених зон загального користування забороняється реалізація проектів будівництва нових будівель та споруд, що може призвести до знесення зелених насаджень, за виключенням випадків, передбачених у п. 3 ст. 2 цього Закону. По-перше правильно було б сказати: «забороняється реалізація проектів будівництва нових будівель та споруд, що *можуть* призвести до знесення зелених насаджень», інакше норма набуває протилежного змісту – нібито сама заборона проектів будівництва може призвести до знесення зелених насаджень. По-друге, якщо звернутися до ст. 2 цього законопроекту, куди нас відсилає норма, то там ми не знайдемо ані п. 3, ані змістовної відповідності ч. 2 ст. 12 (у цій статті йдеться не про винятки із заборони будівництва будівель та споруд, а про органи управління у сфері охорони, утримання та відтворення зелених насаджень). Окрім цього, формулювання ***«за виключенням...»*** є росіянізмом, адже правильно – ***«за винятком»*** [3].

П. 2 абзацу 3 ст. 14 законопроекту зазначає, що на території зелених зон та інших озеленених територій забороняється «складувати будь-які вантажі». Великий тлумачний словник сучасної української мови містить такі дані щодо дієслова «складувати»: «СКЛАДУВАТИ, ую, уєш, недок., перех., *рідко.* Те саме, що складати». Є стилістична ремарка, що означає: ця форма рідко вживається. Таким чином, слід було б вжити більш поширену в літературній мові форму «складати».

Підсумовуючи, зауважимо, що проблема охорони зелених насаджень є актуальною і потребує законодавчого вирішення. Втім, поданий законопроект не повністю відповідає вимогам законодавчої техніки, містить низку дефектів та мовних помилок, а тому потребує доопрацювання з урахуванням виявлених недоліків.

Список використаних джерел

1. Проект Закону «Про охорону зелених насаджень в містах та інших населених пунктах» № 9628 від 21.12.2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF7FG00I.html
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад . і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – С. 1297.
3. Головащук С. І. Російсько-український словник сталих словосполучень. / С. І. Головащук. – К.: Наукова думка, 2001. – 640 с. – С. 176.
4. Антоненко-Давидович Б. Д. Як ми говоримо / Б. Д. Антоненко-Давидович. – К.: Дім «КМ АКАДЕМІЯ», 1994. – С. 158.
5. Непийвода Н. Сам собі редактор: Порадник з української мови. / Н. Непийвода. – К.: Українська книга, 1998. – С. 35.
6. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2002. – № 3-4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zakon.rada.gov.ua/go/2768-14

Прус Л. В.,
студентка магістратури
Київського університету
імені Бориса Грінченка

АБЕРАЦІЇ В МОВІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

Мовні норми є важливою складовою нашого життя. Адже вміння точно і виразно висловлювати свої думки дозволяє правильно організувати комунікативний процес, адаптуватися у суспільстві. Та не варто забувати, що й мові притаманна адаптація до бурхливого розвитку сучасного життя, нових типів та стратегій комунікації. Однак таке пристосування не завжди буває актуальним для тих сфер, де функціонує значний масив конкретизованої інформації, термінології, важливу роль відіграє позиція однозначності у трактуванні. Саме в таких випадках дотримання чітко встановлених мовних норм у побудові текстів дозволяє достовірно та доступно передати закодовану інформацію. Усталені зразки допомагають у логічному та граматичному оформленні текстів різних типів і жанрів, зокрема й у законотворчому процесі.

Сучасне законодавство втілюється в життя за допомогою норм права, які матеріалізуються засобами мови у нормативно-правових актах. Не варто забувати, що спосіб втілення закону не впливає безпосередньо на зміст законодавства, однак дотримання мовних норм значно збільшить ступінь досконалості, точності та ясності юридичного документа.

Тексти нормативних актів повинні бути взірцем мови й не повинні викликати жодної критики щодо порушення в них мовних норм. Така необхідність зрозуміла кожному. Недотримання призводить до величезної кількості мовних аберацій у законодавчих актах нашої держави, що часто спричиняє негативні юридичні наслідки. Ми поділяємо точку зору науковця І. Коржа, який стверджує, що «явище аберації в національному законодавстві є своєрідною «хворобою» становлення правової системи України, яка прагне створити демократичне, правосвідоме, соціальне громадянське суспільство. Воно викликане недостатньою правовою культурою суспільства, для подолання чого потрібен час» [1, с. 89].

Серед наукових праць, предметом яких було дослідження мовних помилок та аномалій у законодавчих текстах, можна виділити розвідки Н. В. Артикуци, Ф. С. Бацевича, Т. В. Губаєвої, О. Н. Єрмакової, М. Л. Заніна, В. Б. Ісакова, І. Коржа, М. Б. Кострової, О. С. Мільченко, Ю. Ф. Прадіда, О. Ф. Юрчук та ін. Проте нормативно-правові акти досі рясніють мовними аберраціями, а отже, проблема вироблення механізмів їх виявлення і виправлення, а також запобігання їм залишається актуальною.

Т. О. Коваленко зазначає, що «в теорії права явище аберації відноситься до логіко-структурних дефектів і в законодавстві це призводить до викривлення змісту правової норми нормативно-правового акта нижчого рівня після імплементації в нього відповідної правової норми нормативно-правового акта вищого рівня» [2, с. 239]. Зокрема нами були проаналізовані деякі статті Кодексу

України про адміністративні правопорушення: 20 «Неосудність», 49 «Порушення права державної власності на ліси» і 173 «Дрібне хуліганство». З-поміж численних мовних аберацій, яких надто багато в сучасному законодавстві, деякі особливо помітні, оскільки не лише є прикладами порушення мовних норм, а й можуть призвести до неприємних юридичних колізій.

Так, у ст. 20 «Неосудність» глави 2 Кодексу України про адміністративні правопорушення зазначено: «*Не підлягає адміністративній відповідальності особа, яка під час вчинення протиправної дії чи бездіяльності була в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії або керувати ними внаслідок хронічної душевної хвороби, тимчасового* ***розладу душевної діяльності****, слабоумства чи іншого хворобливого стану*». На нашу думку, конструкція *розлад душевної діяльності* вжито тут невідповідно до контексту. Душа, відповідно до більшості тлумачних словників української мови – це внутрішній психічний світ людини, з її настроями, переживаннями та почуттями [3, с. 333], [4, с. 119], [5, с. 445]; сукупність рис, якостей, властивих певній особі [3, с. 333], [5, с. 445]; за релігійними уявленнями – безсмертна нематеріальна основа в людині, що становить суть її життя, є джерелом психічних явищ і відрізняє її від тварини [3, с. 333; 5, с. 445]. У такому трактуванні поняття *душа* не є компонентом семантичного поля лексем, пов'язаних із матеріальним світом, оскільки діяльність у контексті аналізованої статті Кодексу про адміністративні правопорушення розуміється як функціонування, діяння органів живого організму. Тому в наведеному висловлюванні доречно було б ужити словосполучення *розлад психічної діяльності* або *психічний розлад*, ураховуючи лексичне значення слова *психічний* – пов'язаний із порушенням психіки; функція головного мозку, його здатність відображати об'єктивну дійсність [6, с. 373]. Також доцільно зазначити, що у цій статті наявна стилістична невідповідність, оскільки конструкції *душевна діяльність, душевна хвороба* типові для художнього та розмовного, але не для офіційно-ділового мовлення.

Некоректно вжито конструкцію у ст. 49 «Порушення права державної власності на ліси» глави 6 Кодексу України про адміністративні правопорушення: «*Самовільна* ***переуступка права*** *лісокористування, а також укладення інших угод, які в прямій чи прихованій формі порушують право державної власності на ліси, –* ***тягнуть за собою*** *накладення штрафу на громадян від трьох до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від п'яти до восьми неоподатковуваних мінімумів доходів громадян*», адже лексема *переуступка* є русизмом і вживається тут замість адекватного контексту терміна *передача*. У цій статті доречно було б вжити – *передача прав на користування*.

Є низка логіко-семантичних та власне мовних аберацій у ст. 173 «Дрібне хуліганство» глави 14 Кодексу України про адміністративні правопорушення: «*Дрібне хуліганство, тобто* ***нецензурна лайка*** *в громадських місцях, образливе* ***чіпляння*** *до громадян та інші подібні дії, що порушують громадський порядок і спокій громадян, –* ***тягне за собою*** *накладення штрафу від трьох до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на*

строк від сорока до шістдесяти годин, або виправні роботи на строк від одного до двох місяців з відрахуванням двадцяти процентів заробітку, або адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб». По-перше, тут некоректно використане слово *чіпляння,* яке характеризується певною семантичною розмитістю і функціонує згідно з академічним одинадцятитомним Словником української мови у переносному значенні зі стилістичною поміткою «розмовне» [7, с. 341], тому його доцільно замінити аналогом, що має пряме значення й відповідає стилістичним і лексичним нормам сучасної української літературної мови – *прискіпування.* Також у цьому тексті вжита аномальна конструкція – *нецензурна лайка.* Зазначимо, що в українській мові в жодному словнику не зафіксоване визначення терміна «нецензурна», а згідно з контекстом статті розуміємо, що йдеться у тексті закону про лексику, що включає неввічливі, непристойні, вульгарні та лайливі вирази. Тому доцільно замінити цю сполуку на один із таких термінів: *інвективна лексика, лихослів'я.*

У ст.ст. 49 «Порушення права державної власності на ліси» та 173 «Дрібне хуліганство» Кодексу України про адміністративні правопорушення простежуємо ще одну, на жаль, типову для українського законодавства мовну аберацію – не притаманну українській мові кальку російського *влечет за собой* конструкцію *тягне (-уть) за собою.* Для відтворення поняття автоматичного настання певного наслідку якоїсь дії чи факту слід вживати *має наслідком.*

Ю. Іздрик зазначав, що мовні аберації – специфічний вияв деструктуралізації нормативної мови. У структурі нормативно-правових текстів вони являють собою порушення мовних норм і спричинені неправильною роботою ментальних механізмів текстопородження. Маркерами мовної аберації найчастіше виступають неправильно побудовані іменниково-прийменникові конструкції, різноманітні типи граматичної неузгодженості залежних компонентів (за родом, числом та відмінками), надмірна кількість однорідних текстових компонентів, підрядних речень, які переобтяжують синтаксичні конструкції та значно ускладнюють адекватну експлікацію логічних відношень між їх частинами, неадекватний добір мовних засобів, неврахування імплікатур дискурсу, вживання стилістично невідповідної лексики (русизмів, просторічних елементів, стилістично маркованих та емоційно забарвлених слів), некоректному перекладі російськомовних текстових структур українською мовою, порушенні порядку темо-рематичного членування синтаксичних конструкцій, недоцільній компресії мовних засобів тощо.

Список використаних джерел

1. Корж І. Явище аберації в українському законодавстві / І. Корж // Право України. – 2006. – № 11. – С. 89-94.
2. Коваленко Т. О. Юридичні дефекти у правовому регулюванні земельних відносин: поняття та види / Т. О. Коваленко // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Україна. 20 років незалежності» [Вісник Академії адвокатури України]. – К., 2011. – С. 237-240.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
4. Тлумачний словник української мови / Анатолій Івченко. – Х.: Фоліо, 2002. – 540 с.

5. Словник української мови: В 11 томах. – Т.2. – К.: Наукова думка, 1971. – 550 с.
6. Словник української мови: В 11 томах. Т.8. – К.: Наукова думка, 1977. – 927 с.
7. Словник української мови: В 11 томах. Т.11. – К.: Наукова думка, 1980. – 699 с.

Рибчановська Я. А.,
студентка 5-го курсу
факультету правничих наук НаУКМА

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ВОЛОНТЕРСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ»: ЧЕРГОВА ДЕКЛАРАЦІЯ ЧИ ШЛЯХ ДО РОЗВИТКУ?

Нині значна кількість людей у всьому світі потребує волонтерської допомоги. Міжнародна спільнота намагається всіляко сприяти такому виду діяльності. Україна теж стала на захист прав волонтерів. Проте прийнятий 19 квітня 2011 р. Верховною Радою України Закон України «Про волонтерську діяльність» [1] лише загострив наявну ситуацію. Проблематика у цій сфері є надзвичайно актуальною, потребує грунтовних досліджень та якісно нових рішень.

Поняття «волонтер» і «волонтерство» походять від фр. «Volontair» – добровільний, яке, в свою чергу, – від лат. «Volontarius», «volontas» – добра воля, і рівноцінні таким слов'янським поняттям, як «доброволець» і «доброчинність», що відображає доброчинну діяльність [2]. Зазвичай роком виникнення волонтерства науковці вважають 1859 р. Саме тоді французький письменник-журналіст Анрі Дюнан, вражений кривавими картинами битви при Сольферино, запропонував ідею створення Червоного Хреста, громадської організації, одним з основних завдань якої стало поширення по всьому світові ідеї волонтерства [3].

Що ж до розвитку волонтерства в Україні, то, як стверджує О. Трубнікова, розвиток волонтерського руху збігається з розвитком нашої країни в умовах незалежності. У 1992 р. в Україні почали свою роботу американські волонтери-представники громадської організації «Корпус миру», які працювали за програмами економічного розвитку та навчання англійської мови. З того часу волонтерство починає інтенсивно розвиватися на базі некомерційних організацій, а згодом (1993-1995 р.р.) – у центрах соціальних служб для молоді [там само].

У контексті прийнятності та відповідності Закону України «Про волонтерську діяльність» (далі – ЗУ«Про волонтерську діяльність») міжнародним нормативно-правовим актам, звернемо увагу на те, що в Амстердамі 2001 р. Міжнародною радою директорів Міжнародної Асоціації Волонтерських Зусиль (The International Association for Volunteer Effort – IAVE) була прийнята Загальна декларація волонтерства (далі – Декларація). У ній зазначається:

«Волонтерська діяльність – індивідуальна чи колективна – є способом: підтримки та зміцнення таких людських цінностей, як піклування та надання

допомоги членам громади; використання кожною людиною своїх прав та обов'язків як члена певної громади в процесі навчання та розвитку впродовж усього життя, реалізовуючи весь свій людський потенціал; взаємодії між людьми, незважаючи на всі відмінності, для спільного життя у здоровому стабільному суспільстві, для спільного вироблення нових способів вирішення проблем, які виникають» [4].

Крім того, дана Декларація встановлює:

«All people in the world should have the right to freely offer their time, talent, and energy to others and to their communities through individual and collective action, without expectation of financial reward» [там само].

Що в перекладі означає: «Всі люди у світі повинні мати право на вільне витрачання свого часу, таланту та енергії на користь інших людей чи громади, працюючи індивідуально чи в колективі і не сподіваючись на фінансову винагороду» [там само].

Текст наводиться мовою оригіналу невипадково, адже на практиці, під час перекладу українською, ключове словосполучення як «through individual and collective action» (що означає «через індивідуальну чи колективну діяльність») часто пропускають, чим суттєво деформують зміст Загальної декларації волонтерства.

Отже, зважаючи на ключові словосполучення, можна дійти висновку, що Міжнародна рада директорів Міжнародної Асоціації Волонтерських Зусиль займає позицію, відповідно до якої волонтер має право здійснювати свою діяльність як у складі волонтерської організації, так і самостійно, що визнано доцільним, оскільки сприяє розвиткові волонтерської діяльності у всьому світі. Таким є підхід міжнародної спільноти до сфери регулювання волонтерської діяльності.

Для визначення позиції українського законодавця проаналізуємо закони України та інші нормативно-правові акти з регулювання волонтерської діяльності, та законопроекти, запропоновані для прийняття Верховною Радою.

Постановою Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 р. № 1895 було затверджено Положення «Про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг» (далі – Положення). У п. 1 цього Положення встановлено, що ***волонтерська діяльність у сфері надання соціальних послуг*** – це добровільна неприбуткова діяльність фізичних осіб – волонтерів, яка спрямована на надання допомоги особам, що перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, і сприяє самореалізації волонтера [5]. Звернемо увагу, що у п. 4 цього Положення визначено: волонтерська діяльність провадиться фізичними особами – волонтерами, які можуть входити до волонтерських організацій (об'єднань) – громадських чи релігійних організацій, які діють відповідно до їх статутів (положень) [там само].

Отже, даний пункт Положення прямо вказує на *можливість* участі волонтерів у волонтерських організаціях, а не на її *обов'язковість*. З огляду на це, зазначена норма гарантувала фізичним особам право самостійно займатися волонтерською діяльністю.

Положенням «Про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг» не було врегульовано увесь спектр відносин у сфері надання волонтерської допомоги, проте воно дійсно гарантувало будь-якій особі право добровільно і самостійно здійснювати волонтерську діяльність за обраними напрямами.

Оскільки дане Положення регулювало вузьке коло відносин у цій сфері, виникла гостра потреба у прийнятті нового нормативно-правового акта для упорядкування усієї сфери волонтерської діяльності. Робота над законопроектами велася тривалий час.

Розглянемо норми проектів законів, запропонованих Верховній Раді України до розгляду. Так, у ст. 1 проекту Закону України «Про волонтерство» (далі – Проект) наведено визначення та перелік вжитих у ньому ключових термінів («волонтер», «волонтерська діяльність», «організація, що здійснює волонтерську діяльність», «отримувачі волонтерської допомоги») [6].

Розділ II має назву «Права і обов'язки волонтерів, організацій, що здійснюють волонтерську діяльність та отримувачів волонтерської допомоги». Розробники Проекту логічно послідовно розмістили його складові, сформулювавши таким чином назву. Однак, слід констатувати, що сама назва розділу не відповідає змісту Проекту, адже після визначення у ст.ст. 4 та 5 прав і обов'язків волонтерів законодавець у ст. 6 одразу наводить перелік основних прав отримувачів волонтерської допомоги. Що ж до чіткого визначення правового статусу організацій, які здійснюють волонтерську діяльність, то воно взагалі відсутнє. Ця прогалина свідчить, що запропонований Верховній Раді України проект ЗУ «Про волонтерство» належно недоопрацьований.

Але слід наголосити на тому, що він має й позитивні риси. Так, ст. 4 даного Проекту встановлено, що волонтер має право провадити волонтерську діяльність *самостійно* або *за дорученням організації*, що здійснює волонтерську діяльність.

Крім того, ст. 13 даного Проекту передбачено можливість укладення договору про надання послуг, виконання робіт *не лише організацією*, що здійснює волонтерську діяльність, а й *самими волонтерами*. Така ж концепція покладена в основу проекту Закону України «Про волонтерський рух» [7].

Із подальшим розвитком відносин у сфері волонтерської діяльності гостро постала необхідність підготовки й прийняття нового нормативно-правового акта, який би їх врегулював. Постановою Кабінету Міністрів України від 6 липня 2011 р. № 711 постанову Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 р. № 1895 визнано такою, що втратила чинність [8].

Розроблення нового законопроекту у сфері волонтерської діяльності завершилось прийняттям 19 квітня 2011 року Верховною Радою України Закону України «Про волонтерську діяльність». Але несподівано законодавець обрав кардинально протилежну позицію щодо регулювання волонтерської діяльності, відмінну від попередньої.

У його ст. 1 наведено визначення, відповідно до якого: «*Волонтерська діяльність* – добровільна, безкорислива, соціально спрямована, неприбуткова

діяльність, що здійснюється волонтерами та волонтерськими організаціями шляхом надання волонтерської допомоги» [1].

Далі законодавець визначає термін *волонтерська допомога* – «роботи та послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами та волонтерськими організаціями».

У пересічного громадянина, прочитавши назву цього закону та визначення поняття «волонтерської діяльності» виникають запитання: «Хто ж такі *волонтери*? Які організації можна назвати «*волонтерськими організаціями*»?

І такі запитання є цілком логічними і виправданими, адже законодавець не надав переліку основних визначень, а також порушив норми юридичної техніки проектування закону, надаючи визначення терміна «волонтерська діяльність», по суті, через терміни «волонтер» та «волонтерська організація», трактування яких відсутнє у розділі І.

Наступний розділ ІІ цього закону називається «Особливості правового статусу волонтерів та діяльності волонтерської організації». Із його назви випливає, що цілком логічним, було б визначити спочатку правовий статус волонтерів, а вже потім розкривати особливості діяльності волонтерської організації. Законодавець же, з невідомих причин, всупереч сформульованій назві розділу та законам логіки, розпочинає другий розділ із визначення правового статусу волонтерської організації, а вже потім, у ст. 7 –. самих волонтерів. По суті, читач лише із середини Закону України «Про волонтерську діяльність» може нарешті дізнатися, ким же є волонтер. Зважаючи на наведене, виникає запитання: «А чи є виправданою така структура даного закону»?

Крім того, слід звернути увагу на те, що визначення ключових понять, які наведені у статтях ЗУ «Про волонтерську діяльність» є неоднозначними і суперечливими. Так, абз. 1 ч. 1 ст. 7 визначає: «Волонтер – фізична особа, яка досягла вісімнадцятирічного віку і здійснює волонтерську діяльність на добровільній та безоплатній основі». Проте, абз. 2 ч. 1 даної статті містить: «Волонтерами можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, а також громадяни України віком від шістнадцяти років, якщо вони здійснюють волонтерську діяльність на території України, за письмовою згодою одного з батьків (усиновлювачів) або піклувальника».

З огляду на наведене, можна зробити висновок, що визначення терміна «волонтер» є невдалим, адже воно чітко встановлює, що волонтером може бути лише особа у віці 18 років, водночас абзац 2 передбачає можливість стати волонтером і 16-річному громадянину України. На мою думку, законодавець не повинен був вносити до визначення ознаки, наявність яких може мати винятки.

Зазвичай у законах наводиться чітке стисле визначення терміна, а вже потім законодавець намагається надати його повнішу характеристику. Тобто визначення мало б бути таким: ***«Волонтер – це фізична особа, яка здійснює волонтерську діяльність на добровільній та безоплатній основі».***

Проте у випадку, якщо законодавець хотів наголосити саме на віковому критерії, необхідно було б це зробити далі у більш конкретизованій

характеристиці і зазначити про наявність винятку, що стосується участі громадян України віком від 16 років.

Щодо даного визначення, то, на мій погляд, є недоцільним змішування критеріїв громадянства та вікового одночасно, адже внаслідок цього виникають суперечності між частинами норми.

До того ж, визначення понять, які вживаються у статтях ЗУ «Про волонтерську діяльність» насправді не відповідають змісту самого закону і вводять пересічного громадянина в оману. Даними визначеннями законодавець намагався завуалювати істотне обмеження прав волонтерів.

Так, у ч. 1 ст. 1 даного закону встановлено, що ***волонтерська діяльність*** – добровільна, безкорислива, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами та волонтерськими організаціями шляхом надання волонтерської допомоги. На перший погляд, ця норма передбачає можливість самостійно здійснювати волонтерську діяльність як волонтерським організаціям, так і самим волонтерам.

Але із подальшого змісту закону випливає, що закон не надає права фізичній особі, якою є безпосередньо волонтер, самостійно здійснювати даний вид діяльності. За змістом самого закону волонтерську діяльність здійснюють лише волонтерські організації, які до свого складу залучають волонтерів.

Ч. 2 ст. 7 ЗУ «Про волонтерську діяльність» встановлено, що волонтери надають волонтерську допомогу на підставі договору про провадження волонтерської діяльності, укладеного з волонтерською організацією [там само].

Проте, на практиці, навіть після цього особа не одержує права надавати волонтерську допомогу, а лише отримує офіційний статус «волонтер». Безпосереднє ж надання волонтерської допомоги стає можливим лише після укладення ще одного договору, передбаченого ст. 10 даного закону (договору про надання волонтерської допомоги), але вже між волонтерською організацією та отримувачем волонтерської допомоги. Отже, тільки після укладення двох зазначених договорів фізична особа юридично отримує право на провадження волонтерської допомоги.

Звісно, такий складний механізм допуску до провадження волонтерської діяльності навряд чи стимулюватиме осіб брати у ній участь та всіляко підтримуватиме їх ініціативу.

Крім того, варто звернути увагу на те, що ЗУ «Про волонтерську діяльність» фактично позбавляє волонтера можливості визначати напрями своєї діяльності, адже таке право відповідно до ч. 4 ст. 5 цього закону надано лише волонтерським організаціям.

Волонтерська організація залучає волонтера до здійснення даного виду діяльності на власний розсуд та з урахуванням побажань отримувачів волонтерської допомоги, яким згідно з ч. 2 ст. 8 ЗУ «Про волонтерську діяльність» надано право на вибір волонтерів.

З огляду на наведене, можна прийти до висновку, що ЗУ «Про волонтерську діяльність» має велику кількість неоднозначностей, невідповідностей і звужує права волонтерів у порівнянні із попереднім нормативно-правовим актом у цій сфері.

Звернемо увагу і на негативні наслідки його застосування. Як зазначає Оксана Боднар, інформаційний представник програми ЄС «Молодь в дії»: «Україна є єдиною країною у сфері діяльності Європейської волонтерської служби, де ми не можемо зареєструвати волонтерів». У новинах дуже часто згадують про те, що іноземні волонтери змушені залишати Україну, через те, що одержують приписи про незаконне перебування [9].

Для розуміння сутності даної проблеми звернемо увагу на зміст ч. 3 ст. 3 ЗУ «Про волонтерську діяльність», за яким «реалізація державної політики у сфері волонтерської діяльності здійснюється центральним органом виконавчої влади у сфері волонтерської діяльності, який до того ж відповідно до ч. 1 ст. 6 даного закону надає юридичним особам статус волонтерських організацій» [1]. З огляду на це можна зробити висновок, що даний центральний орган виконавчої влади має неабияке значення у сфері волонтерства, адже без нього здійснення волонтерської діяльності та безпосередня реалізація норм ЗУ «Про волонтерську діяльність» є неможливими.

Слід зазначити, що даний закон був прийнятий 19 квітня 2011 р. і набрав чинності з дня, наступного за днем його опублікування. З цього моменту пройшов досить тривалий період часу, проте досі відсутній орган, що здійснює повноваження центрального органу виконавчої влади у сфері волонтерської діяльності. Іноземні волонтери ж залишають Україну, адже не мають можливості надати міграційній службі лист «державного органу, відповідального за виконання волонтерських програм, або волонтерської організації» у зв'язку з відсутністю як самого державного органу, так і офіційно зареєстрованих волонтерських організацій [8].

Результатом такого суто декларативного підходу у нормотворчості стає поява у новостворених законах «мертвих норм», оскільки формально волонтерську діяльність проголошено, а насправді існує певне обмеження прав волонтерів та істотні перешкоди для здійснення волонтерської діяльності у тих формах і обсязі, як це визначено міжнародною спільнотою.

Отже, підсумовуючи, можна стверджувати, що ЗУ «Про волонтерську діяльність» є яскравим прикладом того, як розрив між «декларативністю викладу» і «дефектністю змісту» спричиняють певні перешкоди на шляху до ефективної дії цього важливого і актуального в умовах сьогодення нормативно-правового акта. Водночас сфера суспільних відносин з провадження волонтерської діяльності потребує неабиякої уваги з боку органів державної влади, що зумовлює необхідність внесення істотних змін у чинний нині ЗУ «Про волонтерську діяльність».

Законодавцям слід пам'ятати, що наразі багато людей потребують волонтерської допомоги і їх завдання – заохочувати осіб до здійснення даного виду діяльності, а не всіляко обмежувати чи ліквідувати його. Якщо держава дійсно має на меті підтримати громадську ініціативу щодо провадження волонтерської діяльності, гарантувати і забезпечити захист основоположних прав, свобод і законних інтересів волонтерів, то вона повинна створити максимально сприятливі умови для ефективного провадження волонтерської

діяльності у рамках відповідного духу ЗУ «Про волонтерську діяльність» нормативно-правового регулювання. Щоб «дух і буква закону» були в гармонії, адже тільки за таких умов можна буде говорити про якісне і ефективне законодавство.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про волонтерську діяльність» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2011. – № 42. – Ст. 435.
2. Ткачук Т. С. Ціннісно-гуманістичний потенціал волонтерства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/NiO/2011_2/ped/Tkach.htm
3. Трубнікова О. А. Волонтерство як форма соціальної активності особистості / О. А. Трубнікова // Актуальні проблеми психології. – Т. 7. – Вип. 20. – Ч. 2. – С. 205-208. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpip/2009_20_2/Sb20_Ch2_50.pdf.
4. The Universal Declaration on Volunteering (adopted by the international board of directors of IAVE – The International Association for Volunteer Effort at its 16th World Volunteer Conference, Amsterdam, the Netherlands, January 2001) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ttp://www.docstoc.com/docs/36130777/UNIVERSAL-DECLARATION-ON-VOLUNTEERING
5. Положення «Про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг» затверджено Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про волонтерську» від 10.12.2003 р. №1895 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1895-2003-%D0%BF
6. Проект Закону України «Про волонтерство» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=29826&pf35401=105192
7. Проект Закону України «Про волонтерський рух» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=24608&pf35401=86538
8. Постанова Кабінету Міністрів «Про визнання такою, що втратила чинність, постанови Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 р. № 1895» 06.07.2011 №1895 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/711-2011-%D0%BF
9. Сидоренко С. Добровольцы уезжают не по своей воле [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kommersant.ua/doc/2046989

Рязанцева О. М.,
студентка 5-го курсу
факультету правничих наук НаУКМА

ОНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА: ПРОРАХУНКИ ТА НЕДОЛІКИ (НА МАТЕРІАЛІ ЗАКОНІВ УКРАЇНИ «ПРО ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ», «ПРО ІНФОРМАЦІЮ», «ПРО ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ»)

Як відомо, за останні кілька років було прийнято та переглянуто такі закони, як: Закон України (далі – ЗУ) «Про доступ до публічної інформації» (2011 р.) [1], ЗУ «Про інформацію» [2] та ЗУ «Про захист персональних даних» (2011 р.) [3], які є базисом правового регулювання питань, пов'язаних із свободою слова та свободою поширення інформації в Україні. Водночас у

роботі з текстами цих важливих законів виникає низка запитань, виявляються деякі юридико-лінгвістичні недоліки та неузгодженості.

Перш за все, звернемось до ЗУ «Про інформацію», у ст. 3 якого одним із основних напрямів державної інформаційної політики визначено «забезпечення інформаційної безпеки України». Але саме поняття «інформаційна безпека» не визначене, ні цим базовим інформаційним законом, який мав би містити дефініцію цього важливого поняття, ні будь-яким іншим законом. Проте термін «інформаційна безпека» закріплений у Конституції України. Ст. 17 проголошує, що «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та *інформаційної безпеки* є найважливішими функціями держави...» [4].

Проаналізувавши чинне законодавство, можна стверджувати, що зараз у законодавстві визначені такі поняття, як: *інформаційна безпека телекомунікаційних мереж* (ЗУ «Про телекомунікації»), *Інформаційна безпека підсистеми зв'язку системи фізичного захисту* (Наказ Міністерства палива та енергетики України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи), але немає визначення *інформаційної безпеки.*

Незрозуміло, чому законодавець не скористався вдалою нормою із законопроекту № 4485, де в ст. 40 чітко висвітлювалось дане поняття: «2. *Інформаційна безпека* України полягає в забезпеченні (гарантуванні) вільного доступу кожного до відкритої інформації та в охороні і захисті державної та іншої передбаченої законом таємниці» [5].

Цілком очевидно, що поняття *інформаційної безпеки* має бути визначено в ст. 1 Закону України «Про інформацію» і поняття, надане у зазначеному вище законопроекті, має бути взяте до уваги.

Аналізуючи закон України «Про доступ до публічної інформації» (далі – ЗУ «Про доступ...»), зауважимо, що розробники відповідного закону відійшли від сучасної вітчизняної практики подавати в одній з перших статей закону визначення термінів (понять), застосованих у ньому. Цей закон не містить статті під назвою «визначення понять», «основні поняття» чи будь-яку іншу статтю, де б надавалось визначення основних термінів, що вживаються в законі. Терміни у ньому розміщені по всьому тексту (наприклад, ст. 1 поняття «публічна інформація», ст. 7 – «таємна інформація», а ст. 6 – «конфіденційна інформація»), що, на мою думку, ускладнює та уповільнює розуміння змісту закону.

Наступною варта уваги ст. 2 ЗУ «Про доступ...», де зазначається, що «метою цього Закону є забезпечення прозорості та відкритості суб'єктів владних повноважень і створення механізмів реалізації права кожного на доступ до публічної інформації».

Таке формулювання є дещо некоректним, оскільки «прозорими» і «відкритими» мають бути не самі суб'єкти владних повноважень, а їх діяльність. Законотворець мав би взяти до уваги формулювання п. 1 ст. 4, де серед принципів забезпечення доступу до публічної інформації є принцип відкритості та прозорості діяльності суб'єктів владних повноважень. Тому формулювання цієї статті закону має бути змінено таким чином *«метою цього*

Закону є забезпечення прозорості та відкритості ***діяльності*** *суб'єктів владних повноважень».*

Досить значний недолік, на мою думку, містить ч. 1 ст. 8 ЗУ «Про доступ...», де зазначається, що «таємною визнається інформація, яка містить державну, професійну, банківську таємницю, таємницю слідства...», не надаючи поняття *професійної таємниці.* У чинному законодавстві термін *професійна таємниця* присутній, а саме в Законі України «Про Рахункову палату» [6], однак у цьому документі термін вжито у спеціальному, більш вузькому значенні, адже застосовується на позначення «осіб та органів, що здійснюють регулювання ринку фінансових послуг». Під *професійною таємницею* згідно з цим Законом розуміється стан збереження матеріалів, документів, інших відомостей, якими користуються посадові особи Рахункової палати та особи, які залучаються до здійснення функцій Рахункової палати під час проведення перевірок, ревізій, обслідувань, і про які забороняється розголошувати у будь-якій формі до моменту прийняття рішення Рахункової палати. Також поняття «професійна таємниця» закріплюється Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [7], але так само виключно в світлі регулювання ринків фінансових послуг, тобто не може застосовуватись до закону «Про доступ...». Поняття «професійна таємниця» також згадується в новому Кримінально-процесуальному кодексі [8], але, на жаль, не надається його визначення. Тому доречним було, на мою думку, надати дефініцію поняття «професійна таємниця» саме в законі «Про доступ...». Але не варто забувати, що в законі йдеться про публічну інформацію, створену передусім суб'єктами владних повноважень, і лікарська, адвокатська, комерційна та інші таємниці сюди не належать.

Наступною, на мою думку, помилкою є вживання в ст. 9 ЗУ «Про доступ...» такої конструкції, як «*внутрівідомча* кореспонденція»: «інформація, що міститься в документах суб'єктів владних повноважень, які становлять *внутрівідомчу* службову кореспонденцію, доповідні записки, рекомендації...».

Вживання це є калькуванням російськомовного *внутриведомственный.* А тому треба було б вжити український термін *внутрішньовідомчий.* До того ж, спостереження на частотністю вживання саме цього терміна у чинному українському законодавстві підтвердило його більш широке застосування. Зокрема, термін *внутрішньовідомчий* використовується в Законі України «Про Державну програму економічного і соціального розвитку України на 2010 рік», у багатьох підзаконних актах Кабінету Міністрів України, Міністерства внутрішніх справ, Міністерства юстиції України, Державної митної служби тощо. Потрібно послідовно дотримуватись саме такої форми в системі чинного законодавства та законопроектах.

Вартою уваги також є ст. 11 ЗУ «Про доступ...», де згадується таке поняття, як *«добрі наміри»* («...якщо особа при цьому керувалася добрими намірами та мала обґрунтоване переконання...»), яке, на мою думку, не є доцільним для вживання в статтях цього закону, оскільки це категорія морально-етична, і на практиці обов'язково виникнуть запитання, спричинені розбіжностями у її розумінні. Зазначимо, що словосполучення *добрі наміри*

використовується лише в міжнародно-правових актах СОТ, Ради Європи, МОП, серед яких: Рекомендація МОП щодо безпеки та гігієни праці і виробничого середовища № 164 [9], акт СОТ «Домовленість про правила і процедури врегулювання суперечок» [10] тощо, але не в актах національної дії. В умовах та в реаліях правозастовної практики України цей термін потребує чіткої дефініції та конкретизації.

Проаналізувавши основні три закони, що стосуються питання свободи слова та свободи поширення інформації в Україні, маю визнати, що жоден із них не містить мінімального переліку *персональних даних*. Також ці досить «приблизні» переліки різняться. Порівняймо ч. 2 статті 11 Закону «Про інформацію»: «…до такої інформації про фізичну особу належать, зокрема, дані про її національність, освіту, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, а також адреса, дата і місце народження» та ч. 1 ст. 7 ЗУ «Про захист персональних даних» (далі – ЗУ «Про захист…»): «Забороняється обробка персональних даних про расове або етнічне походження, політичні, релігійні або світоглядні переконання, членство в політичних партіях та професійних спілках, а також даних, що стосуються здоров'я чи статевого життя». Як бачимо, перелік персональних даних законодавець не узгодити

Щодо ЗУ «Про захист...», то у ньому, на жаль, не надано дефініції вихідного терміна *«захист персональних даних»* у ст. 2, де подаються визначення базових термінів, хоча і має назву «Про захист персональних даних». І це є істотною прогалиною, що матиме наслідком проблемні питання у його застосуванні на практиці.

Також відповідно до ст. 1 Закону «Про захист…» «даний закон не поширюється на діяльність зі створення баз персональних даних:

– фізичною особою – виключно для непрофесійних особистих чи побутових потреб;

– Журналістом – у зв'язку з виконанням ним службових чи професійних обов'язків;

– професійним творчим працівником – для здійснення творчої діяльності».

Постає питання: чому даний Закон не визнає журналістів професійними творчими працівниками? Адже у ст. 25 Закону України «Про друковані засоби масової інформації» закріплено, що «журналістом редакції друкованого засобу масової інформації відповідно до цього Закону є творчий працівник, який професійно збирає, одержує, створює і займається підготовкою інформації для друкованого засобу масової інформації…» [11].

Ст. 21 Закону України «Про інформаційні агентства» закріплює: «журналіст інформаційного агентства – це творчий працівник, який збирає, одержує, створює та готує інформацію для інформаційного агентства…» [12].

Ст. 1 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» встановлює: «телерадіожурналіст – штатний або позаштатний творчий працівник телерадіоорганізації, який професійно збирає, одержує, створює і готує інформацію для розповсюдження» [13].

Отже, за чинним законодавством журналісти належать до категорії творчих працівників, тому відокремлення творчих працівників і журналістів у ст. 1 ЗУ «Про захист...» вважаємо нелогічним. Доречним вважаємо таке формулювання:

«даний закон не поширюється на діяльність зі створення баз персональних даних:

– фізичною особою – виключно для непрофесійних особистих чи побутових потреб;

– професійним творчим працівником – для здійснення творчої діяльності».

У тексті аналізованого закону також трапляються не властиві українській мові слова й звороти: *обробка* (ст.ст. 2, 7, 23) замість більш уживаних у значенні «надавати чому-небудь викінченого вигляду, удосконалювати» – *оброблення* чи *опрацювання; передача* (ст.ст. 2, 27), яке у відповідних контекстах краще замінити на слово *передавання* або *поширення; тягне за собою відповідальність* (ст. 28 ЗУ «Про захист...», яка визнана мовознавцями (зокрема Л. О. Симоненко та інші) незграбною, а тому пропонується замінити її на *має наслідком* (саме таке словосполучення вживається, наприклад, у Конституції України).

Отже, прийняття трьох основних законів, які регулюють питання доступу та захисту інформації, з одного боку, було значним кроком для удосконалення правового регулювання в нашій державі; з іншого – у процесі застосування норм цих законів можуть виникнути юридичні колізії, які матимуть негативні наслідки у суспільстві. Причинами цього є неузгодженість термінологічного апарату, невизначеність або неточне визначення певних понять та термінів, інші помилки, вчасно не виправлені законодавцем. Тому на стадії підготовки законопроекту до розгляду у Верховній Раді України мають одночасно здійснюватись комплексна юридична і спеціальна лінгвістична експертиза, які допоможуть усунути наявні помилки і неузгодженості та привести текст закону у відповідність юридико-технічним вимогам і мовним нормам.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 19.11.2012 № 2939-17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2939-17
2. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12
3. Закон України «Про захист персональних даних» від 1.06.2010 № 2297-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5491-17
4. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр
5. Проект Закону «Про внесення змін до Закону України "Про інформацію"» від 15.05.2009 № 4485 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=35230
6. Закон України «Про Рахункову Палату» від 11.07.1996 № 315/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/315/96-вр
7. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 № 2664-ІІІ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2664-14

8. Кримінально-процесуальний Кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4651a-17
9. Рекомендація МОП щодо безпеки та гігієни праці і виробничого середовища від 22.06.1981 № 164 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/993_075
10. Домовленість про правила і процедури врегулювання суперечок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/981_019
11. Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні від 16.11.1992 № 2782-12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2782-12
12. Закон України «Про інформаційні агентства» від 28.02.1995 № 74/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/74/95-вр
13. Закон України «Про телебачення і радіомовлення» від 21.12.1993 № 3759-12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3759-12

Семененко Л. Л.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач
Національної академії внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ МОВНОСТИЛІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ЧИННОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО МІЛІЦІЮ»

Останнім часом серед дослідників української мови посилюється інтерес до правничої лінгвістики як галузі філологічних знань про правовий аспект мови, взаємозв'язок мови і права, в широкому розумінні, і, вужче, мову права як засіб правової комунікації, правового пізнання та передачі цієї інформації в суспільство. Предметом свого вивчення правнича лінгвістика має мову, яка функціонує в галузях законодавства і правозастосування, судочинства і нотаріату, юридичної документації, правничої науки й освіти, правової інформації та правової публіцистики [1, с. 200].

Право не може урегулювати суспільні відносини без формально-визначеного – мовного – оформлення [3, с. 11]. Тому є потреба вивчати не лише проблему, яку висвітлює (вирішує) певний законопроект, але й досліджувати засоби, за посередництвом яких цей зміст можна якнайточніше відтворити і передати для врегулювання проблем у суспільстві. Нині мову права досліджують Н. Артикуца, В. Косович, Г. Онуфрієнко, Ю. Прадід, О. Прилуцька, О. Сербенська, Н. Таран, О. Юрчук та ін.

Протягом тривалого часу в Україні філологи не віддавали належної шани мовній формі нормативно-правового акта як взірцевого витвору з позиції не тільки структурування, а й використання певних мовних засобів під час його написання, що сприяє не тільки легшому сприйняттю, але й уникненню двозначності, розпливчастості тексту, словесній надлишковості / недостатності та ін.

Хоча ідея унормувати питання, пов'язані з розробленням нормативно-правових актів, їх прийняттям, встановленням єдиних вимог нормопроектувальної техніки через добір відповідних мовних засобів виникла

ще у 1980 рр., має популярність і нині (значна кількість науковців підтримує ідею про необхідність прийняття закону про нормативно-правові акти), проте подані на розгляд Верховної Ради України законопроекти так і не стали чинними законами. Причин можна назвати кілька: через значну політизацію мовного питання в Україні, через неактуальність (на думку деяких політичних діячів), через непрофесійний підхід до вирішення цього питання тощо. Зокрема існує думка, що проблему невміння вирішувати правові колізії варто долати за допомогою підвищення рівня правової освіти, ретельним добором кадрів, а не законом про нормативно-правові акти. Тому в наукових колах розгортається дискусія про шляхи вдосконалення мови права для поліпшення сприйняття її правниками і, на підтримку ідеї доступності мови, громадянами України.

З цією метою аналізуються чинні закони, виявляються типові помилки, що їх нормотворці допускають системно, і на науково-практичному рівні видаються рекомендації щодо їх уникнення.

Лінгвістична експертиза законопроектів має на меті поліпшити якість законодавчої й нормативної бази, забезпечити системність, понятгєву узгодженість, однозначне розуміння викладених у документах вимог та положень, використовуючи стандартизовану й усталену термінологію [3, с. 88]. Хоча лінгвістична експертиза має на меті комплексний аналіз тексту закону / законопроекту, у своїй праці ми зупинимося на деяких мовностилістичних особливостях чинного Закону України «Про міліцію».

За жанром закони України належать до офіційно-ділового стилю, а саме його законодавчого підстилю, для якого характерними ознаками є стисліст, чіткість, зрозумілість тощо.

Закон повинен відповідати чинним правописним нормам мови країни, для громадян якої він написаний. Є дві думки щодо того, якою повинна бути мова закону: перша – нормативно-правові акти укладаються для правників, тому норми права мають бути виписані професійною юридичною мовою, зрозумілою для фахівців-юристів; друга – законом як текстом, покликаним впливати, регулювати, наказувати, користуються люди, які часто не мають відповідного фаху, тому він має бути викладений мовою, зрозумілою для більшості (і для міліціонерів, юристів, і представникам громадськості та іншим зацікавленим особам). Яким би чином укладач законопроектів не намагався зафіксувати норми правового акта, але документ буде малопродуктивним, якщо він викладений малозрозумілою мовою.

Форма і зміст беззаперечно пов'язані між собою, тому слова мають точно відповідати тому значенню та асоціюватися з тим поняттям, який вкладає в нього укладач законопроекту. Точність мови нормативно-правового акта є, напевно, найбільш важливою, позаяк саме через точність досягається однозначність застосування його приписів.

Так, якщо звернутися до тексту Закону України «Про міліцію», то варто відзначити тенденцію до пасивізації кальок із російської мови. Проте часто вживається калька *в установленому порядку (рос. в установленном порядке), відповідні органи (рос. соответствующие органы), співробітництво (рос. сотрудничество)* та ін. На нашу думку, такі слова і словосполучення варто

замінювати на власне українські відповідники: *в галузі (царині), співпраця* (бо *працювати, співпрацювати*, а не *работать*) тощо.

Варто звернути увагу на вживання особових займенників: якщо в реченні є кілька іменників, то може бути не зрозуміло, якого з них стосується займенник. Неозначені займенники нормопроектувальникам не варто використовувати, вони не сприяють конкретизації повідомлюваного. Тому треба в текстах законопроектів їх уникати.

Звичним для мови закону є вживання віддієслівних іменників замість дієслів: *забороняється організація діяльності, надання послуг, забезпечення безпеки громадян* та ін.

Вживання пасивних дієслів є характерним для мови українських нормативно-правових актів. Наприклад, *У приміщеннях і на виділених територіях, де знаходяться органи і підрозділи міліції, забороняється організація діяльності суб'єктів господарювання* .... У цьому випадку зрозуміло, що дію заборонено цим законом, тому є пасивне посилання до нього.

Проте часто текст вимагає безпосередньої вказівки на суб'єкта виконання дії. Так, у розділі I ст. 5, що прописує діяльність міліції та права громадян, правомірно вжито активні дієслова, коли описано обов'язки міліції (*Міліція: забезпечує затриманим та заарештованим (взятим під варту) особам ...; негайно, але не пізніш як через дві години після затримання або арешту (взяття під варту) осіб повідомляє ...; забезпечує харчування затриманих осіб ...; у разі необхідності вживає заходів* .... Проте далі за текстом у реченні *Особам при затриманні або арешті (взятті під варту) працівниками міліції: повідомляються підстави та мотиви ..., роз'яснюється право оскаржувати їх у суді; надаються усно роз'яснення* ... вжито ряд пасивних дієслів, що зумовлено неправильною побудовою головного речення. На нашу думку, варто написати так: *працівники міліції особам при затриманні чи арешті (взятті під варту): повідомляють ..., надають ..., забезпечують* .... Потрібно уникати дієслів пасивного стану, а чітко зазначати, хто що має робити і для кого/чого.

У тексті послідовно неправомірно вживаються слава з прийменником *по*: *виконання завдань по охороні громадського порядку, по боротьбі із злочинністю, приймати по них рішення* та ін. Такі сполуки варто замінювати на нормативні прийменникові і безприйменникові. Дослідники мови законів радять не вживати зайвих службових слів у текстах нормативно-правових актів. Вони часто засмічують текст і відволікають від змісту.

Варто зазначити, що часто укладачі не зважають на одну з основних вимог до речення в законі – лаконічність. Надлишкові слова в реченнях засмічують їх і ускладнюють розуміння змісту. Наприклад, у розділі I ст. 8 написано: *Співробітництво у сфері діяльності міліції між Міністерством внутрішніх справ України та відповідними органами інших держав і міжнародними організаціями поліції здійснюється відповідно до законодавства України, міжнародних договорів України, а також установчих актів та правил міжнародних організацій поліції, членом яких є Україна*. Вважаємо, це речення варто подати так: *Міністерство внутрішніх справ співпрацює з установами*

інших держав і міжнародними організаціями поліції відповідно до (далі за текстом).

Закон вимагає ясності, тому треба докладати зусиль, щоб речення були короткі, але змістовні. Англійські дослідники мови права з'ясували, що довгі речення (понад сімнадцять слів), важко сприймаються людьми. Вирішуючи проблему суті нормативно-правового акта, варто не забувати про його форму.

Загалом Закон України «Про міліцію», попри незначні орфографічні огріхи (як-от порушень правил милозвучності, неправомірне вживанні великої літери тощо) та незначну словесну надлишковість (вживання зайвих слів часто виправдовується юристами як засіб для уникнення правових колізій), має чітку структуру, переважно ретельно підібрані терміни й спеціальну лексику, і в цілому відповідає вимогам норм сучасної української літературної мови. Стандартизованість тексту дотримана шляхом використання фахової термінології, абревіатури використовуються відповідно до правописних норм (є загальновідомими), законотворцями використані усталені мовні конструкції. Стилістичну однорідність тексту Закону забезпечено використанням мовних засобів, притаманних власне офіційно-діловому стилю, сполученням їх зі словами, що мають нейтральне забарвлення, позбавленими емоційності й експресивності.

Список використаних джерел

1. Артикуца Н. В. Мова права і юридична термінологія / Н. В. Артикуца. – К.: Стилос, 2004. – 276 с.
2. Закон України «Про міліцію / Електронний ресурс: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/565-12.
3. Проценко Г. П., Шестопалова Л. М. та ін. Правнича лінгвістика / Г. П. Проценко, Л. М. Шестопалова та ін. – К., 2010. – 310 с.
4. Бержерон Р. Правила нормопроектування / Робер К. Бержерон. – К., 1999.

Славова Н. О.,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри теорії
та історії держави і права,
Донецький національний університет

СУЧАСНИЙ СТАН ПРАВОТВОРЧОЇ ТЕХНІКИ В СФЕРІ ФІНАНСОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Сучасний стан економіки в країні вимагає адекватного регулювання та упорядкування правових відносин у сфері фінансового регулювання. Розвиток фінансових установ невід'ємно пов'язаний з удосконаленням чинного законодавства. Це забезпечується за допомогою оновлення законодавчої бази, що, у свою чергу, залежить від правотворчої техніки.

Точність та ясність нормативно-правових актів (далі – НПА), узгодження з іншими НПА, єдність правової термінології, правових конструкцій визначають

ефективність правотворчої техніки. При чому особливої актуальності та практичної значущості набуває необхідність створення «якісних» правових норм у сфері фінансових послуг, а також виявлення та усунення юридико-технічних недоліків у чинних нормативно-правових актах.

До проблем юридичної техніки зверталися у своїх працях як зарубіжні, так і вітчизняні правознавці, як Т. Дідич, Ж. Дзейко, О. Піголкін, О. Поляков, Д. Керимов, В. Баранов, В. Крусс, Д. Чухвичев, К. Шугріна, О. Копиленко, О. Богачова, О. Зайчук, Н. Артикуца, І. Терлецька, М. Баймуратов, І. Снігур, О. Маруженко, Т. Подорожна та інші. Проте в більшості робіт науковців юридична техніка досліджувалася в межах загальної теорії правотворчості (нормотворчості), без конкретизації сфери правового регулювання.

У межах цієї статті розглянемо сутність та значення правотворчої техніки в сфері фінансового регулювання, а також проаналізуємо деякі юридико-технічні недоліки в чинному законодавстві (на матеріалі Закону України «Про кредитні спілки» – далі Закон про КС).

О. Піголкін виділяє такі особливості мови правових актів: офіційний характер; ясність та простота мови законодавства; максимальна точність; економічність; експресивна нейтральність; безособовий, неіндивідуальний характер; формалізація та ін. [1, с. 18-35]. Беручи до уваги вимоги до змісту, стилю НПА, на нашу думку, можна виділити такі види юридико-технічних помилок у сфері фінансового регулювання.

1. Наявність суперечностей, неузгодженостей між правовими нормами НПА. Специфікою правотворчої техніки є те, що в процесі правотворчості необхідно досягнути найвищого ступеня відповідності законодавчої думки змістові нормативно-правового акта як результату втілення цієї думки. При цьому терміни, юридичні конструкції, що застосовуються, мають чітко відповідати за значенням аналогічним термінам, що використовуються в чинних НПА [2, с. 117]. Наприклад, легальне визначення кредитної спілки надає Закон України «Про кредитні спілки», де *кредитна спілка* – це неприбуткова організація, заснована фізичними особами, професійними спілками, їх об'єднаннями на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднання грошових внесків членів кредитної спілки.

Отже, ст. 1 вищезгаданого закону визначає засновників, які мають право створювати дану фінансову організацію, а саме – фізичні особи, професійні спілки та їх об'єднання.

Однак зміст ч. 2 ст. 130 Господарського кодексу України (далі – ГК) «Кредитні спілки в сфері господарювання» щодо визначення кредитної спілки не є ідентичним змісту ст. 1 Закону про КС. Ст. 130 ГК визначає, що *кредитною спілкою* є неприбуткова організація, заснована громадянами.

Таким чином, з одного боку, згідно зі ст. 1 Закону про КС кредитна спілка може бути заснована фізичними особами, професійними спілками, їх об'єднаннями, а відповідно до ст. 130 ГК засновниками КС є виключно громадяни України.

Водночас необхідно зазначити, що термінологія має відповідати вимогам юридико-технічного характеру. Важливість термінів, правових конструкцій полягає в тому, що окремі поняття складаються в єдине ціле, на підставі чого користувачам правових норм визначена правова норма розуміється цілісно та однозначно, що дає змогу уникати правових колізій і протиріч [там само].

2. Наявність посилань на скасовані статті, нормативно-правові акти (порушення правил й засобів системного вираження змісту НПА). Як приклад наведемо ст. 9 Закону України «Про кредитні спілки», у якій зроблено посилання на Закон України «Про банкрутство». Необхідно зазначити, що закон «Про банкрутство» діє у новій редакції, оскільки сучасне законодавство спрямоване на відновлення платоспроможності боржника. Базовим нормативним актом з цього приводу є Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Крім того, преамбула Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» визначає, що цей Закон встановлює умови та порядок відновлення платоспроможності суб'єкта підприємницької діяльності – боржника або визнання його банкрутом. Так, ст. 1 цього Закону розглядає неплатоспроможність як неспроможність суб'єкта підприємницької діяльності виконати зобов'язання щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) не інакше як через відновлення платоспроможності та визначає боржника як суб'єкта підприємницької діяльності, неспроможного виконати свої грошові зобов'язання перед кредиторами.

Оскільки кредитна спілка – це неприбуткова організація, яка не може бути засновником, співзасновником або учасником суб'єкта (суб'єктів) підприємницької діяльності, Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» не може бути взагалі застосований до КС. Отже, системна побудова НПА є одним із принципів юридичної техніки, де на перше місце ставиться логічне, гармонічне узгодження правових норм, які входять в єдину правову систему.

3. Лексичні помилки – це незнання семантики, архісеми слів, порушення закономірностей лексичної сполучуваності тощо. Плеоназм вважається різновидом лексичних помилок. Мова нормативно-правового акта передбачає точність і стислість вислову, тому плеоназмів в текстах НПА не може бути. Наприклад, п. 6 ст. 14 Закону України «Про кредитні спілки» передбачає, що *члени кредитної спілки* вправі *самі* скликати позачергові загальні збори (зайве слово «самі»).

4. Стилістичні помилки (використані мовні засоби, які не відповідають стилю висловлювання). НПА має офіційний характер та повинен бути викладений діловим, або документальним, стилем (виразність і однозначність мови, точність, нейтральність тону НПА тощо). Мова нормативно-правових актів – це точні, якісні формулювання, за допомогою яких всі суб'єкти права, учасники суспільних відносин здатні розуміти правові вимоги, використовувати права та виконувати покладені на них обов'язки.

Випадків порушення стилю НПА у сфері фінансово-правового регулювання існує велика кількість. Законом про КС (п. 4 ст. 9) визначено, що у

разі прийняття рішення про ліквідацію кредитної спілки за рішенням її вищого органу управління, цей орган повинен *невідкладно* письмово повідомити про це Уповноважений орган, який вносить до відповідного державного реєстру відомості про те, що кредитна спілка перебуває у процесі припинення її діяльності. Термін «невідкладно» є досить неоднозначним, і його можна тлумачити як «одразу», «негайно», так і в інших значеннях, тому не можна зрозуміти, який проміжок часу «надає» закон щодо повідомлення Уповноваженого органу.

5. Пунктуаційні помилки. Важливим показником практичного володіння мовою є правильне застосування розділових знаків, які позначають структуру речення, виділяють певні елементи висловленого правового змісту, вказують на особливості вимови. Наявність зайвого або відсутність певного розділового знаку порушує зміст висловлювання та ускладнює сприймання інформації. Наприклад, п. 5 ст. 15 Закону України «Про кредитні спілки» визначає, що спостережну раду кредитної спілки *очолює, голова*, який обирається в порядку, визначеному статутом кредитної спілки. В даному реченні є помилка, пов'язана із зайвим розділовим знаком (не може бути кома між підметом і присудком).

Отже, створюючи правові норми, суб'єктам правотворчої діяльності необхідно дотримуватися правил правотворчої техніки, щоб уникнути двозначності, викривлення інформації та досягти максимальної точності, лаконічності, доступності, повноти змісту нормативно-правових актів.

Список використаних джерел

1. Язык закона / Под ред. А.С. Пиголкина. – М.: Юрид. лит., 1990. – 269 с.
2. Дідич Т.О. Нормопроектування: питання теорії та методології: Монографія / Т.О. Дідич. – К.: Видавництво Європейського університету, 2010. – 160 с.

Тимофеєва А. В.,
Ph.D, викладач кафедри міжнародного права
юридичного факультету
та кафедри богемістики філософського факультету
Карлова університету (м. Прага, Чеська Республіка)

ВИМОГИ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО СТИЛЮ ТА ЛЕКСИКИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ В УКРАЇНІ, РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ ТА ЧЕСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Питанню юридичної мови було присвячено багато наукових робіт як в Україні [1], так і за її межами [2]. Якщо говорити про мову різних документів правового характеру, то найбільш важливою є мова нормативно-правових актів, тому що закони впливають на життя кожного з нас. Вони встановлюють загальнообов'язкові правила поведінки, яких повинна дотримуватись кожна особа на території даної держави, якої ця норма стосується.

В Україні було декілька спроб прийняти закон, який би регулював мову та стиль законодавчих актів. 3 листопада 1997 р. народним депутатом України В. М. Стретовичем до Верховної Ради України було внесено проект Закону України № 0894 «Про закони і законодавчу діяльність в Україні» [3]. Ст. 28 цього проекту містить вимоги до тексту закону, зокрема те, що його назва повинна бути максимально стисла, але при цьому давати достатнє уявлення про предмет законодавчого регулювання. Крім того, зазначалося, що окремі блоки закону (глави, статті) повинні бути логічно пов'язані. Ці не надто детальні вимоги, тим не менш, не отримали підтримку у парламенті, і 15 березня 2006 р. цей проект було скасовано [4].

21 січня 2008 р. народний депутат О. В. Лавринович запропонував на розгляд проект Закону України «Про нормативно-правові акти» № 1343-1 [5]. Норми цього документа розширюють перелік вимог до тексту законодавчих актів. Зокрема, у ст. 26 цього законопроекту передбачається детальний опис правил використання юридичної термінології та абревіатур. Ст. 27 визначає мовний стиль – офіційно-діловий. Цю норму можна трактувати таким чином: офіційний документ має усталений зразок, слова вживаються виключно в прямому значенні, причому переважають слова-терміни, пов'язані з діловою сферою діяльності людини. В офіційно-діловому стилі відсутні художні засоби, пестливі та згрубілі слова, питальні, неповні і незакінчені речення. Проект, на жаль, не містить положень, які б встановлювали відповідальність за недотримання цих вимог, тому його введення в дію не гарантувало би дотримання зазначених положень. Вважаємо, тим не меш, що запровадження таких вимог було б доцільним, але голосуванням у Верховній Раді 29 червня 2010 р. проект було також відхилено.

Не можна сказати, що на сьогоднішній день в Україні питання стилю та мови нормативно-правових актів взагалі не підлягає регуляції. Постановою Кабінету Міністрів України від 6 вересня 2005 р. № 870 було прийнято «Правила підготовки проектів актів Кабінету Міністрів України» [6], де до принципів, яких повинен дотримуватись автор тексту правового акта, включено: логічну послідовність, термінологічність, нормативність мовних засобів офіційно-ділового стилю та інші. Однак, згідно зі ст. 1 Постанови № 870 Правила стосуються лише постанов та розпоряджень уряду України. В цьому році [7] дію цього акта було поширено на деякі закони України, а саме на технічні регламенти [8], які представляють собою дуже обмежену групу нормативних актів. Тому можна констатувати, що питання щодо закріплення стилістичних та лексикологічних вимог до законів Україні є майже поза нормативною регуляцією [9].

У Російській Федерації на державному рівні закон про нормативно-правові акти також відсутній. Ще 1996 року до Державної Думи було внесено законопроект № 96700088-2 «О нормативных правовых актах Российской Федерации» [10], який визначав окремі питання мовностилістичного оформлення законопроектів, наприклад, щодо використання спеціальних термінів та архаїзмів [11]. Проект довго розглядався, і, незважаючи на те, що перероблявся відповідно до рекомендацій Правового управління, 12 травня

2004 р. його було відхилено [12]. Окремі, дуже скромні, вимоги щодо лексики законодавчих актів, наприклад, щодо назви, встановлено у Методичних рекомендаціях Державної Думи від 20 листопада 2003 р. [13]. Проте не можна сказати, що це є документ, який детально окреслює правила стилю та лексики нормативно-правових актів. Крім того, цей документ має лише рекомендаційний характер; не закріплено обов'язку дотримуватись зазначених рекомендацій, оскільки вони навіть не затверджені підзаконним актом.

Іншою є ситуація в регіонах, чи окремих суб'єктах Російської Федерації. Тут лінгвістичними вимогами щодо тексту законопроектів займаються дуже активно. Наприклад, мер міста Москви наказом від 13 лютого 2006 р. № 11-УМ прийняв «Методичні правила підготовки проектів законів міста Москви» (зверніть увагу на назву – це вже не рекомендації, а правила) [14], де у розділі 2 зазначено, що текст проекту закону викладається переважно в стверджувальній формі з використанням дієслів у теперішньому часі, з дотриманням вимог офіційно-ділового стилю і використанням юридичної термінології, за умови застосування загальноприйнятих правил російської мови. Якщо московський нормотворець використовує підзаконний акт для встановлення вимог щодо стилю та лексики законодавчих актів, то парламент Іркутської області це питання регулює прямо у законі [15]. Ст. 20 Закону № 1-ОЗ від 12 січня 2010 р. закріплює використання офіційно-ділового стилю та правила використання сучасної та застарілої термінології: «Тексти правових актів області мають відповідати правилам сучасної російської літературної мови і складатися відповідно до норм офіційно-ділового стилю, із вживанням простих і ясних, доступних і точних лексичних формулювань та дотримання вимог економії та лаконічності тексту, лексичної та синтаксичної уніфікації, логічної цілісності, повноти та взаємозв'язку, а також усталеності засобів вираження правових норм, що забезпечують доступність їх розуміння та виключають їх неоднозначне тлумачення. У правових актах області не дозволяється вживання застарілих слів і виразів, образних порівнянь та епітетів». Безумовно, такі точні вимоги сприятимуть підвищенню рівня якості законодавчих актів.

У Чеській Республіці, так само як в Україні та Росії, парламент не прийняв закон, який би встановлював вимоги щодо стилю та лексики законодавчих актів. На сьогоднішній день основним документом, у якому визначені правила лінгвістичного оформлення текстів законів, є Законодавчі правила уряду, затверджені постановою уряду Чеської Республіки № 188 від 19 березня 1998 р. із змінами та доповненнями [16]. Згідно зі ст. 2 Законодавчих правил, текст нормативного акта повинен бути якісно продуманий, чітко сформульований, бути зрозумілим, лінгвістично та стилістично бездоганним. Ці правила стосуються як проектів підзаконних актів, так і законопроектів.

Законодавчі правила в Чехії існують з 1945 р. і у зв'язку з тим, що якість цих правил є помірно висока, питання про прийняття особливого закону, який би встановлював вимоги щодо стилю та лексики нормативних актів не виникало (нам не вдалося знайти законопроект, який би регулював це питання). Незважаючи на те, що відповідно до ст. 41 Конституції Чеської Республіки [17] право на внесення законопроекту мають депутати нижньої палати парламенту,

сенат, уряд чи органи місцевого самоврядування, головним ініціатором проектів законів є уряд. Тут підкреслюється, що така процедура є «належною», а коли законопроекти пропонують на розгляд депутати – це є «нестандартний» процес.

Форма державного правління впливає на законодавчий процес, і тому закріплення в конституціях конкретних повноважень державних органів відіграє важливу роль. Якщо для Чеської Республіки постанови уряду, яка б встановлювала лінгвістичні вимоги щодо законопроекту є цілком достатньо, оскільки уряд в цій країні має сильні позиції (наприклад, згідно зі ст. 44 Конституції Чеської Республіки уряд має право висловити свою думку щодо кожного законопроекту в державі), для України такої постанови Кабінету Міністрів може бути недостатньо (по-перше, постанова № 870 не поширює свою дію на всі законопроекти в Україні, по-друге, в Україні більш поширеною є практика внесення законопроектів народними депутатами). Хоча зазначимо, що право законодавчої ініціативи відповідно до ст. 93 Конституції України належить Президентові України, народним депутатам України, Кабінету Міністрів України і Національному банку України. В Російській Федерації взагалі важко говорити про вседержавні законодавчі вимоги до стилю та лексики законів. Навіть, якщо б уряд Росії і проявив ініціативу, прийнявши правила підготовки законопроектів з урахуванням лінгвістичних вимог, це б суттєво не вплинуло на ситуацію, оскільки Російська Федерація є президентською державою [18] і головним автором законопроектів тут є Президент. Це все приводить до висновку, що не настільки важливо, чи вимоги до стилю та лексики нормативно-правових актів визначені у законі або у підзаконному акті, головне, щоб існував ефективний механізм їх застосування, а все це разом сприяло створенню якісного законодавства.

Список використаних джерел

1. Арнаудова Н. В. Мова права і юридична термінологія: Навчальний посібник. – 2-ге вид., змін. і доп. – К.: Стилос, 2004. – 277 с.; Андрійчук Олесь. Українська юридична термінологія // Юргазета. – №8 (68). – 28 апреля 2006 года; Гороховська Т. В. Особливості використання юридичних термінів у навчальному та науковому спілкуванні // http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pfto/2010_9/files/pd910_11.pdf; Сушинська І. М., Давидов П. Г. Юридична термінологія як один із складників формування мовленнєвої культури студентів правознавців // http://www.nbuv.gov.ua/articles/Kultnar/knar/knp82t2; Тягнирядно Є. В. Юридична термінологія як один із складників формування мовленнєвої культури правознавців // Збірник наукових праць Нац. академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні та психологічні науки. – 2010. – № 56 та інші.
2. Голев Н. Д. Юридический аспект языка в лингвистическом освещении // Юрислингвистика – 1. Проблемы и перспективы. – Барнаул, 1999. – С. 11-58; Голетиани Л. О развитии юридической лингвистики в России и Украине // Mater ialie discussion i Studi Slavistici VIII (2011): 241-262; Топическая юриспруденция [Текст]: Аргументация и толкование в праве / А. К. Соболева. – Москва: Добросвет, 2002. – 225 с.; Смирнова Н. В. Развитие терминологии гражданского и административного права в русском языке XVIII века. – Мурманск, 2009. Ел. ресурс: http://www.dissercat.com/content/razvitie-terminologii-grazhdanskogo-i-administrativnogo-prava-v-russkom-yazyke-xviii-veka; Шугрина Е. Г. Техника юридического письма. – Учеб.-практ. пособие. – 2-е изд. – М., 2000. – 272 с.; Kořenský J. Jazyk právní komunikace. Český jazyk na přelomu tisícileti. K vydání připravili

František Daneš, Jarmila Bachmannová, Světla Čmejrková, Marie Krčmová. – Praha: Academia, 1997. – 288 s.; Hladiš, F. K charakteristice profesní a slangové mluvy v právnické komunikaci. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Iuridica, 2000. – S. 83.
3. Проект Закону України «Про закони і законодавчу діяльність в Україні» №0894 // http//w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=12103
4. Ел. ресурс: http//w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=12103
5. Проект №1343-1 від 21.01.2008 // http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=31416
6. Офіційний вісник України. – 23.09.2005 р. – №36. – С. 45. – Ст. 2200. – №33621/2005.
7. Згідно з Постановою КМУ від 18 червня 2012 р. №708 «Про затвердження Правил підготовки проектів технічних регламентів, розроблених на основі актів законодавства Європейського Союзу, які затверджуються Кабінетом Міністрів України» // Офіційний вісник України. – 13.08.2012 р.. – №59. – С. 129. – Ст. 2370. – №62898/2012.
8. Термін «технічний регламент» визначено у Законі України від 01.12.2005 №3164-IV «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності». Згідно зі статтею 1 цього закону технічний регламент – це закон України або нормативно-правовий акт, прийнятий Кабінетом Міністрів України, у якому визначено характеристики продукції або пов'язані з нею процеси чи способи виробництва, а також вимоги до послуг, включаючи відповідні положення, дотримання яких є обов'язковим. Він може також містити вимоги до термінології, позначок, пакування, маркування чи етикетування, які застосовуються до певної продукції, процесу чи способу виробництва.
9. На це вказують і автори Пояснювальної записки до проекту №1343-1// http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=31416
10. Законопроект №96700088-2 «О нормативных правовых актах Российской Федерации»// http://asozd2.duma.gov.ru/main.nsf/%28SpravkaNew%29?OpenAgent&RN=96700088-2&02
11. У статті 59 проекту №96700088-2 зазначено: «У нормативних правових актах подано визначення введених у законодавство юридичних, технічних та інших спеціальних термінів. У нормативних правових актах не дозволяється вживання застарілих слів та висловів, образних порівнянь, епітетів, метафор».
12. Законотворческий процесс в Государственной Думе: правозащитный анализ от 17 июня 2004 года. – 72 выпуск (обзор за май 2004 года) // http://www.memo.ru/hr/gosduma/72/04.htm
13. Методические рекомендации по юридико-техническому оформлению законопроектов. Рекомендованы Советом Государственной Думы для использования при осуществлении законопроектной деятельности (выписка из протокола №187 заседания Совета Государственной Думы (от 20 ноября 2003 года) // www.duma.gov.ru/analytics/publication-of-legal-department/bill-design/
14. Указ Мэра Москвы от 13.02.2006 N 11-УМ «О методических правилах подготовки проектов законов города Москвы» // base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=MLAW;n=70149;dst=0;ts=29FB833F655686552F907D85DB4E6B83;ts=3FD96EC17B3A688E18FB04C30519BFFB
15. Закон Иркутской области О правовых актах Иркутской области и правотворческой деятельности в Иркутской области от 12 января 2010 года №1-ОЗ // http://old.irk.gov.ru/index.php?IdAction=docs&Event=section&id=91
16. Legislativní pravidla vlády, schválená usnesením vlády ze dne 19. března 1998 č. 188 // www.vlada.cz/assets/ppov/lrv/legislativn__pravidla_vl_dy.pdf
17. Ústava České republiky ze dne 16. prosince 1992 // http://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html
18. Конституція Російської Федерації від 25 грудня 2003 р. // www.constitution.ru

Усенко І. Б.,
кандидат юридичних наук, професор,
завідувач відділу історико-правових досліджень
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України

ПРАВОВИЙ СТАТУС МОВ У ЗАКОПРОЕКТНИХ РОБОТАХ 2012 РОКУ

У поточному році в правовому регулюванні мов в Україні відбулися докорінні зміни. Прийняття всупереч майже одностайної думки фахівців Закону України від 03.07.2012 р. «Про засади державної мовної політики» викликало значний резонанс у суспільстві і зливу масових протестів громадськості. Не варто зараз зупинятися на численних недоліках цього закону. Про них вже немало сказано і написано. Зокрема і я неодноразово письмово та усно звертав увагу, що розробникам законопроекту не вдалося повністю узгодити його зі ст. 10 Конституції України, зокрема з положенням, що «В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України». З усього багатоманіття мов національних меншин України правовий захист було надано лише обмеженій кількості мов, які було визнано регіональними. Було також безпідставно розмито грань між державною мовою і регіональними мовами або мовами меншин. Некоректним видається і покладення на місцеві ради прийняття рішень щодо застосування заходів, спрямованих на використання регіональних мов або мов меншин. Є певна невідповідність між назвою закону і його змістом. Фактично в ньому йдеться не про державну мовну політику, а про застосування мов в Україні.

Тож прийняття закону викликало й відповідну реакцію законодавців. Доволі швидко до Верховної Ради України було внесено альтернативні чинному закону законопроекти «Про порядок застосування мов в Україні» (№ 11052 від 31.07.2012 р., В. М. Литвин) і «Про функціонування української мови як державної та порядок застосування інших мов в Україні» (№ 11075 від 13.08.2012 р., С. П. Головатий). Обидва ці законопроекти були 6 вересня 2012 р. включені у порядок денний чергової сесії парламенту. Особливістю проекту В. М. Литвина є запровадження поняття «регіональна мова обласного значення» і доволі докладний механізм прийняття обласними радами рішення про надання певній мові відповідного статусу. Проект С. П. Головатого містить у преамбулі незвичну для нашої практики низку посилань на міжнародні акти, висновки і рекомендації Венеціанської комісії тощо з прямим їх цитуванням. Є в ньому і така категорична норма «Спроби запровадження офіційної багатомовності на національному рівні всупереч Конституції України і встановленій конституційній процедурі є діями, спрямованими на розпалювання міжетнічної ворожнечі, мовний розкол країни, порушення конституційного ладу і територіальної цілісності України». Можливість застосування мови національної меншини або регіональної (міноритарної) мови

передбачається здебільшого для місцевостей, де відповідною мовою традиційно користується понад 50% населення.

Водночас було внесено й законопроект «Про засади державної мовної політики» (стосовно посилення захисту мовних прав російського та російськомовного населення України)» (№ 11243 від 21.09.2012 р., О. М. Черноморов). У цьому законопроекті пропонується в чинному законі зняти пряму вказівку, що державною мовою є українська мова, а також доповнити його положенням «Українська держава забезпечує своїм громадянам право вільного користування російською мовою, як мовою корінного народу України, мовою міжнаціонального та міжнародного спілкування, а в регіонах компактного проживання громадян, для яких російська мова є рідною – функціонування російської мови нарівні з державною».

До висновку про необхідність зміни чинного закону несподівано дійшов і головний його ініціатор, який подав законопроект «Про внесення змін до законодавства України (щодо удосконалення державної мовної політики)» (№ 11185 від 06.09.2012 р., В. В. Колесніченко), в якому запропоновано 46 уточнень (переважно суто редакційних) чинного закону.

Як видається, епатажний характер і прагнення показати абсурдність деяких положень чинного закону демонструють три законопроекти народного депутата Г. Г. Москаля, зміст яких повністю передається їх назвою: «Про внесення зміни до статті 7 Закону України «Про засади державної мовної політики» щодо доповнення переліку регіональних мов або мов меншин України гуцульською мовою» (№ 11112 від 28.08.2012 р.), «Про внесення зміни до статті 7 Закону України «Про засади державної мовної політики» щодо доповнення переліку регіональних мов або мов меншин України лемківською мовою» (№ 11139 від 03.09.2012 р.) та «Про внесення змін до статті 7 Закону України «Про засади державної мовної політики» щодо всебічного розвитку англійської мови» (№ 11267 від 28.09.2012 р.).

Є у «парламентському портфелі» ще два законопроекти «Про внесення змін до Закону України «Про кінематографію» щодо обов'язкового дублювання іноземних фільмів державною мовою» (№ 10406 від 26.04.2012 р., Ю. І. Костенко та ін.) та «Про внесення змін до Закону України «Про засади державної мовної політики» (про мову друкованих засобів масової інформації» (№ 11360 від 17.10.2012 р., Ю. В. Гнаткевич), спрямовані на підтримку застосування української мови у відповідних сферах. Перший з цих законопроектів профільний комітет пропонує, незважаючи на заперечення парламентських юристів, прийняти у першому читанні, а другий проект лише готується до розгляду.

Завершуючи огляд цьогорічної законопроектної діяльності, зазначимо, що мені відомо про ще один проект зміни чинного закону, який народився у надрах НАН України. Він доволі зважений і в основних рисах заслуговує на підтримку, але поки що не був внесений на розгляд законодавчого органу.

Загалом можна зробити висновок, що шоковий стан, у якому перебувало суспільство після прийняття Закону України «Про засади державної мовної політики», помітно сприяв активності законотворців і зараз є непогане

підґрунтя для підготовки і прийняття нового, політично зваженого і науково коректного закону про застосування мов в Україні.

Черевко М. В.,
студентка 5-го курсу
факультету правничих наук НаУКМА

ЯВИЩЕ ЛАКУНАРНОСТІ В ЮРИДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Національно-специфічні елементи в системах мов і культур в останні десятиліття описуються зарубіжними та вітчизняними мовознавцями за допомогою різноманітних термінів: лакуни (Ж. Віне і Ж. Дарбельне, В. Муравйов); пробіл (К. Хейл); словарні пропуски, білі плями на семантичній карті мови (Ю. Степанов); культурні реалії, тобто слова і словосполучення, що називають об'єкти, характерні для життя (побуту, культури, соціального та історичного розвитку) одного народу і чужі іншому (С. Влахов, С. Флорін); лексичний нуль, нульова лексема (І. Стернін); безеквівалентна, або фонова, лексика (В. Костомаров); випадкові лакуни, тобто лексичні одиниці однієї з мов, яким з певних причин (не завжди зрозумілим) немає відповідностей у вигляді слів або стійких словосполучень іншої мови (Л. Бархударов); задирки, які задираються» у процесі міжкультурної комунікації (Г. Гачев). У зарубіжній літературі відомі спроби фіксації розбіжностей у мовах і культурах за допомогою терміна «gar» (пропуск). Проте більшість дослідників надає перевагу термінові «лакуна», який був уперше введений до наукового обігу канадськими лінгвістами Ж. Віне та Ж. Дарбальне, які визначали його як «явище, котре має місце всякий раз, коли слово однієї мови не має відповідника в іншій мові [1].

С. Кондратюк вважає, що «лакуни є наслідком неповноти або перевантаженості досвідом лінгвокультурної спільності, внаслідок чого не завжди можна поповнити досвід однієї лінгвокультурної спільності досвідом іншої лінгвокультурної спільності» [2].

Питання лакунарності з точки зору лінгвістики і культури розглядали такі російські дослідники, як І. Стернін, Ю. Степанов, В. Муравйов, Ю. Сорокін, Г. Гачев, В. Гак, В. Жельвіс, І. Марковіна та ін. В українській лінгвістиці проблема лакунарності привертає увагу таких учених, як: Ф. Бацевич, Т. Ніколаєва, С. Кондратюк, Р. Зорівчак, О. Селіванова, О. Крижко та ін. Однак у сфері української юридичної термінології явище лакунарності майже не досліджене.

Мета цієї статті – проаналізувати явище лакунарності в юридичній термінології, класифікувати міжмовні абсолютні лакуни та розглянути основні шляхи вирішення проблеми заповнення лакун у процесі перекладу юридичних текстів.

Трактування терміна «лакуна» серед дослідників не є однозначним. Так, В. Гак вважає лакуною явище відсутності слова для позначення поняття, що

існує у конкретному суспільстві і має особливий словесний вираз в іноземній мові [3]. В. Жельвіс та І. Марковіна визначають лакуну як «невідповідність, що виникає при зіставленні поняттєвих, мовних та емотивних категорій двох локальних культур» [4]. В. Муравйов розглядає лакунарність у більш вузькому значенні та називає лакунами власне лакунарні одиниці. Він зокрема пише: «Будемо вважати лакунами лише ті іншомовні слова (сталі вирази), які виражають поняття, незакріплені в мовній формі даної мови та для передачі яких потрібні більш-менш просторові перифрази – вільні словосполучення, утворені на рівні мови» [5]. І. Стернін зазначає, що «у кожній мові існує велика кількість міжмовних лакун, тобто пустих, незаповнених місць у лексико-фразеологічній системі мови, хоч у ній можуть бути присутні близькі за значенням лексеми» [6].

За вихідне у цій роботі візьмемо визначення Ф. Бацевича: лакуна – це «відсутність лексичних еквівалентів у одній із мов, які вивчаються чи зіставляються (рідній чи іноземній); лакуни пов'язані в основному з позначенням національних, історико-культурних реалій, культурних предметів» [7].

Лакуни необхідно відрізняти від запозичених термінів (лексичних запозичень). При цьому слід мати на увазі, що лексичне запозичення – це «тривалий процес, у результаті якого слова і їх структурні елементи однієї мови засвоюються системою іншої мови на основі мовних, економічних і культурних відносин різних народів» [8]. Під «лексичним запозиченням» розуміють слово, яке прийшло у мову для вираження понять, диференціації уже наявних і позначення раніше невідомих предметів і явищ [9]. Лексичне запозичення в юридичній термінології найчастіше здійснюється у формі транслітерації (транскрибування) – передачі літерами української мови (кирилицею) звучання іноземного слова. Слід зазначити, що близько до запозичень стоять кальки (структурні запозичення) – коли запозичена структура виражається питомим лексичним матеріалом [10].

Для того, щоб показати різницю між лакунами та лексичними запозиченнями, наведемо конкретний приклад з англо-українського юридичного словника. Так, в словнику В. Карабана вміщено: *Champertor* – особа, яка незаконно фінансує чужий процес і отримує у разі його виграшу всю присуджену суму [11]; цей термін є лакуною, оскільки в словнику його визначення дається описовим способом. *Champerty* – чамперті [там само] цей термін є запозиченням, оскільки в словнику, поряд із описовим способом визначення цього терміна, використовується також транслітерація.

Щодо класифікації лакун, то у сучасній лінгвістиці існують різні підходи до їх розподілу. Однак принципово важливим є поділ лакун на лінгвістичні (міжмовні чи внутрішньомовні) та екстралінгвістичні (культурологічні). «Лакуни, які виявляються при зіставленні мов або одиниць всередині мови, називаються мовними, або лінгвістичними: вони і виявляють розбіжності (порожнечі, проломи, прогалини, провали) між одиницями порівнюваних мов (міжмовні лакуни) або одиницями (реальними і потенційними) всередині однієї мови (внутрішньомовні лакуни). Культурологічні лакуни виявляються при

аналізі та фіксації розбіжностей в культурах, які відображаються, як правило, у мові носіїв цієї культури в процесі комунікації» [12]. Щодо юридичної термінології, то лакуни культурологічні спричинені насамперед специфікою правових систем, структурними особливостями правових інституцій, правовими традиціями тощо (т.зв. соціально-правовою асиметрією).

У нашому дослідженні беремо за основу класифікацію Т. Ніколаєвої, яка всі лакуни поділяє на три групи: абсолютні, відносні та векторні. Абсолютні – це вид лакун, пов'язаний із відсутністю в носіїв мови можливості виразити окремим словом чи сталим словосполученням поняття, лексично зафіксоване в іншій мові; відносні лакуни – виділяються при зіставленні частоти вживання слів із загальним значенням у двох мовах. Вони можуть бути відносними, коли слово чи словоформа, які існують у рідній мові, вживаються дуже рідко і ще рідше вживаються під час перекладу; векторні лакуни – характеризуються відсутністю однослівного родового або видового найменування в літературній мові за наявності його в діалекті, і навпаки [13].

Предметом нашого дослідження є лінгвістичні міжмовні, а саме – абсолютні лакуни, що виявляються у юридичному словнику при зіставленні англійської мови з українською. Матеріалом для аналізу слугують дані «Англо-українського юридичного словника» В. Карабана (2004) [11]. Усі приклади виявлених нами лакун взяті із зазначеного словника.

Аналізуючи міжмовні абсолютні лакуни в юридичній термінології, вважаємо за доцільне виокремити такі їх види:

І) За змістом диференціюються:

• <u>Лакуни, що ідентифікують ту чи іншу особу залежно від ситуації, в якій вона опинилася:</u>

○ стосуються учасників, задіяних в судовому процесі: *trier* – особа, призначена судом для винесення рішення про відвід, заявлений присяжним; *talesman* – особа, яка викликана до суду як додатковий присяжний засідатель; *defaulter* – сторона, що ухиляється від з'явлення до суду;

○ лакуни, що позначають осіб «злочинного світу»: *wayward* – особа, яка стала на злочинний (хибний) шлях; *garrotter* – злочинець, який здійснює збройний напад шляхом удушення потерпілого; *embrouser* – особа що намагається вплинути на присяжних чи суддів шляхом підкупу або іншими незаконними способами; *approver* – злочинець, який зізнався у вчиненні злочину та видав своїх спільників; особа, яка зізналася у вчиненні злочину і обмовлює інших з метою пом'якшення своєї долі; *pennyweighter* – злодій, який спеціалізується на крадіжках ювелірних коштовностей;

○ інші лакуни: *wiretap* – особа, яка підслуховує телефонні розмови; *puffer* – представник власника майна на аукціоні, найнятий з метою підняття цін;

• <u>лакуни в «матеріальному світі»:</u>

○ судові документи: *computus* – судовий наказ про надання звітності; *rule nisi* – припис суду, що має неостаточну силу; *cape* – судовий наказ про виклик до суду орендаря за позовом орендодавця; *procedendo* – наказ про повернення справи на розгляд суду нижчої інстанції;

○ інші лакуни: *marital separation agreement* – угода про майнові відносини подружжя, що укладається в разі їх окремого проживання (за взаємною згодою або за рішенням суду).

• лакуни в «нематеріальному світі» (лакуни, що характеризують поведінку або висловлювання особи): *acknowledgment of will* – неофіційне визнання заповідачем перед свідком, що може це підтвердити, що підпис під заповітом належить заповідачеві; *condemnation* – визнання небезпечним для вживання (використання); *drinking-and-driving* – керування автомобілем у нетверезому стані; *jump bail* – переховуватися від правосуддя після звільнення на поруки; dictum – висловлювання (думка) судді, що не має нормовстановлюючого характеру, супровідне висловлювання, що не стало основою резолютивної частини судового рішення; *sororate* – одруження із сестрою дружини.

II) Залежно від поділу галузей права на матеріальні та процесуальні диференціюються:

• Лакуни, що мають місце у матеріальних галузях права: *manhood suffrage* – право голосу дорослих чоловіків; *lemon law* – законодавство про відшкодування шкоди покупцям бракованих або неякісних легкових автомобілів; *fleet marriage* – таємний шлюб, укладений у в'язниці;

• Лакуни, що мають місце у процесуальних галузях права: evocation – витребування справи з провадження суду нижчої інстанції до суду вищої інстанції; *procedendo* – наказ про повернення справи на розгляд суду нижчої інстанції; *misjoinder* – неправильне об'єднання кількох позовів в одному процесі; *certiorari* – витребування справи судом вищої інстанції у випадку, коли суд нижчої інстанції з різних причин не може її об'єктивно розглянути; *homologation* – позбавлення сторони права заперечувати з причини її попередньої поведінки; *gavelet* – судовий процес проти орендаря, який не сплатив орендну плату.

III) Залежно від прийому, використаного під час перекладу лексичної одиниці на українську мову, диференціюються:

• Лакуни, утворені внаслідок використання описового прийому перекладу: *ambulance chasing* – нав'язування адвокатських послуг постраждалим від нещасного випадку; *bug* – підслуховування за допомогою спеціальних електронних пристроїв; *notice of allowance* – офіційне повідомлення про прийняття заяви на патент. Серед них є такі, дефініція яких починається словами «той, який», «той, хто», «той, що»: *translative* – той, який є підставою переходу права від однієї особи до іншої; *heirless* – той, який не має спадкоємця; *relapsed* – той, хто укорінився у своїх злочинних звичках; *abatable* – той, який може бути анульований.

• Лакуни, утворені внаслідок використання прийменниково-іменникових конструкцій: *accreditee person* – особа, *в присутності якої виконується* акредитування.

Наявність або ж відсутність міжмовних абсолютних лакун в юридичній термінології пов'язана з використанням того чи іншого прийому перекладу.

За класифікацією Н. Гаращенко [20], існують такі прийоми перекладу:

• *переклад за допомогою лексичного еквівалента* (наявність прямого відповідника у мові, на яку перекладається термін);

• *прийом опису* – передача слова за допомогою розширеного пояснення значення англійського слова (у випадку відсутності відповідного еквівалента у рідній мові, так і при поясненні слова у словнику), наприклад, *multifariousness* – неправильне об'єднання позовних вимог в одному позові; *manhood suffrage* – право голосу дорослих чоловіків; *garrotter* – злочинець, який здійснює збройний напад шляхом удушення потерпілого;

• *прийом калькування* – переклад англійського слова чи словосполучення за його частинами зі складанням цих частин (тобто відтворює назву дослівно), наприклад: *multiple accredit* – множинне акредитування; *accomplice of attempt* – співучасник у замаху;

• *прийом транскрибування (транслітерації)* – передача літерами рідної мови (кирилицею) звучання англійського слова [там же], наприклад: *attorney* – аторней; *barrister* – баристер ; *solicitor* – солісітор; *kidnapping* – кіднепінг.

• *прийом з використанням різних прийменників*, наприклад: *accreditee person* – особа, в присутності якої виконується акредитування.

На нашу думку, останній прийом перекладу слід назвати: «переклад за допомогою використання прийменниково-іменникових конструкцій», оскільки в процесі перекладу використовуються не лише прийменники, але й інші допоміжні слова, які допомагають краще передати зміст і конотацію терміна.

Існують такі основні шляхи вирішення проблеми міжмовної лакунарності в юридичній термінології:

➢ запозичення термінів; в цьому випадку необхідно вести мову про використання прийому транскрибування (транслітерації) під час перекладу з іноземної мови на українську;

➢ структурні запозичення (кальки) – використання прийому калькування під час перекладу з іноземної мови на українську (запозичена структура виражається питомим лексичним матеріалом);

➢ створення терміна-слова морфологічним способом словотворення чи словоскладання;

➢ створення терміна-слова синтаксичним способом шляхом утворення термінологічних словосполучень різних лексико-граматичних моделей.

Слід зазначити, що до лексичної одиниці, створеної в результаті використання будь-якого з вищенаведених способів вирішення проблеми міжмовної лакунарності в юридичній термінології, висуваються певні вимоги. Так, лексична одиниця повинна «вписатися в терміносистему» та не створювати омонімію; має відповідати продуктивним моделям морфологічного термінотворення, бути лаконічною та гармоніювати з термінологією української мови. При цьому необхідно уникати появи зайвих елементів, щоб вони не створювали варіативність чи синонімію.

Проведене дослідження дозволило дійти таких висновків: 1) у сучасних умовах активізації міжкультурної комунікації, взаємодії та співпраці країн, зокрема у правовій сфері, необхідність вивчення явища лакунарності на рівні

термінoсистем зростає, оскільки наявність лакун в одній мові на фоні іншої відображає соціально-правову та національно-мовну асиметрію двох порівнюваних культур, специфіку кожної мови; 2) наявність або ж відсутність міжмовних абсолютних лакун у юридичній термінології напряму пов'язана з використанням того чи іншого прийому перекладу; 3) використання прийому опису, а також переклад за допомогою використання прийменниково-іменникових конструкцій породжують появу лакун у юридичній термінології; 4) використання інших прийомів перекладу, навпаки, запобігають появі нових лакун в юридичній термінології; 5) у зв'язку з цим при перекладі іншомовних юридичних текстів українською особливу увагу слід приділити правильному добору методу перекладу. Усе це вимагає від перекладача юридичних текстів спеціальної фахової підготовки на основі синтезу правових та мовознавчих знань.

Список використаних джерел

1. Vinay J. P., Darbelnet J. Stylistique Comparee Du Francais Et De L'Anglais, 1958. – P. 10.
2. Кондратюк С. Ю. Українські та російські лексичні лакуни і шляхи пошуку їх відповідників англійською мовою / С. Ю. Кондратюк // Вісник Житомирського державного університету. – Випуск 58. – С. 44.
3. Гак В. Г. Сравнительная типология французского и русского языка / В. Г. Гак. – Л.: «Просвещение», 1983. – 290 с.
4. Жельвис В. И., Марковина И. Ю. Опыт систематизации англо-русских лакун // Исследование проблем речевого общения. – М.: Наука, 1979. – С. 43.
5. Муравьев В. Л. Лексические лакуны (на материале лексики французского и русского языков) / В. Л. Муравьев. – Владимир: Б. и., 1975. – С. 10.
6. Стернин И. А. Лексическая лакунарность и понятийная безэквивалентность / И. А. Стернин. – Воронеж: АОЗТ «Полиграф», 1997. – С. 5.
7. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф. С. Бацевич. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://terminy-mizhkult-komunikacii.wikidot.com/l.
8. Будняк Д. В. Полонизмы в современном украинском литературном языке: автореф. дисс. ... докт. филол. наук: спец. 10.02.02 / Дмитрий Вячеславович Будняк. – Киев. гос. ун-т им. Т. Шевченко. – К., 1991. – С. 12-13.
9. Семчинський С. В. Семантична інтерференція мов / С. В. Семчинський. – К.: Вища школа, 1974. – 256 с.
10. Войтенко К. І. Класифікація запозичень в сучасних лінгвістичних дослідженнях / К. І. Войтенко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/7_NMIV_2010/Philologia/60103.doc.htm.
11. Карабан В. І. Англійсько-український юридичний словник: понад 75 тисяч слів та словосполучень юридичної підмови та близько 160 тисяч українських перекладних відповідників. – Вінниця, Нова книга, 2004. – 1088 с.
12. Томашева И. В. Понятие «лакуна» в современной лингвистике. Эмотивные лакуны / И. В. Томашева // Язык и эмоции: Сб. науч. тр. / Отв. ред. В. И. Шаховский. – Волгоград: Перемена, 1995. – С. 50-60.
13. Ніколаєва Т. Д. Типологічні особливості лексичних лакун / Т. Д. Ніколаєва // Науковий вісник «Пріоритети сучасного германського та романського мовознавства»: всеукр. зб. наук. пр. – Луцьк: Волинський держ. ун-т імені Лесі Українки, 2007. – С. 119-120.
14. Гаращенко Н. Л. Особливості перекладу юридичної термінології / Н. Л. Гаращенко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Novfil/2009-34/270-273.pdf.

Черненко З. С.,
доктор права, старший викладач
кафедри міжнародного права
та спеціальних правових наук
факультету правничих наук НаУКМА

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО МЕДИЧНОГО ПРАВА ТА ЗАКОНОДАВСТВА

Важливість правильного та доречного вживання мовних конструкцій важлива у всіх відносинах, які виникають у сучасному суспільстві.

У XX столітті всі документи, які приймались для регулювання медичної діяльності, визначали обов'язки та функціональні завдання медичних працівників, вживали знайомі для медичних працівників терміни та формулювались без урахування поваги до пацієнтів та захисту їх прав.

Варто наголосити, що стан законодавства в охороні здоров'я є незадовільним. Окрім непрозорості та закритості в ньому присутня і нечіткість багатьох формулювань.

Найбільш поширеною відмінністю між сучасними документами та документами, які ще не втратили чинність, однак були прийняті у 70-х чи 80-х роках є взаємозамінне вживання термінів «хворий» та «пацієнт». Останній термін є більш широким за власним змістом, оскільки передбачає особу, яка звернулась за медичною допомогою, що може проявлятися не лише в лікуванні, а й профілактиці чи консультуванні.

Відповідно до Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [1] від 19 листопада 1992 р. (далі – Основи) «пацієнт – фізична особа, яка звернулася за медичною допомогою та/або якій надається така допомога», при цьому «медична допомога – це діяльність професійно підготовлених медичних працівників, спрямована на профілактику, діагностику, лікування та реабілітацію у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями і патологічними станами, а також у зв'язку з вагітністю та пологами». Водночас термін «хворий» означає будь-яку особу, яка має розлад здоров'я, однак це ще не означає, що вона звернулась за допомогою. Також у випадках консультування, виписування вітамінів, імунізації, вагітності пацієнт хворим не є, хоча деякі форми і досі ще містять такий термін.

Вищезазначена проблема вирішується не системно, лише при прийнятті нових документів. Чинні документи не зазнають змін з точки зору вжитих термінів.

Ще одною проблемою при регламентації порядку організації медичної допомоги в негайних ситуаціях є вживання різних термінів, які створюють непорозуміння та плутанину. В Україні сьогодні використовуються поняття – «швидка медична допомога», «екстрена медична допомога», «невідкладна допомога». В наведених назвах служб вжито синонімічні означення, які не мають значної відмінності і в результаті навіть можуть зумовити неправильне та несвоєчасне звернення за «правильним» видом допомоги. Так, швидка

допомога ще донедавна надавалась при станах, загрозливих для життя, потерпілим від нещасних випадків, при раптових захворюваннях, а також для транспортування потерпілих до лікарень. У Києві «швидка» та «невідкладна» допомоги були розділені з 1949 р. Так, показаннями для **надання невідкладної допомоги вважались** патологічний стан, який може призвести до стійких змін в організмі або окремих органах або стан, що в найкоротший термін потребує полегшити страждання хворого.

Екстрена допомога відповідно недавно прийнятому Закону України «Про екстрену медичну допомогу» – це медична допомога, яка полягає у здійсненні невідкладних організаційних, діагностичних та лікувальних заходів, спрямованих на врятування і збереження життя людини у невідкладному стані та мінімізацію наслідків впливу такого стану на її здоров'я [2]. Тобто формулювання даного визначення містить синонімічні вирази, які не пояснюють один одне, а лише дублюють.

При визначенні організаційної структури системи екстреної медичної допомоги вживаються «відділення екстреної (невідкладної) медичної допомоги» та «бригада екстреної (швидкої) медичної допомоги» [там само]. Причому доцільність вжиття синонімічних означень в дужках немає сенсу оскільки Закон не розмежовує поняття «невідкладна» та «швидка». При цьому означення «невідкладний» вживається для діяльності всієї системи екстреної допомоги через визначення ключового поняття «невідкладний стан людини» [там само].

Основи законодавства не дають чіткої та однозначної відповіді щодо розмежування наведених вище видів медичної допомоги. Закон України «Про екстрену медичну допомогу» ввів нове поняття «домедична допомога», яким мав на меті замінити термін «перша медична допомога». Також варто зазначити, що «первинна допомога», на яку має право кожен громадянин відповідно до ч. 2 ст. 8 Основ, немає нічого спільного з «невідкладною» («екстреною», «швидкою»), хоча термін і подібний до «першої допомоги».

Варто для підтвердження зазначеного вище звернутися до тлумачного словника української мови. Так, «екстрений – невідкладний, терміновий; якого не передбачили; несподіваний»; «невідкладний – те, що не можна відкладати; те що треба здійснювати, розв'язувати негайно»; «швидкий – те що відбувається, здійснюється з великою швидкістю; скорий; який характеризується особливою швидкістю здійснення чогось» [3]. Отже, хоча терміни «швидка» та «невідкладна» допомога є майже синонімічними, різниця між ними досить незначна. Є підстави розрізняти швидку допомогу в широкому та вузькому значенні. Вбачається, що в разі впровадження узагальненого поняття екстреної медичної допомоги законодавець мав на меті визначити дані терміни його складовими. Однак не зміг чітко сформулювати таке співвідношення.

Київську станцію швидкої медичної допомоги було засновано 30 червня 1902 р. за ініціативи спілки київських лікарів, яка називалася Рятівною [4]. Можливо це може бути наступною ідеєю для сучасних назв швидкої – екстреної – невідкладної допомоги.

Для висвітлення ще однієї термінологічної проблеми в правовому регулюванні системи охорони здоров'я варто розглянути ширше ще один факт. У медичних університетах за спеціальністю «Сестринська справа» видають диплом медичної сестри. Державний класифікатор професій містить під кодом 323 назву професії – «Медичні сестри та акушерки, що асистують професіоналам». Згідно з Довідником кваліфікаційних характеристик професій працівників в охороні здоров'я [5] до середніх медичних працівників належать особи, які отримали спеціальність «Медична сестра загальної практики-сімейної медицини», «Акушерка жіночої консультації», «Медична сестра стаціонару» тощо. До посад середнього медичного персоналу належать медична сестра, дільнична сестра, медична сестра стаціонару тощо. Осіб чоловічої статі, які обіймають посади медичних сестер, неофіційно можна називати у поточній діяльності «медичними братами», однак оформляються вони на посаду медичної сестри.

Відповідно до тлумачного словника української мови «сестра – це кожна з дочок стосовно до інших дітей того ж батька або матері; жінка, яку єднають із ким-небудь спільні інтереси, прагнення тощо; ласкаве звертання до сторонньої особи жіночої статі» [3].

Аналогічної ситуації уникнули в Російській Федерації у досить простий спосіб. У медичних організаціях посади: «акушерка», «медична сестра», «санітарка», «фасувальниця», що обіймають особи чоловічої статі, відповідно називають: «акушер», «медичний брат (медбрат)», «санітар», «фасовщик» [6].

Підсумовуючи, зазначимо, що в Україні відсутня належна увага до формулювання нормативних документів в системі охорони здоров'я. Такий стан справ зумовлює в результаті значну кількість підзаконних актів, які дублюють один одного, залишаються декларативними, в тому числі через неточне викладення змісту.

Відсутність чіткої регламентації даних питань, правильного вживання термінів у законодавстві зумовлює порушення прав і законних інтересів у системі охорони здоров'я і не сприяє покращенню надання медичної допомоги в Україні.

Список використаних джерел

1. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» // Відомості Верховної ради України від 26.01.1993 р. – 1993. – № 4. – Ст.19.
2. Закон України від 05.07.2012 № 5081-VI «Про екстрену медичну допомогу» // Офіційний вісник України від 27.08.2012 2012 р. – № 63. – С. 109. – Ст. 2570. – Код акта 63012/2012.
3. Яковлева А.М., Афонська Т.М. Сучасний тлумачний словник української мови. / А. М. Яковлева, Т. М. Афонська. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006.
4. Енциклопедія українознавства. У 10-х томах. / Гол. ред. Володимир Кубійович. – Париж; Нью-Йорк: Молоде життя, 1954-1989.
5. Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 117 від 29.03.2002. – Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. – Випуск 78: Охорона здоров'я.
6. Наказ Міністерства охорони здоров'я Росії від 23 липня 2010 р. № 541н «Про затвердження Єдиного кваліфікаційного довідника посад керівників, фахівців і службовців». Розділ «Кваліфікаційні характеристики посад працівників у сфері охорони здоров'я».

Шаблій О. А.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ВІДТВОРЕННЯ НАЗВ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОДИНИЦЬ ФЕДЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛІКИ НІМЕЧЧИНА В УКРАЇНСЬКОМУ ЮРИДИЧНОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Назви-реалії політико-правової сфери ФРН є частиною фонових знань про її правову культуру як у синхронії, так і в діахронії. Сьогодні розрізняють загальні та власні назви-реалії (напр., *Bundeswehr* – укр. *Бундесвер*, назва збройних сил ФРН). Окремо розглядають терміни-реалії (напр., *Mahnbescheid – наказ* (судового органу ФРН) *про виконання простроченого зобов'язання*), вирази-реалії та стійкі звороти, що містять слова-реалії (*jemanden für* ***vogelfrei*** *erklären – оголосити когось поза законом*), і навіть цілі тексти-реалії (напр., присяги в суді). У цій статті розглянемо способи відтворення українською мовою назв адміністративно-територіальних одиниць федерального устрою ФРН (напр., *Gemeindebund, Hansestadt, Bundesland* тощо) та федеральних земель (напр., *Freie Hansestadt Bremen, Freistaat Sachsen* тощо), які вживаються в нормативних юридичних текстах. Коректне відтворення власних назв у *юридичному перекладі* – це засіб, який уможливлює їхню юридичну ідентифікацію. Актуальність цієї теми зумовлена необхідністю вироблення уніфікованих підходів та правил відтворення культуроспецифічних одиниць правової системи ФРН.

У цій розвідці *юридичний переклад* розглядаємо *як мовно-юридичну процедуру відтворення правового змісту юридичного тексту вихідної культуроспецифічної правової системи засобами фахової мови правової системи-реципієнта задля збереження відповідних юридичних функцій та/або екстеріоризації інших прагматичних функцій тексту перекладу, що діють на час виконання перекладу.*

Як відомо, основними труднощами при передаванні назв-реалій іноземною мовою є те, що у мові перекладу немає відповідників (еквівалентів чи аналогів), і зумовлено це відсутністю у носіїв цієї мови позначеного реалією об'єкта (референта), адже йдеться про різні історично сформовані національні правові культури [див. 1, с. 36-37; 4, с. 19]. Так, у зіставленні з вітчизняною системою державного управління головна відмінність німецької системи полягає в тому, що остання характеризується значною децентралізацією, оскільки базується на багатовікових традиціях *місцевого самоврядування* (нім. *kommunale Selbstverwaltung*). Тому німецьке слово *Gemeinde* (укр. *громада*) є не лише історичним позначенням перших форм місцевого самоврядування, але й досі залишається офіційним терміном-гіперонімом, який позначає адміністративно-територіальні одиниці усіх рівнів (*Dorf**gemeinde*** – сільська громада,

Stadtgemeinde – міська громада, напр., ***Gemeinde*** *Berlin – громадяни Берліна, берлінці*) [2, с. 127; 7, с. 24]. Цей термін закріплений у Конституції ФРН, зокрема у ст. 28, п. 2, реч. 1 [6]:

Den ***Gemeinden*** *muss das Recht gewährleistet sein, alle Angelegenheiten der örtlichen Gemeinschaft im Rahmen der Gesetze in eigener Verantwortung zu regeln.*

Громадам *повинно бути гарантоване право вирішувати усі питання місцевої спільноти в рамках законів під власну відповідальність* [7, с. 19].

Як бачимо, юридичний термін ***Gemeinde*** переклали за допомогою вужчого за значенням еквівалента *громада*. В українській мовній спільноті це слово позначає аналогічне історичне явище, однак на сучасному етапі воно не виступає офіційним юридичним терміном, а використовується лише як риторичний засіб, зокрема у різноманітних промовах для позначення політичних, релігійних чи інших спільнот. Подібний еквівалент використовують і в перекладах юридичного терміна ***Gemeinde*** російською мовою: ***Общинам*** *должно быть предоставлено право регулировать в рамках закона под собственную ответственность все дела местного сообщества* [3].

Синонімом терміна ***Gemeinde*** у правничій мові ФРН виступає слово французького походження ***Kommune***, який у спеціальній літературі перекладають за допомогою кальки *комуна* (***Selbstverwaltungsrecht der Kommunen*** *– право комун на самоврядування*) [7, с. 10, 32]. В українській мовній спільноті термін *комуна* вважається історизмом часів Французької революції, й лише похідний прикметник *комунальний* виступає як складова деяких усталених вузькоспеціальних термінів місцевого самоврядування, що стосуються передусім житлово-комунальної сфери (напр., *комунальні підприємства, комунальні платежі* тощо). У правничій мові ФРН прикметник ***kommunal*** поширюється на значно більшу сферу і стосується одиниць місцевого самоврядування загалом та їхньої діяльності (напр., ***kommunale Zusamenarbeit*** *– співпраця комун;* ***kommunales Personal*** *– персонал комун*). У цьому зв'язку термін ***kommunale Körperschaften*** слід перекладати не як *комунальні органи* [7, с. 10, 21], а як *одиниці місцевого* (так званого *комунального*) *самоврядування ФРН*, до яких, зокрема, належать *громади* (*комуни*) різних рівнів підпорядкування (***Gemeinde, Kreis*** або ***Landkreis, Bezirk, Stadt, Kreisstadt, kreisfreie Stadt, Stadtstaat***). Через перелічені назви-реалії виникають проблеми у німецько-українському юридичному перекладі, оскільки у різних федеральних землях *громади* різної величини та рівня підпорядкування позначають різними термінами, які переважно склалися історично. Вони не завжди експліцитно відображають місце відповідної громади у загальній ієрархії місцевого та державного управління ФРН. Так, територіально-адміністративні одиниці з кількістю населення від 2 000 до 10 000 мешканців у різних федеральних землях можуть позначати терміном ***Gemeinde, Samtgemeinde, Gemeindebund, Stadt*** тощо. Якщо орієнтуватися на українські традиції адміністративно-територіального поділу, то важко розрізнити, а отже, і правильно відтворити у перекладі суть інформації – йдеться про *село, селище* чи *місто*? Та й самі історичні назви цих громад часто містять слова *Dorf* (*село*), *Flecken* (*село, селище, хутір*), *Stadt* (*місто*), *Markt* (*ринок*), які з точки зору

їхнього сучасного статусу можуть бути громадою як сільського, так і міського типу. Так, населений пункт *Stadt Hagen* є містом (укр. *м. Штадт Гаген*), а, приміром, поширений у Німеччині топонім *Oldendorf* може бути як містом (зокрема м. *Ольдендорф округу Гамельн-Пирмонт федеральної землі Нижня Саксонія*), так і район міста (*р-н Ольдендорф м. Галле*) або село (с. *Ольдендорф округу Штайнбург федеральної землі Шлезвіг-Гольштайн*). Парадоксальною є власна назва населеного пункту, у якій обидва слова *Stadt* (*місто*) і *Dorf* (*село*) об'єдналися в одному слові – ***Stadtoldendorf*** (укр. *м. Штадтольдендорф*). Подібну ситуацію маємо і на прикладі інших поширених топонімів (напр., *Neustadt, Neumarkt*), які у різних регіонах позначають різні за юридичним статусом громади. Загалом у правничій мові ФРН терміни *село* (*Dorf*) чи *селище* (*Flecken*) не використовують, замість них користуються гіперонімами *Gemeinde* (*громада*), *Ort* або *Ortschaft* (*місцевість*). По-різному позначають і громади міського типу (зокрема ***Stadt*** – як *місто*; ***Kreisstadt*** – як *місто-столицю округу*; ***kreisfreie Stadt*** – як *самостійну громаду* (*що не входить у склад округу*) / *міський округ*; ***Stadtstaat*** – як *місто, яке є федеральною землею* тощо). У цьому зв'язку перекладач повинен користуватися офіційними даними про статус відповідного населеного пункту ФРН, які сьогодні розміщені на їхніх офіційних Інтернет-сторінках, та подавати відповідні коментарі (напр., *Нойmarkт ін дер Оберпфальц* (нім. *Neumarkt i.d.OPf., столиця округу Оберпфальц у федеральній землі Баварія*). А якщо немає можливості отримати дані про статус певного населеного пункту (наприклад невідомо, у якій федеральній землі він знаходиться), то рекомендуємо не позначати відповідну назву як *село*, *селище* чи *місто*, а подавати її у транскодованому й оригінальному вигляді, додатково зазначаючи те, що йдеться про населений пункт (напр., *Нойmаркт* (нім. *Neumarkt, населений пункт*).

Щодо відтворення назв федеральних земель ФРН, то в сучасних українських перекладах практикують змішані способи (транскодування, переклад складових, використання усталених українських варіантів німецьких назв). Так, приміром, офіційну назву федеральної землі *Freistaat Bayern* перекладають як *Вільна держава Баварія*, тобто першу складову калькують, а другу замінюють усталеним в Україні позначенням цього регіону (за тим самим принципом передають назви *Freistaat Sachsen* – як *Вільна держава Саксонія* та *Freistaat Thüringen* – як *Вільна держава Тюринтія*). А назви міст, які одночасно є федеральними землями ФРН (*Бремен* та *Гамбург*), сьогодні передають за допомогою калькування описової частини офіційної назви і транскодування власної, а саме: *Freie Hansestadt Bremen* – як *Вільне ганзейське місто Бремен*, а *Freie und Hansestadt Hamburg* – як *Вільне і ганзейське місто Гамбург*. Усталений переклад складових маємо на прикладі *Niedersachsen* – як *Нижня Саксонія* та *Nordrhein-Westfalen* – як *Північний Рейн-Вестфалія*, комбінування перекладу і транскрипції – на прикладі ***Sachsen***-*Anhalt* – як ***Саксонія***-*Ангальт* та *Mecklenburg*-***Vorpommern*** – як *Мекленбург*-***Передня Померанія***, а транскрибування та/або транслітерацію – на прикладі землі *Baden-Württemberg* – як *Баден-Вюртемберг*, *Berlin* – *Берлін*, *Brandenburg* – *Бранденбург*, *Гессен* – *Гессен* та *Saarland* – *Саар*. З огляду на непослідовність у використанні

транскрипції та транслітерації при відтворенні назв федеральних земель пропонуємо використовувати комбінацію обох способів (транскрипцію – для відтворення звуків і транслітерацію – для відтворення подвоєних графем). Це дасть можливість точніше передати відповідні назви, зокрема *Baden-Württemberg* – як *Баден-Вюрттемберг*, а *Saarland* – як ***Заарланд***. Окрім цього, як і у випадку з населеними пунктами, федеральні землі ФРН мають різні історично сформовані складові назв, які вказують на дещо різний статус у межах федерації. Так, у рекомендаціях Федерального міністерства закордонних справ ФРН щодо перекладу назв федеральних земель російською мовою (нім. *Amtliche Bezeichnungen der Bundesländer*) при відтворенні назв *Баварія Саксонія* та *Тюрінгія* пропонують додавати уточнення *Республіка* (напр., рос. *Республика Бавария*), а перед назвами *Гамбург* та *Бремен – «Вольный (и) ганзейский город»* [5]. Однак, якщо звернутися до конституції кожної з федеральних земель ФРН, то в них одразу ж у ст. 1 чітко закріплено, що кожна з цих одиниць федерального устрою є *землею Федеративної Республіки Німеччина*. Як приклад, наводимо витяг з конституції Саксонії:

Der Freistaat Sachsen ist ***ein Land der Bundesrepublik Deutschland****. Er ist ein demokratischer, dem Schutz der natürlichen Lebensgrundlagen und der Kultur verpflichteter sozialer Rechtsstaat.*

Вільна держава Саксонія є землею Федеративної Республіки Німеччина. Вона є демократичною, зобов'язаною захищати природні основи життя та культуру, соціальною правовою державою (переклад наш – *О.Ш.*).

Тож, з огляду на те, що офіційні назви деяких федеральних земель мають складові *Вільна держава* (нім. *Freistaat Bayern, Sachsen* та *Thüringen*), а деякі міста одночасно є федеральними землями (*Berlin*) і/або *Вільними* (*ганзейськими*) *містами* (нім. *Freie Hansestadt Bremen* та *Hamburg*), то перед кожною без винятку назвою при першому згадувані у тексті пропонуємо ставити пояснення *«федеральна земля»* (напр., *федеральна земля Вільне і ганзейське місто Гамбург* або *федеральна земля Вільна держава Саксонія*).

Підсумовуючи вищесказане, наголошуємо на тому, що при першоперекладі термінів та назв, які через брак позначуваних ними референтів у вихідній правовій системі та культурі можуть кваліфікуватися як правові реалії, перекладач, попри калькування або транскрипцію, повинен додатково застосовувати описовий метод та/або коментування відповідних одиниць (у т.ч. уподібнюючий, уточнювальний чи гіпонімічний переклад). Саме комбіновані способи можуть гарантувати зворотність перекладу, необхідність якої може поставати у подальшому адміністративному чи судовому провадженні.

Список використаних джерел

1. Лобода Ю. П. Етнічність права та правова традиція (правозастосувальний аспект) / Юрій Петрович Лобода // Актуальні проблеми тлумачення і застосування юридичних норм: Збірник статей міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті професора П. О. Недбайла, Львів, 2008. – С. 36-38.

2. Німецько-український-російський коментований словник з адміністративного права / Укл. Б. Шлоер, І. Сойко / Заг. ред. Б. Шлоера та Ю. Зайцева. – К.: Український центр правничих студій, 2003. – 464 с.
3. Основной Закон Федеративной Республики Германия: Нем.-русс. издание под ред. Штефани Золотых (по состоянию на декабрь 2000 г.). – Федеральный центр политического просвещения.
4. Шаблій О. А. Німецько-український юридичний переклад: методи, проблеми, перспективи: [монографія] / Олена Анатоліївна Шаблій. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2012. – 320 с.
5. Amtliche Bezeichnungen der Bundesländer – Офіційні назви федеральних земель [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.auswaertiges-amt.de/DE/Infoservice/Terminologie/Bundeslaender/Uebersicht_node.html
6. Grundgesetz – Конституція ФРН [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.gesetze-im-internet.de
7. Kommunale Selbstverwaltung: Handbuch der internationalen Rechts- und Verwaltungssprache. Deutsch-russisch. Reihe R, Band 2 / Hrsg. von der Bayerischen Vervaltungsschule, Körperschaft des öffentlichen Rechts. – München, 1995. – 209 s.

Шлоер Бернгард,
др. юр. (Німеччина), Експерт Центру міжнародної міграції та розвитку (ЦММ), Національна Академія державного управління при Президентові України

КВАЛІФІКАЦІЯ ФОРМУЛЮВАНЬ, ЯКИМИ В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ВСТАНОВЛЮЮТЬ УПОВНОВАЖЕННЯ ДО ЗАСТОСУВАННЯ «АДМІНІСТРАТИВНОГО РОЗСУДУ»

Органи державного управління зобов'язані дотримуватися Конституції України і законів, це чітко сказано у ст. 19, ч. 2 КУ: «*Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України*». Тож для того, щоб державне управління могло функціонувати, воно потребує відповідного законодавчого *уповноваження*.

Розглядаючи це поняття, слід розрізняти між уповноваженням, що строго вимагає виконати конкретні дії, і тим, що надає органам управління певної гнучкості. Останній вид уповноваження український правознавець Г. Ткач визначає так: «*надається свобода діяти на свій розсуд, тобто оцінюючи ситуацію, вибирати один із кількох варіантів дій (або утримуватись від дій) чи один з варіантів можливих рішень*» [11, с. 124]. В українському законодавстві таку гнучкість називають *адміністративним розсудом*, у французькому таку обмежену свободу дій і прийняття рішень з боку державного управління позначають терміном «*pouvoir discrétionnaire*» (укр. *дискреційний розсуд*) або «*compétence discrétionnaire*» (укр. *дискреційні повноваження*), а в німецькому законодавстві її знають як «*pflichtgemäßes Ermessen*» (укр. *повноважний адміністративний розсуд*) [15, с. 145; 16, с. 246].

Однак в українському праві поняттю *адміністративний розсуд* не приділено належної уваги. Так, зокрема, в українській навчальній правознавчій літературі ця тема не є стандартною, а в галузі адміністративного права лише нещодавно її почали обговорювати дещо жвавіше [9, с. 49; 8, с. 48; 1, с. 114].

Головна причина такого стриманого ставлення до цієї теми полягає в тому, що подібна гнучкість державного управління (державної влади) викликає певні сумніви: те, що громадянин володіє свободою дій, закріплено в Конституції, тоді як згідно зі ст. 19 КУ органи державної влади та місцевого самоврядування повинні дотримуватися законів, а відтак – і конституційного принципу *визначеності букви закону*. Тож постає запитання: як узагалі виражене в законодавстві поняття *розсуд*? Саме це питання і є предметом нашої розвідки.

Отже *законодавчий припис* (його слід відрізняти від поняття *правова норма* у розумінні теорії права), який уповноважує державну адміністрацію до певних дій, складається із двох частин – гіпотези та диспозиції (або санкції, тобто *наслідків*) [10, с. 289]. Функція гіпотези полягає в тому, щоб закріпити умови, за наявності яких державна адміністрація має право або повинна діяти; згідно зі ст. 19, ч. 2 КУ ця функція є імперативною. А те, що саме адміністративні органи мають право або мусять робити, описано у диспозиції. У цьому сенсі ст. 19, ч. 2 КУ також має імперативну дію, а саме – щодо того, як мають укладатися законодавчі приписи. Тож норма про *розсуд* у своїй гіпотезі повинна містити уповноваження обрати правильний варіант з-поміж тих, що перелічені у диспозиції. Або ж вона повинна дозволяти *гнучкість адміністративних дій* за рахунок того, що у ній використані так звані *невизначені поняття* (див. щодо цього нижче пункт є). Припустимо, що гіпотеза містить елементи **а**, **б** і **в**, і якщо вони наявні, то **може** бути обраний наслідок **1**, **2** або **3**. Мовне формулювання такої можливості вибору повинно бути чітким, адже цього вимагають конституційні принципи *визначеності* та *передбачуваності*. Тому все залежить головним чином від того, чи гіпотеза такої норми про *розсуд* містить право вибору, і чи пропонує її диспозиція принаймні дві можливості на вибір [12, с. 30]. Деякі автори наводять перелік формулювань уповноважень на *розсуд*, що використовуються в українських законах. Однак тут потрібно зауважити, що вичерпного списку таких формулювань не існує. Такою ж є ситуація у європейських правових системах, у яких, хоча і побутують певні стандартні формулювання, однак часто кваліфікацію певних формулювань як уповноважень застосовувати *розсуд* здійснює шляхом тлумачення саме судова гілка влади [15, с. 145; 14, с. 362]. Зупинимося на конкретних прикладах:

а) слово *розсуд* використовується у численних кодексах та законах – переважно воно стосується приватних осіб, коли їм надається свобода скористатися певним наділеним правом (напр., ст. 6 та 12 ЦКУ). Окрім цього, це поняття встановлює аналогічну свободу для органів (місцевого) самоврядування щодо розпорядження власністю відповідної одиниці самоврядування. Саме у цьому випадку суб'єкт публічного права користується *розсудом*. Наскільки відомо, у розумінні *«справжнього» уповноваження* до застосування *розсуду* це поняття використовується лише у ст. 60 Закону

України «Про банки і банківську діяльність», згідно з яким Національний банк встановлює обсяг інформації, що має публікуватися, *на свій розсуд*.

б) у правознавчій літературі як приклад уповноваження до застосування *розсуду* наводять слово «може», вжите у гіпотезі відповідної уповноважуючої норми [5, с. 41]. Щодо цього знаходимо приклади у законодавстві, що регулює питання режиму надзвичайного стану, зокрема у ст.ст. 22-24 Закону «Про надзвичайний стан» і ст. 30 Закону «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення». У ст. 22 Закону «Про надзвичайний стан» за настання надзвичайних ситуацій ВРУ уповноважена виносити рішення щодо вжиття перелічених у цій статті заходів. Ст.ст. 23 та 24 уповноважують компетентні органи вжити відповідних, перелічених у цих статтях, заходів. Кожна з трьох норм у своїй гіпотезі, як передумову, містить встановлений факт надзвичайного стану і завдяки слову «може» надає можливість вибору дій. Ці заходи є типовими заходами державного управління, відтак у цьому випадку можна говорити про поняття *адміністративного розсуду*. У ст. 30 Закону «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення» за умови настання епідеміологічних надзвичайних ситуацій відповідальним органам надається можливість призначати додаткові і надзвичайні заходи. Однак у цій статті закон не передбачає конкретних заходів. Тут також у гіпотезі закріплено відповідні передумови та мету, а за допомогою слова «може» виражено можливість вибору щодо вжиття тих заходів, які є доцільними з медичної точки зору. В інших законах, які можна віднести до *адміністративного* законодавства, згадуване формулювання не можна вважати стандартним або таким, що переважно використовують з метою вираження уповноваження до застосування розсуду. За допомогою цього слова у нормах переважно виражають *політичний розсуд* (напр., ст. 2 Закону України «Про прокуратуру»), а також розсуд щодо вжиття внутрішньоінстанційних організаційних заходів (див. ст. 13, 51 Закону України «Про прокуратуру»). Загалом можна констатувати, що у нормах, які дозволяють втручатися у права громадян, таке формулювання уповноваження трапляється рідко. На противагу цьому «може» у розумінні уповноваження до застосування *розсуду* використовується у контексті прийняття рішень про послуги держави та державної адміністрації, тобто там, де, як правило, не може виникати втручань у права громадян (ст. 8 Закону України «Про судовий збір»).

Однак слово «може» часто використовується у розумінні української теорії права, а саме – для того, щоб сформулювати дозвіл (напр., у ст. 21 Закону України «Про прокуратуру») або заборону / «не може» (див. ст. 46 Закону України «Про прокуратуру») [10, с. 279-280]. Тож формулювання «може» може виражати уповноваження до застосування *розсуду*. Однак, чи це справді так, потрібно докладно з'ясовувати у кожному конкретному випадку;

в) за значенням найбільш близьким до слова «може» є вираз «має право». Він, зокрема, використовується у ст. 35 Закону «Про банки і банківську діяльність», згідно з яким Національний банк отримує повноваження здійснювати нормативне регулювання банківського сектору. У межах відповідних законодавчих критеріїв Національний банк приймає рішення щодо

конкретних заходів, при цьому він зобов'язаний лише дотримуватися цих критеріїв. З огляду на те, що Національний банк повинен застосовувати у цій сфері вузькоспеціальні знання, за ним, до певної міри, залишається право прийняття остаточного рішення, що за своєю суттю схоже на застосування *розсуду*. Тож і формулювання «має право» у відповідному контексті може означати уповноваження до застосування розсуду;

г) слово «дбає» використовується рідко, воно описує умову, коли певне, докладно не визначене, зобов'язання виконується без конкретизованих законодавчих приписів про це. Так, наприклад, ст. 21 Закону «Про колективне сільськогосподарське підприємство» закріплює обов'язок підприємця піклуватися про покращення умов праці. У Законі України «Про правовий статус закордонних українців» це слово використовується лише у преамбулі, тож воно не виражає уповноваження до дій. У ст.ст. 12, 49 КУ це слово також використовується у доволі нечітких формулюваннях, які у згадуваних статтях виражають широке поняття *політичного розсуду*; у різних конституційних доктринах такі формулювання ще називають *завданнями держави* або *програмними принципами* [4, с. 33; 17, с. 113]. У Законі України «Про судоустрій і статус суддів», у ст. 24 ч. 1, № 7, ст. 29 ч. 1 № 7 та ст. 34 ч. 1 № 10 це слово використовується у зв'язку з обов'язком голів судів забезпечувати суддів відповідною інформацією з метою вдосконалення судочинства. У цьому контексті, з огляду на доволі конкретні визначення мети та зрозумілих для фахівців заходів, також можна говорити про уповноваження на *розсуд*. Однак ці заходи стосуються внутрішньої організації судів, отже тут не ідеться про уповноваження на заходи стосовно громадян, а відтак – і критеріїв для застосування *розсуду* потрібно менше й вони будуть іншими. Тож слово «дбає» виражає поняття, пов'язане не із втручанням у права, а з різного роду обов'язками, однак воно також може виражати уповноваження на застосування *розсуду*;

д) слово «забезпечує» використовується у контексті забезпечення чогось, тобто виражає певний обов'язок. У законодавстві воно вжито саме у цьому значенні – йдеться про певні визначені або не визначені законом державні послуги та гарантії у їхньому найширшому розумінні. У ст. 5 № 4 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» це слово використано у формулюванні «забезпечує реалізацію державної політики». Тут йдеться не про уповноваження на *розсуд*, а про обов'язок щодо держави. У ст. 7 № 2 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» також однозначно не йдеться про уповноваження на *розсуд*, у ст. 20 абз. 1 йдеться про внутрішньовідомче забезпечення, тобто про норму, що регулює повноваження, а не застосування *розсуду*.

Однак і уповноваження, виражене словом «забезпечує», може означати уповноваження на застосування *розсуду*, а саме тоді, коли диспозиція відповідної норми містить варіанти або недостатньо чіткі формулювання, тобто органи державного управління повинні вирішувати самі, яким чином у розумінні цього закону вони нададуть відповідні публічні послуги.

є) багато авторів вважають, що в українському праві одним з видів уповноваження на застосування *розсуду* є використання у відповідних

уповноважуючих нормах невизначених правових понять [8, с. 48, 51; 17, с. 49]. Це означає, що в гіпотезі такої норми використано поняття, які у конкретному випадку потребують відповідної конкретизації. Типовими прикладами є правові поняття «необхідність» або «суспільний інтерес», вжиті у гіпотезі відповідної уповноважуючої норми. Така форма уповноваження відома у європейському праві та у праві держав-членів ЄС, зокрема у Франції та Німеччині [15, с. 145; 16, с. 250]. При цьому органам державного управління надається відносна свобода дій щодо визначення конкретного змісту відповідного поняття, особливо у тих випадках, коли для такої конкретизації відповідні органи використовують свої вузькоспеціальні знання. Вирішальним у цьому зв'язку є те, наскільки відповідні рішення може контролювати адміністративне судочинство. Оскільки *невизначені поняття* – це поняття, використані в законі, то загалом вони піддаються судовій перевірці. Розуміння певної норми як уповноваження на застосування *розсуду* стає ще очевиднішим, коли такі поняття й надалі використовуються у тексті закону. Так, напр., згідно зі ст. 23, ч. 2 Закону України «Про державну службу» вихід на пенсію може бути відтермінований, оскільки за допомогою слова «може» відповідний орган уповноважується приймати рішення щодо продовження строку державної служби. А передумовою для цього, як сказано у законі, є те, що для такого подовження існує «необхідність» або є «виняткові випадки», тож тут маємо невизначені поняття. Якщо аналізувати тільки сам дослівний текст цього закону, то в ньому йдеться про типовий для законодавства про державну службу вид *розсуду*, а саме – *розсуд* органу щодо власної організації. Адже наявність відповідної *необхідності* базується на аспектах, про які може судити лише сам орган [6, с. 168]. Щодо ст. 23, то до 11.07.2012 р. її застосування регулював відповідний «Порядок КМУ», у якому детально виписувалися відповідні передумови [7]. Цей «Порядок» виконував функцію контролювання *розсуду*. Цю сферу регулювало і рішення Вищого адміністративного суду, згідно з яким суд перевіряє те, чи для відповідного подовження існували всі передумови. У своєму рішенні суд встановлює, чи відповідне рішення органу управління є його «правом», а не обов'язком, що й підкреслює кваліфікацію ст. 23 як норми, що уповноважує на використання *розсуду* [13].

Як показує судова практика ЄС, Франції та Німеччини, при кваліфікації органами державного управління таких понять адміністративні суди залишають за першими певний власний простір, не втручаючись у нього. Критеріями на користь рішення про інтенсивність перевірки згідно зі ст.ст. 3, 6, 2-й розд. та 124 КУ є тяжкість втручання в основні права та залежність кваліфікації відповідного правового поняття від особливостей ситуації та спеціалізації відповідного органу [15, с. 145; 16, с. 250]. Однак головним принципом є той, що відповідні правові питання слід ґрунтовно перевіряти, аби уникнути ситуації, коли виконавча влада починає підмінювати законодавчу;

ж) законодавець може формулювати уповноваження на *розсуд* із відповідними обмеженнями (напр., за допомогою висловів «повинен» або «як правило»). Цим законодавець, хоча й дає уповноваження на *розсуд*, однак одночасно він визначає певний закріплений законом наслідок як правило, від

якого можна відступити лише за виняткових умов – настання реальної необхідності у застосуванні *розсуду*.

2. Огляд застосовуваних формулювань уповноваження на *розсуд* показав, що українське адміністративне право однозначно має елементи *адміністративного розсуду*, а аналізоване законодавче оформлення схоже на французькі (та європейські) зразки. У правознавчій літературі можна простежити також німецький вплив. Про це, зокрема, засвідчують формулювання, які підкреслюють, що йдеться про уповноваження на *розсуд*, а саме – слово «може», так само як і німецький аналог «kann» є класичним маркером уповноваження на використання *розсуду* [15, с. 145].

З огляду на практичне значення цього питання слід зважати на те, що для українського адміністративного права характерні максимально точні формулювання уповноважень, які б запобігали довільності адміністративних дій. А ті закони, які містять чіткі уповноваження на використання *розсуду*, стосуються вузькоспеціальних сфер державного управління та рідкісних надзвичайних ситуацій. Ось чому *адміністративний розсуд* має невелике практичне значення та незначне теоретичне представлення у правознавстві та відповідній спеціальній літературі України. Однак, як відомо, без застосування *розсуду* сучасне державне управління не може ефективно функціонувати [11, с. 126; 5, с. 94], адже воно не може адекватно реагувати на кожний особливий випадок [15, с. 146]. Через це важливо стежити за розвитком цього виду уповноваження загалом і за його мовним вираженням зокрема.

Список використаних джерел

1. Додін Є. Рецензія на підручник Т. О. Коломоєць «Адміністративне право України. Академічний курс» // Митна справа. -- Київ, 2012. – № 1 (79). – С. 114.
2. Коломоєць Т. О. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник / Т. О. Коломоєць. -- К.: Юрінком Інтер, 2011. – 576 с.
3. Коломоєць Т., Лютіков П. Тлумачення оцінних понять в адміністративному судочинстві як складова вітчизняної правозастосовної практики / Т. Коломоєць, П. Лютіков // Право України. – 2011. – Вип. 4. – С. 47.
4. Конституційне право України [Текст]: підручник / В. І. Чушенко, І. Я. Заяць; заг. ред. В. І. Чушенко; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – К.: Ін Юре; Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2007. – 485 с.
5. Лазарев Б. М. Компетенция органов управления / Б. М. Лазарев. – М.: Юридическая литература, 1972.
6. Основи адміністративного судочинства та адміністративного права: навч. посібник) / Автори-упорядники: І. Коліушко, В. Тимощук. – Київ, 2006.
7. Порядок погодження продовження терміну перебування на державній службі, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 26 грудня 2003 р. № 2020. Постанова втратила чинність на підставі Постанови КМ № 627 від 11.07.2012.
8. Резанов С. Межі застосування адміністративного розсуду в діяльності органів внутрішніх справ / С. Резанов // Право і безпека. – 2009. – № 5. – С. 48.
9. Селіванов А. О. Адміністративний процес в Україні: реальність і перспективи розвитку правових доктрин / А. О. Селіванов. – К.: Ін Юре, 2000. – С. 45.
10. Скакун О. Теорія права і держави: Підручник / О. Скакун. – 2-ге вид. – К.: Алерта, 2012. – 524 с.

11. Ткач Г. Правова природа дискреційних повноважень органу виконавчої влади // Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / Г. Ткач; За заг. ред. В. Б. Авер'янова. – К.: Факт, 2003. – 384 с.
12. Ткач Г. Природа і види адміністративного розсуду / Г. Ткач // Право України. – Київ, 2002. – Вип. № 5. – С. 30.
13. Ухвала від 05 червня 2007 року [електронний ресурс] – Режим доступу: http://reyestr.court.gov.ua/Review/857892
14. Danwitz, T. von. Europäisches Verwaltungsrecht, unter Mitarbeit von K. Ritgen, Springer, Berlin, 2008.
15. Maurer, M. Allgemeines Verwaltungsrecht, 18. Aufl., C.H. Beck, München 2011.
16. Schwarze, J. Europäisches Verwaltungsrecht, 2. Aufl., Nomos, Baden-Baden 2005.
17. Stern, K. Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland, Bd. I, 2. Aufl., C.H. Beck, München 1984.

Шовак П. І.,
студент магістратури
факультету правничих наук НаУКМА

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ У ГАЛУЗІ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

Аналізуючи масив сучасного українського законодавства, важко не помітити непослідовність українського законодавця у вживанні ним термінів на позначення одних і тих правових явищ. Не є винятком і вживання в українських нормативно-правових актах і терміна *підтримний розвиток* (sustainable development).

Як зазначає В. Непийвода, «практично кожен сьогодні висловлює прихильність до ідеї підтримного розвитку майже так, як кожен виступає за справедливість. Причиною такого невпинного зростання популярності цієї концепції очевидно є її двоїстість» [1]. Концепція враховує як інтереси економічного розвитку, так і інтереси охорони довкілля.

Підтримність (sustainability) є терміном, що здобув загальне визнання на міжнародному рівні для надання назви концепції, покликаної подолати прірву між економічним розвитком та довкіллям. Цей термін має походження з лісового, рибного господарств та водокористування, які мають справу з такими величинами, як *максимальний підтримний обсяг рубання* (maximum sustainable cut), *максимальний підтримний вилов* (maximum sustainable yield), *максимальна підтримна продуктивність насосної установки* (maximum sustainable pumping rate) [2, с. 22]. Тобто маються на увазі певні граничні норми, за дотримання яких при використанні цих відновлюваних природних ресурсів відбувається їх підтримне використання, надається час для їх відновлення.

Нині час існує багато визначень підтримного розвитку як в офіційних документах, так і в доктрині. За підрахунками вчених, це близько 57 визначень, 19 принципів та 4 концепції підтримного розвитку [там же, с. 42].

Одним із перших та найвідомішим є визначення підтримного розвитку, дане в Доповіді ООН «Наше спільне майбутнє» 1987 р., згідно з якою

якого можна відступити лише за виняткових умов – настання реальної необхідності у застосуванні *розсуду*.

2. Огляд застосовуваних формулювань уповноваження на *розсуд* показав, що українське адміністративне право однозначно має елементи *адміністративного розсуду*, а аналізоване законодавче оформлення схоже на французькі (та європейські) зразки. У правознавчій літературі можна простежити також німецький вплив. Про це, зокрема, засвідчують формулювання, які підкреслюють, що йдеться про уповноваження на *розсуд*, а саме – слово «може», так само як і німецький аналог «kann» є класичним маркером уповноваження на використання *розсуду* [15, с. 145].

З огляду на практичне значення цього питання слід зважати на те, що для українського адміністративного права характерні максимально точні формулювання уповноважень, які б запобігали довільності адміністративних дій. А ті закони, які містять чіткі уповноваження на використання *розсуду*, стосуються вузькоспеціальних сфер державного управління та рідкісних надзвичайних ситуацій. Ось чому *адміністративний розсуд* має невелике практичне значення та незначне теоретичне представлення у правознавстві та відповідній спеціальній літературі України. Однак, як відомо, без застосування *розсуду* сучасне державне управління не може ефективно функціонувати [11, с. 126; 5, с. 94], адже воно не може адекватно реагувати на кожний особливий випадок [15, с. 146]. Через це важливо стежити за розвитком цього виду уповноваження загалом і за його мовним вираженням зокрема.

Список використаних джерел

1. Додін Є. Рецензія на підручник Т. О. Коломоєць «Адміністративне право України. Академічний курс» // Митна справа. -- Київ, 2012. – № 1 (79). – С. 114.
2. Коломоєць Т. О. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник / Т. О. Коломоєць. -- К.: Юрінком Інтер, 2011. – 576 с.
3. Коломоєць Т., Лютіков П. Тлумачення оцінних понять в адміністративному судочинстві як складова вітчизняної правозастосовної практики / Т. Коломоєць, П. Лютіков // Право України. – 2011. – Вип. 4. – С. 47.
4. Конституційне право України [Текст]: підручник / В. І. Чушенко, І. Я. Заяць; заг. ред. В. І. Чушенко; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – К.: Ін Юре; Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2007. – 485 с.
5. Лазарев Б. М. Компетенция органов управления / Б. М. Лазарев. – М.: Юридическая литература, 1972.
6. Основи адміністративного судочинства та адміністративного права: навч. посібник) / Автори-упорядники: І. Коліушко, В. Тимощук. – Київ, 2006.
7. Порядок погодження продовження терміну перебування на державній службі, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 26 грудня 2003 р. № 2020. Постанова втратила чинність на підставі Постанови КМ № 627 від 11.07.2012.
8. Резанов С. Межі застосування адміністративного розсуду в діяльності органів внутрішніх справ / С. Резанов // Право і безпека. – 2009. – № 5. – С. 48.
9. Селіванов А. О. Адміністративний процес в Україні: реальність і перспективи розвитку правових доктрин / А. О. Селіванов. – К.: Ін Юре, 2000. – С. 45.
10. Скакун О. Теорія права і держави: Підручник / О. Скакун. – 2-ге вид. – К.: Алерта, 2012. – 524 с.

11. Ткач Г. Правова природа дискреційних повноважень органу виконавчої влади // Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / Г. Ткач; За заг. ред. В. Б. Авер'янова. – К.: Факт, 2003. – 384 с.
12. Ткач Г. Природа і види адміністративного розсуду / Г. Ткач // Право України. – Київ, 2002. – Вип. № 5. – С. 30.
13. Ухвала від 05 червня 2007 року [електронний ресурс] – Режим доступу: http://reyestr.court.gov.ua/Review/857892
14. Danwitz, T. von. Europäisches Verwaltungsrecht, unter Mitarbeit von K. Ritgen, Springer, Berlin, 2008.
15. Maurer, M. Allgemeines Verwaltungsrecht, 18. Aufl., C.H. Beck, München 2011.
16. Schwarze, J. Europäisches Verwaltungsrecht, 2. Aufl., Nomos, Baden-Baden 2005.
17. Stern, K. Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland, Bd. I, 2. Aufl., C.H. Beck, München 1984.

Шовак П. І.,
студент магістратури
факультету правничих наук НаУКМА

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ У ГАЛУЗІ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

Аналізуючи масив сучасного українського законодавства, важко не помітити непослідовність українського законодавця у вживанні ним термінів на позначення одних і тих правових явищ. Не є винятком і вживання в українських нормативно-правових актах і терміна *підтримний розвиток* (sustainable development).

Як зазначає В. Непийвода, «практично кожен сьогодні висловлює прихильність до ідеї підтримного розвитку майже так, як кожен виступає за справедливість. Причиною такого невпинного зростання популярності цієї концепції очевидно є її двоїстість» [1]. Концепція враховує як інтереси економічного розвитку, так і інтереси охорони довкілля.

Підтримність (sustainability) є терміном, що здобув загальне визнання на міжнародному рівні для надання назви концепції, покликаної подолати прірву між економічним розвитком та довкіллям. Цей термін має походження з лісового, рибного господарств та водокористування, які мають справу з такими величинами, як *максимальний підтримний обсяг рубання* (maximum sustainable cut), *максимальний підтримний вилов* (maximum sustainable yield), *максимальна підтримна продуктивність насосної установки* (maximum sustainable pumping rate) [2, с. 22]. Тобто маються на увазі певні граничні норми, за дотримання яких при використанні цих відновлюваних природних ресурсів відбувається їх підтримне використання, надається час для їх відновлення.

Нині час існує багато визначень підтримного розвитку як в офіційних документах, так і в доктрині. За підрахунками вчених, це близько 57 визначень, 19 принципів та 4 концепції підтримного розвитку [там же, с. 42].

Одним із перших та найвідомішим є визначення підтримного розвитку, дане в Доповіді ООН «Наше спільне майбутнє» 1987 р., згідно з якою

підтримним є розвиток, що задовольняє потреби теперішніх поколінь без погіршення можливості майбутніх поколінь задовольнити свої потреби. Він включає в себе дві ключові концепції:

• концепція «потреб», головним чином основні потреби бідної частини людства, яким повинен бути наданий домінуючий пріоритет;

• ідея накладених станом технологій та соціальної організації обмежень на можливість довкілля задовольнити теперішні та майбутні потреби.

Таким чином, цілі економічного та соціального розвитку мають бути визначені на основі підтримності в усіх країнах – розвинутих та таких, що розвиваються, ринкових чи планових [3].

Українські вчені зазначають, що «певним чином причетною до виникнення цієї концепції була публікація Римського клубу «Межі зростання» (1972), у якій висунуто тезу про обмеженість економічного зростання внаслідок виснаження природних ресурсів» [4]. Ця публікація була «підготовлена групою вчених під керівництвом професора Масачусетського технологічного інституту Д. Медоуза. Використовуючи метод Дж. Форестера та аналізуючи фактори світового розвитку (демографічний, індустріальний та ін.), зростання забруднення навколишнього середовища і зменшення невідновних ресурсів, Д. Медоуз практично дійшов тих самих висновків, що і автор «Світової динаміки»: на початку XX ст. в силу необмеженого екологічного і демографічного зростання населення планету чекає світовий катаклізм. Щоб цього не трапилось, пропонується глобальна рівновага, стагнація виробництва і «нульове зростання населення» [5].

Концепція підтримного розвитку закріплена в багатьох нормативних документах як національної, так й міжнародної правових систем.

Пункт 2 «Прикінцевих положень» Закону України «Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону» від 10.02.2000 р. № 1436-III зобов'язує Кабінет Міністрів України «подати на розгляд Верховної Ради України пропозиції про внесення змін до Лісового кодексу України та Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» з метою сприяння сталому екологічно збалансованому розвитку Карпатського регіону та підтримки традиційних форм господарювання у регіоні» [6]. 22 травня 2003 р. Україною було підписано Рамкову конвенцію про охорону та сталий розвиток Карпат [7].

Наприклад, «Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року», затверджені Законом України від 21 грудня 2010 р. № 2818-VI, визначають однією з першопричин екологічних проблем України «недостатнє розуміння в суспільстві пріоритетів збереження навколишнього природного середовища та переваг сталого розвитку» [8]. Слід відмітити, що цей законодавчий акт містить одразу декілька варіантів вживання термінів на позначення одного й того ж поняття, а саме на позначення концепції підтримного розвитку. Так, разом із терміном «сталий розвиток», закон вживає такі поняття, як «екологічно збалансоване природокористування» та «сталий соціально-економічний розвиток». Відзначаючи недостатнє розуміння в суспільстві переваг підтриманого розвитку, законодавцю варто

було подбати хоча б про єдиний підхід у позначенні цього правового феномену. Адже щоб зрозуміти переваги цієї концепції, суспільству перш за все необхідно зрозуміти, що означає цей термін, адже неоднозначний підхід у розумінні змісту терміна не сприяє сприйняттю концепції населенням нашої держави.

Як бачимо, українське законодавство містить різні варіанти перекладу терміна «sustainable development». Немає єдиного підходу в перекладі цього терміна і серед науковців. Серед них існують дискусії щодо визначення найбільш прийнятного відповідника цього терміна. «Загалом же як відповідник «sustainable development» у науковій, діловій і публіцистичній галузях уживають понад десяток українських слів і сполук» [9].

Наприклад, К. Стецюк стверджує, що його «слід розуміти як «збалансований розвиток», який орієнтує на усунення кризових явищ, перехід до економічного зростання і екологічної безпеки» [там само].

С. Размєтаєв узагалі вважає, що «більш доцільним терміном, що визначає процес послідовного впровадження ідей зберігання природи і сталого навколишнього середовища у сфері правового регулювання, варто визнати термін «екологічна рівновага». Екологічна рівновага – це регульоване розумне співвідношення інтересів суспільства і природи з метою забезпечення відносної сталості видового складу живих організмів, їхньої чисельності, продуктивності розподілу в просторі, а також сезонних змін, біотичного круговороту речовин та інших біологічних процесів як умови зберігання життя на Землі» [10].

Досить аргументованою видається позиція В. Непийводи, який дійшов висновку, «що українські відповідники «sustainable» та «sustainability» повинні бути похідними від дієслова «підтримувати (підтримати)», яке тлумачиться таким чином: 1) продовжувати що-небудь, не давати припинятися, порушуватися, зникати; 2) підкріплювати чим-небудь, зберігати, не давати загинути; 3) зберігати, тримати в певному стані, в потрібному вигляді та ін.» [11]. Тому найбільш прийнятним відповідником терміна «sustainable development» є саме «підтримний розвиток».

Є підстави вважати, що термін «підтримний розвиток» найкраще віддзеркалює суть поняття концепції підтриманого розвитку та, відповідно, є найкращим варіантом перекладу поняття «sustainable development». Адже, якщо враховувати тлумачення слова «підтримувати (підтримати)», можна дійти висновку, що вони найбільш якісно і чітко характеризують ті явища та процеси, на позначення яких у західному світі виник термін «sustainable development», який на сьогоднішній день не має свого єдиного перекладу в українському законодавстві та науковій літературі.

Українському законодавцю варто визначитися з перекладом терміна «sustainable development», адже такий стан терміновживання, коли в одному нормативно-правовому акті міститься декілька різних термінів на позначення одного і того ж правового явища, є неприпустимим та не дає можливості чітко розуміти суть позначуваного явища. Можна дійти висновку, що найкращим перекладом терміна «sustainable development» є саме термін «підтримний розвиток».

Список використаних джерел

1. Непийвода В. П. Правове регулювання в галузі лісів: Доба утвердження підтримного розвитку. / В. П. Непийвода. – К.: НДІ приватного права і підприємництва, 2004. – С. 41.
2. Rogers P., Jalal K., Boyd J. An Introduction To Sustainable Development. – Earthscan, 2008.
3. Report of the World Commissionon Environment and Development: Our Common Future. – http://www.un–documents.net/wced–ocf.htm.
4. Білявський Г. О. та ін. Основи екології: Підручник. – 2-ге вид. / Г. О. Білявський. – К.: Либідь, 2005. – С. 3.
5. Голіков А. П., Дейнека О. Г., Позднякова Л. О., Черномаз П. О. Регіональна економіка та природокористування: Навчальний посібник. / А. П. Голіков, О. Г. Дейнека, Л. О. Позднякова, П. О. Черномаз.– К.: Центр учбової літератури, 2009. – С. 194-195.
6. Закон України «Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону» (реєстр. № 1436–III) // Офіційний вісник України. – 2000. – № 10. – С. 364.
7. Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат // Збірник поточного законодавства, нормативних актів, арбітражної та судової практики. – 2004, 05. – № 22.
8. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» (реєстр. № 2818–VI) // Офіційний вісник України. – 2011. – № 3. – С. 158.
9. Стецюк К. В. Поняття «сталий / збалансований розвиток» в сучасному еколого-педагогічному дискурсі // http://alma-mater.luguniv.edu.ua/magazines/elect_v/NN14/11skvscd.pdf.
10. Размєтаєв С. В. Питання правового забезпечення екологічної рівноваги в Україні. – http://ecoleague.colocall.com/download.php?id=369.
11. Непийвода В. П. Проблеми вдосконалення української термінології у галузі екологічного права. – http://pravoznavec.com.ua/period/chapter/2/32/1213.

Ющенко С. С.,
молодший науковий співробітник
Українського мовно-інформаційного фонду НАН України

МОВНА НЕДОСКОНАЛІСТЬ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ВИБОРИ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ» ТА ЇЇ НАСЛІДКИ ДЛЯ РОБОТИ ДІЛЬНИЧНИХ ВИБОРЧИХ КОМІСІЙ

Мовна недосконалість законодавчих актів (далі – ЗА), під якою розуміємо порушення вимог нормопроектної техніки до текстуального оформлення ЗА, є одним з чинників, що може ускладнити дотримання вимог законодавства суб'єктами правовідносин, призвести до втрати ЗА регулятивно-імперативної функції. Попри чітко визначені лінгвостилістичні параметри офіційно-ділового стилю[5], попри високі естетичні вимоги до мови закону як одного з основних елементів мовленнєвої культури суспільства та обов'язкові лінгвістичні експертизи законопроектів, що проводяться фахівцями найвищого гатунку (такими, як, наприклад, науковці Головного науково-експертного управління

[5] Див. Методичні рекомендації щодо розроблення проектів законів та дотримання вимог нормопроектної техніки, схвалені постановою Колегії Міністерства юстиції України від 21.11.2000 р. № 41 [Збірник НПА та метод. рекомендацій].

Верховної Ради України, співробітники експертного відділу Міністерства юстиції України та інші), тексти ЗА містять значну (але невизначену) кількість мовних помилок різних типів.

Дослідженню неналежного лінгвістичного оформлення вітчизняних ЗА приділяється значна увага. Відзначимо роботи таких учених, як А. С. Полешко (дослідження мови закону), К. І. Орел (дослідження у галузі юридичної лінгводидактики), З. С. Черненко (дослідження термінологічних проблем права і законодавства), І. І. Марунич (дослідження законодавчих дефініцій), Т. О. Коваленко (дослідження юридичних дефектів земельно-правового регулювання), О. М. Калачова (дослідження юридичної термінології), О. С. Афанасьєва (дослідження семантичних девіацій у текстах НПА) та ін.

Особливо відзначимо значний внесок у справу боротьби за мовну досконалість вітчизняного законодавства та підготовки фахівців із юридичної лінгвістики педагогічного колективу факультету правничих наук Національного університету «Києво-Могилянська академія», очолюваного доктором філософії А. А. Мелешевичем та особисто – керівника Центру юридичної лінгвістики та мовно-правових експертиз, к. філол. н, доцента кафедри міжнародного права і спеціальних правових наук ФПвН НаУКМА Н. В. Артикуци.

Але попри безсумнівну науково-практичну значимість досліджень у вказаному напрямку, більшість відомих нам робіт недостатньо проілюстровано прикладами із правозастосовної практики; автори переважно обмежується констатацією та аналізом помилок. Дана робота є результатом переосмислення особистого досвіду авторки, набутого під час парламентських виборів 2012 р. в Україні в якості голови дільничної виборчої комісії (ДВК) звичайної виборчої дільниці 222-го одномандатного виборчого округу м. Києва.

Авторка висловлює подяку академіку НАН України, директорові Українського мовно-інформаційного фонду НАН України В. А. Широкову за підтримку та доценту кафедри журналістики НПУ імені М. П. Драгоманова П. П. Кулясу за класифікацію помилок писемної комунікації.

1. Мовна некоректність закону як прийом нормопроектної техніки

Зауважимо, що більшість типів мовних помилок у текстах ЗА не призводять до комунікативних невдач та проблем у правозастосуванні. Практика показує, що реципієнти, навіть юридично некомпетентні, адекватно сприймають тексти із синтаксичними та стилістичними помилками.

Чергові вибори народних депутатів України, що відбулись 28 жовтня 2012 р. (далі – *Вибори*), показали, що основні причини, через які виникли сумніви у достовірності їх результатів, знаходяться поза сферою виборчого законодавства.

На нашу думку, мовна недосконалість Закону України «Про вибори народних депутатів України» від 17.11.2011 р. № 4061-VI (далі – Закон), яким керуються ДВК у своїй роботі, пов'язується не лише із неуважністю розробників (висока мовна та комунікативна компетенція яких безсумнівна). Деякі «помилки» Закону мають очевидну «політичну складову» (підміна понять («політичні партії» замість «політичні сили», абстрактність понять «порушення

виборчих прав», «матеріальна шкода, заподіяна життю, здоров'ю чи майну у зв'язку з виконанням обов'язків члена виборчої комісії» (витрати на відрядження відшкодовуються, витрати на мобільний зв'язок та роздрук матеріалів – ні), замовчування ролі балансоутримувачів у матеріально-технічному забезпеченні роботи ДВК та підготовці приміщення для голосування (категорія «балансоутримувач» взагалі відсутня в тексті Закону) та інші). Аналіз таких випадків виходить за межі компетенції лінгвістики, тому зосередимо увагу на тих помилках текстуального оформлення Закону, які вважаємо «суто лінгвістичними».

2. Мовні помилки Закону України «Про вибори народних депутатів України»

У положеннях Закону, що стосуються роботи *ДВК*, встановлено три типи помилок.

1) **Мовна надмірність.** Помилки цього типу мають суто технічний, а не нормативний (смислоутворювальний) характер. За нашими спостереженнями, не мають жодних наслідків для роботи ДВК, адже просто ігноруються.

– надмірна деталізація

Відповідно до закону	Дільнична виборча комісія запаковує опрацьовані виборчі документи у **паперові** пакети (*Ст. 87, ч. 6*)
Фактично	для пакування документів видали **целофанові** пакети

2) **Мовна недостатність.** Цей тип помилок взаємопов'язаний із таким юридико-технічним дефектом, як лакуни (прогалини) у законі. Як свого часу слушно зауважив відомий радянський правознавець В. В. Лазарев, «лакуни особливо яскраво проявляються там, де існуючі норми передбачають необхідність певних дій, але при цьому не встановлюють порядок, форму їх провадження, строки чи відповідальну особу». Приклади:

– невизначений суб'єкт дії (фактично – відповідальна особа)

Відповідно до закону	«Інформаційні плакати **передаються** відповідним ДВК не пізніш як за двадцять днів до дня виборів» (*Ст. 51, ч. 4); (хто повинен їхати до ОВК?)* «Відповідальність за збереження виборчої документації до передачі її на архівне зберігання покладається на **голову або заступника голови чи секретаря** відповідної ДВК *(Ст. 115, ч. 4) (на кого конкретно?);* «Стенд офіційних матеріалів комісії **обладнується** в приміщенні комісії у місці, вільно доступному для відвідувачів» *(Ст. 35, ч. 5) (ким обладнується?)*
Фактично	виникає проблема з розподілом обов'язків через відсутність чіткого розмежування обов'язків серед керівництва *ДВК*
Наслідки	конфлікт серед керівництва *ДВК*

– відсутнє уточнення

Відповідно до закону	Члену комісії **після складення ним присяги** видається посвідчення за підписом голови комісії вищого рівня за формою,

	затвердженою ЦВК (*Ст. 36, ч. 4).*
Фактично	Посвідчення видаються ОВК протягом 2-3 тижнів, після прийняття протоколів засідання, на якому складалась присяга членами *ДВК*, від усіх ДВК округу та по мірі оформлення, а не негайно
Наслідки	Конфлікт членів *ДВК* із керівництвом *ДВК*. У «затримці» видання посвідчення перші вбачають зловмисні дії других, адже без посвідчення член *ДВК* не може звернутися до органу ведення Держреєстру виборців для включення до списку виборців на виборчій дільниці, де він працює у складі *ДВК*.

Відповідно до закону	Виборча комісія, яка достроково припинила повноваження ... окремого члена виборчої комісії, не пізніше наступного дня повідомляє про це суб'єктів, за поданням яких до складу комісії було включено осіб, повноваження яких достроково припинено.
Фактично	*ДВК* не можуть безпосередньо зв'язуватись із суб'єктами подання, оскільки, по-перше, не мають жодних контактних даних, по-друге, є підпорядкованими ОВК, за якими остаточне рішення. Ця норма стосується лише ОВК.

3) **Фактичні помилки.** Цей тип помилок є наслідком порушення логіки дійсності нормопроектувальниками.

Так, Законом передбачено різні процедури для проставляння на виборчих бюлетенях печатки ДВК і штампу «Вибув» (напроти кандидатів, що зняли свою кандидатуру з виборів).

ПРОСТАВЛЯННЯ ПЕЧАТКИ	**ПРОСТАВЛЯННЯ ШТАМПУ**
відбувається після отримання бюлетенів ДВК на одному й тому ж засіданні	
Хто має проставляти	
секретар ДВК *(Ст. 82, ч. 10)*	члени ДВК *(Ст. 81, ч. 7)*
Особливості проведення процедури	
Інший визначений рішенням комісії член ДВК рахує виборчі бюлетені окремо по загальнодержавному округу та одномандатному округу **вголос. Інші члени ДВК спостерігають за підрахунком** *(Ст. 82, ч. 11).*	**НЕ ЗАЗНАЧЕНО**

Процедура підрахунку отриманих від ОВК виборчих бюлетенів та проставляння на них печатки ДВК та штампу «Вибув», передбачена законом, вимагає значних часових витрат. Наприклад, для великих виборчих дільниць процес оброблення бюлетенів, якщо строго дотримуватись норми *Закону*, триватимиме понад 8 годин, чому авторка статті, за свій більш, ніж 15-ти річний досвід роботи у виборчих комісіях, жодного разу не була свідком. Усі члени ДВК, присутні на засіданні, беруть активну участь у підрахунку отриманих бюлетенів та проставлянні печаток і штампів.

Фактично ***порушується вимога ст. 82, ч. 11 щодо заборони поділу комісії на кілька груп***, кожна з яких підраховує частину бюлетенів.

Отже, норма переходить з однієї редакції Закону до іншої, а керівництво ДВК **свідомо** йде на порушення закону. Інший приклад порушення *Закону* членами ДВК через фактичну помилку, припущену розробниками:

Відповідно до закону	Секретар ДВК, інші члени комісії, які не супроводжують транспортування виборчих документів до ОВК, залишаються у приміщенні ДВК до отримання повідомлення про прийняття протоколів про підрахунок голосів (*Ст. 90, ч. 4*).
Фактично	Члени ДВК залишають дільницю, як тільки починає курсувати транспорт, не чекаючи повідомлення про прийняття протоколів, посилаючись на втому, необхідність бути на роботі, в навчальних закладах тощо, адже жодної санкції за таке порушення Закону не передбачене. Крім того, як показали останні парламентські вибори, здавання виборчих документів в ОВК може тривати кілька діб (!) і зрозуміло, що весь цей час люди не можуть перебувати в приміщенні ДВК. Це положення, коректне з точки зору лінгвістики, не враховує життєві реалії, через що не виконується.

Висновки: Нормопроектуальники, крім чіткого усвідомлення мети правового регулювання та сутності питань, які необхідно законодавчо врегулювати, повинні якнайвідповідальніше ставитись до добору мовних засобів вираження думки та вміти прогнозувати потенційно конфліктні ситуації в правозастосуванні.

Список використаних джерел

1. Лазарев В. В. Пробелы в праве и пути их устранения / В. В. Лазарев. – М.: Юридическая литература, 1974. – С. 184 с.

Якобчук Л. С.,
студентка 5-го курсу
факультету правничих наук НаУКМА

ЛІНГВІСТИЧНІ ПОМИЛКИ В ТЕКСТІ ЗАКОНОПРОЕКТУ «ПРО КОЗАЦТВО ТА КОЗАЦЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ»

Безсумнівно, існування козацтва в історії Україні сприяло розвитку та становленню суверенності держави. У сучасній Україні спостерігається тенденція до відновлення й подальшого збереження козацьких традицій: прагнення до волі і незалежності, образ козака прирівнюється до ідеалу чоловічої мужності, сміливості, захисника Вітчизни. Нині існує чимало козацьких об'єднань громадян, які створені з метою відродження козацьких традицій та цінностей. Це, наприклад, Міжнародна оборонно-спортивна національно-патріотична організація «Українське козацтво», Міжнародна

Асоціація «Козацтво», Міжнародна оборонно-патріотична організація «Козацтво України» та багато інших.

Щодо законодавчого регулювання діяльності козацьких громадських організацій, то дані відносини регулюються Законом України «Про об'єднання громадян», Законом України «Про громадські об'єднання», Указом Президента України «Про відродження історико-культурних та господарських традицій Українського козацтва». Тобто спеціального закону, який регулював би саме відносини у сфері діяльності козацьких громадських організацій, на сьогоднішній день не існує.

Але 2 жовтня 2012 р. народними депутатами С. М. Аржевітіним, В. О. Богуслаєвим, Ю. Р. Мірошниченком, Я. М. Сухим на розгляд Верховної Ради України був внесений законопроект «Про козацтво та козацькі організації в Україні» [1]. Автори законопроекту так визначають його цілі та завдання: «Проект Закону України «Про козацтво та козацькі організації в Україні» спрямований на забезпечення максимальної реалізації потенціалу козацької ідеї для консолідації суспільства, підвищення ролі членів козацьких організацій (козаків), козацьких організацій та їх об'єднань у виконанні завдань державотворення, відновленні історичних традицій Українського народу шляхом залучення козацьких організацій до участі у охороні громадського порядку, державного кордону України, відродженні історичних, патріотичних, господарських, культурних, духовних і моральних традицій Українського народу фізкультурно-спортивній роботі, військово-патріотичному та духовному вихованні дітей та молоді».

У даній роботі ми звернемо увагу на фрагменти тексту цього законопроекту, які викликають запитання і зауваження тих, хто його читає.

У п. 3 ст.1 зазначено, що «слова «козак», «отаман», «гетьман» або похідні від них можуть використовувати лише козацькі організації та їх об'єднання, що діють відповідно до цього Закону, їх члени, а також молодіжні та дитячі громадські організації, які діють відповідно до Закону України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» з метою задоволення інтересів щодо розвитку молодіжного та дитячого козацького руху в Україні».

На нашу думку, така заборона є обмеженням основних прав людини, які закріплені зокрема і в Конституції України, а саме в ст. 34: «Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір» [2].

Це право гарантує кожному право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб, за винятком інформації, обіг якої обмежується чинним законодавством [3]. Норми Законопроекту «Про козацтво та козацькі організації» не можуть суперечити нормам Основного Закону, оскільки норми Конституції мають вищу юридичну силу. В ст. 8 Конституції зазначено: «Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй» [1].

Є два шляхи вирішення проблеми: даний пункт виключити з редакції законопроекту або точніше сформулювати норму статті. Наприклад: «Слова

«козак», «отаман», «гетьман» або похідні від них можуть використовувати лише козацькі організації та їх об'єднання в офіційних документах, що діють відповідно до цього Закону, їх члени, а також молодіжні та дитячі громадські організації, які діють відповідно до Закону України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» з метою задоволення інтересів щодо розвитку молодіжного та дитячого козацького руху в Україні».

Певні застереження викликає формулювання ч. 2 ст. 4: «Козацькі організації та їх об'єднання вільні у виборі форм реалізації мети своєї діяльності».

Таке формулювання статті не убезпечує від зловживань на практиці. Тому слід було б сформулювати цю частину таким чином: «Козацькі організації та їх об'єднання можуть вільно обирати форми реалізації мети своєї діяльності, крім тих, що заборонені законом».

У тексті наявні пропуски слів. Так, у ч. 1 ст. 9: «Статут козацької організації містити такі відомості» (відсутнє слово «має» або «повинен»). У п. 1 ч. 2 ст. 14 написано: «...розробляє пропозиції щодо вдосконалення таких діяльності та взаємодії». На нашу думку, у цьому випадку потрібно вставити пропущене слово «видів»: «...розробляє пропозиції щодо вдосконалення таких видів діяльності та взаємодії».

Неправильне вживання займенника помічаємо у ч. 1 ст. 9: «...назву козацької організації, його статус та юридичну адресу». Займенник вжито у чоловічому роді, а необхідно в жіночому – «її». Треба цю частину статті викласти в такій редакції: «...назву козацької організації, її статус та юридичну адресу».

Також велику кількість помилок у законопроекті допущено внаслідок пропуску розділових знаків при однорідних членах речення, при дієприкметниковому звороті та у складному реченні. Наприклад, у ч. 4 ст. 6 двічі пропущено кому у складному реченні: «Статус міжнародної козацької організації має організація, діяльність якої поширюється на територію всієї України(,) що має осередки у більшості адміністративно-територіальних одиниць, зазначених у частині другій ст. 133 Конституції України(,) та об'єднує не менше 5000 членів і хоча б однієї іншої держави». У ст. 14 також пропущено кому при однорідних членах речення та пропущено прийменник «для»: «Для забезпечення ефективної взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування з козацькими організаціями та їх об'єднаннями з питань забезпечення реалізації потенціалу козацької ідеї(,) для консолідації українського суспільства, участі у відродженні та розвитку історичних, патріотичних, господарських, культурних, духовних і моральних традицій українських козаків, (**для**) залучення козацьких організацій до охорони культурної спадщини, фізкультурно-спортивної роботи, військово-патріотичного та духовного виховання дітей і молоді при Президентові України утворюється Рада Отаманів, яка діє згідно з положенням, яке затверджується Указом Президента України».

Отже, як бачимо, у тексті законопроекту розробники припускаються помилок і недоглядів, що засвідчує доволі низький для законотворчої роботи рівень мовної культури, неналежний рівень доопрацювання тексту. На розгляд

комітетів необхідно представляти законопроекти хоча б без елементарних граматичних помилок. У тих, хто пише закони, мовна підготовка має бути на високому професійному рівні. Проте робота з виявлення різного роду помилок у текстах нормативного характеру є необхідною складовою такої підготовки, оскільки допомагає формувати фахову пильність, уважність, навички текстуального аналізу, вміння правильно добирати і поєднувати мовні засоби у процесі викладу змісту закону.

Список використаних джерел

1. Проект закону України «Про козацтво та козацькі організації в Україні» (Внесений 2.10.2012 р. народними депутатами України С. М. Аржевітіним, В. О. Богуслаєвим, Ю. Р. Мірошниченком, Я. М. Сухим) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=38667
2. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/
3. Конституційне право України: Підруч. для юрид. вузів / За ред. проф. В. Ф. Погорілка. – 2-ге вид., доп. і перероп . – К.: Наукова думка. 2000. -- 732 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/15840720/pravo/konstitutsiyne_pravo_ukrayini_-_pogorilko_vf

Білик Л. Д.,
викладач Академії адвокатури України

ПРАВОВА ПРИРОДА СУДОВОГО ЗБОРУ ЯК ЕЛЕМЕНТУ ДОСТУПНОСТІ ПРАВОСУДДЯ

8 липня 2011 р. Верховна Рада ухвалила Закон України «Про судовий збір», який набрав чинності 1 листопада 2011 р. Прийняття цього Закону було послідовним, оскільки поняття «судовий збір» було введено замість існуючого поняття «державне мито» ухваленим 18 березня 2004 р. Верховною Радою новим Цивільним процесуальним кодексом України (далі – ЦПК). Відповідно до п. 5 розділу XI «Прикінцеві та перехідні положення» цього закону судовий збір при зверненні до суду сплачується у порядку і розмірах, встановлених законодавством для державного мита. Таке саме положення міститься і у п. 3 розділу VIII «Прикінцеві та перехідні положення» Кодексу адміністративного судочинства України, який набрав чинності 1 вересня 2005 р. разом з ЦПК.

Закон України «Про судовий збір» (далі - Закон) скасовує сплату державного мита відповідно до Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито» № 7-93 від 21 січня 1993 р., а також витрати на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу в цивільних і господарських судах.

Доступність правосуддя безпосередньо пов'язана з можливістю осіб, які звертаються до суду (а також тих, що втягуються в судовий процес), витримати тягар усіх пов'язаних із цим витрат. Якщо судові витрати непомірно великі, є непосильними для більшості учасників судового процесу, то ситуацію з доступністю правосуддя не можна визнати нормальною.

Однак, з іншого боку, якісне правосуддя, що забезпечує ефективний правовий захист при справедливому судовому розгляді в розумний строк (що, зокрема, передбачає неухильне дотримання процесуальної форми, гарантії незалежності і кваліфікації суддів, гідне фінансування судів і т.д.), об'єктивно не може бути дешевим. Можливості держави, що існує за рахунок коштів платників податків, щодо фінансування правосуддя, забезпечення права доступу до суду не безмежні. Отже, значна частина витрат, пов'язаних із відправленням правосуддя, залишається на самих учасниках судового процесу, що, загалом, на думку автора, є справедливим. Ці дві тези по суті хоча й суперечать одна одній, проте є, так би мовити, двома боками однієї медалі, і як знайти між ними певний баланс – дуже складне питання, на яке прагнуть знайти відповідь науковці.

Питанню судових витрат приділяли увагу такі вчені-процесуалісти, як Ю. В. Білоусов, В. В. Комаров, І. Є. Марочкін, О. М. Овчаренко, Н. Ю. Сакара, В. І. Тертишніков, М. С. Шакарян, М. Й. Штефан, О. Якименко, В. В. Ярков та

ін. Однак, у світлі змін законодавства, це питання дедалі більше актуалізується. До того ж, саме поняття судового збору розширюється, виходячи за межі предмета процесуального права і тісно пов'язуючись із правом фінансовим, податковим. Ось чому необхідно дослідити всі підходи до праворозуміння цього важливого поняття і зробити висновок щодо обґрунтованості його застосування законодавцем.

На практиці поняття *податку, збору, обов'язкового платежу* часто вживають як синоніми. Проте ці категорії, хоча й дуже схожі, перебувають між собою у певному змістовному співвідношенні. Поняття обов'язкового платежу є родовим, адже охоплює всю сукупність податків і зборів. У свою чергу, податки та збори є видовими категоріями, оскільки називають форми обов'язкових платежів податкового характеру.

У законодавстві багатьох держав відсутнє розмежування цих категорій, і податкову систему в них характеризують як сукупність податків і зборів [1].

Однак, з прийняттям 02 грудня 2010 р. Податкового кодексу України (далі - ПК України) з'явилось легальне визначення **збору**. Так, відповідно до ст. 6 ПК України **збором** *(платою, внеском) є обов'язковий платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників зборів, з умовою отримання ними спеціальної вигоди, у тому числі внаслідок вчинення на користь таких осіб державними органами, органами місцевого самоврядування, іншими уповноваженими органами та особами юридично значимих дій.*

На відміну від збору **податком** *є обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податків.*

Всі наведені вище визначення містяться у податковому законодавстві та становлять предмет податкового права.

Доволі точним і простим видається визначення предмета податкового права як групи однорідних суспільних відносин, що визначають надходження коштів від платників до бюджетів у формі податків і зборів [1].

Виходячи з цього визначення, а також із легального визначення **збору**, можна дійти висновку, що **судовий збір** мав би бути складовою загальнодержавних податків та зборів, хоча в ст. 9 ПК України, де встановлено виключний перелік загальнодержавних і місцевих податків та зборів, *судовий збір* не внесено (як і *виконавчий збір*).

У Законі він визначається як ***збір**, що справляється на всій території України за подання заяв, скарг до суду, а також за видачу судами документів і включається до складу судових витрат.*

Аналізуючи положення п. 4.2 ст. 4 ПК України про те, що загальнодержавні, місцеві податки та збори, справляння яких не передбачено цим Кодексом, сплаті не підлягають, а також положення тієї ж ст. 9 цього Кодексу про те, що загальнодержавні, місцеві податки та збори, справляння яких не передбачено Податковим кодексом, сплаті не підлягають, можна зробити висновок, що запровадження судового збору як загальнодержавного збору окремим законом є неправомірним.

Існує позиція, що правова природа судового збору відрізняється від природи податків і зборів, що стягуються відповідно до ПК України. Збір (у

розумінні ПК України) – платіж, що справляється з умовою отримання платником спеціальної вигоди. Стосовно судового збору говорити про вигоди не зовсім коректно: в разі, коли позивач виграє справу, суд повертає йому цей збір за рахунок відповідача; якщо ж програє справу – збір йому не повертається. Тоді виникає питання, яку позивач отримує в такому разі спеціальну вигоду, і яку вигоду при сплаті суми судового збору отримує відповідач [2].

Думаю, що в такому разі проявляється каральна, фіскальна функція судового збору у зв'язку з поданням до суду необґрунтованих вимог.

У ст. 9 Закону говориться про зарахування судового збору до Державного бюджету України: судовий збір сплачується за місцем розгляду справи та зараховується до спеціального фонду Державного бюджету України.

Кошти судового збору спрямовуються на забезпечення здійснення правосуддя, зміцнення матеріально-технічної бази судів, включаючи створення та забезпечення функціонування Єдиної судової інформаційної системи, веб-порталу судової влади, комп'ютерних локальних мереж, сучасних систем фіксування судового процесу, придбання та обслуговування комп'ютерної та копіювально-розмножувальної техніки, впровадження електронного цифрового підпису.

Таким чином, кошти судового збору належать до доходів Державного бюджету. За Бюджетним кодексом України (далі - БК України) доходи бюджету поділяються на: податкові надходження; неподаткові надходження; доходи від операцій з капіталом та трансферти. Податковими надходженнями визнаються передбачені податковими законами України загальнодержавні й місцеві податки, збори та інші обов'язкові платежі; неподатковими надходженнями – доходи від власності та підприємницької діяльності; адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу; надходження від штрафів та фінансових санкцій; інші неподаткові надходження (ст. 9).

Ст. 29 БК України визначає склад доходів Державного бюджету України. У ч. 3 цієї статті визначені джерела формування спеціального фонду Державного бюджету України в частині доходів, серед яких є і суловий збір.

Тож, можна зробити висновок, що за своєю правовою природою судовий збір має бути віднесено до загальнодержавних зборів і включено до їх виключного переліку у ПК України.

Список використаних джерел

1. Бех Г. В., Дмитрик О. О., Кобильнік Д. А., Криницький І. Є., Кучерявенко М. П. (ред.). Податкове право: Навч. посіб. / Г. В. Бех, О. О.Дмитрик, Д. А. Кобильнік, І. Є. Криницький, М. П. Кучерявенко. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 400 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.info-library.com.ua/books-book-172.html
2. Богунов В. У дискусіях навколо розмірів судового збору та порядку його сплати ВР має поставити крапку / В. Богунов // Закон і Бізнес, Фінансування. – 2011. – №28 (1015) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.zib.com.ua/ua/3783-stavki_zrobleno.html

3. Бюджетна класифікація (із змінами і доповненнями, внесеними наказами Міністерства фінансів України від 17 січня 2013 року №19). Затверджено Наказом Міністерства фінансів України від 14.01.2011р. № 11.
4. Бюджетний кодекс України від 21.06.2001 № 2542-III [Електронний ресурс] // Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2542-14
5. Мацелик М.О. Фінансове право. Бібліотека українських підручників / М. О. Мацелик [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://libfree.com/173113650_pravovidi_podatkiv_yihni_harakteristiki.html#901
6. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс] // Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2755-vi
7. Про судовий збір: Закон України від 08 липня 2011 р. № 3674-VI [Електронний ресурс] // Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу:http://zakon4.rada.gov.ua /laws/show/3674-17

Білоус О. С.,
здобувач кафедри міжнародного приватного права
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ЗАСОБИ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ НЕВИКОНАННЯМ ДОГОВОРУ ВІДПОВІДНО ДО ПРИНЦИПІВ УНІДРУА

Міжнародна модель засобів правового захисту у зв'язку з невиконанням договору вперше була представлена в Принципах міжнародних комерційних договорів УНІДРУА. На прикладі конкретних норм розглянемо, наскільки ця модель заслуговує вважатися універсальною і найбільш ефективною.

Захисні норми у зв'язку із порушенням договору встановлено у Главі 7 Принципів, яка має назву «Невиконання». Правовий матеріал цієї Глави розподілений на чотири розділи. У Розділі 1 «Загальні положення про невиконання» роз'яснено, що саме становить невиконання і які загальні наслідки воно спричиняє. Розділ 2 Глави 7 «Право на отримання виконання» уточнює, які можливості у випадку невиконання має кредитор, щоб отримати належне за договором, і які для цього засоби правового захисту він може використати. Тобто дані норми існують на той випадок, коли кредитор швидше хоче отримати виконання, ніж розірвати договір. А от вже Розділ 3 Глави 7 «Розірвання» регулює розірвання договору: яким чином воно відбувається, які є для нього підстави, а також наслідки розірвання. У свою чергу, Розділ 4 «Відшкодування збитків» встановлює порядок і обсяги компенсанції шкоди, яка виникла у сторони через те, що вона не отримала того, що їй належиться за договором.

Відповідно до ст. 7.1.1 ПУ невиконання (*non-performance*) наступає, коли обов'язок за договором узагалі не було виконано або було виконано неналежним чином чи виконано із запізненням [1, с. 223].

Норми щодо невиконання у Розділах 1 та 2 Глави 7 прописані таким чином, щоб можна було привести сторони до відновлення договірних відносин після невиконання та успішного завершення договору.

Для цього від сторін вимагається налагодити комунікацію між собою шляхом повідомлень. Так, сторона, яка не виконала свого зобов'язання, якщо вона хоче виправити цю ситуацію, повинна надіслати відповідне повідомлення іншій стороні, у якому вказати, яким чином і в які строки вона збирається це зробити (ст. 7.1.4 ПУ). Виправлення може набувати різних форм: передача речі, яка не була вчасно доставлена, усунення недоліків, ремонт, заміна тощо [2, с. 341].

Принципи надають боржнику право на виправлення навіть у випадку істотного невиконання. Але у цьому ж випадку Принципи також надають право кредитору на розірвання договору (див. ст. 7.3.1 ПУ). Щоб узгодити цю ситуацію, ст. 7.1.4(3) ПУ постановляє своєрідний мораторій на розірвання договору, який накладається до закінчення часу на виправлення. При цьому право на розірвання призупиняється навіть, якщо від кредитора вже надійшло повідомлення про те, що він розриває договір. Крім права на розірвання, не можна реалізувати право вимоги відшкодування збитків, право вимагати реституції, право укласти аналогічний договір з іншим контрагентом, так званий «правочин на заміну» (*replacementtransaction*) тощо.

Принципи УНІДРУА не тільки надають боржнику право на виправлення, вони ще й надають кредитору право встановлювати боржнику, який перебуває у простроченні, додатковий час для виконання (ст. 7.1.5 ПУ) [3, с. 183]. Додатковий час встановлюється шляхом надсилання повідомлення боржнику. Якщо вже кредитор надає додатковий час, то цей строк повинен бути достатнім, аби можливо було здійснити виконання. Інакше, відповідно до ст. 7.1.5(3) ПУ, тривалість наданого додаткового часу продовжується до розумних строків.

Розділ 2 Глави 7 встановлює низку норм для кредитора, який усе ще хоче отримати виконання. Так, відповідно до ст. 7.2.2 ПУ постраждала сторона має право вимагати здійснення виконання в натурі, в тому числі звертатися до суду за примусовим виконанням. У випадку, якщо виконання було вчинено з недоліками, тоді постраждала сторона має також право вимагати усунення цих недоліків шляхом ремонту чи заміни речі (ст. 7.2.3 ПУ). В той же час, виконання в натурі або виправлення неналежного виконання відповідно до статті 7.2.2(2) ПУ не можуть вимагатися, якщо: 1) воно буде занадто обтяжливим для боржника; 2) якщо виконання має особистий характер, тобто потребує застосування наукових, професійних чи артистичних здібностей конкретної людини; 3) якщо кредитор без жодних труднощів може отримати аналогічне виконання в іншому місці; 4) якщо кредитор звернувся за виконанням через тривалий час після того, як мало місце невиконання [4, с. 32].

За відсутності цих винятків суд зобов'язаний приймати рішення про виконання, на відміну від Віденської конвенції, згідно з якою, суд не зобов'язаний виносити рішення про виконання в натурі, крім випадків, коли він зробив би це на підставі свого власного закону (ст. 28 Конвенції) [5].

Відповідно до ст. 7.2.5 ПУ, якщо кредитор не зумів отримати виконання в натурі, тоді він може розірвати договір та вимагати відшкодування збитків.

Розірвання (Termination). Відповідно до Розділу 3 Глави 7 Принципів УНІДРУА право на розірвання договору виникає у постраждалої сторони якщо:

1) невиконання є істотним; 2) у випадку неможливості виконання через форс-мажор; 3) у випадку безрезультатного проходження додатково встановленого строку; 4) у тому випадку, коли зі 100% ймовірністю обов'язок не буде виконано у момент настання дати виконання; 5) коли ймовірність невиконання дуже висока і кредитор не отримав належного запевнення від боржника, що останній взагалі збирається виконувати договір.

Для того, щоб розірвати договір, постраждала сторона повинна надіслати стороні-невиконавиці відповідне повідомлення. Повідомлення про розірвання повинно надсилатися якнайшвидше, інакше кредитор втрачає право розірвати договір, бо тривала відсутність рішення з його боку ставить боржника у невизначене становище – виконувати йому договір чи вже не треба.

Збитки (Damages). Відповідно до Розділу 4 Глави 7 Принципів УНІДРУА будь-яка шкода, спричинена стороні в результаті невиконання іншою стороною, підлягає компенсації (ст. 7.4.1 ПУ). Ст. 7.4.2 ПУ встановлює принцип повної компенсації шкоди, відповідно до якого компенсація повинна повною мірою покрити втрати постраждалої сторони. До втрат належать фактичні витрати, вчинені у зв'язку із договором, а також втрачений прибуток (не втрачена вигода!), тобто той прибуток, який отримала б сторона, якби договір було б виконано [6, с. 147]. Принцип повної компенсації шкоди має і свої обмеження. Розмір відшкодування збитків зменшується, якщо постраждала сторона сама певним чином посприяла виникненню шкоди, або якщо ця сторона навіть не намагалася мінімізувати чи усунути існуючу шкоду.

Висновки. Основною метою регулювання Принципів УНІДРУА є збереження договору і приведення сторін до успішної реалізації їхніх очікувань від договору. Ця ідея *favor contractus* дуже чітко простежується у нормах Глави 7 Принципів, адже з метою збереження договору боржнику надаються дуже широкі можливості виправити ситуацію невиконання, вимагається лише, щоб виправлення було здійснено якнайшвидше і щоб воно було об'єктивно прийнятним. Кредитору зі свого боку надається право встановлювати додатковий час для виконання, дозволяється вимагати виконання в натурі. Водночас у Принципах дуже чітко викладено усі можливі аспекти повної компенсації, що дозволяє чесно й адекватно відшкодувати ту шкоду, якої зазнала постраждала сторона. Таке регулювання, на нашу думку, є достатньо ефективним і може бути запозичене національними правовими системами.

Список використаних джерел

1. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 2010: станом на 2011 р. / Міжнародний інститут з уніфікації приватного права. – Офіц. вид. – Рим.: Видавництво UNIDROIT, 2011 – 454 с.
2. Карапетов А. Г. Расторжение нарушенного договора в российском и зарубежном праве /Артем Георгиевич Карапетов. – М.: Статут, 2007. – 876 с.
3. Zimmerman R. Breach of Contract and Remedies under the New German Law of Obligations / Reinhard Zimmerman – Saggi, Conferenze e Seminari 48 [Тези, доповіді]. – Rome, 2002. – P. 52.
4. Rosett A. UNIDROIT Principles and Harmonization of International Commercial Law: Focus on Chapter Seven / Arthur Rosett – Uniform Law Revue. – 1997. – Vol. 2. – P. 175-186.

5. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі – продажу товарів від 11 квітня 1980 року / ООН, ЮНСІТРАЛ – Офіц. вид. – Відень.
6. Смітюх А. В. Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА та lex mercatoria в контексті міжнародного приватного права: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Одеськ. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – О., 2003. – 215 с.

Дзера І. О.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри галузевих
правових наук НаУКМА

ДЕЯКІ АСПЕКТИ НЕДІЙСНОСТІ ПРАВОЧИНІВ

Відповідно до ст. 16 Цивільного Кодексу України (надалі – ЦК) визнання правочину недійсним є одним із способів захисту цивільних прав та інтересів [1]. Підстави, умови, правові наслідки недійсності правочинів регламентуються нормами глави 16 ЦК «Правочини» (ст.ст. 215-236). Основною нормою, яка регулює підстави визнання правочинів недійсними є ст. 215 ЦК, відповідно до якої підставою визнання правочину недійсним є факт недодержання в момент вчинення правочину однією стороною чи всіма сторонами вимог, встановлених ч.ч. 1-3, 5, 6 ст. 203 ЦК, тобто вимог: про відповідність змісту правочину Цивільному Кодексу, іншим актам цивільного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам; про наділення необхідним обсягом цивільної дієздатності особи, яка вчиняє правочин, на його вчинення; про вільне волевиявлення учасника правочину та відповідність його внутрішній волі; про спрямованість на реальне настання обумовлених правочином правових наслідків; про недопустимість порушення правочином, вчинюваним батьками, інтересів малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей. Крім того, ст. 204 ЦК встановлює презумпцію правомірності правочину.

У ст. 215 ЦК також вміщено розподіл недійсних правочинів на *нікчемні* та *оспорювані*. Так, *нікчемним* є правочин, якщо його недійсність встановлена законом. У цьому разі визнання такого правочину недійсним судом не вимагається. Але це не означає, що сторони позбавляються судового захисту в таких видах недійсних правочинів. У разі, якщо такий правочин було виконано стороною (або сторонами), зацікавлена сторона вправі звернутись до суду з заявою про застосування наслідків нікчемності правочину. Крім того, сторони не позбавлені права на звернення до суду з заявою про визнання нікчемним правочину, у разі наявності спору щодо цього.

Крім того, у випадках, встановлених ЦК, нікчемний правочин може бути визнаний судом дійсним (зокрема, ст.ст. 219, 220, 221, 224, 226 ЦК).

Оспорюваним є правочин, недійсність якого прямо не встановлена законом, але одна із сторін або інша заінтересована особа заперечує його дійсність на підставах, встановлених законом. Відтак визнання такого правочину недійсним здійснюється лише в судовому порядку.

Класифікація недійсних правочинів на нікчемні і оспорювані має важливе практичне значення, адже від цього залежить порядок визнання правочину недійсним та правильне формулювання позовних вимог позивачем.

Звернемо також увагу на те, що порушення вимог закону, зазначених у ст. 215 та ст. 203 ЦК, мають бути здійснені стороною (сторонами) лише в момент укладення правочину, не раніше і не пізніше. В протилежному випадку будуть відсутні підстави для недійсності правочину, а сторони можуть захищати порушені права в інший спосіб. Крім того, недійсність правочину може наступати лише за певні порушення закону, визначені ст.ст. 218-235 ЦК. Відповідність чи невідповідність правочину вимогам законодавства має оцінюватися судом відповідно до законодавства, яке діяло саме на момент вчинення правочину.

Невиконання сторонами умов недійсного правочину не впливає на його недійсність, а лише на правові наслідки недійсності правочину, тобто у такому випадку не застосовується реституція. У разі якщо правочин ще не виконаний, він є таким, що не створює жодних юридичних наслідків (ч. 1 ст. 216 ЦК).

Слід відзначити, що норми глави 16 ЦК досить вдало побудовані і досить детально і вдало регулюють підстави, порядок і наслідки визнання правочинів недійсними. Водночас вони також не позбавлені певних прогалин і вад у правовому регулюванні недійсних правочинів, на що звертається увага у постанові Пленуму ВСУ від 6 листопада 2009 р. № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» [2].

Так, відповідно до п. 7 зазначеної Постанови у разі, якщо під час розгляду спору про визнання недійсним оспорюваного правочину та застосування наслідків його недійсності буде встановлено наявність підстав, передбачених законодавством, вважати такий правочин нікчемним, суд, вказуючи про нікчемність такого правочину, одночасно застосовує наслідки недійсності нікчемного правочину.

Суд також вправі застосувати з власної ініціативи реституцію як наслідок недійсності оспорюваного правочину. Проте інші наслідки недійсності оспорюваного правочину (відшкодування збитків, моральної шкоди тощо) суд застосовує за заявою сторони в порядку, передбаченому ст. 11 ЦПК.

До позитивних аспектів цивільного законодавства, що регулює недійсність правочинів, слід віднести те, що правом на звернення до суду з позовом про визнання правочину недійсним або про застосування наслідків недійсності правочину наділені не лише самі сторони недійсного правочину, але й інші заінтересовані особи, права та законні інтереси яких порушено вчиненням правочину. Така норма повністю відповідає змісту ст. 3 ЦПК України, згідно з якою кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів [3]. При цьому в позовній заяві позивач повинен довести своє право на позов, обґрунтувавши, в який спосіб недійсним правочином було порушено його законні права або інтереси.

На відміну від ЦК, Господарський Кодекс України передбачає можливість визнання недійсним господарського зобов'язання лише на вимогу однієї із

сторін, або відповідного органу державної влади (ст. 207). Проте в ГПК України відсутні подібні обмеження. Відтак, для приведення у відповідність цивільного та господарського законодавства України слід внести відповідні зміни до ст. 207 ГК, у частині наділення правом на позов усіх зацікавлених осіб.

Заслуговує на підтримку здійснене в Постанові Пленуму ВСУ за № 9 розмежування підстав для визнання правочинів недійсними та неукладеними. Так, у п. 8 зазначається, що не є укладеними правочини (договори), у яких відсутні встановлені законодавством умови, необхідні для їх укладення (відсутня згода за всіма істотними умовами договору; не отримано акцепт стороною, що направила оферту; не передано майно, якщо відповідно до законодавства для вчинення правочину потрібна його передача тощо). Згідно із ст.ст. 210 та 640 ЦК правочин не є вчиненим також у разі нездійснення його державної реєстрації, якщо правочин підлягає такій реєстрації. Встановивши ці обставини, суд відмовляє в задоволенні позову про визнання правочину недійсним і наслідки недійсності правочину не застосовуються до не вчиненого правочину.

Водночас деякі положення зазначеної Постанови Пленуму ВСУ є спірними та, на нашу думку, потребують ретельного дослідження норм цивільного законодавства з метою з'ясування їх відповідності цим нормам. Так, дещо спірним є положення п. 8 Постанови Пленуму ВСУ, відповідно до якого за наявності підстав вважати правочин (договір) неукладеним, його сторони або інші зацікавлені особи не мають права звертатися до суду з заявою про визнання його неукладеним, адже, згідно з Постановою Пленуму ВСУ, така вимога не відповідає можливим способам захисту цивільних прав та інтересів, передбачених законом, і суди мають відмовляти в позові з такою вимогою. У цьому разі можуть заявлятися лише вимоги, передбачені главою 83 книги п'ятої ЦК, тобто про повернення майна, придбаного або збереженого без достатньої правової підстави.

На нашу думку, таке твердження є неправильним, зважаючи на те, що в ст. 16 ЦК України визначений невичерпний перелік способів судового захисту цивільних прав, а також те, що відповідно до цієї ж статті особа, право якої порушене, може обрати будь-який інший передбачений законом або договором спосіб. Крім того, відповідно до ст. 649 ЦК розбіжності, що виникли між сторонами при укладенні договору, можуть бути вирішені судом у випадках, встановлених за домовленістю сторін або законом.

Відтак, можна зробити висновок: якщо у однієї зі сторін виникли сумніви у тому, чи був укладений нею договір з другою стороною, і при цьому друга сторона заперечує позицію першої сторони, можна звернутись до суду з позовом про визнання договору неукладеним чи укладеним, з посиланням на ст. 649 та 16 ЦКУ.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. зі змінами за станом на 20.01.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15.
2. Вісник Верховного Суду України. – 2009. – № 12.
3. Цивільний процесуальний кодекс України за станом на 20.01.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/

Карнаух Т. М.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри галузевих
правових наук НаУКМА

ДОДАТКОВІ ЗАСОБИ ЗАХИСТУ ІНТЕРЕСІВ КРЕДИТОРІВ ВІД ДІЙ НЕДОБРОСОВІСНИХ БОРЖНИКІВ У КРАЇНАХ АНГЛОСАКСОНСЬКОГО ПРАВА

Досить часто кредитори не мають можливості отримати з боржників належні їм кошти, навіть після винесення судових рішень. А причиною стає відсутність у боржників на момент виконання ліквідних активів, достатніх для задоволення вимог кредиторів. При цьому бізнес-групи, фактичною частиною яких є такі боржники, продовжують успішно працювати з тими ж власниками та під тими ж брендами.

У країнах англосаксонського права для захисту інтересів кредиторів у подібних випадках напрацьовані і застосовуються цікаві механізми, одним із яких, зокрема, є доктрина «піднятія корпоративної вуалі».

На перший погляд, зазначена доктрина заперечує концепцію юридичної особи, що знайшла своє закріплення у правових системах усіх розвинених країн світу. Основною суттю останньої є те, що кожна компанія має власну правосуб'єктність, відмінну від правосуб'єктності осіб, що її створили; учасники компанії несуть відповідальність за її зобов'язаннями в межах вартості належних їм часток; майно компанії відокремлене від майна її учасників; компанія існує незалежно від її учасників. Однак розвиток судової практики привів до того, що в окремих випадках суди почали визнавати необхідність відступлення від принципу обмеження відповідальності акціонерів (учасників) і органів управління компанії, а також відповідальності материнських компаній за дії їхніх дочірніх товариств. У результаті було сформульовано доктрину «піднятія корпоративної вуалі».

Зазначена доктрина застосовується, коли суд: (1) при вирішенні питання про відповідальність юридичної особи відступає від принципу обмеження відповідальності засновників (учасників) і покладає відповідальність на них; (2) ігнорує відокремленість юридичних осіб, що входять до холдингових утворень, або групи юридичних осіб, та, виходячи з принципу «єдиної економічної одиниці», покладає відповідальність самостійної юридичної особи на відокремлені юридичні особи, які входять до холдингу чи групи; (3) покладає відповідальність на органи управління юридичної особи [2].

Доктрина «піднятія корпоративної вуалі» застосовується виключно в рамках судових процедур як екстраординарний захід за наявності певного кола обставин. Загалом, напрацювання таких обставин, за яких допускалося виключення з принципу обмеженої відповідальності компанії, було достатньо складним і вимагало тривалого часу. Безпосередній привід для розгляду питання можливості проникнення крізь корпоративну завісу – недостатня капіталізація компанії, що призводить до неможливості повною мірою

задовольнити справедливі вимоги кредиторів. Однак британські суди за надзвичайно рідкісними винятками відмовляються піднімати завісу лише на цій підставі. У 2001 р. Високий Суд у справі *Trustor AB v. Smallbone* сконструював і застосував тест для проникнення крізь корпоративну завісу, що включав наявність таких умов: (1) компанія, якій передаються активи, є всього лише «прокладкою» для реального бенефіціара; (2) ця компанія була задіяна в «неналежних» діях, які вчинялися її акціонером / бенефіціаром; (3) цього вимагають інтереси справедливості; (4) корпоративна структура була використана саме для того, щоб уникнути відповідальності за «неналежну» поведінку; (5) інтереси жодної третьої особи не будуть порушуватися підняттям корпоративної вуалі [1].

Доктрина «підняття корпоративної вуалі» набула найбільшого свого поширення в практиці судів США, які відомі своїм жорстким ставленням до недобросовісних боржників, що використовують юридичну особу як прикриття від відповідальності. Найбільш активно зазначена доктрина останнім часом використовується в Каліфорнії, де задовольняються близько 27% позовів [1]. Суди – як на рівні штату, так і федеральні – більш ніж за сторічну історію застосування цього принципу сформулювали загальні умови, за яких можливе «підняття корпоративної вуалі». Так, федеральний тест передбачає необхідність врахування (1) ступеню, в якому акціонери поважають окрему особистість корпорації; (2) ступеню несправедливості, якої зазнають позивачі (кредитори) визнанням окремої особистості корпорації; (3) наявності у засновників корпорації шахрайських намірів.

Каліфорнійський тест включає цілий перелік можливих факторів, зокрема це: неадекватна капіталізація компанії або повна відсутність у неї активів; злиття активів компанії та її засновників; недотримання належних корпоративних процедур і змішування звітності різних юридичних осіб; збіг володільців компаній, їх директорів і посадових осіб; приналежність часток у корпорації лише одному власнику чи членам однієї родини; використання одного і того ж офісу, одних і тих самих працівників; приховування і неправдиве представлення інформації стосовно реальних власників та менеджерів компанії; застосування у комерційних відносинах між собою контрактних цін, відмінних від ринкових; спроби сконцентрувати борги бізнесу на одній особі, а активи на іншій; використання корпоративної форми в якості прийому для того, щоб уникнути особистої відповідальності або для вчинення нелегальних операцій; створення корпорації та її використання з метою покласти на неї відповідальність іншої особи [1].

Незважаючи на всі матеріально-правові та процедурні відмінності, характерні для практики застосування доктрини «підняття корпоративної вуалі» в різних країнах, виокремлюють істотні спільні ознаки, що характеризують принцип «підняття корпоративної вуалі», зокрема: (1) проникнення за корпоративну завісу відбувається лише як виняток; (2) підняття корпоративної вуалі здійснюється тільки в режимі судової процедури; (3) існування обов'язку особи, яка вимагає підняття корпоративної вуалі, довести наявність підстав для застосування такого виняткового

принципу; (4) застосування значної кількості різноманітних тестів для перевірки наявності умов для згаданої доктрини; (5) підняття корпоративної вуалі відбувається не в усіх випадках, коли компанія не в змозі самостійно задовольнити вимоги кредиторів, а лише у разі шахрайських дій, недобросовісних спроб ухилитися від виконання прийнятих на себе зобов'язань, порушення справедливості [3].

Враховуючи вищевикладене та зважаючи на загрозливу ситуацію із захистом інтересів кредиторів від недобросовісних дій боржників в Україні, досить актуальним є питання запровадження доктрини «підняття корпоративної вуалі» у вітчизняну практику правозастосування. Однак слід пам'ятати про небезпеку, яка криється у правових реаліях нашої країни. Корупція, а інколи і непрофесіоналізм суддів можуть призвести до того, що в Україні шляхом необґрунтованого застосування цієї доктрини до відповідальності за зобов'язаннями іншої особи будуть притягатися особи, які не мають підстав нести таку відповідальність. Аби уникнути небезпеки легкого заперечення випробуваного віками інституту юридичної особи з її відокремленістю майна та обмеженою відповідальністю, на нашу думку, доцільно на законодавчому рівні визначити правовідносини, у рамках яких може ставитися питання про застосування даної доктрини, підстави та умови її застосування, порядок та обсяги доказування зловживань тощо. Застосування цієї доктрини у судовій практиці України сприятиме розвиткові інституту соціальної відповідальності бізнесу та ефективній протидії зловживанням статусом юридичної особи і недобросовісним діловим практикам.

Список використаних джерел

1. Верещагин А. Н. «Пронзание корпоративной вуали» (PCV) в англо-американском праве и применимость его решений в российской правовой среде / Александр Николаевич Верещагин // Тезисы для круглого стола РШЧП 29 марта 2012 г. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.privlaw.ru/files/Tezisy_Verechagin_29.03.12.doc
2. Попов Е., Попова Е. Корпоративная вуаль / Екатерина Попова, Евгений Попов // Коллегия. – 2002. – № 6. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.lin.ru/document.htm?id=2225048262769727831
3. Тай Ю. В. Снятие корпоративной вуали в частном праве / Ю. В. Тай // Тезисы для круглого стола РШЧП 29 марта 2012 г. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.privlaw.ru/files/Tezisy_Taya_29.03.12.doc

Кисельова Т. С.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри галузевих
правових наук НаУКМА

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІО-ПРАВОВОГО ПІДХОДУ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВИХ ЯВИЩ

З ускладненням економічного життя сучасного українського суспільства, появою нових суспільних інститутів і запровадженням сучасних технологій

актуалізується проблема підвищення ефективності впливу права на суспільні відносини. Тільки на основі науково обґрунтованих положень, які максимально наближені до практики, прогнозують і вирішують практичні проблеми, можна досягти якісного і дієвого правового регулювання цих відносин.

Проблема відірваності традиційної правової науки від практики, її орієнтації на теоретичні дослідження визнана в усьому світі. Позитивістська теорія права, яка зводить його до нормативних актів, прийнятих і санкціонованих державою, або так званий підхід «право чорної літери» (black letter law), що будується суто на аналізі текстів нормативних актів, усе більше не задовольняють потреб сучасної науки.

Спроби наблизити правові дослідження до реалій життя за допомогою нової науки – соціології права – було зроблено ще століття тому. Але незважаючи на те, що термін «соціологія права» вперше був застосований італійським філософом права Діонісіо Анцілотті 1892 р., і перша наукова праця з соціології права написана Євгеном Ерліхом у 1913 р. на європейському континенті, соціологія права як окрема наука виникла тільки в середині 50-х років минулого століття в США, і згодом поширилась у Європі [1]. Із самого початку соціологія права була покликана вивчати закономірності та механізми взаємодії суспільства як соціальної системи і права як його підсистеми» [2, с. 5].

На цей період становлення соціології права як науки припадає зростання інтересу соціологів до правових явищ, з одного боку, і посилення масового руху за ліберальні цінності та права людини в західних країнах. Перші емпіричні дослідження права проводились американськими і британськими соціологами і були орієнтовані на виявлення правової дискримінації щодо раси, полу, соціального становища громадян та пошук шляхів її усунення. Багато досліджень було присвячено виявленню правових потреб незаможних верств населення і створенню системи державного забезпечення цих потреб – безоплатних юридичних консультацій, безоплатної правової допомоги населенню тощо.

Незважаючи на те, що ідеї перших теоретичних досліджень із соціології права, які здебільшого переймалися філософським питанням «що є право», створили основу для сучасних досліджень, багато науковців вважають, що соціологія права так і залишилася розколота на дві частини – теоретичну та емпіричну [3].

За останні роки з'явилося багато напрямів дослідження права в суспільному контексті, які намагаються так або інакше вплинути на державну політику і правові зміни в суспільстві. Ці напрями отримала різні назви, наприклад, «право і суспільство» (law and society), «право в контексті» (law in context), емпіричні правові дослідження (empirical legal studies), «право в дії» (law in action), соціо-правові дослідження (socio-legal studies) [4].

Останній із названих вище напрямів – соціо-правові дослідження – був розроблений ученими у Великобританії і наразі займає там значні позиції, навіть порівняно із соціологією права. Все більше дисертаційних досліджень здійснюється в цій сфері, з'являються нові соціо-правові дослідні центри,

університети дедалі більше пропонують студентам спеціалізовані курси, або навіть ступені, з соціо-правових студій.

Соціо-правові дослідження у Великобританії залишаються тісно пов'язаними з державною політикою і законодавчим процесом. У багатьох випадках проекти з соціо-правових досліджень у конкретній сфері суспільних відносин ініціюються і фінансуються державою, яка намагається підвищити ефективність правових актів і адміністративних послуг населенню.

Так, наприклад, 1998 р. в Англії були прийняті нові Правила цивільного процесу, які спростили судову процедуру, підвищили її ефективність і запровадили заохочувальні засоби для того, щоб сторони вирішували свої спори шляхом медіації (метод несудового вирішення спорів за допомогою незалежного посередника). За оцінками експертів реформа цивільного процесу в цілому досягла своєї мети. Адже за чотири роки до цієї серйозної правової реформи уряд створив Комісію для підготовки законопроекту, яку очолив Лорд Вульф. Протягом 1994-1996 рр. було створено 12 робочих груп, куди увійшли представники міністерств і відомств, правники-практики, баристери і солісітери, судді, інші працівники судів, і найголовніше – науковці. На завдання Лорда Вульфа вчені з Університетського Коледжу Лондонського університету провели ґрунтовне дослідження судових витрат і виявили занадто великі витрати на судову систему як з боку держави, так і з боку громадян [5]. Лорд Вульф і його колеги відвідали з метою обміну досвідом США, Австралію, Гонконг, Канаду. Протягом декількох років у двох Лондонських судах здійснювались правові експерименти із запровадження медіації та інших нововведень. Понад 300 осіб і організацій надали письмові відповіді на запитання Лорда Вульфа щодо деталей майбутньої судової реформи. За результатами досліджень було проведено 28 наукових конференцій і семінарів, видано два томи Звіту «Доступ до правосуддя» [6]. Не дивно, що так ґрунтовно підготовлені реформи завершилися успіхом.

З огляду на широку підтримку соціо-правових досліджень у Великобританії урядом, деякі вчені вважають, що соціо-правові дослідження обслуговують державну політику або спробують впливати на неї [3, с. 27]. Більш широкий погляд на соціо-правові дослідження представляє їх як міждисциплінарний підхід, який синтезує методи і теоретичні здобутки різних соціальних наук, передусім соціології, а також економіки, психології, соціальної політики, соціальної антропології та інших.

Сформулюємо основні засади цього підходу до правових досліджень.

По-перше, соціо-правовий підхід розширює сферу наукового аналізу правових явищ, розглядаючи правові явища в контексті суспільства, його структур і інститутів.

По-друге, соціо-правовий підхід включає в аналіз неформальні, подекуди навіть анти-правові явища, такі як, наприклад, ділові мережі, бізнес-етика або корупція. Для цього дослідникові необхідно «поринути» в інші соціальні дисципліни, бути обізнаним у соціологічних, економічних та інших теоріях.

По-третє, соціо-правові дослідження ставлять за мету не лише виявлення практичних правових проблем, але й докорінні причини (витоки) цих проблем.

Ці причини здебільше криються не в недосконалості правового регулювання, а в специфіці неформальних відносин, які є невід'ємною частиною суспільних відносин. Тому соціо-правові дослідники ставлять багато запитань «чому?» і намагаються дати на них відповідь.

По-четверте, соціо-правові дослідження проводяться на емпіричному рівні за допомогою кількісних та якісних соціологічних методів, таких як: анкетування, статистичний аналіз, глибинне інтерв'ю, спостереження, фокус-групи, контент-аналіз тексту тощо. Іншими словами, висновки щодо причин проблем правового регулювання даються не довільно з огляду на особистий досвід або почуте від колег-практиків, а ґрунтуються на перевірених даних, отриманих за допомогою емпіричних наукових соціологічних методів.

Ці принципи означають, що вивчення правових явищ крізь призму соціо-правового підходу не закінчується, а тільки починається з аналізу тексту нормативних актів, які регулюють ці правові відносини. І, хоча зрозуміло, що соціо-правові дослідження вимагають набагато більше інтелектуальних і фінансових витрат, ніж традиційні правові дослідження, результат завжди виявляється вартим цього.

Список використаних джерел

1. Trevino, A. The sociology of law in global perspective // The American Sociologist. – 2001. – № 32.2. – p. 5-9.
2. Соціологія права: Підручник для студентів юрид. спец. вищих навчальних закладів / М. І. Панов, Н. П. Осипова, Л. М. Герасіна та ін.; За ред. Н. П. Осипової. – К., 2003.
3. Travers, M. Sociology of law in Britain // The American Sociologist. – 2001. – № 32.2. – p. 26-40.
4. Abel R. Law and society: Project and practice // Annual Review Law and Social Science. – 2010. – № 6. – p. 1-23.
5. Національний архів, Міністерство юстиції Великобританії. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/+/http://www.dca.gov.uk/civil/final/annex3.htm
6. Звіт «Доступ до правосуддя». [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/+/http://www.dca.gov.uk/civil/final/contents.htm

Колінчук Х. Г.,
старший викладач кафедри
галузевих правових наук НаУКМА

ЗАХИСТ ПРАВ ДОБРОСОВІСНОЇ СТОРОНИ ДОГОВОРУ, ЩО БУВ УКЛАДЕНИЙ ОДНИМ ІЗ ПОДРУЖЖЯ БЕЗ ЗГОДИ ДРУГОГО

Особливістю правового режиму спільного майна подружжя є те, що здійснення права спільної сумісної власності відбувається за їхньою взаємною згодою. У зв'язку з тим, що на практиці переважну більшість договорів із третіми особами укладає один із подружжя, при правовому регулюванні здійснення права на розпорядження спільним майном має бути досягнутий розумний баланс захисту інтересів того з подружжя, який не давав згоду на

укладання договору, і добросовісною стороною договору, яка не знала і не могла знати про те, що один із подружжя діє без згоди другого. Ч. 2 ст. 65 Сімейного кодексу України (далі – СК) закріплює презумпцію взаємної згоди подружжя на укладення договорів щодо розпорядження спільним майном. Для третіх осіб природно припускати, що при укладанні договору з одним із подружжя є воля на його укладання і другого подружжя. Презумпція – це лише припущення, а тому презумпція згоди другого з подружжя може бути спростована. Наслідком скасування такої презумпції може бути визнання судом договору недійсним. Відповідно право на звернення до суду з такою вимогою належить тому з подружжя, який не надавав згоду на укладання договору.

Закон (ч. 3 ст. 65 СК) встановлює вимогу щодо форми згоди другого з подружжя для договорів стосовно цінного майна та договорів, що потребують нотаріального посвідчення та (або) державної реєстрації. Так, для укладання договорів щодо цінного майна згода другого подружжя має бути надана у письмовій формі. Проблема у застосуванні цієї норми полягає у тому, що законодавчо не визначені критерії віднесення майна до категорії «цінного».

Якщо ж застосувати аналогію закону та звернутися до положення абз. 3 ч. 1 ст. 208 Цивільного кодексу України, відповідно до якого у письмовій формі мають вчинятися правочини (а згоду одного з подружжя можна розглядати як односторонній правочин) між фізичними особами на суму, що перевищує у двадцять і більше разів розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян, то згода на укладення договорів, предметом якого є майно, вартість якого перевищує 340 грн., має бути надана у письмовій формі.

Презумпція згоди у випадках, коли вона має бути надана у письмовій формі, скасовується просто – немає письмової згоди, отже, вона була відсутня на момент укладання договору. Навіть поведінка позивача, яка під час або після вчинення правочину свідчить про наявність його згоди на укладання договору, не може для суду бути доказом дотримання письмової форми згоди другого з подружжя на розпорядження спільним майном.

Прикладом такого підходу може слугувати Ухвала колегії суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19 вересня 2012 р. [1]. Судами першої та апеляційної інстанцій було встановлено, що поведінка позивача свідчила про його згоду на укладання договору відчуження автомобіля, а тому позивачу було відмовлено у задоволенні позову про визнання цього договору недійсним з підстав відсутності письмової згоди. Але суд касаційної інстанції ці рішення скасував, зазначаючи, що висновок суду про те, що згода позивача на укладення договору купівлі-продажу автомобіля підтверджена поведінкою самого позивача при його відчуженні, не відповідає вимогам ст. 65 СК. Тобто, згода повинна надаватись тільки у письмовій формі.

Які ж можуть настати негативні наслідки для добросовісної сторони договору, визнаного судом недійсним? За загальним правилом, у разі недійсності правочину кожна із сторін зобов'язана повернути другій стороні у натурі все, що вона одержала на виконання цього правочину (ч. 1 ст. 216 ЦКУ). Зі змісту наведеної Ухвали ВССУ видно, що ставиться питання про визнання

недійсною біржової угоди купівлі-продажу автомобілю «SUBARU TRIBECA» 2008 року випуску, що був об'єктом спільної сумісної власності позивача та продавця за договором, за 1500 грн. Відповідно, внаслідок застосування правила двосторонньої реституції покупець зобов'язаний повернути продавцеві автомобіль, а продавець – кошти, отримані за нього. Зрозуміло, що ринкова вартість автомобілю не та, що зазначена в договорі, а набагато більша. Відповідно, лише за наявності розписки покупець матиме змогу повернути реально сплачені кошти, як отримані продавцем за недійсним договором без достатньої правової підстави (Глава 83 Цивільного кодексу України).

Яким чином можна захистити права добросовісної сторонни за договором, укладеним одним з подружжя без згоди другого, коли із матеріалів справи видно, що така згода була, але відсутнє її письмове підтвердження, яке є обов'язковим відповідно до норм СК? Суд, отримавши позовну заяву від одного з подружжя про визнання договору недійсним з підстав відсутності його згоди на укладання такого договору та встановивши, що поведінка позивача свідчила про наявність його згоди, може відмовити у задоволенні позову на підставі ч. 3 ст. 16 Цивільного кодексу України, що передбачає право суду відмовити особі у захисті цивільного права, в разі порушення нею, зокрема, заборони зловживати своїм правом (ч. 3 ст. 13 ЦКУ).

Дійсно, у позивача є право на звернення до суду із позовом про визнання договору, предметом якого є цінне майно, недійсним, у разі, якщо він був укладений без його письмової згоди. Втім, здійсненням такого права може бути завдана шкода контрагенту за цим договором у випадках, зокрема, як у наведеному прикладі, коли за двосторонньою реституцією не буде реально відновлено попередній майновий стан контрагента, або ж у разі повернення йому майна в натурі, він зможе його реалізувати за ціною значно нижчою, ніж та, що була отримана за визнаним недійсним договором через об'єктивні зміни у ринковій кон'юнктурі. Чи матиме значення мета, з якою позивач звертається до суду з вимогою про визнання договору недійсним? На нашу думку, вона не буде мати вирішального значення. Звичайно для класифікації такого здійснення права, як шикана, необхідно встановити, що дії позивача з оспорювання договору мають виключно за мету завдання шкоди іншій особі – стороні за договором. Як правило виключність такої мети відсутня. Позивач звертається з такою вимогою або з метою повернення цього майна до спільної власності для проведення подальшого його поділу, або ж в обох із подружжя існує мета визнати такий договір недійсним для припинення зобов'язань на майбутнє (як це буває з кредитними договорами, коли після визнання таких договорів недійсними, позичальник зобов'язаний повернути лише суму кредиту, а проценти, на отримання яких у майбутньому розраховував кредитор, звичайно не будуть присуджені судом).

Отже, права добросовісної сторони договору, що був укладений одним із подружжя за відсутності згоди другого з подружжя, можуть бути захищені шляхом відмови судом у задоволенні позову про визнання договору недійсним за наявності у сукупності таких обставин:

1) поведінка позивача свідчила про те, що на момент укладання договору він надавав згоду на його укладання, хоча й не оформив її відповідно до вимог закону, або ж дізнавшись про укладення договору тривалий час не звертався до суду за захистом свого права і користувався майном, що було за ним одержане;

2) друга сторона договору є добросовісною, тобто вона не знала та не могла знати про відсутність згоди другого з подружжя на його укладання;

3) буде встановлено, що в результаті застосування наслідків недійсності правочину добросовісній стороні договору буде завдана майнова шкода.

Але необхідно зауважити, що таким способом можна захистити добросовісну сторону договору лише за умов, що в судовому засіданні буде встановлено факт завдання шкоди цій особі у разі визнання договору недійсним, як необхідна умова класифікації дій позивача як зловживання правом. В інших випадках, за відсутності згоди другого з подружжя на укладання договору в належній формі, суд позов має задовольнити. А це ставить під сумнів стабільність цивільного обороту, адже в будь-який момент договір може бути визнаний недійсним з підстав, про які добросовісна сторона договору не знала на момент укладання.

Виходом із цієї ситуації може бути внесення змін у норму, що регулює право одного з подружжя заявляти позов про визнання договору недійсним як такого, що укладений без його згоди. Такий договір доцільно визнавати недійсним лише за умови, що друга сторона за договором знала або повинна була знати про незгоду члена подружжя на укладання цього договору, тобто у разі недобросовісності контрагента подружжя. Цей підхід закріплений у Сімейному кодексі РФ і підтримується російськими вченими [2, с. 170-182].

А як же права того з подружжя, який згоду на укладання договору не надавав? У цьому випадку необхідно звернути увагу на два моменти. По-перше, на нашу думку, як і в захисті прав власника за віндикаційним позовом, другий з подружжя несе ризик вибору контрагента, в нашому випадку він одружився та, як виявилося, помилився у добросовісності своєї «половини». По-друге, ч. 2 ст. 70 СК передбачає право суду при вирішенні спору про поділ майна відійти від засад рівності часток подружжя за обставин, що мають істотне значення. А той факт, що один із подружжя за відсутності згоди другого здійснював відчуження спільного майна, а кошти в сім'ю не повертав, витрачаючи їх на власні потреби, може розглядатися судом як обставина, що має істотне значення, та дає підстави суду відійти від засад рівності часток при поділі майна.

Підводячи підсумки, необхідно зазначити, що законодавство України віддає перевагу захисту прав члена подружжя, який не надавав згоду на укладання договору щодо спільного майна. Права ж добросовісної сторони у договорі можуть бути захищені лише шляхом відмови судом у позові про визнання договору недійсним у разі, якщо позивач зловживає своїм правом. Належний баланс у захисті інтересів цих осіб може бути досягнутий лише за умови внесення змін до СК, відповідно до яких договір щодо розпорядження спільним майном, укладений одним із подружжя без згоди іншого, може бути визнаний судом недійсним лише у разі, коли буде встановлено, що друга

сторона за договором знала чи повинна була знати про відсутність такої згоди, тобто лише у випадку недобросовісності контрагента за договором.

Список використаних джерел

1. Ухвала колегії суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19 вересня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26426873
2. Слепакова А. В. Правоотношения собственности супругов. / А. В. Слепакова. -- М.: Статут, 2005. – 443 с.

Стефанчук Р. О.,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
Інститут законодавства ВР України,
Національний університет «Києво-Могилянська академія»

«КОНСТИТУЦІЙНІСТЬ» ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА vs. «ЦИВІЛІСТИЧНІСТЬ» КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

1. Аналізуючи сьогоднішній стан розвитку правової дійсності в цілому, слід відзначити низку позитивних тенденцій. Водночас слід звернути увагу на те, що в Україні намітились окремі доволі загрозливі тенденції у формуванні та здійсненні правової політики. Так, ніби прагнучи відійти від «пострадянського темного минулого» та наблизитись до «європейського світлого майбутнього», в Україні все ж таки не здійснюється достатньою мірою системна робота щодо розвитку національної правової системи.

На сьогодні треба визнати, що ми фактично повністю втратили міжгалузеві зв'язки у сфері правознавства. Ми закрились у своїх «галузевих квартирах» та фактично мало відслідковуємо тенденції розвитку «сусідів». Активність ми починаємо проявляти лише у випадках відчуття загрози «національній цілісності та безпеки» власної «галузевої квартири». Це було і в сфері цивільного права, коли ми відбивали набіги «господарників», потім боролись із адміністративним договором, потім із сепаратними настроями «інтелектуальщиків» тощо.

Але причина тут криється, на мій погляд, набагато глибше. Гадаю, що основна біда полягає в тому, що в Україні, як і в більшості країн пострадянського простору, теорія держави і права перестала виконувати своєю основну функцію – бути наукою юридичних наук та єдиним мірилом галузевого права на його придатність і правомочність.

Так, при надзвичайно бурхливому розвитку національного законодавства, на 20-му році незалежності України ми не спромоглись провести національну дискусію про систему права. Адже це основне! Не знаючи куди ми рухаємось, як можна ефективно розвивати «своє господарство»?

Суттєвим гальмом на цьому шляху є, як не дивно це звучить, паспорти наукових спеціальностей, які не тільки не сприяють міжгалузевим дослідженням, але й створюють низку дублетних тем, наприклад, із цивільного, господарського, земельного чи навіть фінансового та адміністративного напрямку. При чому, доволі мало із здобувачів використовують праці «сусідніх спеціальностей», вважаючи їх чужими.

2. В Україні, відповідно до Указу Президента України «Про Конституційну Асамблею», був створений спеціальний допоміжний орган при Президентові України з метою підготовки законопроекту (законопроектів) про внесення змін до Конституції України.

Якщо відкинути політичні моменти, то, на мій погляд, започаткований процес «перезавантаження» Конституції може принести доволі багато позитивних моментів у частині напрацювання єдиного механізму всього галузевого законодавства.

Я є палким противником «богобоязного» ставлення до Конституції України. Мене доволі сильно бентежать вигуки на кшталт «... так це ж вказано у Конституції України». Адже ми повинні пам'ятати римську істину: Errare Humanum Est!

Такий підхід в основному і сприяє тому, що наукові дослідження, завжди покликані бути фарватером розвитку національного законодавства, бути прогностичними та перспективними, сьогодні мають здебільшого коментаторський відтінок, або ще гірше – переписування нормативно-правових актів без лапок чи чого гірше – плагіат чистої води.

І тому, коли ми маємо можливість науково-обґрунтовано вдосконалити те чи інше положення з метою його більш точного розуміння та правильного застосування, то це слід робити.

А враховуючи те, що в складі Конституційної Асамблеї є декілька делегатів і від нашого цивілістичного корпусу, то не скористатись цією можливістю був би гріх.

3. Відповідно до ст. 4 Цивільного кодексу України основу цивільного законодавства України становить Конституція України. В свою чергу, Цивільний кодекс визначається як основний акт цивільного законодавства України.

І зазвичай, ураховуючи ієрархію нормативно-правових актів, ми говоримо про необхідність вдосконалення саме положень Цивільного кодексу України та приведення їх у відповідність до Конституції України. Такий процес навіть забезпечується процедурою звернення до Конституційного Суду України та відповідними рішеннями про визнання неконституційними тих чи інших положень національного законодавства або їх тлумачень.

Водночас, аналіз положень Конституції України свідчить про те, що вона має переважно публічний характер та містить публічно-правові норми, спрямовані на захист публічного інтересу. При цьому приватний інтерес у Конституції, його забезпечення та охорона здебільшого залишаються поза правовим впливом.

Тому темою сьогоднішньої розмови стане новий підхід, який включає у собі не стільки «конституційність» цивільного законодавства, скільки «цивілістичність» конституційного законодавства. Це, так б мовити, забезпечення «зворотного зв'язку» між цивілістичними та конституційними положеннями, у якому б ми могли врахувати приватний інтерес, основні положення цивільного законодавства, його специфіку та особливості, з тим, щоб у період реформування Конституції України більш чітко та правильно виписати та відстояти закріплення на конституційному рівні приватноправових положень. Про це йтиметься далі.

4. Так, відповідно до ч. 2 ст. 5 ЦК України акт цивільного законодавства не має зворотної дії у часі, крім випадків, коли він пом'якшує або скасовує цивільну відповідальність особи. Безперечно, що запропонована формула зворотної сили акта цивільного законодавства в цілому корелюється із запропонованою більш загальною формулою зворотної сили нормативно-правового акта, яка міститься в ст. 58 Конституції України. Однак, тут слід урахувати певні особливості саме цивільно-правового методу регулювання та охорони суспільних відносин, який будується на засадах юридичної рівності та диспозитивності. І тому, якщо підставою зворотної сили зробити факт пом'якшення або скасування цивільної відповідальності особи, то слід пам'ятати, що це відбувається виключно за рахунок іншої сторони! І тому ми маємо справу із фактичним безкомпенсаційним порушенням прав та інтересів іншої сторони. Тому відповідні положення про зворотну силу в новій редакції Конституції України повинні зазнати суттєвих змін.

5. Певні питання виникають і в зв'язку із застосуванням положень ст. 61 Конституції України, які стосуються юридичної відповідальності.

Так, відповідно до ч. 1 вказаної статті зазначено, що ніхто не може бути двічі притягнутий до юридичної відповідальності одного виду. Однак, у цьому контексті правомірно виникає питання щодо можливості застосування штрафної неустойки, інших акцесорних заходів відповідальності, а також відшкодування моральної шкоди.

Крім цього, в цьому контексті встановлено, що юридична відповідальність особи має індивідуальний характер. Це положення є надзвичайно цінним та правильним. Водночас цивільне законодавство знає особливості завдання шкоди двома або більше особами. І тому вказане положення беззастережно може бути застосоване тільки для дольової відповідальності. Тоді як застосування солідарної та субсидіарної відповідальності, на нашу думку, має певні особливості щодо застосування цього принципу.

6. Ще одне положення цивільного законодавства, яке стосується цивільно-правової відповідальності, має певні питання щодо його співвідношення з конституційними засадами. Йдеться, зокрема, про те, що в окремих випадках розмір цивільно-правової відповідальності може бути змінений з урахуванням матеріального становища фізичної особи. Так, відповідно до ч. 1 ст. 1186 ЦК України з урахуванням матеріального становища потерпілого та особи, яка завдала шкоди, суд може постановити рішення про відшкодування нею цієї шкоди частково або в повному обсязі. Відповідно до ч. 4 ст. 1193 ЦК України

суд може зменшити розмір відшкодування шкоди, завданої фізичною особою, залежно від її матеріального становища. Водночас, відповідно до ч. 2 ст. 24 Конституції України чітко зазначається, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Тим паче, що цивільне законодавство, на відміну від, наприклад, законодавства про соціальне забезпечення, не має спрямування соціального захисту та регулює відносини між юридично рівними учасниками. Тому також необхідно обдумати: чи слід усе ж таки формувати систему привілеїв, чи застосувати європейський принцип визначення того, що не є привілеями та обмеженнями.

7. Так, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 92 Конституції України виключно законами визначаються права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод, основні обов'язки громадянина. Проте такий підхід не враховує того, що ці правові категорії можуть міститись і в договорах, як це правильно передбачено у ст. 6 ЦК України. Тому треба більш чітко уточнити, що права, свободи (обов'язки) можуть надаватись особі (покладатись на особу) або відповідно до законодавства, або за договором.

8. Певного корегування потребують також питання, пов'язані з власністю. Так, відповідно до ст. 13 Конституції України земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Крім того, що виникає питання, яким чином може здійснюватись право власності на атмосферне повітря (що потребує відповідного корегування редакційно вказаної статті), ми вважаємо, що конструкція «права власності українського народу» повинна бути переглянута. В основі майбутнього конституційного розподілу повинно лежати поділ власності на державну, комунальну (муніципальну) та приватну.

Безперечно, що наведені приклади – це лише вершина айсбергу. Адже переконаний, що відповідні питання виникають і в представників науки з інших галузей права. Водночас, саме колективний підхід до вирішення питання щодо конституційного реформування здатне якісно змінити закріплення основних положень державного та правового устрою в Україні.

Посполітак В. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри гуманітарного розвитку
ПВНЗ «Міжнародний інститут менеджменту»

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ НЕДІЙСНОСТІ ПРАВОЧИНІВ ПРИ ВИВЕДЕННІ НЕПЛАТОСПРОМОЖНИХ БАНКІВ З РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ

У 2012 р. в Україні започатковано реформу системи гарантування вкладів фізичних осіб у банках, а також розроблено механізми цивілізованого виведення неплатоспроможних банків з ринку банківських послуг. За основу взято модель США. Ініціатором та головною рушійною силою проведення реформи банківського законодавства у цій сфері стало Представництво Світового банку в Білорусії, Україні та Молдові.

Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» (далі – Закон) передбачає п'ять способів виведення неплатоспроможного банку з ринку [1]. При цьому можливим є пошук інвестора для отримання всіх або частини активів та зобов'язань такого банку, створення перехідного банку з його продажем інвестору, продаж самого неплатоспроможного банку тощо.

Названий Закон набрав чинності 22 вересня 2012 р. і нині в Україні його норми в частині виведення банків з ринку банківських послуг «випробовуються» при виведенні з ринку КБ «ЕРДЕ Банку та КБ «Тавріка».

На практиці тільки починають виникати проблеми застосування цього Закону. Однак уже варто звернути увагу на певні аспекти нікчемності правочинів, що випливають з практики виведення банків з ринку. Для того щоб правочин мав юридичну силу, він повинен відповідати низці вимог, які називають умовами дійсності правочину. Такі вимоги встановлені ст. 203 ЦК України [2]. Порушення будь-якої з перелічених умов (крім умови щодо дотримання форми правочину, встановленої законом), тягне за собою недійсність правочину.

Як відомо, відповідно до ст. 215 ЦК України недійсний правочин – це правочин, що не відповідає вимогам закону. Він породжує не ті права і обов'язки, яких бажали його учасники, а правові наслідки, котрі прямо передбачені у законі.

Ступінь недійсності правочину може бути різним. Зокрема, правочини можуть бути абсолютно недійсними, або нікчемними. Саме про такий вид недійсних правочинів ідеться у ч. 2 ст. 215 ЦК України. Це такі правочини, недійсність яких визначено, передусім, безпосередньо у правовій нормі. Вони є недійсними з моменту їх укладення, незалежно від пред'явлення подання позову та рішення суду (іноді такі правочини називають «мертвонародженими») [3, с. 259].

Відповідно до ч. 2 ст. 38 Закону, уповноважена особа Фонду протягом 30 днів з дня початку тимчасової адміністрації зобов'язана забезпечити перевірку договорів (інших правочинів), укладених банком протягом

одного року до дня запровадження тимчасової адміністрації банку, на предмет виявлення договорів (правочинів), виконання яких спричинило або може спричинити погіршення фінансового стану банку та які відповідають одному з таких критеріїв:

1) договори, за якими було або має бути здійснено відчуження (або передача в користування) майна банку на умовах, значно гірших за звичайні ринкові умови здійснення відповідних операцій;

2) договори про здійснення кредитних операцій, які передбачають надання клієнту пільг і які банк не уклав би за звичайних ринкових умов;

3) договори про здійснення кредитних операцій та інші господарські договори, що мають на меті штучне виведення активів банку внаслідок шахрайських дій та зловмисних намірів;

4) договори, що передбачають платіж чи операцію з майном з метою надання пільг окремим кредиторам банку;

5) договори (правочини) з пов'язаною особою банку, якщо така операція не відповідає вимогам законодавства України або загрожує інтересам вкладників і кредиторів банку;

6) господарські операції, де оплата значно перевищує реальну вартість товарів, послуг, іншого майна, отриманого банком.

Зазначені договори відповідно до Закону є нікчемними. Уповноважена особа Фонду зобов'язана вжити заходів для витребування (повернення) майна (коштів) банку, переданого за такими договорами, а також має право вимагати відшкодування збитків, спричинених їх укладенням.

На перший погляд, звичайна норма має непростий склад кваліфікації правочину як нікчемного. Така дія (яку умовно називаємо «правочином») повинна одночасно відповідати двом критеріям:

1) її виконання спричинило або може спричинити погіршення фінансового стану банку;

2) вона має відповідати одному з критеріїв, зазначених у ст. 38 Закону.

Критерій віднесення правочину до категорії нікчемних має бути чітким (недотримання форми, наявність застережень про заборону учасникам простого товариства отримувати інформацію про товариство). Прикладом такої чіткості може бути ч. 3 ст. 26 Закону, відповідно до якої «правочини, вчинені органами управління та керівниками банку після призначення уповноваженої особи Фонду, є нікчемними».

Однак, обидва зазначені у ст. 38 Закону критерії носять оціночний характер. Аспект можливого спричинення погіршення фінансового стану банку взагалі не може бути оцінений з високим ступенем достовірності, оскільки може проявитися у майбутньому, а критерії, виписані у Законі також важко встановлюються через використання у нормах словосполучень «на умовах, значно гірших за звичайні», «надання клієнту пільг і які банк не уклав би за звичайних ринкових умов», «якщо така операція … загрожує інтересам вкладників і кредиторів банку» тощо.

Право оцінювати наявність критеріїв нікчемності надається працівнику Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, який виконує функції

уповноваженої особи. Фактично уповноважена особа виконує функції суду з визнання правочину недійсним, користуючись сукупністю не визначених чітко законодавцем критеріїв.

Відповідно до п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України від 06 листопада 2009 р. № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними»: судам відповідно до ст. 215 ЦК України необхідно розмежовувати види недійсності правочинів: нікчемні правочини – якщо їх недійсність встановлена законом (ч. 1 ст. 219, ч. 1 ст. 220, ч. 1 ст. 224 тощо), та оспорювані – якщо їх недійсність прямо не встановлена законом, але одна із сторін або інша заінтересована особа заперечує їх дійсність на підставах, встановлених законом (ч. 2 ст. 222, ч. 2 ст. 223, ч. 1 ст. 225 ЦК тощо)» [4].

Отже, якщо правочин є недійсним через невідповідність його вимогам закону та не потребує визнання його таким судом, видається неправильним надання уповноваженій особі повноважень про визнання правочину нікчемним (саме таке повноваження слідує із Закону), оскільки, відповідно до ст. 215 ЦК України навіть суд не може визначати правочин нікчемним, оскільки він є таким за законом. У такому разі суди розглядають лише позови про застосування наслідків нікчемного правочину [5]. Фактично, уповноважена особа має більше повноважень, ніж суд, що не зовсім вписується у концепцію розподілу влад на законодавчу, виконавчу та судову (ст. 6 Конституції України) [6].

Отже, доопрацьовуючи норми Закону, доцільно розглянути можливість зміни норм на надання права уповноваженій особі розривати договори банку в односторонньому порядку, що відповідає конструкціям норм про розірвання договорів як ЦК України, так і ГК України.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2012. – № 50. – Ст. 564.
2. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356.
3. Цивільний кодекс України. Постатейний коментар у двох частинах. Частина 1 / Керівники авт. колект. та відп. редактори проф. А. С. Довгерт, проф. Н. С. Кузнєцова. – К.: Юстиніан, 2006. – 680 с.
4. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06 листопада 2009 року № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними».
5. Узагальнення Верховного Суду України від 24 листопада 2008 року «Практика розгляду судами цивільних справ про визнання правочинів недійсними» // Вісник Верховного суду України. – 2009. – № 1. – С. 22.
6. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

Ханик-Посполітак Р. Ю.,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри галузевих
правових наук НаУКМА

ФАХІВЕЦЬ У ГАЛУЗІ ПРАВА ЯК СУБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Із прийняттям 2004 р. Цивільного процесуального кодексу України (надалі - ЦПК України) у цивільному процесі з'явився новий суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин, а саме фахівець у галузі права [1]. Поява цього суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин зумовлена рішенням Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа № 1-17/2000 від 16 листопада 2000 р. про право вільного вибору захисника) [2].

Фахівець у галузі права закріплений у ст.ст. 12 («Право на правову допомогу»), 56 («Особа, яка надає правову допомогу») та 84 («Витрати на правову допомогу») ЦПК України. Більше згадок про фахівця в галузі права в ЦПК України немає. Отже, аналіз цих статей свідчить про те, що фахівця у галузі права поруч з адвокатом законодавці віднесли до особи, яка надає правову допомогу та є іншим учасником цивільного процесу. За класифікацією суб'єктів цивільного процесу, прийнятій у науковій літературі, фахівця у галузі права можна віднести до суб'єктів, що сприяють правосуддю, та юридично незаінтересованих осіб.

Як відомо, незважаючи на істотно тривалий строк з моменту прийняття Рішення Конституційного Суду України, а це уже майже 13 років, так і не існує визначення поняття «фахівець у галузі права». Ні законодавець, ні судова практика так і не визначилася з цим суб'єктом процесуальних правовідносин. Не надзвичайно велика дискусія і серед науковців.

Багато хто покладав надії на Закон України «Про безоплатну правову допомогу» [3]. Однак, у ньому немає відповіді на довгоочікуване запитання: кого ж вважати «фахівцем у галузі права»? Не додала визначеності й позиція Конституційного Суду України, який ухвалою від 14.03.2012 р. № 6-у/2012 у справі № 2-6/2012 відмовився відкрити конституційне провадження щодо тлумачення поняття «інші фахівці у галузі права» (Ухвала про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Костаняна Артура Меружановича щодо офіційного тлумачення положень статті 12, частини першої статті 56 Цивільного процесуального кодексу України, частини першої статті 268, частини першої статті 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення, частини другої статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, частини другої статті 16 Кодексу адміністративного судочинства України) [4].

Отже, в силу цього є незрозумілим правовий статус фахівця у галузі права не тільки в цивільному процесі, а в інших процесах, наприклад, адміністративному. Можливо тому є зрозумілим і виправданим підхід законодавця при прийнятті нового Кримінального процесуального кодексу України, де такого суб'єкта правовідносин, як фахівець у галузі права немає.

Така невизначеність не дозволяє особам, що беруть участь у справі, зокрема сторонам, повною мірою скористатися усіма своїми правами, передбаченими ЦПК України, зокрема правом на компенсацію витрат (ст. 84 ЦПК України), понесених ними на залучення фахівця в галузі права при наданні правової допомоги, граничні розміри якої встановлені у Законі України «Про граничний розмір компенсації витрат на правову допомогу у цивільних та адміністративних справах» [5].

Фахівець у галузі права в цивільному процесі як особа, що надає правову допомогу, не є представником осіб, що беруть участь у справі. Такий висновок прямо випливає зі змісту статті ст. 47 ЦПК України. Тому можна стверджувати, що представник та особа, яка надає правову допомогу, до якої належить фахівець у галузі права – це різні суб'єкти цивільного процесу. Такої ж думки дотримуються й інші фахівці цивільного процесу [6].

Фахівець у галузі права не є активним учасником процесу, а тому він має менший обсяг прав на відміну від осіб, що беруть участь у справі. У ч. 2 ст. 56 ЦПК України чітко закріплений перелік прав фахівця у галузі права в цивільному процесі, а саме він має право знайомитися з матеріалами справи, робити з них витяги, знімати копії долучених до справи документів, бути присутнім у судовому засіданні.

Отже, поняття «фахівець у цивільному процесі» й надалі залишається не визначеним. Даного суб'єкта можна віднести до інших учасників процесу, юридично незаінтересованих та таких, що сприяють правосуддю. Невизначеність «фахівця в галузі права» призводить до складнощів у реалізації особами, що беруть участь у справі, своїх прав, закріплених у ЦПК України.

Список використаних джерел

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2004. – № 40-41, 42. – Ст. 492. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1618-15
2. Рішення Конституційного Суду України від 16.11.2000 р. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-00
3. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2011. – № 51. – Ст. 577. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3460-17
4. Ухвала Конституційного Суду України від 14.03.2012 р. № 6-у/2012 – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v006u710-12
5. Закон України «Про граничний розмір компенсації витрат на правову допомогу у цивільних та адміністративних справах» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2012. – № 29. – Ст. 343. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4191-17
6. Харитонов О. Є. Цивільний процес України. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/10560412463 58/pravo/inshi_uchasniki_tsivilnogo_protsesu

ЧАСТИНА 3

Матеріали науково-практичного круглого столу «Кримінальне провадження в Україні: кримінально-правові та процесуальні аспекти» (29 січня 2013 р., м. Київ, НаУКМА)

Акуліна А.Р.,
курсант ННІПСК НАВС

ВІДЕОКНФЕРЗВ'ЯЗОК У НОВОМУ КПК

На сьогоднішній день одною з нових впроваджень у кримінальний процесуальний кодекс є проведення допиту з застосуванням відеоконференцзв'язку.

Що стосується застосування відео конференції у кримінальному судочинстві, то прийнятий Закон жодним чином не врегульовує такий порядок, натомість відповідні зміни до чинного Кримінально-процесуального кодексу України були внесені ще Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з ратифікацією Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах" від 16.06.2011 року.

Упровадження в практику розслідування і розгляду кримінальних проваджень інституту відеоконференцзв'язку припускає переосмислення багатьох понять кримінально-процесуального і доказового права, таких як процесуальна форма, безпосередність, правовий статус і допустимість доказів, отриманих розглянутим способом, процесуальне положення нових суб'єктів кримінального процесу, а також зміна тактики проведення багатьох слідчих дій.

Така система призначена для проведення розгляду судом кримінальних справ без конвоювання з слідчого ізолятора до суду осіб, що перебувають під вартою і забезпечить ефективність розгляду кримінальних справ, зменшення витрат, пов'язаних з організацією конвоювання засуджених осіб зі слідчого ізолятора, охороною в суді й оплатою витрат за доставку їх до місця судового розгляду справи.

Модель судового розгляду справи за допомогою проведення відеоконференцзв'язку є своєрідною специфічною формою участі у судочинстві і за багатьма параметрами вона, безумовно, належить до різновиду заочної форми.

Система відеоконференцзв'язку дозволяє проводити:

- допит підсудних чи ув'язнених, які знаходяться в слідчому ізоляторі;
- опитування потерпілих та свідків з використанням системи зміни голосу за програмою захисту свідків у кримінальних або інших судових справах згідно з українськими і міжнародними правовими актами;
- консультації, наради, семінари суддів і працівників судового апарату з колегами з одного або декількох судів;
- інтерактивне дистанційне навчання працівників судів та виправних закладів служби виконання покарань.

Рішення про здійснення дистанційного досудового розслідування може бути прийнятим не лише з власної ініціативи слідчим, прокурором чи у визначених ст. 225 КПК випадках слідчим суддею, а й ними за обґрунтованим клопотанням будь-кого з учасників кримінального провадження.

Використанню в дистанційному досудовому розслідуванні технічних засобів і технологій надається надзвичайно важливе значення.

Порядок проведення слідчих (розшукових) дій у режимі відеоконференції не може порушувати загальних правил отримання показань (ст. 95 КПК), проведення допиту, що встановлені ст.ст. 225–227 КПК, та пред'явлення для впізнання особи чи речі, що встановлені ст.ст. 228 та 229 КПК з урахуванням тих обставин, що таких правил повинні дотримуватися усі учасники слідчої (розшукової) дії і в кожному з місць її проведення.

Застосування технічних засобів відеозапису з метою фіксування ходу і результатів слідчої (розшукової) дії, що проводиться у режимі відеоконференції, здійснюється слідчим, прокурором або за його вказівкою спеціалістами експертно-криміналістичних підрозділів за місцем перебування процесуальної особи, яка проводить таку дію, та місцем складання протоколу.

За результатами допиту, впізнання у режимі відеоконференції складається один протокол з дотриманням вимог, що встановлені цим Кодексом до складання протоколу й додатків до нього.

Босак О. О.,
ад'юнкт кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ДОТРИМАННЯ РОЗУМНИХ СТРОКІВ ПРИ ДОКАЗУВАННІ ШАХРАЙСТВА НА ОБ'ЄКТАХ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ

Новий Кримінальний процесуальний кодекс України, прийнятий 13.04.2012 р. (далі – КПК), уперше на законодавчому рівні закріпив розумність строків як одну із засад кримінального провадження. Її зміст відповідно до ч. 1 ст. 28 КПК полягає у забезпеченні швидкого розслідування і судового розгляду та використанні при цьому строків, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень, але при цьому вони не можуть перевищувати передбачені КПК строки для виконання таких дій і прийняття рішень.

Розумні строки – самостійний принцип кримінального провадження й гарантія забезпечення доступу до правосуддя (п. 21 ч. 1 ст. 7 КПК), коли кожному гарантується право на справедливий розгляд і вирішення справи в розумні строки.

Критеріями для визначення розумності строків є:

1) складність кримінального провадження;

2) поведінка учасників кримінального провадження;

3) спосіб реалізації слідчим, прокурором і судом своїх повноважень (ч. 3 ст. 28 КПК).

Безпосереднє застосування розумних строків досудового розслідування – завдання прокурора і слідчого судді, а строків судочинства – завдання суду.

За загальним правилом ч. 1 ст. 219 КПК досудове розслідування не може тривати більше двох місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину. І хоча допускається продовження розслідування, його загальний строк обмежений 6 місяцями (для злочинів невеликої або середньої тяжкості) або 1 роком (для тяжких і особливо тяжких злочинів).

Будь-які процесуальні дії, як зазначається у ч. 2 ст. 113 КПК, мають здійснюватися без невиправданих затримок, не пізніше граничних строків, визначених відповідними положеннями КПК. Причому строки, що встановлюються законом або відповідно до нього прокурором, слідчим суддею або судом, повинні надавати достатньо часу для проведення процесуальних дій або ухвалення рішень і в той же час не обмежувати реалізації права підозрюваного, обвинуваченого на захист.

У своїй практиці Європейський суд з прав людини (далі – Європейський суд) виходить із того, що розумність тривалості судового провадження необхідно оцінювати у світлі обставин конкретної справи та враховуючи критерії, вироблені судом. Такими критеріями можуть бути: 1) складність справи, тобто, обставини і факти, що ґрунтуються на праві (законі) і тягнуть певні юридичні наслідки; 2) поведінка заявника; 3) поведінка державних органів; 4) перевантаження судової системи; 5) значущість для заявника питання, яке знаходиться на розгляді суду, або особливе становище сторони у процесі.

Так, під час доказування шахрайства на об'єктах залізничного транспорту послідовність проведення процесуальних дій і строки їх проведення залежать від виду вчиненого шахрайства. Складність його доказування полягає у місці його вчинення, обраному способі, наявності свідків, знаходженні місця перебування майна, яким заволоділи шляхом шахрайства або встановлення придбання права на майно. Не менш важливим фактором впливу на строки доказування є поведінка заявника (потерпілого), оскільки не завжди він сумлінно ставиться до своїх обов'язків та сприяє розслідуванню. Така поведінка найчастіше полягає у небажані прибути у потрібний час для давання свідчень, надати певні документи для підтвердження вартості майна, яким заволоділи шляхом шахрайства, давати про це свідчення.

Іншим чинником, який впливає на розумні строки доказування, є поведінка окремих державних органів, які досить часто не співпрацюють із правоохоронними органами, невчасно надають відповіді на запити, їх працівники не бажають давати свідчення, відмовляються від участі у процесуальних діях.

Також Європейський суд установив, що при розгляді кримінальних справ цей строк починається з моменту, коли компетентний орган вручає особі офіційне повідомлення із звинуваченням цієї особи у вчиненні кримінального злочину.

Значення критерію «розумний строк» полягає у встановленні межі стану невизначеності, в якому знаходиться та чи інша особа через пред'явлення їй кримінального обвинувачування чи у зв'язку з цивільно-правовими відносинами. Кінцевим моментом стану невизначеності є момент вступу вироку чи іншого рішення у законну силу чи зняття обвинувачення (закриття кримінальної справи).

З точки зору Європейського суду судовий розгляд справи щодо кримінального обвинувачення має розглядатися в розумні строки. Це поняття є досить широким, а тому за роки своєї діяльності Європейський суд неодноразово вказував на встановлені ним три критерії, згідно з якими визначається «розумність» строку розгляду справи: складність справи, поведінка заявника, поведінка органів влади.

Цікавою щодо розумності строків є справа «Трегубенко проти України». При розгляді цієї справи Європейський суд однозначно визнав порушення Україною п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. Беручи до уваги фінансовий та соціальний статус заявника, його вік та стан здоров'я, суд визнав, що скасування цього рішення також становить непропорційне втручання в його права щодо користування своєю власністю. Європейський суд також одностайно визнав порушення ст. 1 Протоколу № 1 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод і присудив заявнику 3 536 євро за нанесені йому збитки, а також 5 000 євро за завдану йому моральну шкоду.

Таким чином, ураховуючи викладене, зробимо висновок, що під «розумними строками» потрібно розуміти проміжок часу, протягом якого повинна бути вчинена певна процесуальна дія. Отже, як видно з визначення, поняття «розумні строки» повністю або принаймні частково, збігаються з поняттям «процесуальний строк». Особливо актуальним є необхідність дотримання процесуальних строків на стадії досудового розслідування, де можливість їх подовження визначається постановою прокурора (ст. 296 КПК - щодо строку досудового розслідування) або ухвалою слідчого судді (ст. 197 КПК – щодо строку тримання під вартою).

Вартилецька І. А.,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

ОДНОЗНАЧНІСТЬ ТА ЧІТКІСТЬ ЛЕКСИКИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ – ЗАПОРУКА ПОСТАНОВЛЕННЯ СУДАМИ ЗАКОННИХ І ОБҐРУНТОВАНИХ ВИРОКІВ

Особі, визнаній винною у вчиненні злочину, призначається справедливе та обґрунтоване покарання у межах, встановлених відповідною статтею Особливої частини Кримінального кодексу України (далі - КК), що передбачає

відповідальність за вчинений злочин, і з врахуванням положень Загальної частини КК.

Однак, як свідчить застосування кримінально-правових норм у судовій практиці, суди України по-різному підходять до призначення за обвинувальними вироками основного покарання з додатковими покараннями. У зв'язку з цим виникають питання щодо обґрунтованості та правомірності прийнятих рішень.

Так, не можна вважати правомірним рішення, постановлене ухвалою колегії суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17 травня 2011 р., яким застосування додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю при застосуванні в якості основного покарання штрафу визнано легітимним, а вирок Бершадського районного суду Вінницької області від 15 листопада 2010 р. щодо засудженої Волощук Ольги Петрівни залишено без зміни. Своє рішення колегія суддів аргументує тим, що аналіз санкції ч. 1 ст. 366 КК свідчить, що додаткове покарання у ній передбачено як безальтернативне і це покарання застосовується як до штрафу, так і до обмеження волі, оскільки будь-яких обмежень для застосування додаткового покарання у цьому законі та в цілому в Кримінальному кодексі України не передбачено.

З такими доводами погодитись не можна, так як аргументація не відповідає особливостям наповнення основними та додатковими покараннями окремих санкцій у статтях Особливої частини КК.

Дійсно, санкції статей Особливої частини КК сконструйовані з урахуванням обов'язкових положень щодо практики застосування як основних, так і додаткових покарань. Більшість санкцій в статтях Особливої частини КК є альтернативними та включають два і більше основних видів покарань. До альтернативних основних покарань в 77-ми санкціях додане додаткове покарання у виді позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю.

Водночас звертає на себе увагу наступна фразеологічна особливість: 71 санкція містить перелік основних покарань, а додаткове покарання у виді позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю в описі цих санкцій розташоване за основними альтернативними покараннями через розділовий знак «,». Дана конструкція санкцій передбачає варіанти поєднання додаткового покарання при призначенні будь-якого з альтернативних основних покарань.

У шести санкціях, в тому числі і в санкції ч. 1 ст. 366 КК (в редакції закону до 1 липня 2011 р.) такого розділового знаку немає. Зокрема, санкція окремих норм має наступну редакцію: ч. 1 ст. 131 КК «..карається обмеженням волі або позбавленням волі з позбавленням права займати певні посади або займатися певною діяльністю..»; ст. 221 КК «.. штрафом або арештом з позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю..»; ст. 363 та ч. 1 ст. 366 КК «..штрафом або обмеженням волі з позбавленням права займати певні посади або займатися певною діяльністю...».

Така конструктивна особливість і дає підстави стверджувати, що законодавець при наповненні цих санкцій визначив, що додаткове покарання у виді позбавлення права займати певні посади або займатись певною діяльністю може бути застосоване судом лише при його призначенні у переліку покарання: арешту, обмеження волі, позбавлення волі.

Подібне обмеження не має пояснення, можливо, тому у практиці судів дане правило досить часто порушується. Так, як показало ознайомлення з вироками судів із Реєстру судових рішень, майже в кожному четвертому вироку, постановленому судами в 2007-2011 р.р. за обвинуваченням у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 366 КК, позбавлення права займати певні посади або займатись певною діяльністю в якості додаткового покарання застосоване разом з призначенням штрафу як основного покарання. Наприклад, такими є вироки від 30 вересня 2011 р. Збаразького районного суду Тернопільської області (справа № 1906/1-67/11); 14 жовтня 2011 р. Білопільського районного суду Сумської області (справа № 1-2/11); 28 жовтня 2011 р. Теофіпольського районного суду Хмельницької області (справа № 1-113/11).

Єдино обгрунтованим та логічним є дотримання одного підходу у практиці призначення додаткових покарань у поєднанні з одним із основних альтернативних покарань. За відсутності розділового знаку «,» після переліку основних покарань в санкції норми Особливої частини КК треба прийняти за правило, що така конструкція санкції передбачає єдиний варіант застосування покарань: додаткове покарання може бути призначене судом лише з тим основним покаранням із декількох альтернативних, яке є останнім у переліку альтернативних перед додатковим. У той же час, наявність розділового знаку «,» в санкції норм Особливої частини КК дає право суду на застосування додаткового покарання у виді позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю з будь-яким із основних альтернативних покарань із включених до санкції.

Галаган В. І.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри галузевих
правових наук НаУКМА

ОКРЕМІ ПОЗИТИВНІ РИСИ І НЕДОЛІКИ ЧИННОГО КПК УКРАЇНИ

Протягом кількох років поспіль різними комісіями проводилася робота по розробці проекту нового Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК). Змінювалися склад таких комісій, концепції кримінального провадження, кількість статей у проектах КПК, деталізація, уточнення та доповнення процесуальних норм, після чого проект № 9700 було взято за основу нового КПК від 13 квітня 2012 р. З часу, що минув після набрання ним чинності стало очевидним, що цей Кодекс має як позитивні риси, так і невизначені положення, норми, що недостатньо конкретно, інколи суперечливо

визначають процесуальну форму проведення окремих процесуальних дій на різних стадіях кримінального провадження, а у ряді випадків містять незрозумілу чи невизначену термінологію або взагалі не унормовують проведення важливих процесуальних дій.

До позитивних положень нового КПК насамперед відноситься розширення процесуальних прав підозрюваного і обвинуваченого на досудовому розслідуванні і на судових стадіях кримінального провадження. Ці права, зосереджені у ст. 42 КПК, значно деталізовані таким чином, щоб надати цим особам реальну можливість не лише захищатися від підозри, а й приймати безпосередню участь у доказуванні вже на стадії досудового розслідування. Саме цих прав, крім тих, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим, набуває також їх захисник.

Однак слід зазначити, що у ст. 42 КПК йдеться також про особу підсудного, процесуальний статус якого залишається невизначеним. Адже кримінальне провадження спочатку здійснюється щодо підозрюваного, який становиться обвинуваченим після того, як обвинувальний акт щодо нього переданий до суду. На стадії судового розгляду справа розглядається саме щодо обвинуваченого, який набуває статусу засудженого після набрання законної сили обвинувального вироку щодо нього. Тож без відповіді залишилося питання, яка саме особа є підсудною. Адже у судовому розгляді допитується обвинувачений (ст. 351 КПК), він же приймає участь у судових дебатах (ст. 364), саме йому надається останнє слово (ст. 365 КПК). Термін «підсудний» вживається лише у п. 19 ст. 3 «Визначення основних термінів Кодексу», ч. 2 ст. 42 «Підозрюваний, обвинувачений», ч. 3 ст. 574 «Центральний орган України щодо видачі особи (екстрадиції)», однак жодна його деталізація у КПК відсутня.

Звертає на себе увагу детальне унормування у главі 4 КПК «Докази і доказування» положень щодо належності доказів (ст. 85) та обставин, за яких вони судом можуть бути визнані недопустимими (ст.ст. 87-89), що тягне за собою неможливість використання таких доказів при прийнятті процесуальних рішень, на них не може посилатися суд при ухваленні судового рішення. Крім того, передбачається новий вид показань – з чужих слів (ст. 97), а висновок експерта як передбачене ч. 2 ст. 84 КПК джерело доказів може подати кожна сторона кримінального провадження (ч. 2 ст. 101 КПК).

Позитивною і такою, що спрямована на захист прав і законних інтересів громадян, є норма ст. 209 КПК, відповідно до якої особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному цією службовою особою. За таких умов строк затримання має визначатися з моменту фізичного затримання, однак механізм реалізації цієї прогресивної норми у КПК не передбачений.

Разом з тим, у чинному КПК ряд важливих процесуальних норм є неконкретними чи суперечливими і такими, що не узгоджуються з іншими положеннями цього Кодексу, окремі з них є нелогічними, вкрай заформалізованими, виконання яких призводить до затягування кримінального

провадження, а у ряді випадків – до втрати можливості здобути важливі фактичні дані.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 104 КПК, хід і результати проведення процесуальної дії фіксуються у протоколі, який підписують всі учасники, які при цьому брали участь (ч. 5 цієї ж статті КПК). Якщо виходити з цієї норми, а також з положення ч. 7 ст. 223 КПК, де передбачається участь понятих, то огляд місця події, не пов'язаний з житлом чи іншим володінням особи, а також огляд предметів, документів можуть бути проведені лише слідчим чи прокурором, без залучення інших обов'язкових учасників. З такою постановкою питання навряд чи можна погодися з огляду на те, що в силу зазначених обставин така слідча (розшукова) дія за чинним КПК може бути проведена лише одним представником сторони обвинувачення, без участі інших осіб (понятих, спеціалістів, представників сторони захисту тощо).

Відповідно до ч. 2 ст. 241 КПК освідування як слідча (розшукова) дія здійснюється на підставі постанови прокурора. Виникає закономірне питання – як бути слідчому за необхідності проведення термінового огляду тіла живої людини з метою збирання доказів у кримінальному провадженні, якщо робочий день прокурора закінчився чи коли необхідність проведення освідування виникла у неробочий чи святковий день. Адже випадки невідкладності при проведенні освідування не передбачаються, як і не визначається можливість проведення освідування без постанови прокурора з наступним його повідомленням про одержані результати у найближчий робочий день і направленням йому копії протоколу цієї процесуальної дії.

У ст. 245 КПК визначаються диференційовані процесуальні підстави одержання зразків для експертизи: зразків з речей і документів – за ухвалою слідчого судді, біологічних зразків у особи – добровільно, а у разі відмови особи надати такі зразки – за ухвалою слідчого судді. На жаль, поза увагою законодавця залишилися випадки добровільного надання зразків з речей і документів, зокрема, відбитків печаток, штампів, вільних зразків почерку, зразків лакофарбового покриття тощо. У цьому разі, навіть за наявності добровільної згоди особи, яка володіє чи розпоряджається об'єктами, з яких мають бути вилучені зразки, слідчий, прокурор змушені звертатися з клопотанням до слідчого судді для одержання його дозволу. Такий визначений порядок призводить до затягування як призначення експертиз, для проведення яких необхідні зразки, так і всього досудового розслідування в цілому.

Одержання біологічних зразків у особи, як зазначається у ч. 3 ст. 245 КПК, здійснюється за правилами, передбаченими ст. 241 КПК. Тут проблема полягає у тому, що у ст. 241 КПК «Освідування особи» жодним чином не йдеться про одержання зразків, у тому числі біологічних. Більше того, освідування як слідча (розшукова) дія проводиться з іншою метою – виявлення на тілі підозрюваного, свідка чи потерпілого слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу.

Навряд чи можна погодитися з визначенням судових рішень, які можуть бути оскаржені в касаційному порядку. У ч. 1 ст. 424 КПК зазначається про вироки та ухвали суду першої інстанції лише про застосування або відмову у

застосуванні примусових заходів медичного чи виховного характеру. Про вирок йдеться також у ч. 3 зазначеної норми КПК, однак цей вирок торкається лише розгляду справ на підставі угоди. Тож залишилося незрозумілим досить цікаве питання – чи можна оскаржити у касаційній інстанції вирок суду першої інстанції (обвинувальний чи виправдувальний), ухвалений ним за результатами розгляду кримінальної справи по суті повідомлення про підозру. Наразі таке питання у КПК не визначається, що істотно впливає на забезпечення процесуальних прав сторін кримінального провадження.

Ці та інші вказані обставини наочно свідчать про нагальну необхідність подальшого вдосконалення КПК з метою приведення у відповідність між собою окремих процесуальних норм, визначення порядку проведення ряду процесуальних дій, що нині врегульовані недостатньо повно. Лише за таких умов, на наше переконання, можливо досягти визначені у ст. 2 КПК завдання кримінального провадження.

Долинна А. А.,
студентка 4 курсу факультету
правничих наук НаУКМА

ПОВНОВАЖЕННЯ ПРОКУРОРА НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Відповідно до ст. 121 Конституції України та ст. 5 Закону України «Про прокуратуру» однією із функцій прокуратури є нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство. Здійснюють її згідно з п. 15 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) Генеральний прокурор України, перший заступник, заступники Генерального прокурора України, їх старші помічники, помічники, прокурори Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя, прокурори міст і районів, районів у містах, міжрайонні та спеціалізовані прокурори, їх перші заступники, заступники прокурорів, начальники головних управлінь, управлінь, відділів прокуратур, їх перші заступники, заступники, старші прокурори та прокурори прокуратур усіх рівнів, які діють у межах повноважень, визначених КПК.

Прокурор у кримінальному провадженні виступає як сторона обвинувачення. При здійсненні своїх повноважень прокурор зобов'язаний неухильно додержуватися вимог Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства. На нього також покладається обов'язок всебічно, повно і неупереджено дослідити матеріали кримінального провадження, виявити обставини, що як викривають підозрюваного чи обвинуваченого, так і їх виправдовують, пом'якшують чи обтяжують покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень. Варто також наголосити на тому, що прокурор

забезпечує проведення досудового розслідування у розумні строки, при цьому він є процесуально самостійним, а втручання в його діяльність осіб, які не мають на те законних повноважень, забороняється.

У ч. 2 ст. 36 КПК зазначено, що прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва. Для ефективності такої діяльності прокуророві надано низку суттєвих процесуальних повноважень. Частина з них закріплена у вказаній нормі КПК, проте цей перелік не є вичерпним, оскільки прокурор може здійснювати й інші повноваження, передбачені КПК.

Перш за все слід зазначити, що прокурор уповноважений починати досудове розслідування. Відповідно до ч. 7 ст. 214 КПК, якщо прокурор вносить відомості про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань, він зобов'язаний передати наявні у нього матеріали до органу досудового розслідування та доручити проведення розслідування.

Досліджуючи повноваження прокурора на стадії досудового розслідування, варто звернути увагу на окремі напрями його процесуального керівництва діяльністю слідчого.

По-перше, прокурор уповноважений доручати слідчому проведення у встановлений строк слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, давати вказівки щодо їх проведення, брати в них участь, а у необхідних випадках проводити їх особисто. Наприклад, така слідча дія, як освідування особи, здійснюється лише на підставі постанови прокурора. Відповідно до ч. 4 ст. 246 КПК виключно прокурор має право прийняти рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням злочину.

По-друге, прокурор має право скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих. Зокрема, згідно з ч. 5 ст. 284 КПК прокурор має право на вказаних підставах скасувати постанову слідчого про закриття кримінального провадження.

По-третє, прокурор уповноважений погодитися чи відмовити у погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, передбачених КПК, а також може самостійно подавати такі клопотання. Відповідно до ч. 3 ст. 40 КПК, у разі відмови прокурора у погодженні таких клопотань слідчий має право звернутися до керівника органу досудового розслідування, який за необхідності ініціює розгляд цих питань перед прокурором вищого рівня. Крім того, прокурор затверджує чи відмовляє у затвердженні обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, які складаються слідчим; може вносити до них зміни чи складати їх самостійно. Згідно з ч. 4 ст. 40 КПК слідчий зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються у письмовій формі. Тож хоча законодавство і закріплює самостійність слідчого у його процесуальній діяльності, фактично слідчий перебуває у процесуальному підпорядкуванні прокурора.

У випадках, визначених КПК, прокурор відповідно до ч. 3 ст. 110 КПК уповноважений приймати процесуальні рішення у формі постанови. Так, прокурор має право прийняти постанову про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного з підстав, визначених у законі (ч. 3 ст. 284 КПК); у межах визначених законом повноважень розглядає питання про продовження строку досудового розслідування (ч. 2 ст. 294 КПК); виключним повноваженням прокурора є прийняття рішення про об'єднання чи виділення матеріалів досудового розслідування (ч. 5 ст. 217 КПК) і таке рішення не може бути оскаржене.

До повноважень прокурора на стадії досудового розслідування також належить повідомлення особі про підозру. Так, відповідно до ч. 1 ст. 277 КПК, письмове повідомлення про підозру складається прокурором або слідчим за погодженням з прокурором. Виключно прокурором здійснюється письмове повідомлення про підозру особам, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження (ст. 481 КПК).

Прокурор уповноважений звертатися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності, чим завершується стадія досудового розслідування (ч. 2 ст. 284 КПК).

Варто також зупинитися на правовідносинах прокурора із керівником органу досудового розслідування, який організовує досудове розслідування, але у порівнянні з прокурором має значно менше повноважень. Зокрема, керівник органу досудового розслідування уповноважений відсторонювати слідчого від проведення досудового розслідування за ініціативою прокурора або з власної ініціативи з наступним повідомленням прокурора. Письмові вказівки, які надає слідчому керівник органу досудового розслідування, не можуть суперечити рішенням і вказівкам прокурора. Крім того, на вказаного керівника покладається обов'язок виконувати доручення і вказівки прокурора, які даються у письмовій формі, а їх невиконання тягне за собою передбачену законом відповідальність.

Враховуючи викладене, можна зробити висновок, що прокурор здійснює процесуальне керівництво протягом всього строку досудового розслідування. Він наділений значними повноваженнями, що дають йому можливість здійснювати нагляд за додержанням законів органами досудового розслідування та оперативними підрозділами. Оскільки в чинному КПК наразі відсутній інститут додаткового розслідування, підвищується відповідальність прокурора за якість проведення досудового розслідування. Отож, від ефективності здійснення прокурором своїх повноважень залежить всебічне, повне і неупереджене дослідження обставин кримінального провадження, надання їм належної правової оцінки і прийняття законних та обґрунтованих процесуальних рішень.

Думський А.В.,
курсант ННІПСК НАВС

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

На сучасному етапі розвитку суспільства основною метою покарання є не бажання завдати правопорушнику особистих чи майнових обмежень, а перевиховати його, зробити з нього повноцінного члена суспільства, а також здійснити правосуддя що до такої особи (тобто застосувати справедливе покарання). Цю думку також підтримує законодавець. Відповідно до Кримінально-процесуального кодексу України, щодо різних груп населення застосовуються різні види кримінальних покарань (або не застосовуються взагалі). Я вважаю, що правильність такого підходу не потребує обґрунтування. Проте все ще потребує досить серйозного аналізу сам порядок застосування особливих покарань щодо особливих груп населення. Саме застосуванню одного з таких видів покарання і присвячена ця стаття.

Відповідно до ст. 92 КК України примусовими заходами медичного характеру є надання амбулаторної психіатричної допомоги, поміщення особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України, в спеціальний лікувальний заклад з метою її обов'язкового лікування, а також запобігання вчиненню нею суспільно небезпечних діянь.

Мета примусових заходів медичного характеру закріплена у постанові Пленуму Верховного Суду України від 3 червня 2005 року № 7 і полягає у наступному:

1) вилікування чи поліпшення стану здоров'я осіб, названих у статтях 19, 20, 76, 93 та 96 КК України;

2) запобігання вчиненню зазначеними особами нових суспільно небезпечних діянь (злочинів), відповідальність за які передбачена нормами КК України.

Підставами застосування судом примусових заходів медичного характеру (відповідно до ст. 503 КПК України є: 1) наявність суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК; 2) доведеність вчинення цього діяння даною особою; 3) встановлення того факту, що особа в момент вчинення суспільно небезпечного діяння була в стані неосудності, чи захворіла після цього психічною хворобою, яка виключає застосування кримінального покарання; 4) визнання цієї особи небезпечною для суспільства в силу її хворобливого стану і характеру вчиненого нею діяння.

Досудове розслідування щодо застосування примусових заходів медичного характеру проводиться слідчим відповідно до загальних правил, передбачених КПК України, з урахуванням положень гл. 39 КПК України. Це розслідування провадиться за загальними правилами без будь-яких винятків до встановлення

психічного стану особи, яка вчинила суспільно небезпечні дії. Психічний стан такої особи встановлюється психіатричною експертизою.

Предметом доказування під час досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру є:1) час, місце, спосіб та інші обставини вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення;2) вчинення цього суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення цією особою;3) наявність у цієї особи розладу психічної діяльності в минулому, ступінь і характер розладу психічної діяльності чи психічної хвороби на час вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення чи на час досудового розслідування;4) поведінка особи до вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення і після нього;5) небезпечність особи внаслідок її психічного стану для самої себе та інших осіб, а також можливість спричинення іншої істотної шкоди такою особою;6) характер і розмір шкоди, завданої суспільно небезпечним діянням або кримінальним правопорушенням.

У КПК України від 13.04.2012 року вперше врегульовано питання про права особи, яка бере участь у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру. Особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, користується правами підозрюваного та обвинуваченого в обсязі, який визначається характером розладу психічної діяльності чи психічного захворювання відповідно до висновку судово-психіатричної експертизи, та здійснює їх через законного представника, захисника. Якщо характер розладу психічної діяльності чи психічного захворювання особи перешкоджає проведенню процесуальних дій за її участю або участі у судовому засіданні, прокурор, суд мають право прийняти рішення про проведення відповідних процесуальних дій без участі такої особи.

Запобіжні заходи до особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, є засобами впливу на таку особу з метою обмеження її свободи або встановлення за нею нагляду. Відповідно до ч. 1 ст. 508 КПК України передбачено такі запобіжні заходи:

а) передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї при обов'язковому лікарському нагляді;

б) поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають небезпечну поведінку такої особи.

Право на застосування таких запобіжних заходів належить виключно суду і лише з моменту встановлення факту розладу психічної діяльності чи психічної хвороби.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що у частині застосування примусових заходів медичного характеру, відповідно до нового Кримінально-процесуального кодексу. Україна зробила великий крок вперед до впровадження міжнародних правових стандартів та перейшла на новий етап правової реформи.

Дячук С. І.,
кандидат юридичних наук, доцент,
суддя Святошинського
районного суду м. Києва

ПІДГОТОВЧЕ ПРОВАДЖЕННЯ У СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

Прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) стало важливим етапом на шляху удосконалення процесуального законодавства, механізму судового захисту та посилення змагальних засад кримінального провадження. Серед позитивних новел КПК слід визнати значне розширення змісту та наповнення принципово новими задачами й процесуальними можливостями такої самостійної, передбаченої главою 27 КПК стадії кримінального процесу, як підготовче провадження у суді першої інстанції. Реалізуючи її основні положення, суд, якщо немає підстав для спрощеного провадження, на підготовчому судовому засіданні, що призначається не пізніше п'яти днів з дня надходження до суду процесуальних актів закінчення досудового розслідування та доданих до них документів, за участю сторін кримінального провадження, зобов'язаний ретельно вивчити подані документи і перевірити, чи достатньо підстав для призначення за даним провадженням судового розгляду, для закриття провадження чи вирішення справи шляхом затвердження відповідної угоди та постановлення вироку.

Процесуальним приводом для відкриття підготовчого провадження визначається надходження до суду першої інстанції процесуальних документів, перелік яких є вичерпним. До них відносяться обвинувальний акт, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності або про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, складені відповідно до процесуальної форми.

Підготовче провадження вважається відкритим з моменту надходження вказаних документів до суду та їх реєстрації в автоматизованій системі документообігу, незалежно від того, чи відповідають вони вимогам закону щодо їх форми та змісту.

Визначений автоматизованою системою головуючий не пізніше п'яти днів з дня надходження документів до суду призначає підготовче судове засідання. Строк, протягом якого має відбутися підготовче судове засідання, у КПК наразі не встановлений, проте він має відповідати критеріям розумності, визначеним у ст. 15 КПК.

Про день, час і місце підготовчого судового засідання учасники кримінального провадження повідомляються за розпорядженням головуючого, про що їм у встановленому порядку надсилається повідомлення (ст.ст. 111-112 КПК) чи судовий виклик (ст. 134 КПК) поштою, електронною поштою, факсимільним зв'язком, по телефону або телеграмою. Таке повідомлення (судовий виклик) направляється у строки, що дають можливість забезпечити своєчасність його отримання і право сторін на участь у судовому засіданні.

Відповідно до вимог ст. 347 КПК інші, крім зазначених, матеріали досудового розслідування не можуть бути передані до суду на стадії підготовчого провадження. За необхідності такі матеріали надаються суду виключно під час судового розгляду, крім єдиного винятку, передбаченого ст. 302 КПК, коли обвинувальний акт містить клопотання про спрощене провадження щодо кримінального проступку. Саме таке унормування порядку надходження до суду матеріалів досудового розслідування докорінно змінює сутність підготовчого провадження: адже суддя фактично позбавлений можливості вивчати справу, а відтак і формувати на цій підставі власну думку з приводу можливої перспективи судового розгляду. Такий підхід законодавця, а також його вимоги щодо змісту обвинувального акта, в якому нині не наводяться докази, на яких ґрунтується обвинувачення, створюють реальні умови для змагальності сторін і реалізації всіх переваг принципу диспозитивності у кримінальному провадженні, яке вестиме неупереджений суд.

Підготовче судове засідання відбувається за участю прокурора, обвинуваченого, захисника, потерпілого, його представника та законного представника, цивільного позивача, його представника та законного представника, цивільного відповідача та його представника згідно з правилами, передбаченими КПК для судового розгляду. При цьому визначений диференційований порядок відкладення підготовчого судового засідання, залежно від того, яка сторона кримінального провадження не прибула для участі у його проведенні. Зокрема, неявка прокурора, обвинуваченого, захисника, участь якого є обов'язковою, незалежно від причин неприбуття, є підставою для призначення нового судового засідання. Натомість неявка потерпілого, який своєчасно був повідомлений про місце і час судового засідання, є підставою для відкладення або продовження судового засідання в залежності від того, чи можливо за його відсутності з'ясувати всі обставини під час підготовчого судового розгляду, виходячи зі змісту процесуального приводу для його відкриття тощо.

Процедура проведення підготовчого судового засідання має своїм початком підготовчу частину за процедурою, врегульованою ст.ст. 342-345 КПК як для судового розгляду. У призначений час головуючий відкриває судове засідання і оголошує про розгляд відповідного кримінального провадження. Секретар судового засідання доповідає суду, хто з учасників судового провадження, викликаних та повідомлених осіб прибув у судове засідання, встановлює їх особи шляхом перевірки документів, що посвідчує особу, перевіряє повноваження захисників і представників, з'ясовує, чи вручено судовий виклик та повідомлення тим, хто не прибув, повідомляє причини їх неприбуття, якщо вони відомі. Судом вирішується питання про можливість продовження судового засідання, його відкладення чи призначення нового судового засідання, в разі неприбуття його учасників. Секретар судового засідання повідомляє про здійснення повного фіксування судового розгляду, а також про умови фіксування судового засідання.

Після виконання зазначених дій головуючий оголошує склад суду, прізвища прокурора та інших учасників судового провадження, яким роз'яснює

право відводу і з'ясовує, чи заявляють вони кому-небудь відвід, а за необхідності вирішує його по суті згідно зі ст.ст. 75-81 КПК. У подальшому судовий розпорядник роздає особам, які беруть участь у судовому розгляді, пам'ятки про їхні права та обов'язки, передбачені КПК, після ознайомлення з якими, головуючий з'ясовує, чи всім зрозумілі їх права та обов'язки і у разі необхідності роз'яснює їх.

Виконавши вказані дії, суд заслуховує думку сторін та інших учасників судового провадження щодо наявності підстав для прийняття рішень, передбачених п.п. 1-4 ч. 3 ст. 314 КПК, з'ясовуючи при цьому, чи відповідає вимогам закону обвинувальний акт, який став приводом для відкриття підготовчого провадження, чи є можливість призначення справи до судового розгляду в даному суді, затвердження угоди, закриття провадження у справі тощо. Для викладення своєї позиції щодо можливості призначення справи до судового розгляду першій надається слово стороні, яка приймає участь у підготовчому провадженні і яка ініціювала привід для його відкриття. Інші учасники процесу висловлюють свої думки з таких же питань і викладають свої клопотання, після чого знову надається слово стороні-ініціатору для висловлення думки щодо зустрічних клопотань іншої сторони. Якщо суд визнає за можливе продовжити розгляд справи, заслухавши всіх учасників процесу, він видаляється до нарадчої кімнати, де вирішує заявлені клопотання та приймає відповідне рішення в межах своїх повноважень.

За результатами підготовчого судового засідання, залежно від приводів для відкриття підготовчого провадження та заявлених клопотань під час його проведення, суд має право своєю мотивованою ухвалою прийняти одне з таких рішень:

1) призначити судовий розгляд на підставі обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру (п. 5 ч. 3 ст. 314 КПК);

2) повернути обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам КПК (п. 3 ч. 3 ст. 314 КПК);

3) направити обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру до відповідного суду для визначення підсудності у випадку встановлення непідсудності кримінального провадження (п. 4 ч. 3 ст. 314 КПК);

4) затвердити угоду або відмовити в затвердженні угоди та повернути кримінальне провадження прокурору для продовження досудового розслідування в порядку, передбаченому статтями 468-475 КПК (п. 1 ч. 3 ст. 314 КПК);

5) закрити провадження у випадку встановлення підстав, передбачених пунктами 4-8 частини 1, частиною 2 статті 284 КПК (пункт 2 частини 3 статті 314 КПК);

Суд може також зупинити провадження у справі з підстав, передбачених ст. 335 КПК, якщо обвинувачений ухилився від суду або захворів на психічну чи іншу тяжку тривалу хворобу, яка виключає його участь у судовому провадженні.

У разі підсудності справи суду, на розгляд якого вона надійшла, якщо відсутні підстави для її розгляду на підставі угоди, зупинення чи закриття справи, а обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру складено відповідно до вимог закону, суд шляхом постановлення відповідної ухвали в десятиденний строк, передбачений ст. 316 КПК, не вирішуючи наперед питання про винуватість і не перевіряючи докази щодо їх достовірності, призначає судовий розгляд, дотримуючись при цьому положень ч. 2 ст. 315 КПК: визначає дату та місце проведення судового розгляду; з'ясовує, у відкритому чи закритому засіданні необхідно здійснювати судовий розгляд; з'ясовує питання про склад учасників судового розгляду; розглядає клопотання учасників судового провадження про здійснення судового виклику певних осіб до суду для допиту, витребування певних речей; вчиняє інші необхідні підготовчі дії.

Після призначення справи до судового розгляду суддя повинен забезпечити учасникам судового провадження за їх клопотаннями згідно з вимогами ст. 317 КПК можливість ознайомлення з матеріалами кримінального провадження.

Підсумовуючи викладене, можна зробити наступні висновки. Передбачена чинним КПК процесуальна форма підготовчого судового засідання на стадії підготовчого провадження дозволяє належним чином здійснити всі необхідні процесуальні дії з підготовки справи до розгляду, підвести підсумки проведення такої підготовки за участю сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, забезпечити виконання вимог процесуального законодавства та гарантувати дотримання прав та інтересів учасників кримінального провадження шляхом правильного і своєчасного судового розгляду справи. На стадії підготовчого провадження можливим є також у визначених КПК випадках врегулювання правового конфлікту до початку судового розгляду.

Разом з тим, проведений аналіз визначив і ряд проблемних питань щодо унормування стадії підготовчого провадження, зокрема:

1) потребує більш чіткої правової регламентації доля цивільного позову у разі звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності, наприклад, у зв'язку з передачею його на поруки чи закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності. На жаль, відповідь на ці питання у главі 9 КПК відсутні;

2) оскільки питання про закриття кримінального провадження вирішується судом у формі ухвали, потребують додаткових роз'яснень положення ч. 7 ст. 284 КПК, у якій не виключається можливість постановлення у таких випадках вироку.

Єрьоменко Г.М.,
студентка 4 курсу Навчально-наукового інституту права Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка

ЕТАПИ РЕАЛІЗАЦІЇ ОБВИНУВАЧЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Сутність та реалізація обвинувачення і раніше привертали увагу багатьох науковців. Даним проблемам присвятили свої дослідження такі вчені, як В. Г. Гончаренко, Ю. М. Грошевий, А. П. Гуляев, П. М. Давидов, А. Я. Дубинський, В. С. Зеленецький, Д. С. Карєв, О. М. Ларін, Л. М. Лобойко, М. М. Полянський, А. Л. Ривлін, І. В. Рогатюк, О. Б. Соловйов, М. С. Строгович. Разом із тим, більшість наукових праць були видані до прийняття нового КПК України, що набрав чинності 20 листопада 2012 р. (далі - КПК), і висвітлювали проблеми обвинувачення без урахування основних європейських правових документів у галузі кримінального судочинства. Тому існує нагальна потреба звернути увагу на висунення обвинувачення та його подальшу реалізацію у сучасному кримінальному провадженні України.

Обвинувачення має матеріальну і процесуальну сторони. Матеріальну сторону обвинувачення становить твердження про вчинення певною особою діяння, забороненого кримінальним законом. Під процесуальною складовою розуміється сукупність процесуальних дій, спрямованих на викриття конкретної особи у вчиненні злочину.

Під обвинуваченням в тому сенсі, який наразі вкладає в нього законодавець, необхідно розуміти твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому КПК (п. 13 ч. 1 ст. 3 КПК).

Обвинувачення повинно бути реалізованим. З цією метою воно повинно бути сформульованим у процесуальному документі - обвинувальному акті, складеному відповідно до ст. 291 КПК.

Для формулювання обвинувачення необхідно, щоб були встановлені всі елементи складу злочину (об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт та суб'єктивна сторона).

У зв'язку із прийняттям нового КПК виникає питання: в який момент кримінального провадження і хто формулює обвинувачення? Твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, першим формулює слідчий спочатку в повідомленні про підозру, а потім у обвинувальному акті. Але легітимність такому акту надається лише після його затвердження прокурором. Отже, обвинувачення в обвинувальному акті формулює прокурор шляхом його затвердження. При цьому законодавець закріпив у новому КПК право прокурора на самостійне складання обвинувального акта, якщо він не погодиться з обвинувальним актом, складеним слідчим.

Остаточне формулювання державного обвинувачення відбувається в обвинувальній промові прокурора під час судових дебатів сторін на стадії судового розгляду.

Згідно з КПК право формулювати обвинувачення також надано суду. Виконуючи свою процесуальну функцію - здійснення правосуддя, суд, за наявності до того підстав, формулює обвинувачення у вироку. Проте суд не є стороною обвинувачення, оскільки він констатує лише факт обґрунтованості пред`явленого особі обвинувачення відповідно до обвинувального акта. Не формулює обвинувачення згідно з новим КПК і потерпілий. Йому надано право підтримувати обвинувачення в суді виключно у разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення (ч. 2 ст. 340 КПК).

Варто зазначити, що обвинувачення, проходячи певні етапи, може неодноразово змінюватися або на користь обвинуваченого, або проти нього, або взагалі бути скасованим. Причиною цього є те, що обвинувачення формулюється різними суб'єктами кримінального провадження і, як вбачається, на різних його стадіях.

Калачова О. М.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального
процесу та правосуддя Луганського
державного університету внутрішніх справ
імені Е. О. Дідоренка

ПІДСТАВИ ВІДМОВИ У ВИДАЧІ ОСОБИ, ЯКА ВЧИНИЛА КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Кримінальне процесуальне законодавство України в межах міжнародного співробітництва під час кримінального провадження регламентує можливість видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадицію). Обов'язковою умовою прийняття відповідного рішення центральним органом України щодо екстрадиції є екстрадиційна перевірка, сутність якої полягає у встановленні та дослідженні передбачених міжнародним договором України, іншими актами законодавства України обставин, що можуть перешкоджати видачі особи, яка вчинила злочин. Такими обставинами, відповідно до ст. 589 КПК України є:

1) особа, стосовно якої надійшов запит про видачу, відповідно до законів України на час прийняття рішення про видачу (екстрадицію) є громадянином України;

2) злочин, за який запитано видачу, не передбачає покарання у виді позбавлення волі за законом України;

3) закінчилися передбачені законом України строки давності притягнення особи до кримінальної відповідальності або виконання вироку за злочин, за який запитано видачу;

4) компетентний орган іноземної держави не надав на вимогу центрального органу України додаткових матеріалів або даних, без яких неможливе прийняття рішення за запитом про видачу (екстрадицію);

5) видача особи (екстрадиція) суперечить зобов'язанням України за міжнародними договорами України;

6) наявні інші підстави, передбачені міжнародним договором України.

7) особі, стосовно якої надійшов запит про видачу, надано статус біженця, статус особи, яка потребує додаткового захисту, або їй надано тимчасовий захист в Україні, крім випадків, передбачених міжнародним договором України.

Зазначені підстави відмови у видачі особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, є імперативними. Їх аналіз свідчить про деякі законодавчі прогалини, що потребують свого вирішення шляхом регламентації факультативних підстав відмови у здійсненні екстрадиції.

Так, у КПК України не врахована ситуація, коли щодо особи, стосовно якої надійшов запит про видачу за злочин, за який запитано видачу, здійснюється кримінальне переслідування в Україні або прийняте підсумкове процесуальне рішення про закриття кримінального провадження. Врегулювання даного положення на національному законодавчому рівні відповідатиме ст. 8 Європейської конвенції про видачу правопорушників 1957 р., де зазначено, що запитувана Сторона може відмовити у видачі відповідної особи, якщо компетентні органи цієї Сторони переслідують її у зв'язку із правопорушенням (правопорушеннями), за яке вимагається видача.

Також потребує окремого наукового обґрунтування та законодавчого визначення право відповідних органів України відмовити в екстрадиції особи за діяння, яке за кримінальним законом України не злочином; у разі наявності конкуруючих запитів тощо. Такі обставини, на нашу думку, мають зумовлювати право центрального органу України відмовити іноземній державі у видачі особи.

Кальний І.О.
курсант 3-го курсу
ФПС ННІПСК НАВС

ОЦІНКА ДОКАЗІВ В НОВОМУ КПК УКРАЇНИ

Оцінка доказів – це здійснювана в логічних формах розумова діяльність суб'єктів кримінального процесу, яка полягає в тому, що вони, керуючись законом, розглядають за своїм внутрішнім переконанням кожний доказ окремо та всю сукупність доказів, визначаючи їх належність, допустимість і достовірність, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення; висувають необхідні слідчі (судові) версії, вирішують, чи підтверджуються вони, встановлюють, чи є підстави для прийняття процесуальних рішень і проведення

слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, доходять висновку про доведеність або недоведеність окремих обставин справи й кримінального правопорушення в цілому із наведенням аналізу доказів у відповідних процесуальних рішеннях. Така діяльність відбувається безперервно, протягом усього процесу доказування, у тому числі під час збирання і перевірки доказів, і визначає формування висновків про доказаність (чи недоказаність) обставин, які становлять предмет доказування у кримінальному провадженні.

Для кримінального процесу України характерним є те, що закон наперед не визначає сили і значення доказів. Навпаки, сила, значення та достовірність того чи іншого доказу визначаються щоразу слідчим, прокурором, слідчим суддею та судом. Так, висновок експерта не є обов'язковим для слідчого, прокурора, слідчим судді та суду, оскільки, якщо до того є відповідні підстави, вони мають право не погодитися з висновками експерта. Так, визнання підозрюваним чи обвинуваченим своєї вини не може розглядатися як доказ, що має особливе значення.

Основні положення оцінки доказів єдині для всіх етапів кримінального провадження і передбачені в ч.1 ст.94 КПК: «Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх

обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення». Згідно ч.2 ст.94 КПК жоден доказ не має наперед встановленої сили.

Внутрішнє переконання – це тверда впевненість, яка склалася при провадженні у справі слідчого, прокурора, слідчого судді, суду щодо правильності оцінки всіх наявних у провадженні відомостей і доказів і всіх встановлених у справі фактів; і що правильним є отриманий висновок у всіх питаннях, які виникли під час розслідування та вирішення справи по суті. Це не є інтуїція, не є просте почуття. Внутрішнє переконання — це вивідне знання, що характеризується вірою в його надійність та готовністю діяти відповідно до нього. З однієї сторони, воно суб'єктивне, тому що є переконанням конкретного суб'єкта кримінального судочинства як людським почуттям; з другої ж сторони, воно об'єктивне, тобто має об'єктивну основу. Такою основою є докази, що мають місце в провадженні. Внутрішнє переконання в оцінці доказів необхідно розглядати в двох аспектах: як метод оцінки доказів і як результат такої оцінки. Як метод оцінки доказів внутрішнє переконання гарантується незв'язаністю, слідчого, прокурора, слідчого судді та суду оцінкою доказів, що дана іншим органом на будь-якому етапі стадії процесу; відсутністю правил щодо переваги одного виду доказів перед іншими. Внутрішнє переконання як результат оцінки доказів означає переконання слідчого, прокурора, слідчого судді та суду в достовірності доказів і правильності висновків, до яких вони прийшли в ході кримінально-процесуального доказування. Але, враховуючи змагальну конструкцію сучасного кримінального процесу України, можна говорити про

деяку специфіку формування внутрішнього переконання суб'єктів доказування за наявності обставин, з якими кримінально-процесуальний закон пов'язує обов'язковість врахування процесуальної позиції сторін при прийнятті рішень слідчим, прокурором, слідчим суддею і судом.

Козак О. В.,
кандидат юридичних наук,
старший слідчий Центрально-Міського РВ
Макіївського МУ ГУМВС України
в Донецькій області

ОТРИМАННЯ ЗРАЗКІВ ДЛЯ ЕКСПЕРТИЗИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗА КПК УКРАЇНИ 2012 РОКУ ТА 1960 РОКУ

Отримання зразків для експертизи регламентується ст. 245 Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. (далі – КПК 2012 р.). Згідно з ч. 1 цієї норми у разі необхідності отримання зразків для проведення експертизи вони відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею. У випадку, якщо проведення експертизи доручено судом, відібрання зразків для її проведення здійснюється судом або за його дорученням залученим спеціалістом.

Відповідно до ч. 1 ст. 199 Кримінально-процесуального кодексу України 1960 р. (далі – КПК 1960 р.), що нині є нечинним, слідчий у разі потреби мав право винести постанову про вилучення або відібрання зразків почерку та інших зразків, необхідних для експертного дослідження.

При порівнянні вказаних двох процесуальних норм спостерігаються незначні відмінності при аналізі *фактичних підстав* при отриманні зразків для експертизи. Як у КПК 2012 р., так і у КПК 1960 р., зразки отримуються для проведення експертизи у разі необхідності (відповідно - у разі потреби). Тож можна зробити висновок, що у вказаних КПК для позначення випадків, за яких можуть отримуватися зразки для експертизи, використовуються оцінні поняття з причини, що викласти вичерпний перелік підстав, за яких стороні кримінального провадження буде необхідно отримати зразки для експертизи, у практичній діяльності передбачити неможливо.

Щодо *юридичних підстав* для отримання зразків для експертизи існують суттєві відмінності. У ст. 199 КПК 1960 р. зазначалося, що для одержання зразків для експертного дослідження слідчому необхідно було винести постанову, а за результатами відібрання зразків складався протокол. Натомість у ч. 2 ст. 245 КПК 2012 р. зазначено, що порядок відібрання зразків з речей і документів встановлюється згідно з положеннями про тимчасовий доступ до речей і документів (ст.ст. 160-166 КПК 2012 р.), відповідно до яких сторони кримінального провадження мають право звернутися до слідчого судді під час

досудового розслідування із клопотанням про тимчасовий доступ до зразків з речей і документів.

Проте не зовсім зрозуміло, яким є порядок отримання зразків для експертизи від людини, що є результатом її опосередкованої діяльності (почерк, підпис тощо). Законодавець не дає чіткої відповіді на питання, чи необхідно звертатися з клопотанням до суду про тимчасовий доступ до речей і документів, коли особа добровільно надає відповідні зразки. Це є суттєвої прогалиною у КПК 2012 р., оскільки викликає багато сумнівів як у науковців, так і у практичних працівників при необхідності проведення таких дій у кримінальному провадженні. Також у зазначеній нормі ст. 245 КПК 2012 р., на відміну від КПК 1960 р., чітко не зазначено, який саме процесуальний документ повинен складатися при отриманні зразків для експертизи - протокол про отримання зразків для експертизи чи протокол про тимчасовий доступ до речей і документів з описом таких документів відповідно до визначеного для таких дій процесуального порядку.

На нашу думку, якщо особа добровільно надає будь-які зразки для експертизи, вона повинна написати власноручну заяву про те, що вона добровільно надає зразки для експертизи та просить їх долучити до матеріалів кримінального провадження. Саме такі дії жодною мірою не будуть затягувати кримінальне провадження.

Слід зазначити, що у ст. 245 КПК 2012 р. визначається розширене коло *суб'єктів, які мають право отримувати зразки для експертизи*, на відміну від КПК 1960 р., де вказується лише слідчий. Проте законодавець у чинному КПК 2012 р. чітко їх не визначає, а використовує загальне поняття – сторона кримінального провадження. Як і у цьому КПК, так і в КПК 1960 р., до проведення такої процесуальної дії можна залучати спеціаліста, який надає допомогу при отриманні зразків для експертизи. Така допомога сприяє більш якісному проведенню цієї процесуальної дії при розслідуванні кримінального правопорушення.

На відміну від КПК 1960 р., законодавець у ч. 3 ст. 245 КПК 2012 р. зазначив, що у разі відмови особи добровільно надати біологічні зразки слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, що розглядається в порядку, передбаченому ст.ст. 160-166 КПК 2012 р., має право дозволити слідчому, прокурору (або зобов'язати їх, якщо клопотання було подано стороною захисту) здійснити відбирання біологічних зразків примусово. Проте досить проблемним і суперечливим залишається питання, пов'язане із визначенням *осіб, від яких можуть бути отриманні зразки для експертизи* не лише добровільно, а й примусово. Традиційно вважається, що слідчий може отримувати зразки від підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідка, включаючи зразки почерку, крові, слини, сперми, волосся, відбитків пальців рук, зліпків зубів, результатів діяльності (слідова доріжка) тощо. Однак це досить складне практичне питання повинно бути ґрунтовно досліджене науковцями з метою визначення, у яких саме випадках і щодо якої конкретно особи може бути застосовано заходи процесуального примусу задля одержання зразків для експертизи.

До істотного недоліку як КПК 2012 р., так і КПК 1960 р. відноситься те, що законодавець не надає поняття отримання зразків для експертизи. На нашу думку, це процесуальна дія, що відноситься до заходів процесуального примусу, змістом якої є одержання будь-яких предметів матеріального світу, що відображають певні властивості та надаються експертові для проведення досліджень і формування висновків.

Враховуючи викладене, існують всі підстави констатувати, що чинний КПК 2012 р. необхідно доопрацювати шляхом внесення до нього ряду змін і доповнень, які б у повному обсязі, чітко і однозначно регламентували таку процесуальну дію, як отримання зразків для експертизи.

Лисюк А.С.
курсант 302 н.гр.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА «НЕВТРУЧАННЯ У ПРИВАТНЕ ЖИТТЯ»

На сучасному етапі розвитку української державності, на шляху до формування громадянського суспільства та розбудови правової держави актуальним залишається питання справжньої поваги до людини та її особистих прав і свобод, задекларованих у Конституції України. Конституційні принципи не завжди знаходять своє втілення в правому житті нашого суспільства, але вони встановлюють ціннісні орієнтири, які дозволяють використовувати "антропоцентричні виміри" до держави, її інституцій та права в цілому, визначаючи ступінь їхньої зрілості та розвиненості відповідно до загальноцивілізаційних поглядів на права людини.

Згідно з Конституцією людина, її честь і гідність визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ч.1 ст. 3); кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості (ст. 23); ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією; не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини (ст. 32). Наведені положення визначають зміст загально правової засади невтручання у приватне (особисте та сімейне) життя. Конституційне регулювання права на невтручання в особисте та сімейне життя узгоджується із міжнародно-правовими актами у сфері захисту людини, знаходить свою подальшу деталізацію в чинному законодавстві України.

19 листопада 2012 року набрав законної сили новий Кримінальний процесуальний кодекс України (надалі КПК), який прийшов на зміну кодексу 1960 року і відповідає демократичним стандартам та міжнародним вимогам. Але не зважаючи на демократичність в ньому, так само, як і в кримінально-

процесуальному кодексі 1960 року залишилося чимало статей, які порушують права людини на приватне життя.Насамперед це застосування заходів забезпечення кримінального провадження (глава 10 КПК України), проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій (глави 20, 21 КПК України) та інших процесуальних дій.

Недоторканість приватного життя означає заборону для держави, його органів і посадових осіб втручатися в особисте життя громадян, право останніх на свої особисті і родинні таємниці, наявність правових механізмів і гарантій захисту своєї честі і гідності від всіх посягань на вказані соціальні блага.

Невтручання у приватне (особисте і сімейне) життя гарантується у всіх сферах суспільного життя, зокрема під час кримінального провадження. Відповідно до правових позицій Конституційного Суду України зміст права на недоторканність особистого і сімейного життя як одного з видів особистого немайнового права полягає в тому, що «фізична особа вільно, на власний розсуд визначає свою поведінку у сфері свого приватного життя і можливість ознайомлення з ним інших осіб та має право на збереження у таємниці обставин свого особистого життя (статті 270, 271, 301 ЦК України).

Необхідно мати на увазі, що конституційні права і свободи надають людині, поряд із можливістю брати участь в керуванні державою, змогу дистанціюватись від держави завдяки визнаному за людиною права на самовизначення приватному життя. Разом з тим, у сучасних умовах ідея правової охорони недоторканості приватного життя набуває більш глибокого сенсу та усвідомлення цінності зазначеного права завдяки посиленню "деприватизації" особистої сфери людини, а саме те, що сучасні науково-технічні досягнення надають необмежені можливості для накопичення та використання такої інформації, як своєрідного знаряддя соціального контролю й маніпулювання людською поведінкою.

Враховуючи, що кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини, яке у своїх рішеннях зазначає, що не існує вичерпного визначення «приватне життя», це дуже широкий термін, який охоплює такі сфери як: а) фізичну та психологічну цілісність особи, зокрема, медичне обслуговування, психіатричні огляди, психічне здоров'я; б) аспекти фізичної (функціональні властивості організму - вік, стан здоров'я, швидкість реакції, зріст, сила та ін.) та соціальної особистості людини (як члена суспільства, який перебуває у сфері впливу різних відносин, що складаються у процесі виробництва та споживання матеріальних благ, - національність, сімейний стан, професія тощо), включаючи конфіскацію документів, необхідних для ідентифікації людини; в) прізвище особи, її репутація; г) фотографія; д) гендерна ідентифікація (усвідомлення індивідом своєї статевої належності), транссексуальність, сексуальна орієнтація, сексуальне життя; є) право на особистий розвиток (процес формування особистості у напрямах адаптації, індивідуалізації та інтеграції в суспільстві) та створення і розвиток відносин з іншими людьми та зовнішнім світом; ж) право на самовизначення (гарантована можливість саморозвитку та самореалізації людини) та особиста автономія; з) діяльність професійного та

ділового характеру, а також обмеження на зайняття професійною діяльністю; чи заробітку на життя; і) досьє чи данні, що складаються службами безпеки чи іншими державними органами; й) інформація про ризики для здоров'я людини; к) обшуки та конфіскації; л) стеження за комунікаціями та телефонними розмовами тощо. Приватне життя може включати не лише засоби його охорони у житлі чи інших приватних приміщеннях, а й торкатися середовища взаємодії людини з іншими особами, навіть у публічному контексті.

Положення ч. 2 статті 15 КПК України щодо заборони збирання, зберігання, використання та поширення інформації про приватне життя особи без її згоди, крім випадків, передбачених КПК, є похідним від загального правила про невтручання в приватне життя в процесі кримінального провадження.

Одним із головних завдань держави є забезпечення свободи самовираження особистості, її автономії у мисленні, діях, спілкуванні з іншими членами суспільства. Згідно з Конституцією людина, її життя і здоров'я, честь і гідність визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ч. 1 ст. 3); кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості (ст. 23); ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією; не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини (ст. 32). Наведені положення визначають зміст загальноправової засади невтручання в приватне (особисте та сімейне) життя.

Передбачивши випадки обмеження права на втручання в приватне життя, законодавець у частинах 3 та 4 статті КПК України встановив певні гарантії захисту отриманої інформації від її несанкціонованого розголошення. Йдеться про те, що навіть коли відомості про приватне життя особи отримані на законних підставах і в порядку, передбаченому КПК України, вони можуть бути використані за умови, що спрямовані на забезпечення виконання завдань конкретного кримінального провадження. Загальні завдання кримінального провадження зазначені у ст. 2 КПК України. Відповідне положення розширеному тлумаченню не підлягає. Тому не може бути використана (застосована) інформація про приватне життя особи, отримана в ході досудового розслідування та судового провадження, в інших сферах суспільного життя.

Частина 4 ст. 15 КПК України визначає, що кожний, кому наданий доступ до інформації про приватне життя особи в рамках кримінального провадження, зобов'язаний запобігати розголошенню такої інформації. Зазначене положення конкретизується в ст. 222 КПК України, де йдеться про недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування, зокрема й тих, в яких є дані про приватне життя особи; у ст. 254 КПК України визначені заходи щодо захисту інформації, отриманої в результаті проведення негласних слідчих

(розшукових) дій, в інших статтях. Установлене правило забезпечується певними санкціями, зокрема, кримінально-правовими, цивільно-правовими та ін.

Ляш А. О.,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права
та процесу Київського національного
університету культури і мистецтв

ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ: ДЕЯКІ ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ

Однією з форм закінчення досудового розслідування, передбачених ст. 283 нового Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК), є закриття кримінального провадження.

Новим КПК передбачена можливість закриття кримінального провадження як на стадії досудового розслідування, так і під час судового провадження. Зокрема, згідно з ч. 1 ст. 284 КПК, кримінальне провадження закривається в разі, якщо: 1) встановлена відсутність події кримінального правопорушення; 2) встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення; 3) не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати; 4) набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою; 5) помер підозрюваний, обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого; 6) існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню; 7) потерпілий, а у випадках, передбачених КПК, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення; 8) стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу.

Крім того, ч. 2 ст. 284 КПК встановлено, що кримінальне провадження закривається судом: 1) у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності; 2) якщо прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення, за винятком випадків, передбачених КПК.

Цей перелік є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає.

В юридичній літературі найчастіше всі підстави закриття кримінального провадження поділяють на реабілітуючі та нереабілітуючі, але відсутня єдина позиція щодо визначення їх кола. До реабілітуючих підстав належать ті з них, які свідчать про повну невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, що їй інкримінується, тягнуть за собою зняття з неї підозри, відновлення її доброго імені, гідності та репутації, а також відшкодування (компенсацію) шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи

бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду відповідно до ст. 130 КПК.

Реабілітуючими автори коментаря КПК правильно вважають підстави, передбачені п.п. 1, 2, 3, 4 ч. 1 ст. 284 КПК. На нашу думку, до реабілітуючих необхідно віднести й підставу, передбачену п. 2 ч. 2 ст. 284 КПК.

Нереабілітуючі підстави закриття кримінального провадження передбачені п.п. 5-8 ч. 1 та п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК. При їх застосуванні необхідно встановити факт вчинення конкретною особою протиправного діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, що в свою чергу не надає права цій особі на реабілітацію. Разом з тим, встановлення зазначених підстав свідчить про неможливість подальшого кримінального провадження.

Слід зазначити, що за підставою, передбаченою п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК особа звільняється від кримінальної відповідальності у всіх випадках, передбачених законом, на підставі клопотання прокурора за рішенням суду згідно з нормами матеріального права (ч. 2 ст. 44 КК України).

Встановлені КПК реабілітуючі підстави закриття кримінального провадження, на наш погляд, залишають невирішеними ряд проблем, які мають важливе теоретичне та практичне значення. У слідчій практиці траплялися випадки, коли в аналогічних ситуаціях одні слідчі закривали провадження за відсутністю події злочину, інші – за відсутністю у діянні складу злочину. Однією з причин змішування зазначених реабілітуючих підстав закриття кримінальної справи було не досить чітке розмежування їх у попередньому КПК від 28.12.1960 р. Ця проблема залишилась невирішеною і в новому КПК 2012 р. Тому М. Є. Шумило цілком слушно запропонував п. 1 ч. 1 ст. 6 КПК 1960 р. (п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК 2012 р.) сформулювати у такій редакції: «за відсутності діяння, забороненого кримінальним законом, за ознаками якого порушена кримінальна справа» (за новим КПК – почато досудове розслідування – *А.Л.*).

У п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК йдеться про відсутність події злочину, а не події взагалі. Тому можна зробити висновок, що маються на увазі всі випадки, коли не було вчинено злочин у зв'язку з відсутністю сукупності елементів його складу або інших вказаних у законі умов. Звідси випливає закономірний висновок про те, що у випадках, передбачених п.п. 1 і 2 ч. 1 ст. 284 КПК (відповідно п.п. 1 і 2 ч. 1 ст. 6 КПК 1960 р.) йдеться про близькі за змістом підстави, які мають різні цивільно-правові наслідки.

П. 3 ч. 1 ст. 284 КПК передбачена третя реабілітуюча підстава закриття кримінального провадження – коли не встановлено достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати. Очевидно, що за цією підставою слід закривати кримінальне провадження щодо окремих осіб не лише судом після дослідження наявних у справі і нових доказів, а й прокурором під час досудового розслідування, коли встановлено, що злочин було вчинено, конкретній особі оголошено про підозру, але доказів вчинення злочину даною особою зібрано недостатньо, а всі можливості зібрати додаткові докази остаточно вичерпані. Крім того, відсутні підстави вважати, що це діяння могло бути вчинено іншою особою. Таким чином можна усунути

існуючу суперечність між п. 3 ч. 1 і абз. 3 ч. 3 ст. 284 КПК. Якщо ці обставини буде встановлено під час судового розгляду, суд, на нашу думку, зобов'язаний винести виправдувальний вирок, а не закривати кримінальну справу, як зазначено в законі. Адже будь-який сумнів потрібно тлумачити на користь підозрюваного (обвинуваченого). Тому подібні випадки для особи є реабілітуючими.

У п. 2 ч. 2 ст. 284 КПК йдеться ще про одну підставу закриття кримінального провадження – якщо прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення, за винятком випадків, передбачених КПК. Ми вважаємо цю підставу реабілітуючою. Якщо прокурор відповідно до ч. 1 ст. 340 КПК в результаті судового розгляду дійде до переконання, що пред'явлене обвинувачення не підтверджується і у своїй постанові викладе мотиви відмови від державного обвинувачення, а потерпілий також відмовиться від наданого йому права підтримувати обвинувачення або воно не буде доведене чи спростоване (ч.ч. 2-6 ст. 340 КПК), суд зобов'язаний не закрити справу, як зазначено в законі, а винести виправдувальний вирок. Таке рішення випливає зі змісту ч. 1 ст. 369 КПК, згідно з якою судове рішення, у якому суд вирішує обвинувачення по суті, викладається у формі вироку (обвинувального чи виправдувального відповідно до ст. 373 КПК).

З урахуванням викладеного вважаємо доцільним внести такі зміни до ст. 284 нового КПК:

1) п. 1 ч. 1 викласти в такій редакції: «за відсутності діяння, забороненого кримінальним законом, за ознаками якого почато досудове розслідування»;

2) п. 3 ч. 1 викласти в такій редакції: «не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи, якій оголошено про підозру, а також обвинуваченого в суді і вичерпані можливості їх отримати»;

3) ч. 6 викласти в такій редакції: «Якщо обставини, передбачені пунктами 1, 2, 3 частини 1 і пунктом 2 частини 2 цієї статті виявляються під час судового розгляду, суд зобов'язаний ухвалити виправдувальний вирок».

Аналогічні зміни необхідно внести до абзацу першого ч. 1 ст. 373 КПК.

Мазур О.С.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
і криміналістики Національної
академії внутрішніх справ

ПРАВА ПІДОЗРЮВАНОГО ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ

Права у людини є її природною властивістю. Якщо уявити людину без її прав, то таке уявлення означатиме знищення самої людської природи особи як живої істоти.

Права людини – це соціально-економічні, політичні, культурні та інші можливості її власного визначення і вільної життєдіяльності. У Міжнародному

пакті про економічні, соціальні і культурні права, а також в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права відмічається, що ці права випливають із гідності, яка притаманна людській особистості. Гідність, як і права, що випливають з неї, є невід'ємними від людини. У преамбулі Загальної декларації прав людини закріплено положення про те, що визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї і рівних та невід'ємних їх прав є основою свободи, справедливості та загального миру. Свобода окремої особистості, як і суспільства в цілому, базується на визнанні людської гідності як абсолютної цінності. У демократичному суспільстві, до побудови якого прагне Україна, всі є рівними перед законом і мають рівне право на захист своїх правових інтересів.

Відповідно до ст.ст. 3, 9 Загальної декларації прав людини, кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканість. Ніхто не може зазнавати безпідставного арешту, затримання або вигнання.

Права людини – дуже важливий і невід'ємний елемент правового статусу особи в Україні. Слід зазначити, що правовий статус особистості – поняття більш широке, що включає в себе загальні для всіх фізичних осіб права, обов'язки та інтереси, які передбачаються нормами міжнародного права та Розділом 2 Конституції України. Права людини визначають правовий статус особи в суспільстві, тому держава зобов'язана враховувати вимоги забезпечення і охорони прав людини у всіх напрямках своєї діяльності, як правотворчої, так і з застосування права.

Відповідно до ст. 42 нового КПК України особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, є одним з учасників кримінального судочинства, а отже визнається суб'єктом кримінально-процесуальних відносин, що виникають на основі норм зазначеної галузі права. Виходячи з цього, передбачається існування у цього суб'єкта кримінального процесу процесуальної правосуб'єктності, яка означає, що за певних умов особа може набувати і особисто реалізовувати відповідні суб'єктивні процесуальні права і нести суб'єктивні процесуальні обов'язки.

Суб'єктивні права і обов'язки, закріплені в законі і надані такому учаснику кримінального процесу як підозрюваний, складають важливі елементи правового статусу особи в кримінальному судочинстві. Вони дають можливість учасникам процесу здійснювати дії, встановлені кримінально-процесуальним законом, користуватися соціальними і особистими благами, виражати свої потреби і захищати законні інтереси.

У кримінальному провадженні суб'єктивні права (також процесуальні обов'язки і гарантії прав) складають невід'ємну та важливу частину загального юридичного статусу особистості і індивідуального статусу особи, яку затримано за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

В юридичній літературі суб'єктивне право розглядається по різному. Але на нашу думку, суб'єктивне право включає декілька правомочностей, незалежно від його змісту і галузевої належності: по-перше, правомочність володіти відповідним благом; по-друге, правомочність на здійснення відповідних дій; по-третє, правомочність, що дозволяє суб'єкту вимагати від

іншого учасника правовідносин виконання юридичного обов'язку; по-четверте, у разі порушення суб'єктивного права, невиконання іншою стороною своїх обов'язків, виникає правомочність звернутися за захистом до судового органу.

У залежності від галузевого змісту суб'єктивного права воно може включати ті або інші специфічні правомочності. Наприклад, відповідно до ст. 42 та інших статей КПК України підозрюваний має право: знати, в чому він підозрюється; давати показання або відмовитись давати показання і відповідати на запитання; подавати докази; заявляти клопотання і відводи тощо. Кожна з цих передбачених законом правомочностей в результаті теоретичного аналізу може бути віднесена або до правомочності користуватись певним благом (наприклад, можливість мати захисника і побачення з ним до першого допиту), або до правомочності на особисті дії (наприклад, давати показання або відмовитись давати показання і відповідати на запитання), або до правомочності вимагати виконання, слідчим, прокурором, судом відповідних обов'язків (ст. 42 КПК) чи звернутись до компетентних органів держави за захистом порушеного права (наприклад, право оскаржувати рішення, дії та бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді в порядку, передбаченому КПК (ст. 42 КПК)). Загалом, новий КПК передбачає більше процесуальних прав підозрюваного, аніж КПК 1960 р., але наскільки повно вони будуть реалізованими, покаже час.

Малець О. Ю.,
студентка 4 курсу факультету правничих наук НаУКМА

ЄДИНИЙ РЕЄСТР ДОСУДОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ ЯК НОВЕЛА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

20 листопада 2012 р. набрав чинності новий Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК), що вніс суттєві зміни у процесуальну форму кримінального провадження та докорінно змінив деякі його інститути. Зокрема, на виконання вимог п. 22 Перехідних положень КПК, з метою оперативної реєстрації всієї необхідної інформації й ефективного проведення досудового розслідування за кожною заявою чи повідомленням про кримінальне правопорушення було створено Єдиний реєстр досудових розслідувань (далі - Реєстр).

Наказом Генерального прокурора України від 17 серпня 2012 р. № 69 розроблено і затверджено Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань. Зокрема, у п. 1.2 цього Положення визначається, що Реєстр - це створена за допомогою автоматизованої системи електронна база даних, відповідно до якої здійснюється збирання, зберігання, захист, облік, пошук, узагальнення даних, які використовуються для формування звітності, а також надання інформації про відомості, внесені до Реєстру. Створення Реєстру має кілька цілей:

- забезпечення єдиного обліку кримінальних правопорушень та прийнятих під час досудового розслідування рішень, осіб, які їх учинили, та результатів судового провадження;

- оперативний контроль за додержанням законів під час проведення досудового розслідування;

- аналіз стану та структури кримінальних правопорушень, вчинених у державі.

Внаслідок запровадження Реєстру було скасовано початкову стадію кримінального провадження - порушення кримінальної справи, а кримінальне провадження наразі починається саме після внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Реєстру. Згідно з ч. 1 ст. 214 КПК, слідчий, прокурор повинні зробити це невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ними обставин, що можуть свідчити про вчинення такого правопорушення. Варто зазначити, що відтепер особі не зможуть відмовити в прийнятті заяви, адже кожне звернення про вчинення кримінального правопорушення повинне бути обов'язково зареєстроване у Реєстрі.

Слідчий, визначений керівником органу досудового розслідування для провадження досудового розслідування, невідкладно в письмовій формі повідомляє прокурора про підстави для початку розслідування. Слід зазначити, що згідно з п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК відмова слідчого заносити дані до Реєстру може бути оскаржена заявником та іншими учасниками провадження. Натомість оскарження підозрюваним і його захисником внесення відомостей до Реєстру взагалі не передбачено.

Що ж до моменту повідомлення самої особи, відносно якої розпочато досудове розслідування, про факт внесення інформації щодо неї до Реєстру, КПК взагалі не передбачено щодо цього окремої спеціальної процедури. За таких обставин ця особа може дізнатися про розпочате щодо неї кримінальне провадження лише у разі її виклику до слідчого для допиту, застосування щодо неї заходів забезпечення кримінального провадження, повідомлення її про підозру тощо. Згідно з ч. 1 ст. 276 КПК слідчий зобов'язаний повідомити особі про підозру у випадках її затримання на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення, або ж у разі обрання до цієї особи одного із запобіжних заходів. Проте, ці обставини є достатньо вагомими підставами, які свідчать про те, що особа не просто викликана до слідчого для участі у проведенні окремих процесуальних дій, а щодо неї здійснюється досудове розслідування. До цього ж моменту особа може навіть не підозрювати про таке провадження щодо неї.

Істотною є проблема неможливості оскарження до слідчого судді початку кримінального провадження. Зокрема, за попереднім КПК можна було оскаржити постанову слідчого про порушення кримінальної справи у випадку її неправомірності, а при доведенні цього у суді зазначена постанова скасовувалася судом. Наразі за новим КПК такої можливості немає. Більше того, за наявності обов'язку зареєструвати у Реєстрі кожну заяву чи повідомлення про кримінальне правопорушення, у тому числі малозначне,

різко збільшиться навантаження на органи досудового розслідування і прокурора. Адже існує великий ризик, що тепер будь-хто зможе подавати заяву на свого недоброзичливця - сусіда, колегу по роботі, конкурента тощо, гальмуючи тим самим роботу слідчих, зменшуючи можливість всебічно і якісно здійснювати розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів, знижуючи рівень оперативності та ефективності кримінального провадження.

Що ж до порядку функціонування і особливостей ведення Реєстру, то, по-перше, вносити інформацію до Реєстру можуть лише ті особи, коло яких визначене Положенням про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань. У цьому документі закріплюються права та обов'язки держателя, реєстраторів та користувачів системи, які матимуть право доступу до Реєстру за допомогою унікального індивідуального електронного ключа.

По-друге, доступ до інформації про кримінальні провадження жорстко обмежений, що пов'язане з необхідністю захисту бази даних від несанкціонованого втручання. Інформація щодо початку кримінального провадження та всі рішення по ньому планомірно фіксуватимуться системою, щоб у будь-який момент можна було отримати повну інформацію про хід досудового розслідування. Природно, що звичайний громадянин доступу до такого Реєстру отримати не може.

З метою забезпечення належного ведення Реєстру окремим підрозділом у складі Генеральної прокуратури України був створений Центр сертифікації ключів Генеральної прокуратури України (далі - ЦСК), що підтримує використання користувачами ЦСК електронного цифрового підпису (далі - ЕЦП). Послуги ЕЦП надаються співробітникам правоохоронних органів для забезпечення роботи з електронними документами в спеціалізованих системах. Зокрема, такі електронні підписи використовуються при роботі з Реєстром. ЦСК надає користувачам такі послуги:

- допомогу в генерації особистих та відкритих ключів користувачів;
- формування сертифікатів відкритих ключів ЕЦП;
- управління блокуванням, поновленням та скасуванням ключів ЕЦП;
- надання позначок часу.

Загалом, створення Реєстру можна сміливо назвати новелою в кримінальному провадженні України, що стала однією з ключових змін, запроваджених новим КПК. Проте слід зазначити, що таке нововведення не було спонтанним, а детально продуманим і зваженим. Наприклад, така ж електронна система вже два роки функціонує в Грузії, щоразу доводячи свою ефективність. Для ефективного функціонування Реєстру в Україні були створені різноманітні держані служби та підрозділи, проведені навчальні семінари для працівників правоохоронних органів, уповноважених вносити дані до Реєстру, а також роз'яснювальна робота на місцях.

Звичайно, як і кожна фундаментальна зміна, потребується певний час, щоб система почала працювати налагоджено та безперебійно, аби працівники могли швидко вносити дані до електронної бази та ефективно відшукувати і використовувати наявні в Реєстрі відомості. Проте в підсумку варто визнати, що запровадження даного Реєстру є безумовно прогресивним кроком, що

зможе у найближчому майбутньому покращити організацію і провадження досудового розслідування на якісно новому рівні.

Наголова І. Ю.,
слідчий організаційно-методичного
відділення слідчого відділу Макіївського МУ ГУМВС України
в Донецькій області,
здобувач кафедри кримінального процесу
Донецького юридичного інституту МВС України

ГЕНЕЗА ВСТАНОВЛЕННЯ ПОДІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Нині слідчому, як представнику виконавчої влади, як ніколи, потрібно мати силу, волю, мудрість та знання, аби відповідно до норм кримінального процесуального законодавства приймати правильні рішення у кримінальному провадженні. Приступивши до розгляду матеріалів провадження, слідчий, суддя не можуть зупинитися, відпочити, призначити злочинцеві інший час, відмовитися від розгляду провадження та встановлення обставин вчинення, що у подальшому забезпечить прийняття ним обгрунтованого та неупередженого рішення.

Як зазначав Ж.-Ж. Руссо, тисячі доріг ведуть до помилки, до істини – лише один. Той, хто наділений правом і владою розслідувати злочин, хто має бажання, волю та знання, не повинен упустити свій шанс зробити таємне явним, не повинен збитися з дороги. Готових рецептів у цій складній справі немає і бути не може. У кожному конкретному випадку дорога до істини одна, а кращий путівник – знання.

У частині першій ст. 3 Конституції України закріплено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю у державі, на що й спрямована діяльність правоохоронних органів та органів судової влади, з метою забезпечення реалізації зазначених положень Основного Закону України. Діяльність правоохоронних органів з забезпечення прав людини, полягає у визначенні фактів об'єктивної дійсності у кримінальному провадженні шляхом встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення. Це важливо для досягнення істини та встановлення конкретних обставин вчиненого кримінального правопорушення або суспільно-небезпечного діяння, при збиранні доказів та встановленні обставин, що забезпечать прийняття законного та обгрунтованого рішення.

Серед обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, важливе місце належить події кримінального правопорушення. Це процесуальне поняття пройшло складний історичний шлях. Так, основним джерелом стародавнього права була Руська Правда, однак ці питання у ній не врегульовувалися. Внаслідок кодифікації у XV столітті з'явилися Новгородська

та Псковська грамоти, які регулювали судоустрій та судочинство того історичного періоду. Псковська судна грамота 1476 р. складалася із 120 статей та у порівнянні з Руською Правдою більш чітко визначала питання права та цивільного і кримінального судочинства.

Питання визначення обставин вчинення кримінального правопорушення, яке виражалося у встановленні та збиранні доказів, ще у XVIII-XIX ст. Бентам визначав як загальну назву, яка дається кожному факту, коли він подається на розгляд судді з метою сформувати в останнього переконання в існуванні факту (обставин), який повинен стати підставою для судового вироку.

Значний вплив на розвиток та існування сучасного права мало феодальне право Великого Литовського князівства, яке знаходить своє відображення в правових нормах Литовських Статутів 1529, 1566 та 1588 р.р., згідно яких, права суб'єктів всіх правових відносин розширювалися, а роль публічної влади та права росла. Інститути кримінального права відображені у всіх трьох Статутах, зокрема у розділах VII, XI-XIII Статуту 1529 р., у розділах XI, X, XIII-XIV Статуту 1566 р., у розділах I, III, X-XIV та незначній кількості норм в інших розділах Статуту 1588 р. Однак питання врегулювання окремих процесуальних дій та порядку встановлення обставин вчинення злочинів у цих Статутах ще не розкривалися.

У 1864 р. був прийнятий Статут кримінального судочинства (далі – СКС), у ст.ст. 30, 46, 50, 119 якого вже йшлося про необхідність встановлення обставин вчинення злочину, а саме у скарзі як письмовій, так і в словесній, а також в повідомленні до мирового судді громадяни та поліцейські повинні вказувати серед інших обставин такі: характер злочинної дії, час та місце її вчинення, на основі яких мировим суддею приймалося рішення про доручення поліцейським встановлення інших обставин вчинення злочинної дії та проведення по ній розслідування. У ст. 218 СКС приділялася увага встановленню місця вчинення злочину, що визначалося відносно до моменту його вчинення, та у випадку завершення злочинної діяльності в стадії караного посягання, місцем вчинення злочину є те місце, де може вважатися вичерпаним законний склад злочину.

У подальшому на території сучасної України діяли Інструкції для народних слідчих 1919 та 1921 р.р., які й визначали порядок провадження у кримінальних справах та необхідність встановлення обставин вчинення злочинно-караного діяння з метою пред'явлення обґрунтованого обвинувачення винній особі. У зазначених Інструкціях мало місце визначення провадження окремих слідчих дій, серед яких були обшук, виїмка, огляд та інші, які виступали, у свою чергу, способом збирання доказів з метою встановлення загальних обставин вчинення злочину.

Вже у КПК УРСР 1922 р. доказам було присвячено окремий розділ IV «О доказательствах». Саме у ньому унормовувалися окремі слідчі дії, спрямовані на становлення обставин вчиненого злочину. Крім того, у ст. 132 КПК 1922 р. визначалася необхідність зазначення в постанові про притягнення особи в якості обвинуваченого місця та часу вчинення злочину, які також відображалися у ст. 64 КПК України в редакції 1960 р., передбачені вони також

у ст. 91 КПК України в редакції 2012 р. У цих Кодексах обставинам, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні, присвячено цілу низку процесуальних норм.

Отже, враховуючи викладене, можна зробити висновок, що встановлення події кримінального правопорушення як обставини, яка підлягає доказуванню у кримінальному провадженні, мало тривалий час свого історичного становлення. Значний період часу не існувало однозначного визначення обставин, які необхідно встановити, зокрема, події кримінального правопорушення, для прийняття законного, неупередженого та обгрунтованого рішення. Лише кодифікація процесуального законодавства України на початку 60-х років XX століття частково усунула цю проблему.

Науменко А.В.,
курсант ННІПСК НАВС

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Поряд із загальними положеннями, що належать до питань провадження в щодо осіб, які вчинили злочин, кримінальний закон передбачає певні особливості проведення досудового розслідування та судового розгляду справ про злочини, які вчиняються неповнолітніми. І з внесенням змін до КПК 1960р. ці особливості відокремлено в окремий розділ, які стосуються предмета доказування у діяннях, що вчиняються даними особами, затримання і взяття під варту, пред'явлення обвинувачення і допит неповнолітнього обвинуваченого, особливості судового розгляду та ін.

Встановлюючи дані особливості, законодавець виходив з психологічної характеристики цього віку, а саме: нестійкості психічних процесів, відсутності достатнього життєвого досвіду, знань, навичок, соціальної поведінки. Тобто така психофізична незавершеність процесу формування особи призводить до нездатності повною мірою (на рівні дорослої людини) усвідомлювати фактичні ознаки і суспільну небезпечність такого складного соціального явища як злочин, а також можливість адекватно оцінювати свою поведінку.

Тому враховуючи біологічні, психологічні та соціальні особливості неповнолітніх, закон, по-перше, забезпечує їх посилену кримінально-правову охорону, по-друге, є певні особливості досудового та судового розгляду справ про злочини, що вчиняються самими неповнолітніми. Ця позиція базується на міжнародно-правових актах, зокрема Декларації прав дитини, у Преамбулі якої зазначається, що: "принимая во внимание, что ребенок, ввиду его физической и умственной незрелости, нуждается в специальной охране и заботе, включая надлежащую правовую защиту".

Актуальність теми. Сучасна Україна перебуває на шляху демократичних перетворень. Політичні, економічні, соціальні та правові реформи, що проводяться в нашому суспільстві, безпосередньо стосуються всіх верств

населення, зокрема й неповнолітніх, які складають чверть населення країни. Ратифікувавши 27 лютого 1991 року Конвенцію про права дитини (1983 р.), Україна взяла на себе низку зобов'язань у сфері захисту неповнолітніх, які знайшли своє відображення в національному законодавстві. Прагнення України стати повноправним учасником міжнародного співтовариства призвело до ратифікації низки міжнародних документів, що стосуються захисту прав неповнолітніх, які вчинили злочин (Мінімальні стандартні правила, які стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила, 1985 р.) та ін.). На положення цих нормативних актів повинні спиратися як українські законодавці, так і правозастосовувачі, однак аналіз і зіставлення норм національного законодавства і міжнародно-правових документів свідчить про необхідність їх подальшого узгодження.

Суттєвий внесок у розробку теоретичних і практичних проблем, що виникають під час провадження в кримінальних справах неповнолітніх, зроблений в роботах багатьох науковців – фахівців не тільки у галузі кримінального-процесуального права, але й кримінального права, криміналістики та кримінології. Зокрема: З.А. Астемірова, Ю.В. Бауліна, В.Д. Бринцева, О.Х. Галімова, Л.М. Голубєвої, Н.І. Гуковської, А.І. Долгової, А.Я. Дубинського, К.І. Дяченко, С.П. Єфимічева, В.С. Зеленецького, Л.Л. Каневського, В.П. Кашепова, В.В. Короля, Л.М. Кривоченко, О.С. Ланда, О.О. Левендаренка, В.В. Леоненка, Є.Д. Лукянчикова, Г.М.Міньковського, Є.Б. Мельникової, А.А. Музики, В.В. Ніколюка, Г.М. Омельяненко, В.Т. Очередіна, Д.П. Письменного, В.Я. Рибальської, Н.Ш. Сафіна, В.В. Сташиса, В.В. Шимановського, Н.В. Шость, В.Ю. Шепітька та інших.

Разом з тим, слід зазначити, що ці роботи виконані до прийняття нового Кримінально-прцесуального кодексу України, окремі норми якого встановлюють особливості кримінально-процесуальної відповідальності неповнолітніх, які вчинили злочин. Крім того, переважна більшість з них присвячена аналізу лише окремих аспектів провадження в кримінальних справах неповнолітніх. У зв'язку з цим залишаються дискусійними проблеми правового статусу неповнолітнього, особливостей застосування щодо неповнолітнього заходів.

Вказані обставини й обумовлюють вибір теми дослідження та її актуальність.

Мета і задачі дослідження. Основною метою дослідження є науковий аналіз питань, що існують у теорії та практиці провадження в кримінальних справах неповнолітніх, а також визначення шляхів удосконалення та підвищення ефективності судочинства в цій категорії справ з урахуванням положень міжнародно-правових стандартів у нормативній базі України. Визначена мета дослідження зумовила необхідність розв'язання таких завдань: 1)обгрунтувати особливості провадження у справах неповнолітніх та визначити поріг настання кримінальної відповідальності,та чи можна понизити його до 12 років; 2) проаналізувати особливості провадження в справах про злочини що вчиняються особами у віці від 11 і до досягнення віку з якого настає кримінальна відповідальність; 3)визначити особливості допиту

неповнолітнього; 4) дослідити відповідність чинного кримінально-процесуального законодавства з вимогами міжнародних стандартів та сформулювати рекомендації щодо імплементації положень міжнародних актів у національне законодавство з урахуванням його особливостей.

Основним предметом наукового дослідження виступає власне сам неповнолітній, як особливий учасник досудового і судового розслідування.

Робота складається із вступу, трьох частин, в яких послідовно розглядаються всі питання, необхідні для найбільш повного розкриття досліджуваної теми і закінчується висновками.

Антисоціальна поведінка неповнолітнього, взаємозумовлена впливом факторів, у першу чергу зовнішнього соціального середовища, а також індивідуальними особливостями особи підлітка,які обумовлюють його індивідуальну реакцію на різні життєві ситуації.

Підлітковий вік (11-15 років) є перехідним, головним чином у біологічному значенні. В соціальному плані підліткова фаза- продовження первинної соціалізації. Як правило,всі підлітки цього віку- школярі, їх соціальний статус мало чи відрізняється від дитячого. Психологічно цей вік дуже нестабільний, звідси типові вікові конфлікти.

Юнацький вік(16-17 років) в біологічному плані – період завершення фізичного дозрівання. Юність - завершальний етап первинної соціалізації.

Процес засвоєння моральних і правових норм поведінки закінчується в підлітковому віці до 14-15 років. Ця обставина враховується законодавцем, який встановив кримінальну відповідальність з 16, а за деякі злочини з 14 років.

Необхідність спілкування і самоутвердження підлітка повинна бути реалізована в сприятливих умовах, на основі соціально-значимої корисної діяльності. Якщо з будь-яких причин цього не відбувається в неформальних підліткових формуваннях, вуличних компаніях у формі асоціальних проявів, воно може стати небезпечним криміналізуючим фактором.

До числа характерних особистісних особливостей неповнолітніх які скоюють злочини, відносять суттєві деформації їх моральних і правових ціннісних орієнтацій.

У них чітко фіксується позиція погодження чи «розуміння» більшості злочинів, заперечення і повного ігнорування власної відповідальності за протиправну поведінку.

В емоційно-вольовій сфері неповнолітніх,які скоїли злочин, найчастіше фіксують послаблення почуття сорому, байдуже ставлення до переживань інших, нестриманість, грубість, брехливість, несамокритичність, емоційну невріваженість, впертість, нечуйність до страждань інших, агресивність можна віднести до найбільш поширених характерних рис неповнолітніх злочинців.

Дуже важливо встановити середовище, в якому жив, спілкувався і виховувався неповнолітній. Для цього повинні бути детально досліджені умови життя і виховання неповнолітнього.

При провадженні та розгляді справи в суді про злочин неповнолітнього, крім обставин, зазначених у КПК України,необхідно також з'ясувати:

- вік неповнолітнього (число, місяць, рік народження);

- стан здоров'я та загального розвитку неповнолітнього;
- характеристику особи неповнолітнього;
- умови життя та виховання неповнолітнього;
- обставини що негативно впливали на неповнолітнього;
- наявність дорослих підмовників та інших осіб, які втягнули неповнолітнього в злочинну діяльність.

Розглядаючи характерні особливості провадження у справах неповнолітніх,можна зробити висновок,що поряд із загальними положеннями, що належать до питань провадження в справах щодо осіб, які вчинили злочин, кримінальний закон передбачає певні особливості проведення досудового розслідування та судового розгляду справ про злочини, які вчиняються неповнолітніми. Дані особливості виокремлено в окремий розділ, які стосуються предмета доказування у діяннях, що вчиняються даними особами,затримання і взяття під варту, пред'явлення обвинувачення і допит неповнолітнього обвинуваченого, особливості судового розгляду та ін.

Доцільно було б створити в системі судоустрою України окрему ланку судів,які б розглядали справи про злочини, вчинені неповнолітніми. Та забезпечити їх суддями не тільки з юридичною, але й з педагогічною освітою. Це в свою чергу, надасть можливість кваліфікованіше розглядати справи даної категорії.

Неділько В. Г.,
доцент кафедри нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство, Національна академія прокуратури України, заслужений юрист України

ПОВНОВАЖЕННЯ ПРОКУРОРА ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Новий КПК України (далі - КПК) покликаний удосконалити правове регулювання у сфері кримінально-процесуальної діяльності, привнести європейські цінності та принципи, перетворити неухильне дотримання прав людини у ключову ідею всього кримінального процесу, а також забезпечити реальну, а не задекларовану рівність процесуальних можливостей сторін кримінального провадження та утвердити змагальність процесу.

Безумовно, законодавець не міг не відтворити у КПК масиву тих процесуальних норм раніше чинного законодавства, які не втратили суспільного регуляторного значення, часом вдаючись при цьому до зміни їх редакції. Проте очікуване підвищення рівня кримінального судочинства визначатиметься новими нормами й інститутами, змінами у законодавчому регулюванні кримінальних процесуальних відносин.

За наведеним визначенням у п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК прокурор є стороною кримінального провадження з боку обвинувачення.

Відповідно до п. 15 ч. 1 ст. 3 КПК та ст. 56 Закону України «Про прокуратуру» під поняття «прокурор» підпадають Генеральний прокурор України, перший заступник, заступники Генерального прокурора України, їх старші помічники, помічники, прокурори Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя, прокурори міст і районів, районів у містах, міжрайонні та спеціалізовані прокурори, їх перші заступники, заступники прокурорів, начальники головних управлінь, управлінь, відділів прокуратур, їх перші заступники, заступники, старші прокурори та прокурори прокуратур усіх рівнів, які діють у межах повноважень, визначених КПК.

Слід зазначити, що прокурор - це єдиний учасник усіх стадій кримінального провадження. Здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог КПК, прокурор є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові та інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення прокурора. Про це законодавець наголошує у ч. 1 ст. 36 КПК перед тим, як у наступній частині зазначеної статті визначити повноваження прокурора, який здійснюватиме нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням.

Уперше у кримінальному процесуальному законодавстві вказується про процесуальне керівництво прокурором досудовим розслідуванням. Сутність цього поняття не розкривається.

Виходячи із аналізу повноважень прокурора під час проведення досудового розслідування, слід погодитись із твердженням тих фахівців, які зазначають, що процесуальне керівництво прокурора - це: *організація процесу досудового розслідування, визначення напрямків розслідування, координація процесуальних дій, прийняття або погодження ключових процесуальних рішень прокурором, сприяння створенню умов для нормального функціонування слідчих, забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, додержання під час проведення досудового розслідування вимог законів України.* Такі моделі проведення досудового розслідування властиві ряду європейських країн, і вони успішно діють.

Згідно п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК досудове розслідування визначається як стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Його формами є дізнання, коли здійснюється розслідування кримінальних проступків, та досудове слідство – розслідування злочинів.

Під час досудового розслідування прокурор має право:

- починати досудове розслідування за наявності підстав;
- мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування;
- доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування;
- доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках - особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному КПК;
- доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам;
- призначати ревізії та перевірки у порядку, визначеному законом;
- скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих;
- ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав, передбачених КПК, для його відводу, або у випадку неефективного досудового розслідування;
- приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених КПК, у тому числі щодо закриття кримінального провадження та продовження строків досудового розслідування;
- погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій у випадках, передбачених КПК, чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання;
- повідомляти особі про підозру;
- пред'являти цивільний позов в інтересах держави та громадян, у випадках, передбачених законом;
- затверджувати чи відмовляти у затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, вносити зміни до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань, самостійно складати обвинувальний акт чи зазначені клопотання.

Прокурор уповноважений:

- звертатися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- підтримувати державне обвинувачення в суді, відмовлятися від підтримання державного обвинувачення, змінювати його або висувати додаткове обвинувачення у порядку, встановленому КПК;
- погоджувати запити (клопотання) органу досудового розслідування про міжнародну правову допомогу, самостійно звертатися з ними, а також доручати органу досудового розслідування виконання запиту (клопотання)

компетентного органу іноземної держави, здійснювати інші повноваження в рамка міжнародного співробітництва;

- оскаржувати судові рішення в порядку, визначеному КПК.

Разом з тим, не можна не звернути увагу на те, що підтримання державного обвинувачення в суді, відмова від підтримання державного обвинувачення, його зміна або висунення додаткового обвинувачення - це повноваження прокурора під час проведення досудового розслідування (п. 15 ч. 2 ст. 36 КПК). На нашу думку, положення ч. 2 ст. 36 КПК потребують відповідного корегування.

Наділяючи прокурора переліченими повноваженнями, законодавець зазначає, що прокурор під час досудового розслідування може здійснювати і інші повноваження (п. 21 ч. 2 ст. 36 КПК). Такі повноваження містяться у нормах інших статей КПК.

Наприклад, у главі 24 КПК, зазначаючи форми закінчення досудового розслідування, законодавець наділяє прокурора повноваженнями, які він реалізує саме при закінченні досудового розслідування.

У наступних ч.ч. 4-6 ст. 36, ст. 37 КПК викладаються повноваження прокурора як керівника органу прокуратури, яким є: Генеральний прокурор України, прокурор Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя, міжрайонний прокурор, прокурор міста, району, прирівняні до них прокурори, та їх заступники, які діють у межах своїх повноважень (п. 9 ч. 1 ст. 3 КПК).

Сподіваємося, що всі повноваження, якими наділений прокурор відповідно до положень нового КПК, сприятимуть подальшому поглибленню процесів демократії, посиленню захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб, інтересів держави.

Покас І. В.,
курсант 4 курсу факультету
кримінальної міліції,
Луганський державний
університет імені Е. О. Дідоренка

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ В УКРАЇНОМОВНИХ ПРАВОВИХ ТЕКСТАХ

Оскільки регулятивом усіх сфер суспільного життя є право, юридична (або правнича) мова, що їх обслуговує, набуває великого значення. Через це виникає потреба впорядкування та внормування, а іноді навіть переструктуризації національної юридичної терміносистеми. На потребу нагального впорядкування україномовного понятійного апарату юриспруденції та подальшого дослідження питань юридичної термінології свого часу звернули увагу такі українські мовознавці та юристи, як Н. Артикуца, С. Головатий, І. Гумовська, Г. Їжакевич, Ю. Зайцев, О. Копиленко, С. Кравченко,

Г. Онуфрієнко, В. Радецька, Н. Руколянська, О. Сербенська, Ф. Прадід, А. Токарська, З. Тростюк та інші.

Адже чіткий понятійно-категоріальний апарат дуже важливий, якщо законодавець ставить за мету уніфікацію, гармонізацію або зближення законодавства, його відповідність європейським стандартам і традиціям. Вироблення сталої системи юридичних понять і термінів є не просто результатом наукового дослідження, а необхідною умовою, одним з пріоритетних напрямів правового реформування. Підтвердженням цього є текст чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК), де, зокрема, з'явилися нові поняття. До прийняття чинного КПК кримінальне судочинство не знало такого інституту, як угода. Зараз же розділ VI КПК містить главу під назвою «Кримінальне провадження на підставі угод». Розглянемо тлумачення цього терміна, його застосування в україномовних правових текстах.

При визначенні поняття «угода» звернемося до його лексичного значення. Так, за Великим тлумачним словником сучасної української мови угода (вгода) – це взаємна домовленість про що-небудь; договір, за яким встановлюються взаємні зобов'язання щодо чого-небудь. У законодавстві та юридичній практиці термін «угода» вживається фактично як синонім поняття «договір». Прослідкуємо послідовність використання термінів «угода», «договір», «контракт» в україномовних правових текстах. Усі вони означають певний документ, у якому дві або більше особи дійшли згоди щодо певних питань, які складають суть самого документа. Більш-менш чітко визначено застосування цих термінів у трудовому праві. Договір є основною формою домовленості працівника з роботодавцем щодо певної роботи й оплати за неї. Контракт є особливою формою договору, яка може застосовуватися тільки в передбачених законодавством випадках. А трудова угода є документом, за яким особа виконує певну роботу у визначений строк, але у вільному режимі й отримує оплату цієї роботи. У цивільному й господарському праві такого чіткого розмежування застосування цих термінів немає. І якщо суб'єкти назвуть свій договір угодою або контрактом, ніяких порушень законодавства не спостерігається.

Діловою практикою склалося так, що контрактом називають договори у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Хоча, знову ж таки, не буде помилкою назвати такий документ договором чи угодою. Щодо застосування терміна «угода», то тією ж діловою практикою сформульоване неписане правило, що угодою називають документ, яким вносяться певні зміни та доповнення до існуючого договору (додаткові угоди до договору). Жодних законодавчих правил про застосування в конкретних випадках вищезазначених термінів немає.

На розгляд цих понять як синонімічних наводить Словник синонімів української мови, де до слова «договір» пропонується такий синонімічний ряд: *договір* (взаємне зобов'язання, письмове або усне, про права та обов'язки між певними сторонами), *угода, уклад* (із позначкою заст.), *ряд* (із позначкою заст.), *контракт* (письмовий), *пакт*, *трактат* (із позначкою заст.) міжнародне

зобов'язання, звичайно великого політичного значення, *конвенція* (міжнародне зобов'язання з якогось часткового питання). Постульоване в лінгвістичній літературі положення, що термін не повинен мати синонімів, не завжди правильне. Як переконує практика, на певному етапі розвитку синонімія термінів є обов'язковою, що свідчить про пошук, удосконалення мовної норми. Система термінів, будучи підсистемою природної мови, розвивається разом з нею і зазнає тих же історичних і соціальних змін, яких зазнає і мова. Варіантність терміносполучень необхідно обов'язково фіксувати в мові, обережно й уважно ставлячись до вживання термінів.

Отже, актуальною на сьогодні залишається проблема унормування української правничої термінології, важливим завданням якої є вдосконалення текстів українського права, заміна неточних і застарілих термінів, довгих й інколи суперечливих визначень, незрозумілих словесних конструкцій, уточнення й конкретизація семантики юридичних понять, свого вирішення потребують і проблеми міжгалузевого узгодження термінів.

Регейло О. А.,
студентка 4 курсу факультету
правничих наук НаУКМА

ОСОБИ, ЯКІ МОЖУТЬ БУТИ ЗАХИСНИКАМИ ПІДОЗРЮВАНОГО, ОБВИНУВАЧЕНОГО

Принцип забезпечення права на захист є однією з основних гарантій об'єктивного розгляду справи та запобігання притягненню до кримінальної відповідальності невинуватих осіб. Цей принцип закріплений у Конституції України, Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК, якщо інше не зазначене), загальновизнаних міжнародно-правових актах у галузі прав людини. З прийняттям нового КПК виникла необхідність переглянути зміст деяких аспектів принципу забезпечення права на захист підозрюваного, обвинуваченого, зокрема, правовий статус та діяльність на досудових і судових стадіях кримінального провадження осіб, які можуть бути їх захисниками.

У ст. 59 Конституції України закріплено, що кожен має право на правову допомогу. У випадку, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав. Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура. У частині другій ст. 63 Конституції України передбачено, що підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист. Більше того, у п. 6 частини третьої ст. 129 Конституції України однією з основних засад судочинства визначено забезпечення обвинуваченому права на захист.

Найбільш ефективним засобом забезпечення підозрюваному, обвинуваченому права на захист є участь захисника в кримінальному провадженні, оскільки через юридичну необізнаність, а також психологічний

шок, стан пригніченості, викликані фактом затримання, повідомленням про підозру і реальною можливістю направлення обвинувального акта до суду ці особи неспроможні самі повною мірою реалізувати свої процесуальні права, особливо у випадку перебування під вартою, в ізоляції. Надання обвинуваченому права на вибір захисника спрямоване на забезпечення особливих довірливих відносин між ним та захисником, без чого повноцінний захист неможливий.

Згідно з ч. 1 ст. 45 КПК захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалось питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі. Ця норма є новою в кримінальному процесуальному законі. При цьому автори вказаного Кодексу запевняли, що новий КПК розширить можливості захисту та урівняє права обох сторін кримінального провадження. Але чи так це насправді? У ст. 44 КПК України 1960 р., що нині є нечинним, зазначалося, що як захисники допускалися особи, які мали свідоцтво на зайняття адвокатською діяльністю в Україні та інші фахівці в галузі права, які за законом мали право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи. У випадках і в порядку, передбачених тим КПК, як захисники допускалися близькі родичі обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, його опікуни або піклувальники.

Отже, за новим КПК спостерігаємо суттєве звуження кола осіб, які можуть бути захисниками у кримінальному провадженні. Більше того, ця норма не відповідає рішенню Конституційного суду України № 13-рп/2000 від 16.11.2000 р. у справі про право вільного вибору захисника, де, зокрема, роз'яснено, що особа при захисті від обвинувачення вправі вибирати захисником своїх прав також особу, яка є іншим фахівцем у галузі права і за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи. З даного питання є також рішення Європейського суду з прав людини від 24.11.2011 р. у справі «Загородній проти України», де суд визнав неприйняття державою Україною протягом тривалого часу спеціального закону, що має регулювати повноваження фахівців у галузі права надавати правову допомогу у кримінальному процесі, порушенням права на справедливий суд, передбаченого п.п. 1 і 3 ст. 6 Конвенції Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р.

Діяльність захисника регулюється також Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 р. Зокрема, в ст. 6 даного Закону зазначено, що адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених цим Законом), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. Таким чином, положеннями згаданого Закону визначені порядок набуття професії адвоката, види та гарантії адвокатської діяльності, чітку систему органів

адвокатського самоврядування, запроваджено ведення Єдиного реєстру адвокатів України (далі - Реєстр), встановлено механізм дисциплінарної відповідальності адвокатів, а також врегульовано питання участі адвокатів іноземних держав у здійсненні адвокатської діяльності на території України.

У ч. 2 ст. 45 КПК є ще одна важлива умова щодо участі захисника: відомості про нього мають бути внесені до Реєстру і стосовно нього в цьому реєстрі повинні бути відсутні відомості про зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю. Ведення Реєстру з метою збирання, зберігання, обліку та надання достовірної інформації про чисельність і персональний склад адвокатів України, адвокатів іноземних держав, які відповідно до цього Закону набули права на заняття адвокатською діяльністю в Україні, про обрані адвокатами організаційні форми адвокатської діяльності забезпечує Рада адвокатів України (ст. 17 Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність»). Зрозуміло, що існування такого реєстру може призвести до зловживання різних органів, тиск на Раду адвокатів України. Оскільки обов'язковою умовою участі захисника у процесі є внесені до Реєстру відомості про нього, можливі ситуації, коли ці відомості будуть вилучатися з різних причин і підозрюваний, обвинувачений буде позбавлений права на захист за допомогою саме цього захисника.

Слід відзначити, що ч. 3 ст. 46 КПК щодо обмеження кількості захисників у одного обвинуваченого (не більше 5) суперечить вимогам Конституції України. Відповідно до частини третьої ст. 22 Конституції України при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод. Водночас слід зазначити, що попередній КПК України 1960 р. не передбачав обмеження щодо кількості захисників одного обвинуваченого в кримінальній справі.

У ч. 4 ст. 46 КПК визначено, що захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику, з моменту надання документів, передбачених ст. 59 цього Кодексу, слідчому, прокурору, слідчому судді, суду. Крім того, захисник має право брати участь у проведенні допиту та інших процесуальних дій, що проводяться за участю підозрюваного, обвинуваченого, до першого допиту підозрюваного мати з ним конфіденційне побачення без дозволу слідчого, прокурора, суду, а після першого допиту - такі ж побачення без обмеження їх кількості та тривалості.

Враховуючи викладене, позитивним с те, що законодавець визначив права підозрюваного, обвинуваченого, якими від його імені захисник користується, а не персональні права захисника.

Отже, в кримінальному судочинстві захисник – це сторона кримінального провадження, на яку покладено функцію захисту, у зв'язку з чим він зобов'язаний використовувати всі зазначені в законі засоби і способи з метою з'ясування обставин, що виправдовують підзахисного чи пом'якшують його відповідальність.

У чинному КПК досить добре викладені істотні важливі обов'язки захисника з обстоювання інтересів підозрюваного, обвинуваченого, доповнені випадки обов'язкової участі захисника та його права. Проте з прийняттям нового КПК з'явилися деякі новели, які можуть негативно вплинути на забезпечення права на захист підозрюваного, обвинуваченого. Це свідчить про те, що процес кримінальної процесуальної правотворчості повинен тривати й надалі задля усунення неврегульованих і суперечливих положень КПК.

Талько В.В.,
курсант ННІПСК НАВС

ПОМИЛКА В КПК УКРАЇНИ ЩОДО ПОВІДОМЛЕННЯ ОСОБІ ПРО ПІДОЗРУ

Нещодавно прийнятий КПК України потребує опрацювання, на практиці правоохоронні та судові органи неодноразово стикаються з певними труднощами при застосуванні норм КПК України, тому він потребує внесення певних змін.

Законодавець, формулюючи поняття повідомлення про підозру відсилає до глави 6 «Повідомлення», після чого дана глава відсилає нас ще до іншої главии11 «Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід».

Тому в даній роботі я опрацюю положення КПК України, що регулюють питання повідомлення особі про підозру.

Прийнятий новий КПК України, як і будь-який нормативно-правовий акт не є ідеальним, він містить певні недоліки та помилки. Особисто я можу виділити помилку, що стосується повідомлення про підозру. Розглянемо детальніше цю помилку.

Повідомлення у кримінальному провадженні є процесуальною дією, за допомогою якої слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд повідомляє певного учасника кримінального провадження про дату, час та місце проведення відповідної процесуальної дії або про прийняте процесуальне рішення чи здійснену процесуальну дію.

Повідомлення про підозру обов'язково здійснюється в порядку передбаченому статтею 278 КПК України. Відповідно до статті 278 письмове повідомлення про підозру вручається в день його складання слідчим або прокурором, а у випадках неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень.

В главі 6, що має назву «Повідомлення» частина 3 статті 111 вказує, що повідомлення у кримінальному провадженні здійснюється у випадках, передбачених КПК України, у порядку передбаченому главою 11 КПК України, за винятком положень щодо змісту повідомлення та наслідків неприбуття особи.

Якщо ж звернутися до глави 11 «Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід» то в статті 135 зазначається, що особа викликається до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду шляхом вручення повістки про

виклик, надіслання її поштою, електронною поштою чи факсимільним зв`язком, здійснення виклику по телефону або телеграмою.

У разі тимчасової відсутності за місцем проживання повістка для передачі їй вручається під розписку дорослому члену сім`ї особи чи іншій особі, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи.

Виходячи з вищезазначеного повідомлення про підозру може бути здійснене шляхом надіслання його поштою, електронною поштою чи факсимільним зв`язком, здійсненне по телефону або телеграмою. Але це абсурд, не можна здійснити повідомлення про підозру наприклад через телефонний дзвінок. Так, як наприклад ми не можемо бути впевнені в тому, що з нами говорить саме та особа, якій необхідно повідомити про підозру.

У статті 277 КПК України зазначено про зміст письмового повідомлення про підозру.

Повідомлення має містити такі відомості:

1) прізвище та посаду слідчого, прокурора, який здійснює повідомлення;

2) анкетні відомості особи (прізвище, ім'я, по батькові, дату та місце народження, місце проживання, громадянство), яка повідомляється про підозру;

3) найменування (номер) кримінального провадження, у межах якого здійснюється повідомлення;

4) зміст підозри;

5) правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

6) стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, у тому числі зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру;

7) права підозрюваного;

8) підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення.

Тим паче в КПК України не містить статті, яка б регламентувала повідомлення про підозру усно.

Все вищезазначене і є кримінальною процесуальною помилкою, над якою, на мою думку, потрібно попрацювати законодавцям.

Отже, питання повідомлення особі про підозру містить певні розбіжності і потребують подальшого врегулювання.

ЗМІСТ

ЧАСТИНА 1

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Мовно-термінологічні проблеми сучасного законодавства»

(5 грудня 2012 року, м. Київ, НаУКМА)

Артикуца Н. В. Лінгвістичний інструментарій законотворчості **3**

Бабич К. О. Неузгодженість термінів «господарська діяльність» та «підприємницька діяльність» у законодавчих актах України **7**

Базікало М. А. Юрислінгвістичні спостереження над текстом Податкового кодексу України **11**

Баран Беата Термінологічні проблеми в законодавстві Республіки Польща (на матеріалі термінів трудового права) **17**

Баулін О. В. Юрисдикція як правова категорія і проблеми з її вживанням у мові нового КПК України **21**

Бойко А. О. Юридична термінологія рішень Європейського Суду з прав людини: проблеми перекладу та тлумачення **24**

Воробцова Ю. О. Лінгвістична експертиза законопроектів: доцільність впровадження в Україні **29**

Гінзбург М. Д. Як складати юридичні акти з погляду гендерної рівності? **33**

Гулеватий Ю. Ю. Законодавчі дефініції: вимоги та недоліки **39**

Данилюк О. В. Деякі типові помилки вживання займенників у нормативно-правових актах **44**

Дехтяренко О. Ю. Зауваження щодо тексту законопроекту «Про заборону спрямованої на дітей пропаганди гомосексуалізму» **49**

Доценко О. Л. Традиції українського термінознавства в сучасному законотворчому процесі **52**

Дуцяк І. З. Аналіз законодавчих дефініцій ключових понять терміносистеми «культура» **55**

Іванова А. Ю. Проблеми нормативного визначення переліку регіональних мов або мов меншин в Україні **58**

Ільчук Т. В. Чи потрібна «шикана» в цивільному праві? **60**

Каленюк О. М. Архаїзми чи неоцінена спадщина: до проблеми використання історичного досвіду термінологічних напрацювань галицьких правників **64**

Кліванська А. О. Закон України «Про правила етичної поведінки» крізь призму юрислінгвістичних вимог **68**

Коваленко Т. О. Надмірна конкретизація та невиправдана деталізація як різновиди юридичних дефектів земельно-правового регулювання **71**

Колос Ю. В. Пропозиції щодо вдосконалення тексту Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» **74**

Косоног О. А. Десять зауважень до нового Закону України «Про зайнятість населення» **78**
Костецький М. Ю. Проценти та відсотки: мовно-правове розмежування **86**
Красницька А. В. Лінгвістичні засоби законодавчої техніки **89**
Краснова В. О. Порушення принципу єдності термінології в законодавчих актах **92**
Куляс П. П. Класифікації помилок професійного мовлення **95**
Луньо П. Є. Порушення мовної норми в сучасній лексикографії конституційного права **99**
Марковський В. Я. Мовно-термінологічні проблеми мовного законодавства Другої Речі Посполитої **105**
Марунич І. І., Проценко Г. П. До проблеми законодавчих дефініцій **109**
Мацкевич О. О. Термінологічні проблеми українського законодавства у сфері засобів масової інформації **112**
Медведєва О. Є. Росіянізми в українському законодавстві **115**
Мельник М. О. Лінгвістичні девіації у тексті Податкового кодексу України **118**
Міщенко В. В. Юридико-технічні проблеми Податкового кодексу України **123**
Паліюк В. П. Якісний рівень закону як ознака правових гарантій захисту прав людини **126**
Пришпетлива І. О. Мовно-правовий аналіз Проекгу Закону України «Про охорону зелених насаджень в містах та інших населених пунктах» **129**
Прус Л. В. Аберації в мові нормативно-правових актів **134**
Рибчановська Я. А. Закон України «Про волонтерську діяльність»: чергова декларація чи шлях до розвитку? **137**
Рязанцева О. М. Оновлення інформаційного законодавства: прорахунки та недоліки (на матеріалі Законів України «Про доступ до публічної інформації», «Про інформацію», «Про захист персональних даних») **143**
Семененко Л. Л. До питання мовностилістичного аналізу чинного Закону України «Про міліцію» **148**
Славова Н. О. Сучасний стан правотворчої техніки в сфері фінансового регулювання **151**
Тимофєєва А. В. Вимоги законодавства щодо стилю та лексики нормативно-правових актів в Україні, Російській Федерації та Чеській Республіці **154**
Усенко І. Б. Правовий статус мов у закопроектних роботах 2012 року **159**
Черевко М. В. Явище лакунарності в юридичній термінології **161**
Черненко З. С. Термінологічні проблеми сучасного медичного права та законодавства **167**
Шаблій О. А. Відтворення назв адміністративно-територіальних одиниць Федеративної Республіки Німеччина в українському юридичному перекладі **170**
Шлоер Бернгард . Кваліфікація формулювань, якими в українському законодавстві встановлюють уповноваження до застосування «адміністративного розсуду» **174**

Шовак П. І. Проблеми вдосконалення термінології у галузі екологічного права **180**
Ющенко С. С. Мовна недосконаліть Закону України «Про вибори народних депутатів України» та її наслідки для роботи дільничних виборчих комісій **183**
Якобчук Л. С. Лінгвістичні помилки в тексті законопроекту «Про козацтво та козацькі організації в Україні» **187**

ЧАСТИНА 2

Матеріали науково-практичного круглого столу «Теоретичні та практичні проблеми приватного права»
(24 січня 2013 року, м. Київ, НаУКМА).

Білик Л. Д. Правова природа судового збору як елементу доступності правосуддя **191**
Білоус О. С. Засоби правового захисту у зв'язку із невиконанням договору відповідно до принципів унідруа **194**
Дзера І. О. Деякі аспекти недійсності правочинів **197**
Карнаух Т. М. Додаткові засоби захисту інтересів кредиторів від дій недобросовісних боржників у країнах англосаксонського права **200**
Кисельова Т. С. Особливості соціо-правового підходу до дослідження правових явищ **202**
Колінчук Х. Г. Захист прав добросовісної сторони договору, що був укладений одним із подружжя без згоди другого **205**
Стефанчук Р. О. «Конституційність» цивільного законодавства vs. «цивілістичність» конституції України **209**
Посполітак В. В. Проблемні питання недійсності правочинів при виведенні неплатоспроможних банків з ринку банківських послуг **213**
Ханик-Посполітак Р. Ю. Фахівець у галузі права як суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин **216**

66308

ЧАСТИНА 3

Матеріали науково-практичного круглого столу «Кримінальне провадження в Україні: кримінально-правові та процесуальні аспекти»
(29 січня 2013 р., м. Київ, НаУКМА)

Акуліна А. Р. Відеоконферзв'язок у новому КПК **218**
Босак О. О. Дотримання розумних строків при доказуванні шахрайства на об'єктах залізничного транспорту **219**
Вартилецька І. А.Однозначність та чіткість лексики кримінально-правових норм – запорука постановлення судами законних і **221**

обгрунтованих вироків
Галаган В. І. Окремі позитивні риси і недоліки чинного КПК України **223**
Долинна А. А. Повноваження прокурора на стадії досудового розслідування **226**
Думський А. В. Особливості здійснення досудового розслідування у провадженнях щодо застосування примусових заходів медичного характеру **229**
Дячук С. І. Підготовче провадження у суді першої інстанції **231**
Єрьоменко Г. М. Етапи реалізації обвинувачення у кримінальному провадженні **235**
Калачова О. М. Підстави відмови у видачі особи, яка вчинила кримінальне правопорушення **236**
Кальний І. О. Оцінка доказів в новому КПК України **237**
Козак О. В. Отримання зразків для експертизи: порівняльний аналіз за КПК України 2012 року та 1960 року **239**
Лисюк А. С. Проблемні питання забезпечення засади кримінального судочинства «невтручання у приватне життя» **241**
Ляш А. О. Закриття кримінального провадження за новим КПК України: деякі дискусійні питання **244**
Мазур О. С. Права підозрюваного за новим КПК України **246**
Малець О. Ю. Єдиний реєстр досудових розслідувань як новела кримінального провадження в Україні **248**
Наголова І. Ю. Генеза встановлення події кримінального правопорушення у кримінальному провадженні **251**
Науменко А. В. Особливості кримінального провадження щодо неповнолітніх **253**
Неділько В. Г. Повноваження прокурора під час проведення досудового розслідування **256**
Покас І. В. Особливості вживання юридичних термінів в україномовних правових текстах **259**
Регейло О. А. Особи, які можуть бути захисниками підозрюваного, обвинуваченого **261**
Талько В. В. Помилка в КПК України щодо повідомлення особі про підозру **264**

СВІТЛІЙ ПАМ'ЯТІ ЮРІЯ ЄВГЕНОВИЧА ЗАЙЦЕВА

Сумна звістка вразила юридичну громадськість України.

8 лютого 2013 року на 53 році життя раптово, до болю дочасно пішов із життя Юрій Євгенович Зайцев, заслужений юрист України, Урядовий уповноважений у справах Європейського суду з прав людини (2006-2010 рр.), відповідальний секретар Української комісії з питань правничої термінології (1995-2000 роки).

Ю. С. Зайцев народився 2 липня 1960 року в с. Кашперівка Тетіївського району Київської області.

Закінчив Київський національний університет ім. Тараса Шевченка за спеціальностями «російська мова як іноземна» (1982 р.) та «правознавство» (1998 р.), навчальний центр Київського міськвиконкому за спеціальністю «оперативний уповноважений карного розшуку» (1987 р.). Вивчав нормопроектування в Міжнародному інституті права (США) та Канадському бюро міжнародної освіти. Вільно володів французькою та англійською мовами.

Проходив службу в кадрах Збройних Сил на посаді командира мотострілецького взводу Групи радянських військ у Німеччині. Працював оперативним уповноваженим карного розшуку спецпідрозділу в справах іноземців УВС Київського міськвиконкому, викладачем вищих навчальних закладів, зокрема Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Інституту міжнародних відносин, директором програм Української Правничої Фундації.

Співавтор концепції та головний редактор журналу «Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі» від часу його заснування (з 1998 р.).

Здійснював юридико-термінологічне опрацювання проектів Конституції України та її остаточного тексту, проектів Цивільного та Кримінального

кодексів, статутів Збройних Сил України, низки інших законопроектів. Брав безпосередню участь у розробці та впровадженні Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів та «Офіційного вісника України».

З 2005 року – член Громадської ради при Державній судовій адміністрації України.

2005-2007 рр. – член Національної комісії з питань зміцнення демократії та утвердження верховенства права.

2006-2010 рр. – Урядовий уповноважений у справах Європейського суду з прав людини.

З 2006 року – експерт від України у Комітеті з вдосконалення процедур захисту прав людини Ради Європи (DH-PR).

2008 рік – Голова журі Першого Міжнародного правничого конкурсу ім. В. М. Корецького).

У 2008-2010 рр. – активний учасник Всеукраїнського тижня права.

Постійний учасник семінарів із практики Європейського суду з прав людини в рамках низки проектів Ради Європи, Європейського Союзу, ОБСЄ, інших міжнародних організацій для суддів, працівників правоохоронних органів та системи виконання покарань, адвокатів, журналістів.

Автор низки навчальних курсів з права Європейського суду з прав людини та нормопроектування, які читав у Києво-Могилянській академії, Інституті законодавства Верховної Ради України, Академії суддів, Соломоновому університеті.

Останні роки працював в Інституті законодавства Верховної Ради України, старшим консультантом відділу європейського права та міжнародної інтеграції, науковим співробітником Української школи законотворчості.

Автор понад 40 наукових праць з питань юридичної техніки та європейського права.

Нагороджений Подякою Кабінету Міністрів України (2008 р.).

Заслужений юрист України (2009 р.)

Слово могилянців
на вшанування пам'яті Юрія Євгеновича Зайцева

Зовсім недавно, 5 грудня 2012 року, Юрій Євгенович брав участь у нашій Міжнародній науково-практичній конференції «Мовно-термінологічні проблеми сучасного законодавства», виступивши із пленарною доповіддю «Питання якості закону на прикладі термінологічно-мовного оформлення текстів Конституції та перекладів практики Європейського Суду з прав людини». Його виступи на наукових заходах завжди ставали подією, яку запам'ятовували всі, хто колись чув Юрія Зайцева. Яскравий і полум'яний оратор, харизматична особистість, професіонал вищого гатунку... Завдяки його участі заходи ці ніколи не були формальними, в них було вболівання за інтереси справи, вміння сфокусувати увагу на найважливіших – ключових – проблемах, високопрофесійний і відповідальний підхід до їх вирішення. Завжди було багато запитань, жвава дискусія, неабиякий інтерес до почутого, адже це були виступи, побудовані на практичному досвіді, реальних прикладах із практики Європейського Суду з прав людини, які слугували переконливою ілюстрацією тих наболілих проблем, які аналізував і глибоко розумів оратор. Його виступи надихали, для багатьох слухачів яскраві й переконливі промови Юрія Зайцева слугували зразком для наслідування, а його пристрасність і вболівання за конструктивне розв'язання тих чи інших фахових питань спонукали до практичних дій на шляху їх системного і кваліфікованого вирішення. Можна лише здогадуватись, скільки молодих правників було залучено в орбіту активної професійної діяльності під впливом і за сприяння й підтримки такої талановитої, щедрої та відкритої людини.

1994 р. побачив світ «Російсько-українсько-англійський словник правничої термінології: Труднощі терміновживання» (К., 1994) за загальною редакцією Юрія Євгеновича Зайцева. Цей словник унікальний тим, що у ньому не лише зібрано складні випадки вживання термінів права, але й пропонувались висновки й рекомендації щодо вибору термінів з-поміж синонімічних та варіативних одиниць. Іншого лексикографічного видання такого роду досі не підготовлено ні в Україні, ні поза її межами. Актуальний і вкрай потрібний правникам словник привернув увагу науковців, освітян, широкої громадськості. Нині цей словник, як і інші розробки Ю. Є. Зайцева, широко застосовується у процесі фахової підготовки правників, зокрема, у НаУКМА під час викладання курсів з європейського права, з юридичної термінології, мови права, правничої лінгвістики та інших фахових дисциплін. Ми, як і вся наукова громадськість, розглядаємо цей словник як вагомий внесок у справу унормування та стандартизації української правничої термінології.

Юрій Євгенович завжди відгукувався на пропозиції взяти участь у тому чи іншому заході в НаУКМА. Він любив могилянських студентів-правників, і вони цінували його як яскраву особистість, творчу й віддану справі людину.

Так, він був почесним членом журі Першого міжвузівського конкурсу ерудитів – знавців права (2001 рік, НаУКМА), і ми дуже вдячні Юрію Євгеновичу за його підтримку цієї ідеї та прекрасні книжкові подарунки, якими

завдяки його спонсорській допомозі були нагороджені усі переможці та учасники конкурсу.

2005 року в рамках організованої у НаУКМА Міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційні технології у вищій юридичній освіті» Юрій Зайцев, на той час головний редактор журналу «Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі», директор програм Української Правничої Фундації, провів неперевершений майстер-клас «Практикум підготовки суддів з питань застосування європейських стандартів прав людини: свобода вираження поглядів». Побудований на інтерактивній методиці викладання, майстер-клас цей став результатом узагальнення досвіду, набутого автором під час викладання українським суддям судів усіх рівнів. У цьому практикумі було концентровано представлено як ключові правові позиції Європейського суду з прав людини, так і пов'язані з ними особливості здійснення національним судом судочинства у справах щодо вираження поглядів. Особливу увагу було приділено методиці опанування оцінних та узагальнювальних категорій з позицій української правничої ментальності. Ті, кому пощастило в той день бути слухачем майстер-класу Юрія Зайцева, – науковці, аспіранти, викладачі, студенти, залишили захоплені відгуки про цю подію.

Юрій Євгенович неодноразово був учасником роботи секції правничої лінгвістики у рамках щорічної конференції «Дні науки НаУКМА». Згадую, що колись Юрій прийшов на засідання секції прямо із лікарні... Як усі зраділи його появі, як були вдячні за те, що завітав до нас, і ще довго учасники не відпускали його, цікаве спілкування тривало і після офіційного завершення роботи секції.

Згодом Юрій Зайцев викладав у НаУКМА для майбутніх правників курс «Європейське право з прав людини». Як добре, що він, незважаючи на своє величезне навантаження, таки знайшов час і сили, аби прочитати цю дисципліну нашим студентам. Де б Юрій не викладав, його любили й цінували всі слухачі. І в НаУКМА, і в Академії адвокатури, де він читав лекції з курсу «Юридична термінологія», студенти називали його не інакше як професор Зайцев, курс професора Зайцева, згаданий вище Словник труднощів терміновживання також називали Словник Ю. Зайцева.

Коли трагічна звістка про передчасну смерть Юрія Євгеновича дійшла до нас, викладачів і студентів, ми не в змозі були повірити в те, у що й досі повірити неможливо.

Ось які слова написали студенти-випускники факультету правничих наук про свого викладача, який щедрим полум'ям своєї душі, надзвичайно позитивною енергетикою, несамовитою відданістю справі запалив у їхніх серцях бажання жити і працювати так же яскраво, захоплено і натхненно, як їхній Учитель.

Я хочу висловити невимовну вдячність і повагу Юрієві Євгеновичу. Важко описати, наскільки важливу роль він зіграв у моєму житті. Він став для мене справжнім натхненням і наставником, а його приклад – поштовхом для кар'єрного розвитку. Такі віддані своїй справі люди, як Юрій Євгенович,

зустрічаються рідко. А ще рідше ті, які вміють ділитись своїм запалом так, як це вдавалось йому.

Тетяна Істеревич

Хочу висловити вдячність Юрієві Євгеновичу за неймовірно цінні знання, якими Він щиро з нами ділився, за любов до Конвенції та новий погляд на покликання юриста. У моїй пам'яті Юрій Євгенович назавжди залишиться талановитим Викладачем, Людиною з високими моральними принципами та справжнім Професіоналом, на якого хочеться рівнятись.

Віта Володовська

Прекрасна людина, відкрита і весела, справжній професіонал. Людина, життя якої можна ставити у приклад іншим. Гідність, цілеспрямованість і сила волі – риси, які з перших нот голосу навіки врізалися в пам'ять. Еталон професіоналізму, зразок людини, цілковито захопленої справою, відкритої і щирої. Таким ми пам'ятатимемо Юрія Євгеновича завжди... Світла і довга пам'ять людині, яка змінила життя багатьох!

Кароліна Житнікова

Юрій Євгенович Зайцев викладав у нашого курсу всього близько п'яти місяців, і за цей час він зумів закласти у нас фундамент справжньої правової культури з розумінням верховенства права у всіх його проявах та усвідомленням цінності людської свободи. Його ідеї та справи – вічні, і його студенти будуть вдячні йому за це завжди!

Юрій Гулеватий

Курс «Європейське право з прав людини» був чи не найцікавішим курсом за всі чотири роки мого навчання на бакалавраті НаУКМА, а Юрій Євгенович – одним із найулюбленіших викладачів. Ніколи не забуду, з яким натхненням ця людина ділилася своїми глибокими теоретичними та практичними знаннями в царині Європейського права з прав людини зі своїми студентами, даючи їм не тільки безцінну можливість, а й щире бажання ґрунтовно вивчати цю дисципліну в одного з найосвіченіших знавців у цій галузі.

Артур Гусейнов

Світла пам'ять про Юрія Євгеновича Зайцева – людину, активна діяльність якої сприяла підвищенню рівня підготовки правників в Україні, формуванню поваги до права через довіру до представників правничої професії, людину, яка щедро передавала свої знання й досвід молодому поколінню правників, – назавжди залишиться у наших вдячних серцях.

Редакційна колегія збірника та колектив факультету правничих наук НаУКМА висловлюють глибоке співчуття рідним та близьким Юрія Євгеновича у зв'язку з тяжким горем – втратою дорогої людини.

Наукове видання

ДНІ НАУКИ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ» НА ФАКУЛЬТЕТІ ПРАВНИЧИХ НАУК. 2012-2013

Тези наукових доповідей та повідомлень

Підписано до друку 14.05.2013.
Формат 30х42 1/4
Папір офсетний. Ризографія.
Тираж 100 прим.

3,00

ex. 13

310211

NaUKMA Library
0862225